

ДЖОНАТАН Ф

МАНДРИ
ГУЛІВЕРА

БІБЛІОТЕКА СВІТОВОЇ КЛАСИКИ
COLLECTION OF WORLD CLASSICS

Видавництво
художньої літератури
«ДНІПРО»

Київ-1965

Literary
Publishing House

«DNIPRO»

Kiev-1965

JONATHAN SWIFT

TRAVELS

*into Several Remote
Nations of the World by*

**LEMUEL
GULLIVER,
FIRST A SURGEON,
AND THEN A CAPTAIN
OF SEVERAL SHIPS**

ДЖОНАТАН СВІФТ

МАНДРИ

*до різних далеких
країн світу*

ЛЕМЮЕЛЯ

ГУМЛІВЕРА

СПЕРШУ ЛІКАРЯ,

А ПОТІМ

КАПІТАНА

кількох кораблів

Переклад з англійської
за редакцією В. МИТРОФАНОВА

Вступна стаття
А. ШАМРАЯ

Зредаговано за виданням:
Gulliver's Travels. By Jonathan Swift.
The Modern Library, New York. 1931.

КИЇВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА

ДЖОНАТАН СВІФТ І ЙОГО ТВІР «МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА»

Головна мета, яку я собі поставив у всіх своїх працях,— швидше образити людей, ніж їх розважати, і якби я здолав довершити свої наміри без шкоди для себе, був би з мене найплідніший письменник на світі...

I

Це одна з найсумніших книжок в історії європейської літератури, найгостріший памфлет на людство, але написано цю книжку не в нападі хворобливої мізантропії, а з почуттям «ненавидячої любові» до людини. Зневага і обурення, що подекуди просто б'ють в очі зі сторінок «Гуллівера», не є наслідком лихої вдачі письменника, як то іноді пишуть історики літератури, а збуджені глибокою образою за людину, якою вона є, при гострій свідомості того, якою вона має й повинна бути. Саме віра в людину, захована під личиною жорстокого скепсису, диктувала авторові нещадні рядки, в яких безоглядному осудові піддавалися соціальні, політичні та побутові форми людського суспільства, яким його уявляв собі Д. Свіфт. Треба тільки гаразд вчитатись в останні розділи цієї єдиної в своєму роді книжки, в сцени, де розповідається про виїзд Гуллівера з країни коней і про трагічні його переживання, коли він думає про те, що має покинути своїх добродішних господарів і повернутися знов до людей з їх вадами та розбещеністю (ці розділи й зараз не можна читати без деякого внутрішнього хвилювання), щоб відчутти, скільки в тому суворому та відлюдкуватому декані собору св. Патріка пломеніло справжньої любові до людини. Бо чесноти гуїнгнімів, що так полонили серце Гуллівера,— то ж людські чесноти, те краще в людині,

що при сприятливих обставинах може взяти гору над лихими її інстинктами й перетворити людину з мізерного «егу» на шляхетну, гідну свого місця у світі істоту. Сама непримиренність тону, завзята агресивність вихваток Свіфта свідчать про певні дидактичні завдання, про бажання вжити гострих ліків на тяжкі, але не безнадійні хвороби. З цього погляду сатира Свіфта виглядає оптимістичніше за «лагідну іронію» письменника іншої доби, Анатолія Франса, який, незважаючи на позірно доброзичливе ставлення до людства, не може приховати безнадійного свого скепсису щодо його майбутнього. Отже, ненависть і погорда заради вищої любові — такий, сказали б ми, моральний тон цієї незвичайної казки.

Історики літератури та критики, спиняючись на особливостях сатиричного методу Свіфта, як він виявляється і в «Мандрах Гуллівера», і в інших його творах, по-різному пояснюють «мізантропічні настрої» великого англійського письменника. Одні з них більшої ваги надають особливостям епохи, коли жив і писав Джонатан Свіфт, зокрема політичним обставинам в Англії того часу, що давали щедрю поживу сатирикам та загалом людям критично уособленої думки, інші наголошують на особливостях вдачі письменника та на нещасливих умовах його юнацьких років, що запалили в душі майбутнього письменника вогонь ненависті до людської несправедливості та нікчемності. Причиною появи творів Свіфта було народження нової суспільної ідеології, підготованої соціальним розвитком країни протягом століть, яка саме в цей час піднеслась на височінь, з якої розкрились перед нею всі хиби, уся несправедливість тодішнього класового ладу.

Свідоме життя Свіфта пройшло в зовсім інших суспільних обставинах. «Славетна революція» 1688 року привела до влади Ганноверську династію (Вільгельм Оранський), що в своїй внутрішній політиці орієнтувалась на примирення між земельною аристократією та буржуазією. Починається епоха конституційної монархії, коли до деякої міри стабілізуються внутрішні відносини в країні, зміцнюється зовнішнє становище королівства, процвітає торгівля, на високий рівень підноситься пульс громадського життя. Словом, встановлюються ті форми суспільного ладу, що так захоплювали Вольтера буржуазними «свободами» в порівнянні з тодішньою Францією. Література набирає в ті часи такого значення, якого не мала вона ніколи від початку свого зародження на території Англії. Не випадковим є той факт, що такі письменники, як Дефо — автор «Робінзон Крузо», Аддісон, той же Свіфт та інші, беруть активну участь у політичному житті, що на їх думку зважають найвідповідальніші представники уряду, які по змозі займаються й собі літературною роботою, як-от відомий в ті часи можновладець і меценат молодого

Свіфта Вільям Темпл чи міністр в уряді королеви Анни й особистий друг Свіфта Болінброк та інші. Література вийшла за межі «придворного мистецтва», яким вона була за часів Реставрації. Письменник виступає тепер у ролі громадського речника, в ролі учителя моралі, сміливо викриває хиби державного апарату й конкретних його представників, спираючись на підтримку та співчуття прогресивної частини суспільства. Саме в ці часи сучасники Свіфта Аддісон та Стіль видають перші періодичні органи в Англії, що стали великою силою в поширенні нових гуманістичних ідей. У зв'язку з цим незрівнянно виросло моральне й матеріальне становище письменника. Часи, не такі вже й далекі, коли письменник дбав лише про те, щоб догодити придворним чи якомусь можновладцеві, одходили в минуле, хоч серед сучасників Свіфта жили ще поодинокі представники того минулого. Словом, якщо ця історична епоха і не була, звичайно, «золотим віком», і не могла бути вже через класовий свій характер, то все ж це був період порівняно «щасливий» в історії королівства. І не лише в його специфічних гріхах і злочинствах треба бачити безпосередню причину чи привід тої «ненавидячої» гостроти, з якою викриває Свіфт злочини та вади своїх сучасників.

Те саме треба сказати й про особисті життєві обставини знаменитого письменника.

В деяких роботах про нього спостерігаємо тенденцію відображати його життя як збіг трагічних обставин, що спричинилися до розвитку мізантропічного погляду на життя людей.

Але в життєвих обставинах Свіфта не було нічого такого, щоб малювати його як «печального духа изгнанья», а його життя — як «суспільну драму», що відбилася на всій його творчості.

Народившись в 1667 році в родині невеликого урядовця в столиці Ірландії Дубліні (хоч сім'я Свіфта була англійського, а не ірландського походження), майбутній великий письменник досить сумно прожив дитячі роки в обставинах матеріальних нестатків (батько вмер в рік народження Джонатана), далі — з матеріальною допомогою дядька закінчив він освіту в Дублінському університеті, а потім вирушив до Лондона шукати щастя. Досить швидко дістав він посаду секретаря у відомого в ті часи можновладця Вільяма Темпля, що за нового режиму перебував уже у відставці й у вигідній та розкішній обстановці віддавався дилетантським студіям над «науками й мистецтвами», користуючись славою освіченої та гуманної людини. Маєток його стає осередком, де можна було побачити і перших урядовців королівства, і навіть самого короля Вільгельма, сюди ж з'являються й видатні представники науки та літератури, як, наприклад, ватажок англійської класичної літе-

ратури Драйден. Безперечно, перебування Свіфта в знаменитому Мур-Парку, маєтку Темпля, з його прекрасною бібліотекою й вибраним товариством було удачею, видатною «школою», як політичною, так і літературною, для бідного, незначного і нікому не відомого юнака-провінціала. При цьому треба додати, що Свіфт, незважаючи на всю незначність свого суспільного становища, зумів, хоч і не зразу, поставити себе як з господарем, так і з його гостями так, що навіть його гордість і надмірна амбіція зрештою були цілком задоволені. Тричі кидав гостинний Мур-Парк Джонатан Свіфт і повертався до своєї бідної Ірландії, де, обіймаючи посаду священника в різних глухих закутках, задовольнявся гордою свідомістю своєї незалежності,— і тричі повертався назад, щоб таки, нарешті, із незначного секретаря, становище якого мало чим різнилося від становища домашнього слуги, стати в очах господаря та його аристократичних приятелів людиною поважною й авторитетною в питаннях політичних та літературних. Тут написано було такі сатиричні шедеври Свіфта, як «Війна книжок», «Казка бочки» та цілий ряд інших творів. Тут же й сталася подія, що відіграла певну роль і в дальшому житті письменника. Саме в Мур-Парку познайомився він з дівчиною, що стала мовчазним, покірним і нещасливим супутником життя «навіженого попа» (як пізніше жартома зивали Свіфта його літературні приятелі) і дістала безсмертя в щоденниках Свіфта під ім'ям Стелли. Тільки зі смертю Вільяма Темпля (1699) залишає Джонатан Свіфт Мур-Парк.

Знову він оселяється в Ірландії, але часто відвідує Лондон. Свіфт в цей час — уже відомий і визнаний письменник. Памфлети Свіфта високо підносять його авторитет серед таких найвизначніших письменників того часу, як Стіль, Аддісон, Дефо, Поп та інші. Його сатиричний талант цінять і в керівних політичних колах того часу. Партія вігів, ліберальної буржуазії, що прийшла до влади на самому початку XVIII ст., в особі головних своїх проводирів, як лорд Галіфакс і лорд Сомерс, намагається затягти Свіфта до своїх лав. Незабаром Свіфт стає впливовим журналістом, людиною, на думки якої зважають перші особи держави. Ще в більшій мірі зростає його авторитет у політичних колах тоді, коли після падіння кабінету вігів в 1710 році, з якими ще до того розійшовся Свіфт, політична влада перейшла до партії торі (великих землевласників). Свіфт стає ближчим порадником чільних діячів королівства — міністрів Гарлея і Сент-Джона Болінброка. Свіфт утаємничений у всі складні державні та партійні справи, у весь лабіринт придворних інтриг, не одне й не два рішення великої державної ваги ухвалено коли не з ініціативи Свіфта, то після його апробації. Нікому до того не відомий плебей стає *persona grata*, особою, перед якою вклоняються та в якій

шукають ласки представники «вибраного товариства», аристократи та придворні. Силу його сатиричного обдарування відчують на собі недавно ще перші особи в королівстві, як той же знаменитий герцог Мальборо, що його Свіфт у своїх памфлетах буквально вивалює у вуличному бруді як «героя» ворожої йому тепер партії вігів. А проте Свіфт не посідає будь-якої визначної посади в уряді, він, як і раніше, ірландський священник і до своєї Ірландії повертається раз у раз, стомившись політичною боротьбою та турботним столичним життям. Це незвичайне піднесення людини, яка своїм соціальним походженням не могла мати будь-якого значення в тодішньому суспільстві, пояснюється саме великим піднесенням громадської ролі літератури як важливого чинника в політичній та соціальній боротьбі. Своєю «незалежною» позицією літератора й публіциста Свіфт символізував ніби нову силу — силу друкованого слова, право людини інтелекту, що має усі підстави вимагати для себе пошани й уваги.

Талантом Свіфта захоплювалися, але ще більше боялись його. Боялись не тільки вороги, але й друзі. Може, й винятковість його становища пояснюється почасти сатиричною спрямованістю його літературного таланту та тим страхом, який викликали його писання в людей, що посідали найвідповідальніші посади в королівстві. Ми знаємо з фактів історії літератури, що, наприклад, знаменитий італійський памфлетист Пієтро Аретіно своїми творами наводив жах на всіх коронованих осіб Італії, та й не тільки Італії, і вони навперейми поспішали підкупити страшного письменника коштовними подарунками, великими грошовими сумами, щорічними пенсіями тощо. Але Свіфт був не Аретіно, купити його не можна було. Манера його поведінки серед «великих цього світу» виходила з наміру показати їм, що людина з розумом і здібностями, хоч і без титулів, маєтностей та становища, має всі підстави вимагати пошани до себе. Більше того, така людина безперечно вища й значніша, ніж усі ті титуловані особи, що правлять народами. Тільки тоді Свіфт підтримував зносини з тим чи тим можновладцем чи міністром, коли йому дозволялося говорити особисто своїм знатним знайомим різкі й неприємні речі. З цим мовчки згоджувались, а коли «умова порушувалась», Свіфт сварився, тікав у свою ірландську «пустиню» і вичікував, поки його покличуть знов. «Я, — казав він Гарлею, першій особі після королеви Анни в королівстві, — ніколи не визнаю, щоб те, що називають рангом, робило якесь розрізнення поміж людьми. В наших взаєминах я буду дивитись на вас тільки як на людину, що я люблю». Коли інша, не менш впливова людина в уряді королеви Анни, Сент-Джон, під час обіду з Свіфтом не виявив до останнього належної уваги (так це здалося Свіфтові, а при його великому самолюбстві йому

часто здавалося й таке, чого насправді й не було), роздратований письменник зажадав пояснень, бо, мовляв, навіть «від коронової особи не зміг би я знести такого ставлення до себе, а такою ціною користатися з ласки будь-кого — я не згоден». Міністри нічого не лишалося, як попросити пробачення в «навіженого попа», пославшись на втому, що не дозволила йому бути уважним до Свіфта, як того заслуговує його гідність.

У біографії Свіфта зібрано чимало відомостей анекдотичного характеру, в яких опукло показано, з якою внутрішньою насолодою підкреслював Свіфт свою неуважність до тих, що стояли незмірно вище за нього на соціальній драбині. Часто пишуть про те, що, незважаючи на винятковий авторитет в урядових колах, все ж Свіфт не міг добитись якогось більш визначного становища в уряді. Найвпливовіші друзі Свіфта, охоче вислухуючи його поради, не квапились з тим, щоб улаштувати його на посаді, яка б відповідала його талантам та освіті. Може, це й справді так було, але чи така вже потрібна була ця посада Свіфтові і чи так уже невдачі в шуканні її впливали на нього, як то здається його біографам? В усякім разі, навряд чи могли вони відігравати таку значну роль у виробленні його поглядів на людей, як це вважають його біографи. Важко собі уявити, яка посада могла б задовольнити людину такої авторитарної і незалежної вдачі, якою був Свіфт. Виразник прагнень передової дрібнобуржуазії, він був випадковим «гостем» в лавах пануючих тоді політичних партій вігів і торі. Та й яка з цих партій, що репрезентували інтереси панівних класів, могла задовольнити Свіфта з його гострим розумінням хиб і пороків державного апарату в становому королівстві? Ні, він волів протегувати іншим і таки чимало допомагав своїми зв'язками багатьом, зокрема своїм ірландським землякам, і, безперечно, діставав моральну втіху від свідомості своєї сили і влади, що виявлялася саме в таких формах. Не кажемо вже за інші особливості його вдачі, за ту відсутність життєвого такту і «дипломатичності» в поводженні з іншими, без яких важко собі уявити людину, що робить політичну чи урядовницьку кар'єру. Хіба не було для нього ірландське «добровільне вигнання» місцем, де він по-справжньому почував себе незалежною людиною і, не зв'язуючи себе жодними державними обов'язками, виступав як «народний трибун», як борець проти англійського уряду за права пригнобленої національності?

З 1713 року ця «ірландська пустинь» стає постійним місцем перебування Свіфта аж до смерті в 1745 році. Коли почалася боротьба між чільними представниками партії торі та друзями Свіфта, Гарлеєм і Сент-Джоном, і коли Свіфтові не пощастило помирити їх між собою, він відчув, що авторитетові партії приходить кінець і що йому

в Англії робити нічого. Свіфт виїздить до Ірландії на посаду декана (настоятеля) Дублінського собору і залишається тут аж до кінця своїх днів. Боротьба між проводирями торі, як те й передбачав Свіфт, приводить до занепаду партії. До влади приходять знову партія вігів; на чолі вігів виступає Уолпол, непримиренний ворог Свіфта. Тим часом скромний декан Свіфт стає найпопулярнішою народною постаттю в Ірландії, як борець за національні права пригноблених ірландців. Славнозвісні його памфлети, що виходили під назвою «Листи сукняра» і що в них він виступив проти запровадження в країні англійських мідних грошей, викликали в народі таке обурення проти нехтування автономними правами Ірландії, що центральному англійському урядові довелось поступитися. Всесильний міністр Уолпол не міг навіть помститися на бунтівливому деканові, бо, як доповідав урядовець англійському уряду в Ірландії, «для того, щоб заарештувати декана, потрібно закликати не менш як десятитисячний загін війська». В цих і подібних до цього випадках загострення політичних відносин між англійцями та ірландцями Свіфт виступає як неофіційна, але чільна постать, що репрезентувала інтереси ірландців.

Водночас із цими героїчними, можна сказати, подвигами Свіфта в цей же ірландський період його життя написано й найбільший твір — «Мандрі Гуллівера», що вийшов у світ 1726 року і приніс авторові світову славу. І в особистому житті цієї незвичайної людини в ірландський період відбувається ряд важливих драматичних подій. Саме тут поховав він двох жінок, безмежно закоханих в нього, далеко молодших за поважного вже віком декана, здатних на всяку самопожертву заради Свіфта. І та, яку він називав Стеллою, і її молодша суперниця та його учениця, якій він дав ім'я Ванесси, під впливом великої любові до Свіфта порвали з своїм оточенням, прирекли себе на самотність і на двозначне становище в суспільстві, а платою за ці жертви були змарновані літа, передчасне згасання й постійне очікування рідких візитів того, хто був для обох жінок цілим світом.

Перед нами життя борця, людини сильної й завзятої, жорстокої часом не тільки до своїх ворогів, людини, що її дуже ненавиділи, але ще більше любили й поважали, людини, яка знала більше перемог і удач, ніж поразок і розчарувань. Тому трохи чудно читати в біографіях Свіфта слова, що мають пояснити ущипливість його сатиричних писань, на зразок «озлоблений», «утративши віру», «знесилений підлотою та нікчемністю» і т. д. і т. д. Читаючи подібні книжки, дістаєш таке враження, ніби перед нами «жертва долі й життєвих обставин», істота нещаслива і слабка, щось подібне до «гороху при дорозі», що його хто не йде, той і скубне. Читаючи ці

сентиментально-патетичні убоління над долею Свіфта, хочеться сказати, що він був не з тих, кого кривдили, а скоріше з тих, що могли кривдити інших. Отже, справа не в життєвих відносинах, що ніби трагічно склалися для Свіфта, не в них причина того глибокого гніву, з яким він у своїх писаннях викривав вади та злочини буржуазного суспільства... Читаючи на надгробку Свіфта епітафію, яку він сам склав:

*Тут спочиває прах
Джонатана Свіфта,
Декана цієї кафедральної церкви,
І жорстоке обурення
Не може вже терзати його серце.
Іди, попутнику,
І наслідуй, якщо можеш,
Ревного споборника
Справи мужньої свободи,—*

ми чуємо рацію цих слів. Справді, це мужнє серце бійця терзалось і ятрилось протягом цілого життя, і не окремі особи чи обставини завдавали йому болю, а щось більше і більш загальне спрямовувало його думки до критики та картання — це те, що ми могли б назвати «духом часу» і чому віддано служив Свіфт до кінця своїх днів.

Епоха Свіфта була часом великої ідейної революції, що її ми називаємо просвітництвом, часом потужного розумового руху, що почався, власне, за два століття раніше, але досяг найбільшої сили саме у XVIII столітті. Соціальні та політичні передумови цієї ідейної революції відомі. Повільно занепадав феодалізм, вироджувалося все те, що зв'язане було з цією економічною формацією в політичних, побутових, етичних, ідейно-мистецьких відносинах. І це затяглося на кілька століть. Втратила свою роль церква як керівна організація на ідеологічному фронті протягом довгого ряду століть, занепадав авторитет королівської абсолютної влади, пригноблені маси піднімалися проти своїх одвічних гнобителів... Ішов повільний, але неспинний розклад «тисячолітнього царства» з усією різноманітністю його моральних та політичних надбудов... Також поволі на руїнах його окреслювались нові в ті часи, ще не усталені форми суспільних взаємин. Для передової інтелігенції, що стала в перші лави в цій боротьбі проти старого, типовим було гостре розуміння того, що старий світ віджив. Починаючи з XVI століття, Еразм Роттердамський, Томас Мор, Ульріх фон Гуттен, Рабле та інші представники гуманізму XVI століття уже на повну силу проголошують права звільненого від усяких забобів розуму як вищого судді й арбітра в суспільному та приватному житті людини. Двома століттями пізніше цей культ розуму підноситься на недосяжну височінь.

Дефо, Свіфт — в Англії, Вольтер, Руссо, Дідро — у Франції та численна армія інших представників нового ідейного напрямку виступили як фанатичні пропагандисти цієї нової релігії, «релігії розуму». В свідомості інтелігента XVIII століття це був великий переворот, що з корінням виривав тисячолітні уявлення й поняття про добро і зло, про справедливість і несправедливість, про природу і людину. Кажучи про просвітительський рух у Франції, де він розпочався хронологічно пізніше, ніж в Англії, Фрідріх Енгельс дає вичерпну характеристику цього ідейного перевороту в Європі:

«Ніяких зовнішніх авторитетів якого б то не було роду вони не визнавали. Релігія, розуміння природи, суспільство, державний лад — все було піддане найнещаднішій критиці; все повинно було стати перед судом розуму і або виправдати своє існування, або відмовитися від нього. Мислячий розсудок став єдиним мірилом всього існуючого. Це був той час, коли, за висловом Гегеля, світ був поставлений на голову, спочатку в тому розумінні, що людська голова і ті положення, які вона відкрила за допомогою свого мислення, виступили з вимогою, щоб їх визнали основою всіх людських дій і суспільних відносин, а потім і в тому ширшому розумінні, що дійсність, яка суперечить цим положенням, була фактично перевернута зверху донизу. Всі попередні форми суспільства і держави, всі традиційні уявлення були визнані нерозумними і відкинуті, як старий мотлох; світ до цього часу керувався самими передсудами, і все його минуле заслуговує лише жалю і зневаги. Тепер вперше зійшло сонце, настало царство розуму, і з цього часу суевір'я, несправедливість, привілеї і гноблення повинні уступити місце вічній істині, вічній справедливості, рівності, яка випливає з самої природи, і невід'ємним правам людини.

Ми знаємо тепер, що це царство розуму було не чим іншим, як ідеалізованим царством буржуазії...»¹

Ця характеристика стосується французьких просвітителів, але її можна, звичайно, застосувати й до англійських просвітителів. Розум, що здобувся на великі досягнення в царині природознавства, продуктом якого були твори Френсіса Бекона, Гоббса та сучасників Джонатана Свіфта — Ісаака Ньютона і Джона Локка, — розкрив очі на закони природи, показав місце людини в ланцюгу живих організмів, спробував заглянути в душевне життя людини й вивести з цих спостережень певні наукові закономірності та визволити її від тих таємниць, якими оточувала душу стара теологія та метафізика. Людина XVIII століття пізнала насолоду нового науково-експеримен-

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 19, К., Держполітвидав УРСР, 1964, стор. 185—186.

тального пізнання природи та людського життя, пройнялась гордістю за свій високий дар розуміти все, що її оточує, і безмежною вірою в силу та безпомилковість свого інтелекту. З другого боку, нова наука про мораль, що була підготовлена у значній мірі пуританською революцією XVIII століття, палким прагненням застосувати християнську етику в сімейних та державних відносинах, підготувала ґрунт для окреслення ідеалу духовно незалежної й благородної людини, що своїм покликанням життєвим, справою своєї честі вважала працю для суспільства, мужність і сміливість у ставленні до ворогів, лицарську шляхетність і суворе виконання своїх громадських та сімейних обов'язків.

Осяйний образ нової людини став об'єктом палкої агітації письменників нового часу. Всі вони — і Свіфт, і Дефо, і Вольтер, і Руссо — перш за все проповідники нового ідеалу, педагоги, філософи, а потім уже письменники. Легко собі уявити, якою варварською епохою здавалося їм минуле Європи, починаючи з часів переселення народів, яким дикунством здавалося все, що було ідеологічною надбудовою минулих часів, коли таке поважне місце в духовному житті людини посідала релігія. Але й сучасність, така далека від їхніх теоретичних побудовань, повинна була вражати їх, як жорстока антитеза до виплеканого та вимріяного ідеалу. Фанатики розуму, вони ненавиділи свій час у всіх його політичних формах. З цього погляду немає великої різниці між «песимістом» Свіфтом і молодшим його сучасником та прихильником «оптимістом» Вольтером. Коли пригадаємо найбільш популярний твір Вольтера, його повість «Кандід», то ми погодимося, що вона мало чим поступається перед «Мандрами Гуллівера» та іншими творами Свіфта гостротою засудження людської підлоти, розбещеності та лицемірства. Безкомпромісність і радикальність осуду того, що суперечило вимогам «здорового розуму», показує деяку однобічність ідеології просвітителів. Вони не могли зрозуміти закономірностей історичного процесу і тому історично неспроможні були «виправдати» такі явища, ворожі їх ідеології, як, наприклад, релігія. Вони не знаходили історичного сенсу в існуванні багатьох політичних та ідеологічних форм у минулому і наївно гадали, що вся старовина і те, що залишилось від неї в сучасному, — продукт людської глупоти та невігластва. Так, наприклад, гадав Вольтер, для якого багата й драматична історія середніх віків здавалася суцільною дурницею і варварством. Це нерозуміння історичної діалектики приводило їх на манівці в прогнозах майбутнього. Їм здавалося, що досить тільки того, щоб розум запанував над людством, і самі собою впадуть мури старого спорохнявілого царства насильства й темряви, і на руїнах його засяє «невечірнім світлом» нова держава розуму, справедливості й добра.

Вони не здогадувались, за висловом Енгельса, що очікуване ними «царство розуму» було не чим іншим, як ідеалізованим царством буржуазії. В цьому «теоретизуванні», відірваному від життєвої практики, криються риси обмеженості просвітительської ідеології, її догматизм, що дозволяв їм ставити вимірну ідеальну людину за межі історичних обставин та за межі усїєї складності ідеологічного процесу. Це була однобічність, але не важко уявити, наскільки ця однобічність збільшувала енергію заперечення й викривання, силу ненависті до світу, створеного тою трагічною, на їх думку, випадковістю, що називається людською глупотою і розбещеністю. В цьому пафосі заперечення — вся сила просвітелів, уся революційна вага їх літературної, громадської і філософської діяльності. Ця нова ідеологія породила своїх борців, пропагандистів, своїх «святих» і «мучеників». І одним з цих мучеників був декан собору св. Патріка в Дубліні Джонатан Свіфт. Зрештою, цей новий світогляд, що перевертав усі звичні до того часу уявлення та традиції, по-різному впливав на його прибічників. І це залежало в деякій мірі й від темпераменту того чи того його прибічника. Якщо поміркованим і схильним до компромісів Данієлю Дефо і Аддісону притаманна була поміркована пропаганда нових ідей і така сама обережна критика сучасного, коли їм властива була віра в те, що реформами згори можна добитися здійснення просвітницької програми, то перед гострим зором Свіфта розкривалися такі безодні підлоти та нікчемності, що обмежений оптимізм і поміркованість його сучасників здавались чимсь несерйозним і занадто вже вегетаріанським. У гострих його вихватках проти тодішнього англійського суспільства в усій силі відчувається пристрасний темперамент Свіфта.

II

«Гулливер», як і інші твори Свіфта, становить собою продукт аналізуючого розуму. В цих творах дається універсальна критика на всю різноманітність суспільних та побутових людських взаємин. Але, руйнуючи старий світ, письменник-мислитель підносить і позитивну програму, висуває ряд етичних і політичних реформ, які, на його думку, мають привести до переродження людського суспільства. Загальним своїм характером «Мандрі Гулливера» належать до тих сатирико-дидактичних і утопійних творів, що зародилися з розвитком гуманізму в XVI столітті і набули особливого поширення в епоху просвітництва. Твори Еразма Роттердамського та Ульріха фон Гуттена в Німеччині, Рабле («Гаргантюа і Пантагрюель»), Де-пер'є у Франції, Томаса Мора («Утопія»), Френсіса Бекона («Нова

Атлантида») в Англії, Кампанелли («Місто сонця») в Італії становлять собою найтиповіші зразки цієї літератури на початку її зародження. Різниця між ними є лише в тому, що в деяких з них перше місце посідають утопійні елементи, концепції ідеальної держави, а сатира відіграє другорядну роль, а в інших на першому місці стоять сатиричні образи сучасного письменникові суспільства. Та спільне, що об'єднує їх,—це універсальність охоплення життєвих явищ, фантастична чи алегорична канва сюжету та типу, причому часто використовуються мотиви фольклору, зокрема казки (як то ми бачимо в творах Рабле, Вольтера, Свіфта та ін.). Давно вже доведено, що в формуванні цього літературного жанру мали певну вагу й античні традиції, зокрема сатиричні твори письменника другого століття нашої ери Лукіана.

Саме універсальний характер цих сатиричних творів не дозволяє нам погодитися з твердженням тих істориків літератури, що вбачають у «Мандрах Гуллівера» сатиру тільки на певні історичні явища в громадському житті Англії в певний період. Це в ще більшій мірі несправедливо, ніж твердження, що в «Історії одного міста» Салтикова-Щедріна слід бачити сатиричне відображення історії Росії. Що в міру розвитку просвітительської сатири елементи побутового реалізму набували дедалі більшого значення, що твори Свіфта і Вольтера конкретніше і яскравіше відтворюють окремі прояви суспільного життя свого часу, ніж твори Еразма Роттердамського чи Томаса Мора,—це правда. Але, відтворюючи факти сучасної йому дійсності, Свіфт підносить їх до значення «універсальних» явищ, властивих, на його думку, усьому людству. Для Свіфта, як і для його сучасників, ті чи ті політичні події, ті чи ті біографії державних діячів — це лише «матеріал» для змалювання картини безумства та обмеженості людського роду взагалі. В «Гуллівері» таких конкретних ілюстрацій дуже багато, і дослідники творчості Свіфта старанно зібрали всі натяки чи окремі вихватки, що їх ми зустрічаємо на сторінках «Гуллівера», проти сучасних Свіфтові політиків, письменників, придворних і т. д. Але це не «сатирична історія», а лише метод письменника викривати з височини ідеальних вимог розуму гріхи людські загалом, хоч би вони і втілювалися в конкретних людях та відбивали конкретні події.

Це тим більше зрозуміло, що навіть при доброму бажанні історично розробляти свої сюжети просвітителі не могли здійснити цього, бо, як сказано вже вище, бракувало їм розуміння діалектики історичного розвитку людства. При всій відмінності, можна навіть сказати, при цілковитій ідейній протилежності між великими художніми синтезами середніх віків («Божественна комедія» Данте, «Візія Петра Орача» англійського письменника XIV століття Ленгленда) та

сатиричними творами просвітителів є між ними і дещо спільне. В них однаково підноситься абсолютний (а не історично-релятивний) критерій в оцінках та осуджуванні вчинків людини. В творах середніх віків таким вищим принципом була релігія, в нову епоху — ідеальний розум, оголошений єдиним мірилом істини і блага.

«Мандрі Гуллівера» побудовано в жанрі морської мандрівки (типова прикмета більшості утопічних та історичних творів, що особливо набрали популярності в часи Свіфта, коли вже поширилися й реалістичні твори про заморські країни («Робінзон Крузо» Дефо). Роман поділено на чотири частини, в яких розповідається про чотири мандрівки лікаря, а потім капітана багатьох кораблів Лемюеля Гуллівера. При реалістичних деталях морської мандрівки, що подаються на початку кожного розділу, описується чотири фантастичні країни, до яких потрапляє мандрівник, докладно відображаються звичаї та порядки людей, що живуть у цих фантастичних країнах. Першу подорож відбуває Гуллівер до Ліліпутії, що населена людьми пігмеями, другу — до країни велетнів Бробдінгнегу, під час третьої мандрівки він потрапляє до Лапути, повітряного острова, і, нарешті, в останню подорож — до країни коней-гуїґнмів та підлеглих коням людиноподібних егу.

Чотири частини «Мандрів» — чотири сатиричні модифікації людської нікчемності. В першій і другій частинах — зменшення фізичного зросту людини є сатиричним засобом зменшення й того, що ми називаємо моральною та ідеологічною стороною людського існування; в третій і четвертій частинах — людина поділяється ніби на дві самостійні істоти, смішні й жахливі в своїй однобічності. Якщо в мешканцях Лапути втілюється теоретичний розум людини, відірваний від життєвої практики, а тому сліпий і безпорадний у своїх метафізичних спекуляціях та побудовах, то в потворних егу треба вбачати відтворення інстинктів людини, визволених від цивілізаційної «політури». Це істоти, які не зазнали регулюючого впливу культури і діють або під впливом зовнішньої спонуки, або внаслідок елементарних тваринних потягів. З другого боку, метод фізичного зменшування в перших двох частинах провадиться способом антитези: в Ліліпутії герой виступає в ролі спостерігача життя пігмевів, отже, цим мотивується увага автора до змалювання людської нікчемності, як вона виявляється повант, цебто в політичному і загалом суспільному житті. В другій частині, в країні велетнів, мандрівник сам опиняється в ролі ліліпути, зустрівшись з істотами, що в порівнянні з ними він здається не більший за комашку. Всі почування героя, все те, чим він по справедливості пишається, стає нікчемним в його власних очах, втрачає свою цінність, і в багатьох випадках він сам собі здається смішним і жалюгідним. Отже, автор у другій

частині переносить увагу більше на внутрішній світ людини, показуючи обмеженість та відносність її моральних цінностей. Щоправда, поряд з таким викриванням мізерності людини-одиниці Свіфт і в цій частині, як і в дальших, ще з більшим темпераментом, ніж у першій частині, говорить і про політичні та суспільні проблеми. Отже, все людське життя показано в чотирьох сатиричних вимірах та аспектах, показано так, що, як каже добрячий та гуманний король велетнів, людство має вигляд «кубла дрібних огидних плазунів, найшкідливіших з усіх, які будь-коли існували на землі».

Перша частина написана, як то гадають дослідники, під деяким впливом мотивів як античної, так і нової літератури, зокрема під впливом таких творів, як фантастичний роман Сірано де Бержерака «Комічна подорож на Місяць» та «Гаргантюа і Пантагрюель» Рабле. На нашу думку, ця частина роману Свіфта (як і друга) стоїть найближче до романів Рабле, бо гумористичні ефекти в ній побудовано на фізичній диспропорції між Гуллівером та ліліпутами й на тих комічних ситуаціях, що випливають від цієї невідповідності. (Особливо виразно відчувається подібність в епізодах годування Гуллівера, як порівняти їх з відповідними епізодами, де змальовано пригоди та юнацьке життя Гаргантюа). Але це тільки зовнішня подібність, що не зменшує великої різниці між цими творами, про що скажемо далі. Для Свіфта важливе не збільшення звичайного росту людини і не ті наслідки, які з цього виникають, як то ми бачимо у Рабле, а саме зменшення, потрібне для його сатиричних завдань.

В цій частині, як уже сказано, вся увага зосереджена на зображенні політичної та соціальної історії людства. Перед нами проходять образки придворного життя, придворні інтриги, засідання державної ради, урочисті виступи короля перед народом, боротьба політичних партій, релігійні суперечки, війна ліліпутів з мешканцями сусіднього острова і т. д.,— словом, усе те, що можна побачити в першій-ліпшій буржуазній країні, в тій же Англії часів Свіфта. Але скільки геніальної винахідливості бачимо ми в цьому зменшенні пропорції для того, щоб показати нікчемність усього того, що намагається імпонувати своєю величністю та могутністю! Імператор Ліліпутії, що в своїх маніфестах гучно називає себе «гордість і жах всесвіту, монарх над усіма монархами; найвищий серед усіх синів людських; той, що ногами спирається на центр землі, а головою торкається сонця» і т. д., виявляється в дійсності жалюгідною істоткою, що вигідно вміщується на долоні Гуллівера, як і його славні вояки, що влаштовують рицарський турнір на носовій хусточці Гуллівера, нап'ятій на невеликих патичках; як і ворожий імператорові Ліліпутії флот блефушчан, що його в повному складі затягає на мотузочці до берегів Ліліпутії Гуллівер і бере в полон... Або згадаймо образки

державних свят, військових парадів та інших прилюдних свят з участю великої маси людей, що здаються Гулліверові якимсь розворушеним комашником! Все це так подібне до людського життя і таке жахливе і нікчемне саме через свою фізичну мізерність! Все на світі відносно, і деякі речі, що їх звикли вважати за речі першорядної ваги, зовсім перестають бути такими в наших очах, коли ми на них подивимося з нової й незвичної позиції! Так гадав Свіфт. Тим дужче має вразити читача жорстокість, підступність і мізерність мешканців цієї лялькової держави.

Багато століть точиться в Ліліпутії непримиренна боротьба між «тупоконечниками» та «гостроконечниками» (тобто між прибічниками католицизму та протестантизму) за те, з якого кінця надбивати яйце при його споживанні — з широкого чи з гострого (такими в світлі розуму здаються релігійні суперечки). Визначні й поважні урядовці, щоб досягнути ласки в короля чи імператора, привчаються плазувати під палицею, плигати через неї на взірць учених псів або танцювати на витягнутому канаті (це акробатичне мистецтво має символізувати шляхи придворної кар'єри при титулованих особах). Ляльки-міністри при дворі імператора в Ліліпутії починають ненавидіти Людину-Гору, цебто Гуллівера, саме за те, що він зробив ряд послуг імператору і цілій державі, та обвинувачують його в державній зраді, причому його присуджують до легкої, на думку імператора та його радників, кари (саме — до осліплення при допомозі хірургічної операції). До того ж ця кара прославляється як прояв вищої гуманності імператора. Свіфт, ближче ніж будь-хто з просвітителів обізнаний з «діалектикою» буржуазної дипломатії, — неперевершений майстер у відтворенні «дипломатичної моралі», в зображенні мистецтва завуальювати жорстокі й деспотичні вчинки гучними та пишними деклараціями про гуманність, вибачливість імператора до своїх підданих. В Ліліпутії, розповідає Свіфт, було вже відомо, що коли імператор чи його радники виступали з деклараціями про гуманність монарха, то всі з острахом чекали чергових жорстоких репресій. Гуллівер, що врятував Ліліпутію від нападу блефушан, відмовився від участі в агресії проти цієї країни. І цього було досить, щоб про всі його послуги забули, а самого рятівника Ліліпутії прирекли на повільну смерть.

В другій частині, дотримуючись того ж зменшувального методу в зображенні «законів державного й міжнародного права», автор змушує пігмея Гуллівера розповідати королеві-велетню, який зовсім не розуміє «маккіавелівських принципів» класового державного права, про політичні порядки в Європі, зокрема в Англії. В цій частині сатира Свіфта підноситься на більш високий рівень... Гуманного правителя велетнів особливо обурює жорстокість європейців, з якою

вони винищують подібних до себе людей під час воєн, та їхня жахлива винахідливість у готуванні знарядь убивства. Обвинувальна промова стає дедалі запальнішою в міру наближення до кінця роману і досягає своєї кульмінації в останній частині, в тих епізодах, де Гуллівер розповідає про людські війни коням, істотам абсолютно моральним, для яких Гуллівер — лише в деякій мірі поліпшений зразок огидних та нікчемних егу, що є рабами в їхній країні. Гостроти сатири досягається тут не «зменшенням планів», а «якісним» протиставленням морально чистих істот жалюгідним потворам, що в далекій країні, яка називається Європою, стали панівною расою і, маючи дрібку розуму в порівнянні з місцевими егу, уживають його на слугування своїм жахливим інстинктам знищення, зажерливості й заздрості.

І в цій частині центральна тема — війна, що, як розповідає Гуллівер, розпочинається або з заздрості одного монарха до іншого, або — через різницю в релігійних забобонах; іноді виникає вона з тої причини, що між двома королями починається суперечка, кому з них треба захопити володіння третього короля, на яке вони жодного права не мають; інколи один принц починає сварку з іншим з побоювання, щоб той не почав перший з ним війну, іноді війни оголошуються через те, що ворог занадто могутній, а іноді тому, що він занадто немічний. Визнається часом за цілком королівський і практикується так само часто такий спосіб, коли король, викликаний сусідом на допомогу проти напасника, перемігши ворога, сам захоплює землю і вбиває або засилає монарха, якого прийшов захищати, і т. д. (у своїх нападах Свіфт виявляє майже безмежну винахідливість).

Викриття абсурдності й протиприродності війни — річ не нова в історії гуманістичної думки. Вже гуманісти XVI століття, як, наприклад, Еразм Роттердамський чи Франсуа Рабле, з позиції «чистого розуму» викривали абсурдність і протиприродність військових сутичок і воєн взагалі. Нове у Свіфта — це глибоке знання дипломатичної й політичної «механіки», що спричиняється до кривавих воєнних чвар у класовому суспільстві. В антивоєнних епізодах Свіфт ніби переказує твердження геніального політика XVI століття Макіавеллі з його відомого твору «Правитель», тільки піддає їх убивчій критиці з погляду високої моралі.

Хоч у третій і четвертій частинах Свіфт, як бачимо, не залишає теми про вади державного механізму, проте головну увагу приділяє він розглядові морального та інтелектуального життя людини. Перед нами проходять численні варіації людського тупоумства й нікчемності. У вік обожнювання розуму Свіфт з усією силою підкреслює недосконалість людської науки, яка не спирається на життєвий до-

свід, на життєву практику. Звичаї мешканців повітряного острова, маніяків науки, що втратили будь-який інтерес до реального життя, заглибившись у розроблення різних математичних проблем, науки в лапутянській академії в Лагадо, де розв'язуються, наприклад, такі проблеми, як перетворення екскрементів на їжу, вироблення з льоду порошу, витягання сонячного проміння з огірків, будування споруд, починаючи з дахів, оранка з допомогою свиней тощо, далі зустрічі Гуллівера в Глабдадрібі з тінями померлих, що розповідають йому несусвітні дурниці, які поширювалися й поширюються філологами та істориками про знаменитих людей минулого (тіні померлих учених, як ехидно відзначає Свіфт, тримаються на пристойній дистанції від жертв їхньої наукової фантазії),— все це не що інше, як енергійна атака на науку у всіх її розгалуженнях.

Критики, що захоплювалися виловлюванням у «Гуллівері» певних типових фактів тодішньої дійсності, відзначають факти захоплення науково-фантастичними проектами і гіпотезами, зовсім природними в пору молодості науки, що й дало привід Свіфтові для його іронічних виступів. Це твердження можна прийняти з тою поправкою, що узагальнені сатиричні образи Свіфта говорять про щось більше, ніж про простий відгук на ті чи інші курйози з наукового життя його часу. Адже ж універсальність сатири і в цій частині, що дорівнює універсальності виступів гуманістів XVI століття проти середньовічної схоластики та вчених педантів (див., наприклад, «Листи темних людей» та твори подібного роду), свідчить за щось більше й принципіальніше. Захисник розуму й науки, сучасник Ньютона, Свіфт не поділяє наївного ентузіазму людей XVI століття та й деяких своїх сучасників з того приводу, що наука спроможна розв'язати всі загадки світу і що вона приведе людину у ближчому часі до ідеальних форм суспільної організації. Ці частини роману є ніби іронічним відгуком на утопічний роман XVI століття Бекона «Нова Атлантида», в якому оспівується всемогутність науки і розповідається про те, що з дальшим її розвитком людина зможе перетворювати всілякі непотрібні й малоцінні речі на об'єкти, корисні і необхідні їй у житті (в романі згадується, наприклад, про те, що в Атлантиді учені перетворюють непотрібне зілля на поживну й смачну їжу, видобувають сонячне проміння і т. д.).

Нарешті, найсумніша частина твору, апогей, до якого підноситься сатиричний пафос Свіфта,— це змалювання звичок та звичаїв егу, цієї жакливії пародії на людину в усіх її моральних та фізичних особливостях. Як уже відзначено, зниження людини в цій частині провадиться не зменшенням фізичних її пропорцій, а своєрідним зведенням «вищої математики» духовного життя людини до елементарних чотирьох дій арифметики тонким та глибоким уста-

новленням генетичного зв'язку між найскладнішими проявами психіки цивілізованої людини з елементарними інстинктами людини кам'яного періоду. Сатирична сила зображення морально «оголеної» істоти досягається тим, що Свіфт, пройнявшись ідеями нової філософії, що розглядає людину як продукт природи, з убивчою ґрунтовністю показує фізіологічну спільність між егу і людиною. Опис зовнішності егу належить до найжорстокіших по своїй гострій іронії місць у цій книзі. Егу — карикатура на людину, але в цій карикатурі надзвичайно тонко схоплені риси схожості з оригіналом. Те саме треба сказати й про звичаї егу. Людське життя показано в такому дзеркалі, перед яким бліднуть всі попередні засоби «ображати» людину, до яких раніше удавався Свіфт. Ідейні змагання людини, вся різноманітність її почувань, мораль — все це зведено до елементарних фізіологічних проявів в їх одвертій і хижацькій формі. Справді, ніхто так жорстоко не ображав людство, як Свіфт у цих образках життя егу. Егу — брудні, хитрі, жорстокі й підлі істоти. Коли п'ятьом егу кинути їжі, якої було б досить на п'ятдесят чоловік, вони, замість того щоб поділити її розумно між собою, кидаються один на одного, і кожен намагається захопити собі цілий шматок, причому їдять вони всякий непотріб, до якого б і не доторкнулась інша пристойна тварина. Вони люблять різні нікому не потрібні камінці і, здобувши їх, старанно ховають від інших, а втративши, впадають в розпач, хворіють, кусають та дряпають тих, хто їх пробує розважити та потішити...

Егу люблять сваритися між собою й намагаються звичайно заскочити своїх ворогів несподівано; коли це їм не вдається, вони вчиняють бійки між собою; між сусідами часто зчиняється сварка та бійка за першу-ліпшу дрібницю, причому часто буває так, що третій сусід «під шумок» привласнює собі ту річ, за яку йде суперечка. Ватажками егу бувають звичайно найогидніші та найжорстокіші з самців егу; у цих «проводирів» є свої «ближчі люди», на обов'язку яких — лизати певну частину тіла ватажка і приводити до нього самиць егу. Всі інші егу ненавидять цих «ближчих людей» і при першій-ліпшій нагоді намагаються їх знищити. Самиці егу, побачивши самця, починають гримасувати, перекирвлюватися, тікати, хоч їх ніхто й не переслідує, та ховатися в кущі з певністю, що їх там розшукають; самці егу часом споживають сік якоїсь рослини, від якої вони дуже збуджуються, починають вигукувати дикими голосами пісень та танцювати, лаштяться один до одного, потім битись, а зрештою, плентаючи ногами, падають десь у багнюку і сплять. Ні до чого поважного вони не здатні, хіба тільки носити вантажі, коли, звичайно, їх змушувати до того, бо своєю вдачею це ліниві і байдикуваті істоти.

І поруч з такою жахливою картиною життя людської істоти, «звільненої» від прикрас цивілізації, подаються красномовні аналогії з життя європейського суспільства, про яке розповідає своєму шановному господареві-коню Гуллівер, даючи йому щедрий матеріал для зіставлень і порівнянь. З цих порівнянь виходить, що примхи якоїсь знатної леді мало чим відрізняються від звичок самки егу, що бійка між сусідами за першу-ліпшу дрібницю дуже виразно нагадує судові звичаї Англії та інших європейських країн, військові вправи одного племені егу проти другого дуже скидаються на війни, які точаться між людьми і про які розповідає Гуллівер, і т. д. і т. д. Словом, аналогія проведена від початку до кінця в усіх деталях і дрібницях, ще раз, сильніше, ніж будь-коли в попередніх розділах, проголошено безпощадний осуд людству. Все, чим живе людина, всі форми суспільного співжиття, всі прояви моральних прикмет людини, минуле й сучасне людства, все, чим воно пишається і чого прагне,— все позначено рисами жорстокості, розумової обмеженості, егоїзму і хитрощів.

І проте ця безнадійна картина не доводить автора до безнадійних висновків щодо майбутнього людства. Виховати в людині ясну думку та почуття моральної відповідальності за свої вчинки, продиктовані хижацькими інстинктами,— ось прихована думка автора книги, що в міру наближення до кінця стверджується з дедалі більшою енергією поруч з тим, як дедалі голоснішими та грізнішими стають обвинувачення сатирика. І передусім з особливою увагою підносить Свіфт питання про нове виховання людини, якому надається значення всемогутньої панацеї, що має вилікувати всі моральні вади людини. Подібно до своїх попередників — гуманістів XVI століття (згадаймо абатство Телем у Рабле, відповідні розділи з «Утопії» Томаса Мора, «Домашні бесіди» Еразма Роттердамського і т. д. і т. д.), про світителі, тільки з більшою докладністю і знанням людини, створюють «педагогічні утопії», що досягають своєї кульмінації в знаменитому «Емілі» Жана-Жака Руссо. Цей педагогічний елемент посідає поважне місце і в «Гуллівері». Зрештою, всі вони не так-то вже різняться між собою, бо й мета у них одна — виховати здорову морально і фізично людину, людину-громадянина, людину, що їй не властиві нахили до розкоші та марної трати сил, людину активну і морально гармонійну.

В окремих епізодах з першої частини, де розповідається про виховання дітей у Ліліпутії, в описах побуту та звичаїв гуїґнґнів та в деяких інших епізодах Свіфт накреслює систему ідеального виховання людини. Перш за все він — прибічник суспільного виховання дітей (в Ліліпутії уряд одбирає дітей від батьків і бере на себе цілковиту відповідальність за їхнє ідейне та фізичне виховання) та

раціоналістичних методів навчання (в Ліліпутії все казкове й фантастичне цілком виключається з книжок, з якими мають діло діти). Свіфт агітує за гармонійне сполучення фізичного та розумового тренування (згадаймо виховання молодого Гаргантюа в романі Рабле), він особливо настоює на тому, щоб дітей привчали до колективного суспільного життя (прилюдне змагання гуїґнґнів у присутності найповажніших представників роду), і вимагає, щоб юнацтво привчалось до простого й активного життя (знову ж таки образки життя юнаків-гуїґнґнів). До того ж, знаходимо тут поради давати дітям насамперед корисні знання, а не забивати голови всіляким непотрібним мотлохом.

Педагогічні рецепти Свіфта, як і інших просвітителів, різняться від гуманістичної педагогіки XVI століття одною прикметною рисою: в них підкреслюється вимога дисципліни, що обмежує волю індивідуума на користь загалу, в той час як на світанку буржуазного гуманістичного руху в XVI столітті гасло необмеженої свободи для індивідуальності користувалося великим успіхом; згадаймо хоч би напис на брамі абатства Телем у Рабле (цієї ідеальної інституції, де виховувалась молодь) — «усе дозволено». В романі зустрічаємо й епізоди, в яких показуються «плоди» такого чи подібного виховання. В Ліліпутії, наприклад, існує такий звичай, що суди розглядають не тільки карні процеси та притягають до права якихось злочинців, але й відзначають на пам'ять нащадкам окремі факти героїзму, великодушності, самопожертви і т. ін. Королівство велетнів — це образок ідеальної держави, на чолі якої стоїть добрячий велетень, цей казковий цар Горох, який не знає, що таке загарбницька війна, не держить постійної армії, а в своїй державній практиці не знає, що таке дипломатичне та бюрократичне крутіство, з обуренням відкидає твердження Гуллівера, що для правителя потрібні особлива підготовка й природні здібності. На думку короля велетнів, здоровий розум і гуманні почуття — ось все, що потрібне людині, якій судилося правити іншими людьми.

Найдокладніше ці риси ідеального суспільного ладу відтворено в четвертій частині, в образках життя гуїґнґнів. Спартанська простота, товариська приязнь і абсолютна щирість являються типовими рисами взаємин цих простих та благородних тварин. В мові гуїґнґнів немає слів, що означають «брехня», «заздрість», «підступність» і т. ін. Ми трохи посміхаємось, коли читаємо, що почуття приязні панує тут над більш інтенсивними афектами, як-от кохання, пристрасть і т. д. Одружуються тут не з любові, а з міркувань користі та необхідності. Обираючи собі подругу, зважають не так на власні почуття, як виходять з міркувань доцільності. Всякі вульгарні почуття, ревності, зрада і т. д., тут невідомі. Щира приязнь між подруж-

жям не заважає тому, що втрата (смерть одного з них) сприймається другим спокійно, як річ природна. Словом, «розум» — основний принцип співжиття в цьому ідеальному суспільстві, тому і здається воно нам дещо штучним, занадто методичним і трохи нудним. Але, перечитуючи епізод вимушеного від'їзду Гуллівера з країни коней, опис безмежного горя, що охопило його на думку, що він має повертатись до цивілізованих егу, майже трагічні ноти, що відчуються при описанні огиди до людей, навіть до близьких, як він повернувся з фантастичного острова коней, ми, вражені і приголомшені, відчуваємо, яка віра таїлася в серці суворого декана, яка дорога була йому мрія про гармонійну людину і яка ніжна любов до зневаженого ним людства!

Така філософія цієї чудесної казки. Ми, люди соціалістичної епохи, розуміємо її обмеженість і однобічність. В своєму пафосі заперечення Свіфт, як і інші просвітители, перекреслював тисячолітню історію людства в її складному та суперечливому процесі розвитку, поширював мораль одиниці, що в його уявленні вилучалася з історичної обстановки, на те, що ми називаємо політичним та громадським життям.

III

Сила та виразність сатири Свіфта досягається геніальністю його сатиричного методу, що становить певний крок у розвитку не тільки англійської, але взагалі європейської літератури. Схарактеризувати особливості цього методу в усіх його різноманітних виявах — річ неможлива в невеликій статті. Можна, звичайно, спинитись лише на основних особливостях цього методу.

Перше, що є індивідуальною прикметою творів Свіфта, — це їх сатиричний пафос, з яким не можна поставити поруч ні тонку іронію сучасника Свіфта — Вольтера, ні, тим більше, до деякої міри його спадкоємця в англійській літературі — Лоренса Стерна. Характерною рисою цього пафосу є підкреслений «риторизм», енергійне намагання за всяку ціну нав'язати читачеві свою оцінку того чи того факту при допомозі бездоганно розгорнутої системи «логічних» аргументів, причому тим наполегливіше наступає сатирик, чим абсурдніше й парадоксальніше твердження він обстоює. Суперечність між цією енергією вислову і абсурдністю основної думки й справляє найбільший ефект в сатиричних творах Свіфта. Ці риси його сатиричного методу цілком виявляються уже в перших його творах, як-от «Казка бочки» і «Війна книжок». Цікавим прикладом сатиричної манери Свіфта може бути, між іншим, і його літературна полеміка з якимсь Джоном Пертріджем, провісником, що кожного року вида-

вав альманахи, де давалися «гороскопи» і досить обережно й розважно віщувалися події, які мають статися в новому році. Під прибраним ім'ям Ісаака Бікерстафа Свіфт випускає своє «пророцтво», в якому, винятково майстерно перейнявши манеру й стиль астрологічних альманахів, дуже влучно виступає в ролі авторитетного астролога, що обвинувачує всіх інших своїх конкурентів у шахрайстві, а серед них і найпопулярнішого з них Пертріджа.

Серед цих «пророцтв» центральне місце посідає твердження, що цей популярний астролог має померти в наступному році, причому точно вказується місяць, день і година, та дається Пертріджу порада приготуватися до цієї сумної події й зустріти її, як годиться справжньому християнинові. Коли наступив зазначений день, Свіфт випустив новий бюлетень, в якому давав якнайдокладніший опис «останніх хвилин» нещасливого Пертріджа, його каяття в «астрологічних гріхах». Тут указувалось, між іншим, на те, що момент смерті Пертріджа не було вгадано на чотири години (звичайний спосіб містифікації, оперування «точними» датами, цифрами і т. д.). Даремно протестував, обурювався, обсипав усіма лайками, які тільки були йому відомі, жорстокого автора бідолаха Пертрідж, даремно публічно доводив, що він живий,— він справді-таки був «убитий», принаймні «убита» була його репутація як астролога. У відповідь на розпачливий лемент приголомшеного Пертріджа з'явилася нова листівка Свіфта, в якій він з убивчою «логічністю» й серйозністю доводив, що заяви «воскреслого мерця» його не переконують, бо пророцтво про його смерть було зроблено на підставі суворих наукових даних. Отже, з його боку ніякої помилки бути не могло.

Непереможність цієї «аргументації» саме в тому, що Свіфт уживає найгострішої форми доказу «від протилежного». Доводячи з усім темпераментом слушність якогось абсурдного твердження, притягаючи до цього важку артилерію логічних доказів та словесної діалектики, він добивається протилежного ефекту — розкриття абсурдності того явища, яке він ніби захищає. У даному випадку астрологія побивається її власною зброєю. Чи може бути ефектніший спосіб доказу? Пертріджа було поставлено перед дилемою: або визнати, що він справді помер, що є абсурдом, або погодитись з тим, що його «наука» мертва... Третього виходу немає. Це, як зауважує один критик, зброя, якою вбивають на смерть. Не ображають, не висміюють, а вбивають. Ось у такому тоні ведеться виклад подій і в інших творах Свіфта, в тому числі і в «Гуллівері».

Звертаючись у передмові до своїх читачів від імені Гуллівера, Свіфт одразу стає в позу людини, яка навіть припустити не може, що знайдеться хтось, хто не повірить тим фантастичним пригодам, про які розповідається в чотирьох книгах «Мандрів».

«Якби присуди єгу могли хоч трохи вплинути на мене, то я мав би серйозні підстави скаржитись, що деякі з них насмілюються гадати, ніби книга про мої подорожі — лише витвір моєї уяви, і навіть натякають, що гуїґнґмів та єгу не існує на світі, так само як і мешканців Утопії. Проте мушу признатись: мені ніколи не доводилося чути, щоб хоч один єгу мав нахабство заперечувати існування тубільців Ліліпутії, Бробдінґреґу (слово це слід вимовляти саме так, а не помилково — Бробдінґгег) і Лапути або факти, які я розповів про них, бо істина одразу ж переконує кожного читача...»

А в передмові ніби від видавця рукопису «Гуллівера», брата його у других Сімпсона, ще й додається:

«Можна з певністю твердити, що все, описане в цьому рукописі,— щира правда, та це й не дивно, бо автор його такий відомий своєю правдивістю, що серед сусідів у Редріффі, коли хтось хоче довести що-небудь, стало нѐмов за приказку: «Це така правда, наче сказав містер Гуллівер».

Отже, тут стягнуто усі можливі «аргументи» — логічні й психологічні — для доказу того, що все, про що розповідається в романі, «достеменно правда». Посвідчення добрих людей про правдивість Гуллівера, яка стала, мовляв, за приказку серед його сусідів, зневажливе обурення самого героя на одну думку про те, що якийсь «єгу» насмілиться виявити свою недовіру до нього (тон «зневаженої невинності»), далі підноситься «психологічний аргумент» — виявляється, що єгу вірять в існування і Лапути, і Ліліпутії, і країни велетнів (тут правдивий та щирий історик робить зауваження щодо правильності вимови назви цієї країни), і виходить, що «істина завжди переконує читачів», а отже — невизнання країни коней та єгу треба вважати результатом образи єгу, що їх так жорстко висміяв автор.

Яке значення, який сенс має ця гра з читачем, всі ці «логічні» та «психологічні» докази? Чи тут ми маємо справу з проявами так званої іронії, що нею так уславився земляк Свіфта і до деякої міри його учень Лоренс Стерн та піднесли німецькі романтики, вважаючи її за найвищу ознаку творчо обдарованої людини? Чи ми знаходимо в нього те саме захоплення грою різних логічних модифікацій, здебільшого суперечних одна одній, модифікацій думки в освітленні того самого об'єкта, таке характерне для Стерна і для романтиків? Чи й для нього ця інтелектуальна гра становить самоціль або об'єктивний прояв складних суперечностей в духовному світі людини, як для них? Ні. Свіфт занадто ще проста і разом з тим сильна індивідуальність. Сатира його завжди «речова» і влучає в конкретний і реальний об'єкт. Річ у тому, що ця манера доводить абсурдність якоїсь тези завжди має на меті розкрити читачеві якусь тяжку й

глибоку істину, що перебуває на «протилежному полюсі» від піднесеної сатириком тези. Іронія, що проймає ці логічні «аргументи», неминуче приводить читача до висновку, що Гуллівер, приміром, справді-таки правдива людина, що сумнів в істині всього того, що він розповів,— справді-таки образа для нього, бо людське життя — це ж і є, власне, царство егу, а звичаї егу — це ж до певної міри правдиве відтворення людського існування. Особливою гіркістю й гостротою тону повіває від тих місць роману, де доказом від протилежного стверджується якась моральна максима для уваги читачів. Розповідаючи про те, як Гуллівер виїздив з країни коней, Свіфт так відтворює сцену прощання з конем, у якого жив Гуллівер:

«...Я вдруге попросився з хазяїном, та коли я хотів простягтися перед ним на землі, щоб поцілувати йому копито, він зробив мені ласку і обережно підніс його до моїх губ. Мені відомо, як дорікають мені за згадування цієї подробиці. (Читач «здогадується», що Гулліверові дорікали за зайву приниженість перед конем, який би там він не був. Свіфт, знаючи, що читач жде чогось подібного, зразу б'є в ціль.— А. Ш.). Моїм обмовникам здається неймовірним, щоб така значна особа зробила стільки честі такій мізерній істоті, як я. Не забув я й того, як деякі мандрівники люблять чванитися незвичайною ласкою, що її до них виявляли. Але якби ці недобррозичливі були краще обізнані з благородною і приязною вдачею гуїґґімів, то вони швидко змінили б свою думку».

І це, звичайно, не бажання приголомшити читача несподіванкою, це Свіфтова форма іронії, в якій з усією щирістю виявляється обурення з моральної зіпсутості людини.

Іноді Свіфт удається до не менш непереможного способу переконувати читача, заздалегідь накидаючи йому згоду з автором у питаннях, що, за його безапеляційною заявою, ніякій дискусії, власне, не підлягають,— такі вони очевидні й незаперечні. Так, наприклад, розповідаючи про те, як ліліпути відібрали у Гуллівера між іншими речами годинник, Свіфт наводить епізод, як з наказу імператора місцевим ученим доручено було розглянути цю невідому річ і зробити свої висновки про її призначення. «Читачеві неважко буде уявити собі, які суперечливі й далекі від правди думки було висловлено з цього приводу, хоч я, відверто кажучи, не всі їх добре зрозумів». Чи, розповідаючи в тоні Рабле про численні неприємні пригоди Гуллівера у країні велетнів з відправленням природної потреби, Свіфт знову-таки підносить гірку пілюлю ученим-педантам. «Сподіваюся, ласкавий читач пробачить мені всі оці дрібні деталі. Нецікаві для низького, вульгарного розуму, вони, проте, допоможуть філософові збагатити свої думки та уяву і використати їх для громадського та приватного добра».

По-новому використовує Свіфт для своїх сатиричних завдань і манеру застосування різних пропорцій у фізичному зрості персонажів, якщо порівнювати з Рабле, в якого він запозичив цей засіб. Якщо для великого письменника світанку Ренесансу велетенський зріст Гаргантюа та Пантагрюєля служить приводом для змалювання різних гастрономічних надуживань (велетенський апетит Гаргантюа) та веселих пригод персонажа (Гаргантюа знімає, наприклад, дзвони з давіниці собору Паризької богоматері й вішає їх на шню своїй кобилі), то ці сцени, написані в дусі народного гумору, звучать як радісний гімн здоровому людському тілу, як безоглядна реабілітація плоті, як виступ проти прихильників середньовічної аскези. У Свіфта ці зіставлення виглядають далеко не так невинно, як у його попередника, хоч у деяких розділах, особливо в другій частині, зустрічаємо й епізоди, витримані в тоні Рабле. Здебільшого ж цей метод у Свіфта використовується для викриття людської нікчемності, як про це було згадано вгорі. Описуючи фізичний зріст імператора Ліліпутії, Гуллівер занотовує між іншим: «Він майже на ширину мого нігтя вищий за будь-кого із своїх підданців». Викладаючи зміст складеного придворними протоколу про речі, знайдені в кишені Гуллівера, оповідач наводить таке: «У правій кишені... знайдено тільки великий шмат цупкої матерії, що його вистачило б застелити, як килимом, парадну залу вашої величності» (цебто носову хусточку Гуллівера.— *А. Ш.*) і т. д. і т. д. Таким чином, ця нерівномірність пропорцій служить у Свіфта тій же меті сатиричного викриття людської нікчемності і обмеженості.

В цій силі іронії, в її енергії, що нічого спільного не має з «самобичуючим» іронізуванням Стерна, відчувається фанатична віра в правду тої справи, в ім'я якої Свіфт завдає смертельних ударів усьому тодішньому суспільству. В суворості викриття, в непереможній спрямованості до одної мети неважко розпізнати сувору енергію попередників Свіфта, героїчних пуритан з їх памфлетами, спрямованими проти розбещеного суспільства. В його творах чуємо мужні ноти борця, памфлетиста й великого поета Джона Мільтона: та сама непереможна логіка, той же пафос, та сама сміливість, з якою до кінця доводиться теза і називаються речі їх власними іменами. Різниця тільки в тому, що Мільтону невідома іронія, його обурення виявляється просто і безпосередньо в прокляттях і анафемах, тоді як Свіфт побиває своїх ворогів могутньою зброєю сміху.

І разом з тим цей суворий памфлет на людство написано в жанрі цікавого пригодницького роману, що захоплював і тепер захоплює молодого читача, що й тепер у списку книжок для дитячого читання стоїть на одному з перших місць. Треба, правда, сказати, що «Мандри Гуллівера» написано нерівномірно. Елементи пригодницькі

розгорнуто в перших двох книжках, що становлять з художнього погляду найбільш викінчену частину твору, тоді як у третій і четвертій частинах дидактика та сатира панують над усім іншим. Часто пишуть, що цей «пригодницький матеріал» являє собою не що інше, як пародію на поширену в ті часи літературу морських подорожей, зокрема на «Робінзона Крузо», і, значить, самостійного художнього значення не має.

Справді, в романі зустрічаємо подекуди дошкульні вихватки проти аматорів докладних описувань «припливів і відпливів», морських штормів та інших атрибутів, характерних для творів подібного роду. Проте ці іронічні вихватки не перешкодили письменникові надати цим пригодницьким елементам художньої викінченості, і саме вони надають романові особливої художньої виразності. Якщо для утопістів і сатириків доби Відродження «морська мандрівка» становила умовну схему, дуже зручну для сатиричних та дидактичних завдань (чим же іншим можна вважати мандрівку у країну «божественної пляшки» у Рабле чи мандрівку до Утопії в Томаса Мора?), то у Свіфта мандрівка Гуллівера, що має ту ж саму сюжетну функцію, набуває нової художньої якості, якої ми не зустрічаємо в попередніх творах.

В цих описах пригод позначаються риси нового реалізму, що його виявив уперше в європейській літературі Дефо в своєму «Робінзоні», поклавши початок літературного стилю, що дійшов свого завершення в літературі XIX століття. Це виняткова увага до детальної і правдивої фіксації конкретних побутових фактів, оточення, серед якого діє персонаж, причому точність і правдоподібність спостереження стає за основну мету письменника. З цього погляду автор «Гуллівера» йде цілком слідами Дефо, а зовсім не заперечує його. Досить приглянутися до вступних та кінцевих епізодів кожної з чотирьох частин роману, де розповідається про збори Гуллівера в чергову екскурсію, а потім про повернення його до рідного краю, щоб наочно пересвідчитися у великій спорідненості поміж «Гуллівером» і «Робінзоном»: та ж сама уважність до детального опису, таке ж докладне знання судноплавної та морської справи.

Але не тільки це «обрамуння» витримане в дусі нового реалізму. Найцікавіше те, що й при описах фантастичних країн, куди потрапляє Гуллівер, автор з виключною винахідливістю намагається зберегти манеру правдивого оповідача при відображенні найнеймовірніших ситуацій. Тим-то у всіх нескінченних пригодах Гуллівера підкреслюється найбільш імовірне і правдиве, що можна знайти у найфантастичніших речах. Всі ці пригоди подано в дусі «реалістичної фантастики», що й надає творові непереможної привабливості, яка підкоряє не тільки малого, але й дорослого читача. Саме цією

реалістичною тенденцією пояснюється велика різноманітність об'єктів, що їх уважає за потрібне ввести в роман Свіфт.

З якою докладністю та з яким знанням технічної справи описує Гуллівер, як він, наприклад, виготовував знаряддя для того, щоб полонити ворожий ліліпутам флот, і як він потім за допомогою гачків заарканив ворожу «армаду», або описує, як збудовано було для нього приміщення під час перебування в країні велетнів. Тут не забуто жодної технічної деталі, що повинна дати закінчене уявлення про об'єкт в усій його конкретності. Фантазія автора в усіх цих випадках показує чудеса винахідливості, але майже ніколи не сходить з реального ґрунту. Цілком реальні речі проектуються у дещо незвичні обставини і з геніальною майстерністю показуються так, як вони виглядали б у цих обставинах.

Особливо багато епізодів у «Мандрах Гуллівера», як і в «Робінзоні», зв'язано з виявами робочої енергії людини, з її практичною роботою, але, без сумніву, все це подано і різноманітніше, і цікавіше, ніж у романі Дефо. Науковий дух епохи просвітительства дає відчуття себе у повній мірі і в «Мандрах Гуллівера», дарма що Свіфт з такою дошкульністю висміював фізиків, хіміків та представників інших відгалужень природознавства. Треба тільки звернути увагу на те, з якою математичною точністю змальовує Свіфт відношення фізичного зросту Гуллівера до зросту ліліпутів і велетнів і як скрупульозно обчислює він різницю в масштабах їх життєвих потреб відповідно до їх диспропорційності, з якою уважністю відзначає те, що дрібні істоти в зв'язку з незначним своїм зростом можуть розглянути своїми очима речі, яких не може побачити око велетня. На цій підставі він доводить, що в країні велетнів Гуллівер розглядає людське тіло ніби через скельця мікроскопа, і непомітні виразки та нерівності шкіри перетворюються на страшні горби та потворні нарости. Словом, він науково, але з усією конкретністю художника показує об'єкт в певних незвичайних обставинах... Приглядаючись до того, з якою винахідливістю зображує він механіку руху острова лапутян і подібні до того речі, ми мусимо погодитись, що в цьому романі вже накреслюються мотиви майбутніх утопічних творів ХІХ—ХХ століть на взірць романів Жюльє Верна та Уеллса.

Навіть у численних гумористичних пригодах другої частини, що так доречно зм'якшують жорстокість сатири, в інших частинах твору, в тих пригодах, де пігмей Гуллівер череґ свій малий зріст потрапляє в різні трагікомічні ситуації (потопання у вазі з вершками, неприємність з коров'ячими покидьками, схоплення Гуллівера мавпою і т. д. і т. д.), Свіфт додержується відповідності до «теоретично взятих» реальних можливостей і законів природи. Читаючи ці чудові розділи, ми весь час перебуваємо в сфері точно зафіксованих

постережень, в сфері «законів природи», але відтворених соковито, і великим літературним умінням. Ніякого порівняння не може бути з цього погляду між «Мандрами Гуллівера» та сатиричними повістями Вольтера, який здебільшого воліє іти уторованими шляхами, схематично використовуючи або елементи пригодницьких жанрів без будь-якої уваги до реалістичного відтворення («Кандід»), або мотиви східної казки — «Вавілонська принцеса», «Задіг» та інші. Твір Свіфта відкриває разом з «Робінзоном Крузо» нову сторінку в розвитку європейського реалізму.

Проф. А. ШАМРАЙ

МАНДРИ
*до різних далеких
країн світу*
ЛЕМЮЕЛЯ
ГУЛЛІВЕРА,
СПЕРШУ ЛІКАРЯ,
А ПОТІМ
КАПІТАНА
кількох кораблів

Від видавця до читача

 емюель Гуллівер, автор цих «Мандрів»,—мій давній і щирий приятель; до того ж, ми з ним якісь родичі по материнській лінії. Років зо три тому містер Гуллівер, втомившись від занадто частих одвідин цікавими його господи в Редріффі, купив невеличку ділянку землі з пристойним будинком поблизу Ньюарка в Ноттінгемшірі, на своїй батьківщині, де живе й дотепер, відлюдно, але вельми шанований сусідами.

Хоч містер Гуллівер і народився в Ноттінгемшірі, де жив його батько, але я чув од нього, що родина його походить з Оксфордшіра. На підтвердження цього можу додати, що я бачив на Бенберійському кладовищі в цьому графстві кілька надгробків та могил Гулліверів.

Перед тим, як покинути Редріфф, він передав мені на схорону цей рукопис, дозволивши робити з ним усе, що я схочу. Я тричі уважно перечитав його. Стиль його — дуже ясний і простий, і єдина хибка, яку я в ньому вбачаю, — це те, що автор, наслідуючи манеру всіх мандрівників, пише занадто вже докладно. Можна з певністю твердити, що все, описане в цьому рукописі, — щира правда, та це й не дивно, бо автор його такий відомий своєю правдивістю, що серед сусідів у Редріффі, коли хтось хоче довести щонебудь, стало немов за приказку: «Це така правда, наче сказав містер Гуллівер».

За порадою кількох достойних осіб, яких я, з дозволу автора, познайомив з цим рукописом, я наважуюсь тепер пустити його в світ, сподіваючись, що принаймні на деякий час він стане для наших молодих читачів кращою розвагою, ніж звичайна писанина політиків та партійних діячів.

Ця книга була б принаймні вдвоє більша, якби я не насмілювався викреслити численні місця, присвячені вітрам, припливам та відпливам, метеорологічним особливостям різних подорожей та найдетальнішим описам способів керування кораблем під час шторму — і все це мовою моряків. Те ж саме я вчинив з численними посиленнями на широти та довготи. Все це дає мені підстави побоюватися, що містер Гуллівер буде трохи невдоволений, але я вирішив по змозі зробити його твір якнайзрозумілішим читацькому загалу. А в тому разі, коли моя необізнаність з морськими справами спричинилася до яких-небудь помилок, то відповідаю за них тільки я; коли ж який-небудь мандрівник зацікавиться твором у повному обсязі, як він вийшов з-під пера автора, то я охоче задовольню його цікавість.

Дальші подробиці щодо автора читач знайде на перших сторінках цієї книги.

Річард Сімсон

Лист капітана Тумівера
до його брата у друзів
Сімсона*

Коли Вас попросять, то Ви, сподіваюся, не відмовитесь визнати прилюдно, що своєю великою й постійною наполегливістю Ви спонукали мене опублікувати дуже недбалий і неточний опис моїх мандрів; до того ж, Ви радили мені найняти кількох молодих добродіїв з якого-небудь університету, щоб дати лад рукописові та виправити стиль, як зробив це, на мою пораду, мій родич Демпієр із своєю книгою під назвою «Подорож навколо світу». Але я не пам'ятаю, щоб дав Вам право згоджуватись на будь-які пропуски і ще менше — на додатки. Тому

* Див. примітки в кінці книги.

я тут зовсім відмовляюся від останніх, і зокрема від абзаца, присвяченого її величності, святої та славної пам'яті королеві Анні,— дарма що я шанував і поважав її більше, ніж будь-яку іншу людську істоту. Ви або та особа, якій Ви доручили виправити рукопис, повинні були взяти до уваги те, що я не мав жодного наміру, та й непристойно це було б, вихваляти перед моїм хазяїном-гуїґнґном будь-яку тварину нашої породи. До того ж, неправдивий і самий факт. Як мені відомо (а я був деякий час в Англії за королювання її величності), керувала вона з допомогою першого міністра, навіть двох, одного за одним: перший був лорд Годольфін, а другий лорд Оксфорд. Отже, Ви змусили мене *говорити те, чого не було*. Так само в розповіді про Академію прожектерів та в багатьох місцях моєї промови до мого хазяїна-гуїґнґма Ви або ж випустили дещо істотне, або ж пом'якшили деякі вирази чи змінили їх так, що я ледве впізнав свій власний твір. Коли я раніше натякнув Вам на це в одному з листів, Ви зволили відповісти, що боялись декого образити; що люди, які мають владу, дуже пильно стежать за всім, що друкуються, і здатні не тільки тлумачити по-своєму все, що здається їм *натяком* (так, здається, Ви висловились), а й карати за це. Але яким способом, скажіть мені, будь ласка, те, що я говорив стільки років тому на відстані п'яти тисяч ліг¹, в іншому королівстві, можна віднести до когось із *егу*, що, як я чув, керують тепер нашим стадом? До того ж, це було тоді, коли я мало думав про те, що мені доведеться знову жити під їхньою владою, і мало боявся цього нещастя. Чи не маю я всіх підстав для обурення, коли бачу, як тут ті ж таки *егу* їздять в екіпажах, запряжених *гуїґнґмами*, ніби вони, *егу*,— розумні істоти, а *гуїґнґми*— дурні тварини? І, звичайно, одним з головних мотивів мого усамотнення було бажання уникнути цього жахливого й огидного *видовища*.

Ось що вважав я за потрібне сказати Вам про Ваші дії та про довір'я, яке я до Вас мав.

Далі, я шкодую, що через брак розсудливості я піддався на умовляння та неправдиві розумування, якими Ви та ще дехто схилили мене, всупереч моїй власній думці, дати згоду на видання моїх «Мандрів». Згадайте, будь ласка, скільки разів, коли Ви посилались на громадське добро,

¹ Ліга — англійська морська міра довжини (4,83 кілометра).

просив я Вас узяти до уваги, що *егу* належать до породи тварин, зовсім не здатних виправитись під впливом науки та прикладів. Так воно й вийшло: хоч минуло ось уже шість місяців, а я, замість того щоб бачити кінець усім зловживанням та порокам — принаймні на цьому маленькому острові, як я мав підстави сподіватися, — все ще не чую, щоб книга моя вплинула хоч раз згідно з моїми намірами. Я просив Вас листовно сповістити мене, коли припиняться партійні суперечки та інтриги; коли судді стануть освіченими та справедливими, а адвокати — чесними та поміркованими і здобудуть хоч крихту здорового глузду; коли над Смітсфілдом * здійсниться полум'я од пірамід із збірників законів; коли система виховання молодих дворян буде докорінно змінена; коли виженуть геть лікарів; коли самиці *егу* пишатимуться своєю цнотливістю, чесністю, правдивістю та розсудливістю; коли королівські палаци та приймальні великих вельмож будуть ретельно вичищені й підметені, а розум, заслуги та освіченість — винагороджені; коли всіх, хто ганьбить друковане слово прозою або віршами, засудять до того, щоб їсти самий папір і вгамувати свою спрагу самим чорнилом. Цих і тисячі інших поліпшень з надією чекав я, повіривши Вашій намові, — вони ж бо становлять безпосередній висновок із приписів, уміщених у моїй книзі. І треба визнати, що сім місяців — достатній час, щоб виправити всі пороки та безумства, властиві *егу*, якби натура їхня хоч трошки була схильна до доброчесності та мудрості. Але в своїх листах Ви не тільки не задовольняєте моїх сподіванок, а ще обтяжуєте щотижня нашого листоношу пасквілями, коментарями, міркуваннями, зауваженнями та додатками до твору; з них я бачу, що мене обвинувачують в осуді великих державних мужів, у приниженні природи людської (бо вони ще й досі насмілюються називати її так) і в ображанні жіночої статі. Я вважаю також, що ті, хто вигадав усі ці нісенітниці, не дійшли згоди між собою, бо дехто з них не хоче визнавати мене за автора моїх «Мандрів», а дехто робить з мене автора книжок, до яких я зовсім не причетний.

Зауважую також, що Ваш складач був настільки недбайливий, що наплутав у хронології та датах багатьох моїх мандрів і повернень, ніде не поставивши правильно ні року, ні місяця, ні дня; до того ж, я чув, ніби по видрукуванні книги мій рукопис знищено. Хоч копії його не залишилось і в мене, проте я надсилаю Вам кілька виправлень, які

Ви можете зробити, якщо коли-небудь виходитиме друге видання. А втім, я не обстоюю їх і залишаю це на розсуд моїх справедливих і безсторонніх читачів — хай буде так, як вони забажають.

Дехто з наших *егу*-моряків знаходить, як мені переказують, помилки в моїй морській мові, багато в чому нібито неправильній і тепер невживаній. Тут я нічого вдіяти не можу. Замолоду, під час перших моїх подорожей, я вчився в дуже старих моряків і засвоїв їхню мову. Але згодом я переконався, що морські *егу*, так само як і суходільні, схильні вигадувати нові слова, і їхня мова змінюється мало не щороку. Пригадую, що при кожному моєму поверненні на батьківщину їхня попередня мова переінакшувалась так, що я ледве розумів її. Помітив я і те, що коли який-небудь *егу* з цікавості приїздить із Лондона відвідати мене в моїй господі, то ми ніколи не можемо викласти наші думки так, щоб зрозуміти один одного.

Якби присуди *егу* могли хоч трохи вплинути на мене, то я мав би серйозні підстави скаржитись, що деякі з них насмілюються твердити, ніби книга про мої подорожі — лише витвір моєї уяви, і навіть натякають, що *гуїґнґнів* та *егу* не існує на світі, так само як і мешканців Утопії.

Проте мушу признатись: мені ніколи не доводилося чути, щоб хоч один *егу* мав нахабство заперечувати існування тубільців Ліліпутії, Бробдінґреґу (слово це слід вимовляти саме так, а не помилково — Бробдінґнеґ) * і Лапути або факти, які я розповів про них, бо явна істина одразу ж переконує кожного читача. А хіба в моїй розповіді про *гуїґнґнів* та *егу* менше правдоподібності? Адже очевидно, що *егу* — тисячі, навіть у нашій країні, і відрізняються вони від своїх диких братів з країни *гуїґнґнів* лише тим, що вміють белькотати і не ходять голі. Я писав для того, щоб виправити їх, а не для того, щоб здобути їхню похвалу. Навіть однодушна похвала всього їхнього племені важила б для мене менше, ніж іржання двох звироднілих *гуїґнґнів*, які стоять у моїй стайні, бо від них, хоч які вони звироднілі, я все ж таки вчуся ще деяких чеснот без домішки пороку.

Чи не гадають ці жалюгідні створіння, ніби я звироднів так, що стану обстоювати правдивість моїх слів? Хоч і сам я *егу*, але в країні *гуїґнґнів* добре знають, що завдяки повчанням та прикладу мого високошановного хазяїна я спромігся (хоч, мушу признатися, з чималими труднощами)

протягом двох років позбутися звички брехати, лукавити, обманювати та лицемірити, що так глибоко закоренилася в душах усіх представників моєї породи, і особливо в європейців.

Я міг би поскаржитися і ще на деякі прикрі речі, але не хочу набридати більше ні собі, ні Вам. Мушу одверто признатися, що після останньої моєї подорожі деякі вади натури *егу* знову відновилися в мені внаслідок стосунків з небагатьма представниками Вашої породи, зокрема членами моєї родини, чого я, на жаль, не можу уникнути. Інакше я ніколи не взявся б до безглузлого проекту змінити породу *егу* в нашому королівстві. Але тепер я назавжди відмовився від таких химерних планів.

2 квітня 1727 року

Частина I

ПОДРОЖ
ДО
ЛІЛПУТІ

РОЗДІЛ I

Автор оповідає про себе та про свою родину. Що спонукало його до мандрів. Його корабель розбивається, але він рятується і щасливо допливає до берега країни ліліпутів. Його беруть у полон і везуть у глиб країни.

Mій батько мав невеликий маєток у Ноттінгем-шірі. Я був третій з п'ятьох його синів. Чотирнадцятилітнім хлопцем мене віддали до коледжу Еманюеля в Кембріджі, де я жив три роки і наполегливо вчився. Та хоч як мало допомагав мені батько, але й те було для нього великим тягарем, і через три роки я мусив піти в науку до відомого лондонського хірурга містера Джеймса Бейтса, в якого вчився ще чотири роки. Час від часу батько надсилав мені трохи грошей, і я витрачав їх на вивчення навігації та інших галузей математики, корисних у морських подорожах, бо завжди відчував, що рано чи пізно мені доведеться присвятити їм своє життя.

Покинувши містера Бейтса, я повернувся додому, де з допомогою батька, дядечка Джона та кількох інших родичів зібрав сорок фунтів стерлінгів; крім того, вони пообіцяли надсилати мені тридцять фунтів щороку, і я вирушив у Лейден. Там протягом двох років і сімох місяців я вивчав медицину, знаючи, що це може знадобитися мені в майбутніх мандрівках.

Невдовзі після повернення з Лейдена я, за рекомендацією мого доброго вчителя містера Бейтса, вступив лікарем на корабель «Ластівка», яким командував капітан Ебрегем Пеннел. З ним я прослужив три з половиною роки, побувавши на Близькому Сході та в деяких інших країнах. Повернувшись до Англії, я вирішив оселитися в Лондоні, до чого заохочував мене і містер Бейтс, який порекомендував мене кільком своїм пацієнтам. Я найняв невеличкий будиночок на Олд-Джурі і, послухавшись поради родичів, одружився з Мері Бертон — другою дочкою містера Едмонда Бертона, власника панчішної крамниці на Ньюгейт-стріт, що дав за нею чотириста фунтів посагу.

Та через два роки мій добрий учитель Бейтс помер. Друзів у мене було обмаль, і практика моя почала підупадати, бо сумління не дозволяло мені наслідувати нечесні вчинки багатьох моїх колег-медиків. І тоді, порадившись з дружиною та де з ким із знайомих, я вирішив знову податися в мандри. Я служив лікарем на двох кораблях і протягом шести років не раз побував в Індії та Вест-Індії, чим трохи збільшив свої статки. На дозвіллі я читав твори найкращих сучасних і давніх авторів — бо завжди брав з собою у плавання багато книжок, — а буваючи на березі, приглядався до побуту та звичаїв людей і водночас успішно вивчав чужі мови, в чому мені дуже допомагала гарна пам'ять.

Остання подорож була не вельми щаслива, і, стомлений морськими мандрівками, я вирішив жити вдома з дружиною та дітьми. З Олд-Джурі я переїхав на Феттер-Лейн, а звідти до Уоппінга, сподіваючись мати практику серед моряків; та сподіванки мої не справдилися. Три роки я марно чекав, що мої справи підуть на краще, і нарешті прийняв вигідну пропозицію капітана Вільяма Прічарда, власника корабля «Антилопа», вирушити з ним до південних морів. Ми відпливли з Брістоля 4 травня 1699 року, і спочатку наша подорож була цілком щасливою.

Не варто надокучати читачеві подробицями наших при-

год у тих морях. Досить сказати, що, коли ми йшли до Ост-Індії, нас захопив лютий шторм і відніс на північний захід од Ван-Діменової Землі*; як показали виміри, ми опинились на 30°2' південної широти. Дванадцять наших матросів померло від виснажливої роботи та поганих харчів, інші були зовсім знесилені. 5 листопада — в тих краях це початок літа — день був туманний, і матроси ледве помітили скелю, що стриміла з води на віддалі з півкабельтова¹; навальний вітер мчав нас просто на неї, і корабель вмить розбився. Шести чоловікам, серед яких був і я, пощастило спустити на воду човен і обминути загиблій корабель та скелю. Ми гребли, за моїми підрахунками, ліги зо три, поки зовсім знемоглися, бо нас уже раніше виснажила робота на кораблі. Далі ми пустилися на волю хвиль, і через півгодини ураган, що налетів з півночі, перекинув наш човен. Що сталося з моїми товаришами з човна, а також з тими, що врятувались на скелі або залишились на судні,— сказати не можу. Гадаю, що всі вони загинули. Я плив навмання, за вітром та припливом, раз у раз шукаючи ногами дна і не знаходячи його. Нарешті, вкрай знесилившись і не маючи більше сил боротися, я раптом відчув, що стою на мілині. Шторм на той час уже помітно вщух. Дно було таке полого, що я брів із милю, поки, нарешті, близько восьмої години вечора дістався берега. Я пройшов ще з півмилі, але не побачив жодних ознак житла чи людей,— а може, був такий знесилений, що не помітив їх. Я страшенно втомився; втома, спека та півпінти² бренді, що його я випив іще на кораблі, хилили мене на сон. Я ліг на низькорослу м'яку траву й заснув таким міцним сном, яким не спав ніколи в житті. Спав я щонайменше дев'ять годин, бо, коли прокинувся, був уже білий день. Я хотів підвестися, але не міг і поворухнутись; я лежав на спині, а мої руки та ноги з обох боків були міцно прив'язані до чогось на землі, так само як і моє довге цупке волосся. Все моє тіло, від пахов до стегон, було облутане тонкими мотузочками. Я міг дивитися лише вгору; сонце починало вже припикати, і його світло сліпило мене. Навкруги чути було якийсь гомін, але виявити його причину я не міг, бо, лежачи в такій позі, бачив тільки небо. Незабаром щось живе заворушилось на моїй лівій нозі і,

¹ Кабельтов — англійська морська міра довжини (183 метри).

² Пінта — міра рідких тіл (0,56 літра).

поволі посуваючись уперед, опинилося в мене на грудях, а потім підійшло майже під самісіньке підборіддя. Спустивши очі, я побачив чоловічка, дюймів шести на зріст, з луком та стрілою в руках і з сагайдаком за плечима. Слідом за ним сунуло, як мені здалося, принаймні ще сорок таких самих чоловічків. Вражений украй, я так голосно скрикнув, що всі вони з переляку кинулися врозтіч і, як я довідався згодом, дехто з них навіть забився, зіскочивши з мене на землю. А втім, вони скоро повернулися, і один з них наважився стати так, щоб бачити все моє обличчя; на ознаку здивування він підніс угору руки і верескливо, але цілком виразно гукнув: «Гекіна дегул!» Ці слова, багато разів повторені іншими, були тоді для мене незрозумілі.

Весь цей час, як легко може уявити собі читач, я лежав у дуже незручній позі. Нарешті, після кількох невдалих спроб, мені пощастило розірвати мотузки й витягти з землі кілочки, до яких було прив'язано мою ліву руку. Піднісши її до обличчя, я зрозумів, яким способом мене зв'язали. Шарпнувши головою, що завдало мені невимовного болю, я трохи звільнив своє волосся з лівого боку і міг уже дюймів на два повернути голову. Та чоловічки повтікали раніше, ніж я встиг спіймати їх. Після цього навколо мене знявся несамовитий галас, а коли він ущух, хтось голосно вигукнув: «Толго фонак!» — і в ту ж мить я відчув, як на мою ліву руку посипалася сила-силенна стріл, колючих, наче голки. Крім того, чоловічки вистрелили в повітря, як ми в Європі стріляємо з гармат, і багато стріл впало мені на тіло (хоч я й не відчув їх), а деякі влучили в обличчя, що його я одразу ж затулив лівою рукою. Коли ця злива стріл припинилася, я аж заревів зі злості та з болю і знову спробував звільнитися, але тоді чоловічки випустили ще більше стріл, а деякі намагалися списами колоти мене в боки. На щастя, на мені була камізелька з буйволячої шкіри, якої вони не могли проштрикнути. Я вирішив, що найрозсудливіше буде поки що лежати тихо, а вночі з допомогою вільної лівої руки визволитися зовсім. Мені здавалося, що коли всі тубільці такого ж розміру, то я подужаю й більшу армію. Але доля судила інакше. Помітивши, що я не рухаюся, чоловічки перестали стріляти, але гамір, який долинав до мого слуху, свідчив, що кількість їх збільшувалась. Ярдів¹ за чотири від мене, саме проти мого

¹ Я р д — англійська міра довжини (91,4 сантиметра).

правого вуха, чути було стукіт, що тривав уже цілу годину, наче там щось майстрували. Повернувши голову, наскільки дозволяли кілочки та мотуззя, я помітив поміст фути на півтора заввишки з двома чи трьома сходами, на який саме зійшли чотири тубільці. Один з них — певно, якась поважна особа — звернувся до мене з довгою промовою, з якої я не второпав ані слова. Слід, правда, згадати, що, розпочинаючи її, він тричі крикнув: «*Лангро дегул сан!*» (ці слова, так само як і наведені вище, було повторено і пояснено мені згодом). Зараз же по тому до мене підійшло щось із п'ятдесят тубільців; вони розрізали мотузки, якими було прив'язано мою голову зліва, і це дало мені змогу повернути її праворуч, щоб побачити промовця та всі його рухи. Це був на вигляд чоловічок середнього віку, начебто вищий на зріст за трьох інших, що супроводили його. Один з цих трьох, трохи довший за мій середній палець, тримав його шлейф, а двоє стояли обабіч. Чоловічок промовляв як справжній митець, і в його словах я виразно вчував то погрози, то обіцянки, то співчуття і прихильність. Я відповів небагатьма словами, але найчемнішим тоном, піднісши догори ліву руку й звівши очі до сонця, немов закликаючи його в свідки. Відколи покинув корабель, я не мав у роті ані ріски і тепер мало не конав з голоду; мій шлунок так настійно вимагав їжі, що я не міг побороти нетерпіння і, знехтувавши правилами чемності, кілька разів вояклав пальця на губи на знак того, що хочу їсти. *Гурго* (такий був титул поважного вельможі, як я довідався згодом) зрозумів мене дуже добре. Зійшовши з помосту, він звелів приставити до мене кілька драбин, і ними до мого рота полізли сотні тубільців з кошиками їжі, що її звелів приготувати для мене король, як тільки дістав перші відомості про мене. На смак то було м'ясо різних тварин, але я не міг розібрати, яких саме. Там були і окісти, і лопатки, і полядвиці, схожі з вигляду на баранячі й дуже смачно приготовані, але розміром менші за жайворонкове крило; я ковтав їх по два, а то й по три разом, заїдаючи трьома буханцями хліба, кожен завбільшки з мушкетну кулю. Чоловічки підносили мені їжу так швидко, як тільки могли, і в безліч способів виявляли свій подив і захоплення з мого зросту та апетиту.

Потім я подав знак, що хочу пити. Побачивши, як я їм, тубільці зрозуміли, що малою кількістю питва мене не задовольнити; виявляючи неабияку щедрість, вони дуже

спритно підкотили до моєї руки одну з найбільших бочок і вибили в ній дно. Я вихилив її одним духом, бо там було менше ніж півпінти легкого вина, схожого на бургундське, але багато смачнішого. Випивши таким самим чином і другу бочку, я на мигах показав, що хочу ще, але вина в них більше не було. Коли всі ці дива скінчилися, чоловічки почали танцювати в мене на грудях з радісними вигуками, серед яких я добре розрізняв уже знайомі мені слова: «Гекіна дегул!» Потім вони знаком запропонували мені скинути додолу обидві бочки, попередивши спершу тих, що стояли внизу, голосними криками: «Бора мівола!», а коли обидві посудини злетіли в повітря, знову пролунав загальний вигук: «Гекіна дегул!» Признаюсь, коли я відчував на своєму тілі цих чоловічків, мене не раз кортіло схопити в жменю сорок чи п'ятдесят з них, що перші навернуться під руку, і шпурнути на землю. Однак, згадуючи все те лихо, якого я вже зазнав (а вони, як видно, могли заподіяти мені ще й гіршого), та дану мною обіцянку (саме так тлумачив я свою покірливу поведінку), я ту ж мить відмовлявся од свого наміру. До того ж, я вважав себе зв'язаним вдячністю до цих людей, які так гостинно поводитися зі мною і так щедро частували. Я не міг не дивуватися в думках з хоробрості цих маленьких істот, що наважувались підніматися й походжати по моєму тілу, коли одна з моїх рук була вільна, і не виявляли жодних ознак страху перед постаттю такого велетенського створіння, яким я мав їм здаватися. Трохи згодом, коли вони побачили, що я не прошу більше їсти, переді мною, з доручення його величності, з'явився якийсь поважний урядовець. Його ясновельможність, у супроводі чоловік десяти почту, вибравшись по моїй правій нозі, наблизився до мого обличчя і, підсунувши мені аж до очей вірчий лист з королівською печаткою, хвилин десять щось промовляв до мене — без будь-яких ознак невдоволення, але дуже рішучим тоном. Промовляючи, він часто показував пальцем, як я дізнався потім, у напрямку столиці, що була за півмилі звідти і куди державна рада ухвалила мене перевезти. Я відповів небагатьма словами, яких вони, звичайно, не зрозуміли, а тому вільною рукою я кілька разів торкнувся спочатку другої своєї руки (зробивши цей рух над головою його ясновельможності, щоб не зачепити його або когонебудь з його почту), а тоді голови й тіла на знак того, що хочу бути вільним. Він, здається, досить добре зрозумів

мене, бо заперечливо похитав головою і жестом пояснив, що мене повезуть до столиці як полоненого. Разом із тим він знаками дав мені зрозуміти, що я матиму вдосталь пити і їсти і що зі мною добре поводитимуться. Тоді мені знов спало на думку спробувати розірвати пута, але, й доти відчуваючи пекучий біль на руках та обличчі (шкіра була в пухирях, і в ній подекуди ще стирчали стріли) і помітивши, що ворогів моїх дедалі більше, я на мигах показав їм, що вони можуть робити зі мною все, що хочуть. *Гурго* чемно вклонився і, дуже задоволений, пішов разом із своїм почтом. Незабаром я почув у натовпі крики, серед яких раз у раз голосно повторювалися слова: «*Пеплом селан*». Біля мого лівого боку закомашилася безліч чоловічків; вони трохи попустили мої пута, так що я зміг повернутись на правий бік і помочитися, після чого мені одразу полегшало. Сечі вийшло дуже багато, на превеликий подив тубільців, які, зрозумівши мій намір, ту ж мить розступилися на обидва боки, щоб не потрапити під струмінь, який бив із мене з великим шумом і силою. Ще перед тим вони намастили мені обличчя й руки якоюсь маззю, що дуже приємно пахла, і біль від стріл через кілька хвилин ущух. Усе це в поєднанні з поживними стравами та питвом схилило мене на сон. Я спав щось із вісім годин, як довідався згодом, і це було не дивно, бо лікарі з наказу імператора підсипали в бочки з вином сонного зілля.

Мабуть, тубільці, знайшовши мене на березі, де я спав, коли дістався суходолу, негайно через спеціального гінця повідомили про це імператора. Одразу ж було скликано засідання державної ради і ухвалено зв'язати мене описаним вище способом (це зробили вночі, поки я спав), прислати мені багато їжі та питва і приготувати машину, щоб перевести мене до столиці.

Ухвала ради приставити мене в столицю може здатися занадто сміливою й небезпечною, і я певен, що за подібних обставин жоден європейський монарх так не зробив би. Проте вона, на мою думку, надзвичайно розумна й великодушна. Адже якби вони схотіли вбити мене сонного своїми списами та стрілами, то я неодмінно прокинувся б од першого ж дотику, розлютився б, порвав би всі мотузки, і вони, не маючи сили боронитися, не могли б чекати собі пощади.

Тубільці — неабиякі математики; підтримувані та заохочувані своїм імператором, відомим протектором наук,

вони досягли особливих успіхів у механіці. У цього монарха багато машин на колесах, щоб перевозити дерева та інші важкі вантажі. Він часто будує величезні військові кораблі — деякі до дев'яти футів завдовжки — в місцевості, де росте будівельне дерево, і звідти цими машинами їх перевозять ярдів за триста-чотириста до моря. Як тільки було ухвалено приставити мене в столицю, п'ятсот механіків і теслярів зараз же заходились будувати найбільшу машину, яку будь-коли бачили в цій країні. То була дерев'яна платформа дюймів на три від землі та футів із сім завдовжки і чотири завширшки, на двадцяти двох колесах. Всю цю роботу виконали протягом чотирьох годин після мого прибуття на острів, і поява машини саме й викликала той гомін, який я почув, прокинувшись. Її поставили обік мене. Але найбільші труднощі полягали в тому, щоб підняти мене й покласти на платформу. Для цього тубільці поставили вісімдесят стовпів у один фут заввишки, приладнали до них гачки з найміцнішими канатами (що були не грубші за нашу мотузку) і зачепили ці гачки за шворки, що ними робітники обв'язали мені шию, руки і тулуб. Дев'ятсот найдужчих робітників тягли канати за допомогою блоків, прикріплених до стовпів, і через три години я вже лежав на платформі, міцно прив'язаний до неї. Про все це мені розповіли потім, бо під час тої операції я спав глибоким сном, в який поринув від підсипаного до мого питва снодійного зілля. Півтори тисячі найбільших імператорських коней, кожен заввишки в чотири з половиною дюйми, повезли мене до столиці, що до неї, як я вже казав, було півмилі.

Години через чотири після того, як почався наш переїзд, мене розбудив один дуже кумедний випадок. Коли повіз спинився на хвилину через якусь несправність, двоє чи троє молодих тубільців зацікавились, який я маю вигляд, коли сплю. Вони залізли на платформу і обережно наблизились до мого обличчя. Один з них, гвардійський офіцер, засунув мені в ліву ніздрю вістря своєї піки, яке залоскотало мене, неначе соломинка; я чхнув і прокинувся, а тубільці швиденько зникли. Та про причину мого раптового пробудження я довідався тільки через три тижні. До вечора ми їхали, а на ніч спинилися; обабіч платформи стало по п'ятсот гвардійців — половина з смолоскипами, а решта з луками та стрілами наготові, щоб стріляти, як тільки я спробую поворухнутися. На світанку ми поїхали далі й

до полудня були вже за двісті ярдів од столиці. Тут нас зустрів імператор з царедворцями, але сановні вельможі, боячись за життя його величності, настійно відрадили його від небезпечного наміру забиратися на моє тіло.

На площі, де зупинився повіз, стояв старовинний храм, що його вважали за найбільший в усьому королівстві. За кілька років перед тим він був опоганений нелюдським убивством і втратив для цього релігійного народу своє священне значення. Повиносивши звідти всі окраси та церковні оздобы, його почали використовувати для різних громадських потреб. Цю будівлю й призначено було мені за житло. Крізь великі, звернені на північ двері, що мали чотири фути заввишки і два завширшки, я вільно міг пролізти всередину храму. Обабіч дверей, дюймів за шість від землі, було по невеликому вікну. Крізь ліве вікно імператорські ковалі просунули дев'яносто один ланцюжок на зразок тих, що на них європейські дами носять годинники, й майже такі самі завдовжки, і прикріпили їх тридцятьма шістьма замками до моєї лівої ноги. Через дорогу, футів за двадцять од храму, стояла башта не менш як у п'ять футів заввишки. Сам я не бачив, але потім мені розповідали, що імператор з багатьма вельможами зійшов на башту і звідти дивився на мене. Кажуть, що з міста з тією ж метою вийшло понад сто тисяч мешканців, і я думаю, що принаймні десять тисяч їх по драбинах здирались того дня на мене, незважаючи на варту. Щоправда, незабаром було оголошено указ, який заборонив це робити під загрозою смертної кари. Переконавшись, що визволитися з ланцюгів я не зможу, робітники перерізали всі мотузки на моєму тілі, після чого я звівся на ноги в найсумнішому настрої. Бракує слів, щоб описати подив натовпу та гамір, який там знявся, коли тубільці побачили, що я підвівся і ходжу. Ланцюги на моїй лівій нозі були зо два ярди завдовжки і давали мені змогу не тільки ходити туди й сюди, описуючи півколо, але й, закріплені на віддалі в чотири дюйми від дверей храму, дозволяли заповзати всередину його і лежати там, протягшись.

РОЗДІЛ II

Імператор Ліліпутії в супроводі багатьох вельмож приходить подивитись на автора в його ув'язненні. Опис особи та одягу імператора. До автора приставлено вчених, щоб учити його ліліпутської мови. Лагідною поведінкою автор здобуває прихильність імператора. Кишені його обшукують і відбирають у нього шаблю й пістолети.

Підвівшись, я роздивився навкруги. Мушу сказати, що жоден краєвид не тішив мені очей більше, як той, що розкинувся переді мною. Вся місцевість здавалася суцільним садом, а обгороджені лани, що майже в кожному з них було сорок квадратних футів, скидалися на квітники. Ці лани чергувалися з лісами, де найвищі дерева, на мою думку, були не більше семи футів заввишки. Ліворуч я бачив місто, що мало вигляд театральної декорації.

Вже кілька годин мене надзвичайно мучила природна потреба, і це не дивно, бо минуло майже два дні відтоді, як я полегшився востаннє. Я вагався між необхідністю та соромом. Найкраще, що я міг придумати, було залізти в мій будинок. Так я й зробив і, зачинивши двері та одійшовши якомога далі в куток, звільнив свій шлунок від тягаря, що так мене непокоїв. Але то був єдиний випадок, коли я вчинив так неохайно, і читач, сподіваюся, пробачить мені це, розважливо й безсторонньо оцінивши тодішнє моє скрутне становище. Потім я завжди задовольняв цю свою потребу надворі, рано-вранці, одійшовши від будинку на всю довжину ланцюга, а перед тим, як приходило товариство, двоє спеціально приставлених для цього слуг вивозили послід на тачках. Я не спинався б так довго на цих обставинах, на перший погляд, начебто не дуже важливих, якби не вважав за потрібне довести читачеві свою охайність, що її, як я чув, дехто з моїх ворогів при всякій нагоді охоче бере під сумнів.

Полегшившись таким чином і почувавши потребу в свіжому повітрі, я вийшов з свого будинку. Тим часом імператор спустився з башти і верхи наближався до мене. Цим він наражав себе на неабияку небезпеку, бо, хоч як добре був вимуштруваний його кінь, але, побачивши таку незвичайну постать — величезну рухому гору, — він злякався й став дибки. На щастя, імператор був чудовий їздець і всидів у сідлі, поки підбігли слуги, які вхопили коня за вуздечку

й допомогли його величності злізти. Зійшовши на землю, імператор з великим подивом оглядав мене з усіх боків, тримаючись, проте, на безпечній відстані. За його наказом двірські кухарі та різники, що стояли вже наготові, підвезли до мене на спеціальних візках їжу та напої і поставили їх так, щоб я міг дістати. Я брав ці візки один по одному й хутко спорожняв їх. На двадцяти була їжа, на десяти — питво. Кожного візка ставало мені на два чи три добрих ковтки, а вино з десяти череп'яних посудин я виливав просто у візок і випивав одним духом. Імператриця, молоді принци та принцеси разом з двірськими дамами сиділи спершу в кріслах віддалік, а після пригоди з конем усі вони встали й підійшли ближче до імператора, якого я зараз опишу. Він майже на ширину мого нігтя вищий за будь-якого із своїх підданців, і вже цього досить, щоб відчувати перед ним трепет. В імператора енергійні, мужні риси обличчя, австрійські губи і орлиний ніс. Шкіра у нього оливкового кольору, постать струнка, з пропорційним тулубом, руками та ногами, рухи граціозні й величні. Він не такий уже молодий — йому двадцять вісім років і дев'ять місяців, королює щось із сім років — щасливо й здебільшого переможно. Щоб краще бачити імператора, я ліг на бік, і моє обличчя опинилось на одному рівні з ним. Тоді він стояв ярдів за три від мене, але потім я не раз брав його на руки і тому не можу помилитися в моєму описові. Його вбрання було досить просте, невігадливе і являло собою щось середнє між азійським та європейським одягом. На голові в нього був легкий золотий шолом з плюмажем, прикрашений самоцвітами. На той випадок, коли б я надував розірвати свої пута, він тримав у руці для захисту витягнений з піхов меч, дюймів у три завдовжки. Піхви та держак його були оздоблені діамантами. Голос в імператора верескливий, але такий ясний і виразний, що я добре чув його, навіть стоячи на весь зріст. Дами й придворні були розкішно вдягнені, і місце, де вони стояли, скидалося на розстелену на землі спідницю, гаптовану сріблом і золотом. Його величність раз у раз про щось мене запитував; я відповідав йому, але ні він, ні я не розуміли один одного. Тут же було багато священників та судових (як я здогадався з їхнього одягу), яким велено було заходити в розмову зі мною, і я говорив до них усіма мовами, які знав хоч трохи, в тому числі німецькою, голландською, латинською, французькою, іспанською, італійською, але все те було марно.

Через дві години імператор і почет повернули до міста і я лишився сам під наглядом великого загону солдатів, що мали охороняти мене від настирливості, а може, й лихих вчинків юрби. Тубільці безцеремонно тиснулись навколо, а дехто наважився навіть стріляти в мене з луків, коли я сидів біля дверей свого будинку, і одна стріла мало не влучила мені в ліве око. Полковник наказав схопити шістьох заводіак і вирішив, що найкращою карою буде зв'язати їх і віддати мені. Підштовхувані тупими кінцями солдатських списів, злочинці наблизились до мене. Я взяв усіх їх у жменю, поклав п'ятьох у кишеню камзола і вдав, ніби шостого хочу з'їсти живцем. Бідолаха голосно репетував, а полковник та офіцери дуже хвилювались, особливо коли побачили, що я дістав з кишені ножика. Та я хутко заспокоїв їх: приязно дивлячись на полоненого, я розрізав ножем мотузки, якими його було зв'язано, і обережно пустив на землю. Він ту ж мить утік. Так само зробив я й з іншими, дістаючи їх по одному з кишені, і побачив, що моя великодушність справила гарне враження на солдатів та народ, а згодом вона дуже прислужилася мені й при дворі.

Коли настала ніч, я не без труднощів заліз у свій будинок і ліг просто на долівку. Так я спав протягом двох тижнів, аж поки виготовили матрац, замовлений для мене імператором. На возах привезли шістьсот матраців звичайного розміру. Сто п'ятдесят їх зшили до купи, зробивши з них один, що підходив мені і довжиною, і шириною. Чотири такі матраци було покладено один на одного, та, незважаючи на це, моя постіль була не набагато м'якша за рівну кам'яну підлогу. За таким самим розрахунком пошили мені простирадла та ковдри, досить пристойні, як на людину, що зазнала стількох злигоднів.

Коли про моє прибуття стало відомо в усьому королівстві, подивитись на мене посунуло стільки заможних нероб і просто цікавих, що багато селищ майже зовсім спорожніли, і, якби не своєчасне втручання його величності, господарство в країні могло б зазнати чималих збитків. Було видано королівський декрет, який наказував, щоб усі, хто бачив мене хоч раз, негайно поверталися додому, і забороняв підходити до моєї оселі ближче, ніж на п'ятдесят ярдів без особливого на те дозволу від двору, чиновники якого мали з цього добрячий зиск.

Тим часом імператор раз у раз скликав державну раду, де обговорювали питання про мою дальшу долю. Як я ні-

зніше довідався від одного мого приятеля — особи дуже поважної і добре обізнаної з усіма державними таємницями, — двір дуже клопотався тим, що зі мною робити. Передусім вони боялися, щоб я не визволився, а до того ж утримання мое коштувало надто дорого і могло б викликати в країні голод. Кілька разів двір схилявся до думки заморити мене голодом або умертвити з допомогою отруйних стріл — це було б швидше, — та виникало побоювання, що гниття такого величезного трупа спричиниться до пошестей у столиці, які можуть поширитись і на все королівство. Під час однієї такої наради до дверей великої зали, де засідала рада, підійшло кілька офіцерів; двом із них дозволили ввійти, і вони доповіли про щойно згаданий випадок з шістьма злочинцями. Це справило таке гарне враження на його величність та на всю раду, що того ж дня було видано указ, який зобов'язував усі навколишні села на дев'яносто ярдів в окрузі приставляти для мене щоранку по шість корів, сорок овець та іншу живність разом з відповідною кількістю хліба, вина та інших напоїв. Платити за все мала скарбниця його величності, бо цей монарх живе переважно з прибутків від своїх маєтків і лише у виняткових випадках звертається по допомогу до своїх підданців, які зобов'язані за те виступати на війну, коли він накаже, із власною зброєю та спорядженням. Прислужувати мені призначили шістсот чоловік, яким поклали платню, достатню для прожитку, і збудували для них вигідні намети обабіч мого будинку. Триста кравців дістали розпорядження пошити мені вбрання місцевого фасону; шістьом найвизначнішим ученим було доручено навчити мене тамтешньої мови; і, нарешті, всіх коней, що належали імператору, придворним та гвардійській кавалерії, мали відтепер муштрувати в моїй присутності, щоб привичаїти їх до мене. Всі ці накази негайно було виконано, і за три тижні я здобув чималих успіхів у вивченні ліліпутської мови. Імператор не раз ушановував мене своїми візитами і сам залюбки допомагав моїм учителям. Невдовзі я вже міг сяк-так порозумітися з імператором. Найперше, що я вивчив, було прохання ласкаво повернути мені волю, яке я повторював кожного дня, стоячи на колінах. Скільки я міг зрозуміти, імператор відповідав, що це справа часу, що розв'язати її він може тільки по згоді з державною радою і що я мушу *люмос келмін песо десмар лон Емпосо* — заприсягтися жити в мирі з ним та його державою. Проте він обіцяв, що зі

мною поводитимуться цілком пристойно, і радив заслужити своєю поведінкою прихильність до себе з боку його, імператора, та його підданців. Він висловив сподівання, що я не ображуся, коли він звелить своїм урядовцям обшукати мене, бо в мене, певно, є зброя, яка мусить бути дуже небезпечна, коли вона відповідає велетенським розмірам мого тіла. Я відповів, що згоден задовольнити цю вимогу його величності — хоч би й навіть роздягтися тут же перед ним і повивертати всі мої кишені. Все це я переказав почасти словами, а почасти на мигах. Імператор відповів, що, згідно з законами держави, обшук мають зробити два його урядовці; він, мовляв, розуміє, що обшукати мене можна лише з моєї згоди та з моєю допомогою; отже, певний мого благородства та справедливості, він з довірою передає їх мені до рук; що ж до речей, які буде в мене відібрано, то їх мені повернуть, коли я залишатиму його країну, або ж заплащать за них стільки, скільки я сам визначу. Взявши в руки обох урядовців, я поклав їх спершу в кишені камзола, а потім в усі інші, крім двох маленьких — годинникових — та ще одної, потайної, якої я не хотів давати обшукувати, бо в ній лежало кілька дрібних речей, потрібних тільки мені. В одній з маленьких кишенюк був срібний годинник, а в другій — гаманець з кількома золотими монетами. Урядовці мали при собі пера, чорнило й папір і склали повний єписок усього того, що побачили, а закінчивши роботу, попросили пустити їх на землю для доповіді імператорові. Їхній звіт про наслідки обшуку я переклав згодом на англійську мову. Він був дослівно такий:

«По-перше — у правій кишені Людини-Гори (так я перекладаю слова Квінбус Флестрін), внаслідок ретельного обшуку, знайдено тільки великий шмат цупкої матерії, що його вистачило б застелити, як килимом, парадну залу вашої величності.

У лівій кишені знайдено величезну срібну скриню з таким самим віком, якого ми, обшукувачі, не могли підняти. Ми попросили відкрити скриню, і один з нас, залізши всередину, опинився по коліна в якомусь поросі, що, злетівши до наших облич, примусив нас обох довго чхати.

У правій кишені камізельки виявлено величезний стос тонких білих пластин, складених до купи і перев'язаних міцним канатом; ці пластини вкриті чорними

знаками, кожен з півдолоні завбільшки, що їх ми на-смілюємося вважати за літери.

У лівій кишені камізельки лежить якась дивовижна річ з дванадцятьма довгими палями на спинці, на зразок огорожі перед палацом вашої величності. Гадаємо, що нею Людина-Гора розчісує волосся, але це лише наше припущення: ми не завжди вдавалися до розпитів, бо порозумітися з Людиною-Горою дуже важко.

У великій кишені з правого боку середнього чохла Людини-Гори (так я перекладаю слово *ранфуло*, яким вони назвали мої штани) ми побачили залізну трубу з людину заввишки, з'єднану з дерев'яною колодою ще-більшого розміру; з одного боку труби випинаються великі залізні фігури химерної форми, призначення яких ми не знаємо. Таку ж машину знайдено і в лівій кишені.

У меншій правій кишені виявлено кілька плоских кружал різного розміру з білого та червоного металу. Білі зроблені, як нам здалося, з срібла і такі великі й важкі, що ми вдвох насилу підняли одне з них.

У лівій кишені знайдено два чорних стовпи неправильної форми; стоячи в кишені, ми ледве дотяглися до їхнього верху. Один з них скидається на суцільну брилу; на верхньому кінці другого є якийсь білий круглий предмет, удвоє більший за наші голови. **У середині кожного стовпа сховано по величезній сталевій штабі, що їх ми зажадали побачити, бо вони здались нам небезпечним знаряддям. За словами Людини-Гори, в її країні один із цих предметів вживають для гоління, а другим ріжуть страви.**

В одязі Людини-Гори лишилися ще дві кишені, куди ми не змогли ввійти; Людина-Гора називає їх **годинниковими**. Вони являють собою великі розрізи в середньому чохлі і дуже стиснуті черевом Людини-Гори. З правої кишені звисає довгий срібний ланцюг з якоюсь загадковою штукаю, що лежить на дні кишені. Ми звелили показати нам предмет, прикріплений до ланцюга; з вигляду він схожий на кулю — знизу срібну, а зверху — зроблену з якогось прозорого металу. З горішнього боку ми побачили чудні знаки, розташовані колом, але доторкнутись до них не змогли — перешкодила згадана прозора речовина. Людина-Гора приклала цю кулю нам до вух, і ми почули безперерв-

ний шум, як од водяного млина. Вважаємо, що то або якась невідома нам тварина, або ж бог, якому поклоняється Людина-Гора. Останнє припущення здається нам імовірнішим, бо із слів Людини-Гори випливає (якщо ми правильно їх зрозуміли, бо вона володіє нашою мовою дуже недосконало), що вона не робить майже нічого, не порадившись із цією штукою. Вона називає її своїм оракулом і каже, ніби цей оракул визначає час кожного її вчинку в житті. З лівої кишені Людина-Гора, на нашу вимогу, видобула сітку, завбільшки з рибальський невід, але зроблену так, що вона відкривається та закривається на зразок гаманця; саме таке її призначення. Всередині ми знайшли кілька монет з жовтого металу; коли вони справді золоті, то повинні мати величезну вартість.

Ретельно обшукавши з наказу вашої величності всі кишені Людини-Гори, ми перейшли до дальшого огляду й виявили на ній пояс із шкіри якоїсь велетенської тварини. З правого боку на поясі висить шабля, у п'ять разів довша за наш зріст, а з лівого — торбина з двома переділками. В кожній з них умістилося б троє ваших підданців. В одній переділці ми знайшли велику кількість куль з голову завбільшки із дуже важкого металу; щоб підняти їх, потрібна неабияка сила. В другій виявлено купу чорних зернин невеликого розміру і ваги — ми брали їх близько п'ятдесяти в жменю.

Тут докладно перелічено все, що було нами знайдено на Людині-Горі. Під час обшуку Людина-Гора поведилася з нами чемно, з належною до нас пошаною, як до представників вашої величності.

Підписано й прикладено печатку четвертого дня вісімдесят дев'ятого місяця щасливого королювання вашої величності.

Клефрен Фрелок, Марсі Фрелок»

Вислухавши цей звіт, імператор звелів мені, щоправда, в дуже чемних виразах, здати деякі із зазначених у ньому речей. Насамперед він назвав мою шаблю, і я зняв її разом з піхвами й усім, що при ній було. Тим часом три тисячі чоловік добірного війська, які того дня охороняли імператора, з його наказу оточили мене на певній відстані й тримали наготові заряджені луки; але я цього не помітив,

бо весь час не зводив очей з його величності. Далі імператор зажадав, щоб я витяг шаблю з піхов. Хоч вона й узялася іржею від морської води, проте ще великою мірою зберегла свій блиск і, коли я витяг її з піхов, заблищала проти сонця так, що все військо аж закричало— чи то з переляку, чи то з несподіванки. Його величність показав себе дуже хоробрим монархом і злякався менше, ніж я міг сподіватися. Він наказав мені вкласти шаблю в піхви і якомога обережніше кинути її ярдів на шість від кінця мого ланцюга. Після цього мені було велено показати одну із залізних труб, як назвав імператор мої пістолети. Я витяг з кишені пістолет і, на бажання його величності, як міг, пояснив його призначення; тоді зарядив його самим порохом, який, на щастя, не підмок у щільно закритій порохівниці (адже кожен завважливий моряк насамперед дбає про те, щоб зберегти порох сухим), і, попередивши імператора, щоб він не злякався, вистрілив у повітря. Враження було ще більше, ніж від шаблі. Сотні тубільців попадали на землю, наче мертві, і навіть сам імператор, хоч і втримався на ногах, деякий час не міг прийти до пам'яті. Я віддав обидва пістолети разом з порохівницею та кулями і просив тримати порох якнайдалі від огню, щоб він не спалахнув од якоїсь іскорки, бо внаслідок цього палац його величності може злетіти в повітря. Так само віддав я і годинника, що його імператор з великою цікавістю оглянув і звелів двом найбільшим на зріст гвардійцям віднести, просунувши крізь вушко жердини й поклавши її кінці на плечі,— на зразок того, як у нас в Англії переносять бочки з елем. Йому дуже сподобались безперервне цокання годинникового механізму та рух хвилиної стрілки — імператор виразно бачив його, бо зір у тубільців гостріший, ніж у нас,— і він зажадав пояснень від своїх учених. Читачеві неважко буде уявити собі, які суперечливі й далекі від правди думки було висловлено з цього приводу, хоч, відверто кажучи, я не всі їх добре зрозумів. Потім я виклав з кишень срібні та мідні монети, гаманець з дев'ятьма великими золотими монетами та кількома дрібними, складаний ніж і бритву, гребінець, срібну табакерку, носову хусточку і записну книжку. Шаблю, пістолети та порохівницю відвезли до арсеналу його величності, а решту мого добра повернули мені.

Я казав уже про мою потайну кишеню, якої не помітили обшукувачі; в ній лежали окуляри (зір у мене досить слаб-

кий, і тому я іноді ними користуюся), кишенькова підзорна труба та декілька інших дрібних речей. Вони не становили для імператора ніякого інтересу, і тому я вважав, що маю право не показувати їх, боячись, до того ж, щоб мені їх не попсували або не загубили.

РОЗДІЛ III

Автор дуже своєрідним способом розважає імператора та його придворних. Опис придворних розваг у ліліпутів. Авторові на певних умовах надають волю.

Моя лагідність і добра поведінка так вплинули на імператора та його придворних, а також на армію і весь народ, що я почав сподіватися незабаром дістати волю. Я докладав усіх зусиль, щоб підтримувати це прихильне ставлення до себе. Поступово тубільці звикли і перестали мене боятися. Іноді я лягав долі й дозволяв п'ятьом-шістьом чоловічкам танцювати в себе на руці, і зрештою дійшло до того, що хлопчики та дівчатка не раз безбоязно гралися в піжмурки у моєму волоссі. Я досяг добрих успіхів у ліліпутській мові й міг уже розуміти тубільців і розмовляти з ними. Одного разу імператорові спало на думку розважити мене видовищем тамтешніх змагань, в яких жителі Ліліпутії перевершують усі відомі мені нації як спритністю, так і пишністю. Найбільше враження справили на мене канатні танцюристи, що виконували свої вправи на тоненькій білій нитці в два фути завдовжки, натягненій на висоті дванадцяти дюймів од землі. На цих танцях я, з дозволу терплячого читача, спинюся трохи докладніше.

У змаганні беруть участь лише ті особи, що претендують на якусь високу посаду чи прагнуть здобути особливу прихильність при дворі. Вони готують себе до цього мало не з дитячих літ, і від них не вимагається ні благородного походження, ні відповідного виховання. Коли внаслідок чиеїсь смерті або неласки при дворі (що трапляється досить часто) звільняється висока посада, то п'ять чи шість претендентів на неї просять в імператора дозволу розважити його та двір танцями на канаті, і той, хто найвище підстрибне і не впаде, здобуває цю посаду. Дуже часто навіть великі міністри дістають наказ засвідчити свою спритність

і довести імператорові, що вони не втратили своїх здібностей. Державний скарбник Флімнеп уславився тим, що стрибав на туго натягнутому канаті принаймні на дюйм вище, ніж усі інші вельможі імперії. Я сам бачив його карколомні стрибки, що їх він виконував на дошці, прикріпленій до каната, не грубшого за нашу звичайну шворку. Мій друг Релдресел, перший секретар таємної ради, на мою думку—коли я можу бути безстороннім,— посідає в цьому мистецтві друге місце після скарбника. Майстерність інших визначних урядовців майже однакова.

Під час цих розваг нерідко трапляються нещасливі випадки, про які потім довго згадують. Я на власні очі бачив, як двоє чи троє конкурентів поламали собі ноги. Та особливо небезпечними стають ці змагання тоді, коли, з наказу імператора, в них беруть участь міністри: намагаючись перевершити самих себе і своїх колег, вони стрибають з таким запалом, що мало хто з них не падає хоч раз, а деякі навіть двічі або й тричі. Мені розповідали, що за рік чи два перед моїм прибуттям державний скарбник Флімнеп не скрутив собі в'язи лише тому, що впав на королівську подушку, яка випадково лежала на землі і послала удар*.

Інша розвага влаштовується в особливих випадках і тільки в присутності імператора, імператриці та першого міністра. Імператор кладе на стіл три тонкі шовкові нитки по шість дюймів завдовжки: одну — синю, другу — червону і третю — зелену, що стають за нагороду тим, кого імператор зволить відзначити своєю високою ласкою. Церемонія відбувається у великій тронній залі, де претенденти змагаються в спритності у дуже своєрідний спосіб, цілком відмінний від усього, що мені доводилося спостерігати в будь-якій іншій країні Старого чи Нового світу. Імператор горизонтально тримає невелику жердину, а претенденти один за одним то стрибають через неї, то пролазять попід нею, залежно від того, підносять чи опускає імператор жердину. Буває, що другий кінець жердини доручають тримати першому міністрові, а іноді міністр тримає її сам. Той, хто виявить найбільшу спритність і найдовше витримає це випробування, дістає в нагороду синю нитку; другий приз — червона нитка; третій — зелена. Їх носять замість пояса, двічі оперезавшись навколо талії, і рідко можна побачити при дворі особу, не прикрашену принаймні одним таким поясом*.

Кожного дня повз мене проводили коней з військових та імператорських стаєнь, і вони так до мене звикли, що вже не лякались і спокійно підходили майже впритул до моїх ніг. Вершники змушували їх стрибати через мою руку, простягнуту на землі, а один королівський егер на високому коні перескочив навіть через мою ногу, взуту в черевик, і то був справді безприкладний стрибок.

Одного разу і мені випало щастя потішити імператора не зовсім звичайним способом. Я звернувся до нього з проханням, щоб мені дали кілька палиць довжиною по два фути й завгрубшки із звичайний ціпок. Його величність звелів подбати про це своєму головному лісничому, і наступного ранку шість лісорубів приставили все, що я просив, на шести возах, кожен з яких везли вісім коней. Взявши дев'ять палиць, я міцно встромив їх у землю таким чином, щоб утворився квадрат у два з половиною фути. До чотирьох наріжних палиць я прив'язав горизонтально ще чотири палиці, футів на два від землі. Потім на дев'ятьох палицях-кілках туго, як шкіру на барабані, натягнув мою хусточку, а чотири горизонтальні палиці, що виступали над хусткою дюймів на п'ять, мали правити за бар'єр. Закінчивши цю роботу, я попросив імператора наказати загонові з двадцяти чотирьох найкращих кіннотників провести на цьому плацу маневри. Його величності сподобалась моя вигадка, і коли кіннотники прибули, я підняв їх одного по одному, в повному озброєнні й разом з кіннями, і поставив на хустку, де вони мали виконувати вправи під командою своїх офіцерів. Вишикувавшись у бойовому порядку, вершники поділились на два загони і розпочали маневри: пускали тупі стріли, вимахували шаблями, тікали та переслідували, нападали та відступали,— одне слово, показали таку високу військову майстерність, якої мені ще ніколи не траплялося бачити; горизонтальні палиці не дозволяли вершникам та коням падати на землю. Імператор був у захваті і кілька днів поспіль наказував повторювати цю розвагу, а одного разу й сам зволив піднятися на плац і взяв на себе команду. Йому навіть вдалося переконати імператрицю — щоправда, не одразу,— щоб вона дозволила мені підняти її в кріслі на відстань двох футів від плацу і добре побачила всю виставу. На моє щастя, під час цих розваг не сталося жодного прикрого випадку; тільки один раз гарячий кінь якогось капітана копитом продірявив хусточку, спіткнувся, скинув вершника і впав

сам. Але я ту ж мить підняв обох і, затуливши одною рукою дірку, другою зсадив на землю все військо таким самим способом, як і піднімав. Кінь, упавши, звихнув ногу, але вершник анітрохи не потерпів. Я, як міг, полагодив хусточку, проте не зв'явся більше на її міцність і припинив ці небезпечні розваги.

Днів за два чи за три перед моїм звільненням, саме коли я розважав двір такими штуками, до його величності прибув гінець з повідомленням, що кілька його підданців, проїжджаючи верхи поблизу місця, де мене було знайдено, бачили на землі велику чорну річ дуже дивної форми, що ледве вмістилась би в опочивальні його величності, з круглими берегами та випнутою вгору серединою заввишки в зріст людини. То була не жива істота, як вони гадали спочатку, бо лежала вона на траві нерухомо і дехто з них кілька разів обійшов навколо неї. Ставши на плечі один одному, вони дісталися на верх, плескатий і рівний, а постукавши в нього ногою, переконались, що всередині порожньо. Вони насмілюються висловити припущення, що ця річ має належати Людині-Горі, і, якщо буде на те воля його величності, беруться привезти її до столиці п'ятьма кіньми. Я одразу ж догадався, про що йде мова, і дуже зрадив цій новині. Як видно, діставшись берега після загибелі корабля, я був такий схвильований, що не помітив, як по дорозі до місця, де заснув, загубив капелюха, що його я прив'язав під підборіддям, коли веслував у човні, і насунув на голову, коли плив. Мабуть, шнурок увірвався, а я цього не помітив і весь час був певен, що мій капелюх загубився ще в морі. Пояснивши його величності призначення та природу капелюха, я попросив, щоб його якнайшвидше мені привезли. Другого ж дня возії приставили капелюх, але в досить кепському вигляді: в його крисах за півтора дюйма від краю вони пробили дві дірки й застромили в них гачки. Ці гачки довгою мотузкою було прив'язано до збруї, і в такий спосіб мій капелюх тягли по землі з півмилі. Але він був пошкоджений менше, ніж я міг сподіватися, бо ґрунт у тих краях надзвичайно м'який і рівний.

Через два дні після цієї пригоди імператор звелів привести в бойову готовність усе військо, розташоване в столиці та її околицях. Його величність вигадав собі дуже оригінальну розвагу. Він попросив мене стати на зразок Колоса Родоського і якнайширше розсунути ноги *. Після

цього верховному головнокомандувачу (старому досвідченому полководцеві й великому моему протекторові) було наказано вишикувати військо зімкнутими лавами і провести його парадним маршем між моїми ногами. Піхота йшла по двадцять чотири чоловіка в ряду, а кіннота — по шістнадцять, виставивши піки, з барабанним боем і розгорнутими прапорами. В параді брало участь три тисячі піхотинців і тисяча кіннотників. Його величність наказав, під загрозою смертної кари, щоб кожен солдат під час параду додержувався якнайбільшої чемності щодо моєї особи. Це не перешкодило; проте, кільком молодим офіцерам, проходячи підо мною, підвести догори очі. І, правду кажучи, штани мої були тоді в такому жалюгідному стані, що вони мали підстави попосміятись і подивуватися де з чого.

Я стільки разів звертався до імператора з проханням про звільнення, що його величність порушив, нарешті, це питання в кабінеті міністрів, а потім і в державній раді. Ніхто не заперечував, крім Скайреша Болголама, який, без будь-якого приводу з мого боку, став моїм смертельним ворогом. Але, незважаючи на його опір, справу було вирішено на мою користь, і імператор затвердив ухвалу. Скайреш Болголам був *гелбет*, цебто верховний королівський адмірал; досвідчений і тямущий, він користувався цілковитою довірою свого монарха, але мав дуже похмуру й сувору вдачу. Змушений поступитися і згодитись на моє звільнення, він, проте, домігся, щоб йому доручили викласти текст умов, на яких я мав бути звільнений. Верховний адмірал сам привіз мені ці умови, прибувши в супроводі двох секретарів та кількох поважних осіб. Після оголошення всіх пунктів від мене зажадали, щоб я поклявся неухильно їх виконувати, — спочатку так, як це заведено на моїй батьківщині, а потім згідно з вимогами тамтешніх законів, для чого я мусив узяти в ліву руку свою праву ногу й прикласти середній палець правої руки до лоба, а великий — до правого вуха. Можливо, читачеві цікаво буде обізнатися з особливостями стилю та висловів цього народу й довідатись про умови, на яких мене було звільнено, а тому я наводжу тут зроблений мною по змозі дослівно переклад усього акта.

*«Голбасто Момарен Евлам Герділо Шефім Малі
Алі Гью, наймогутніший імператор Ліліпутії, що його*

володіння мають п'ять тисяч *бластрагів* (цебто близько двадцяти миль в обводі) і сягають краю землі; гордість і жах всесвіту, монарх над усіма монархами; найвищий серед усіх синів людських, що ногами спирається на центр землі, а головою торкається сонця; владика, перед яким схиляють коліна всі монархи землі; лагідний, як весна, благодатний, як літо, щедрий, як осінь, суворий, як зима; його найвеличніша імператорська величність ласкаво пропонує Людині-Горі, яка недавно прибула до його небесних володінь, такі умови, що їх зазначена Людина-Гора під урочистою присягою обіцяє суворо й неухильно додержуватися:

Перше. Людина-Гора не має права залишити наші володіння без нашого дозволу, скріпленого нашою великою печаткою.

Друге. Людина-Гора не вступатиме до нашої столиці без нашого особливого дозволу; в цих випадках усіх мешканців мусить бути попереджено за дві години, щоб вони мали час сховатися по домівках.

Третє. Людина-Гора повинна обмежувати свої прогулянки великими шляхами, не ходити й не лягати на луках і ланах.

Четверте. Гуляючи зазначеними шляхами, Людина-Гора мусить якнайпильніше дбати про те, щоб не наступити на кого-небудь з наших любих підданців або на їхніх коней та екіпажі, і не має права брати наших підданців на руки без їхньої згоди.

П'яте. Якщо виникне потреба в негайному сполученні з якимсь віддаленим місцем, Людина-Гора зобов'язується раз на місяць відносити в своїй кишені нашого кур'єра з конем на відстань, що дорівнює шістьом дням дороги, і, в разі потреби, приставляти їх назад цілих і неушкоджених.

Шосте. Людина-Гора зобов'язується діяти в союзі з нами проти ворожого нам острова Блефуску і докласти всіх зусиль до знищення ворожого флоту, який тепер саме готується до нападу на нас.

Сьоме. Людина-Гора в години дозвілля повинна допомагати нашим робітникам підіймати великі брили каміння, з якого будують мур навколо головного парку та інші наші королівські споруди.

Восьме. Людина-Гора повинна протягом двох мі-

сяців точно виміряти обсяг наших володінь, обійшовши для цього все узбережжя й полічивши кількість своїх кроків.

Останнє. Зазначена Людина-Гора, зобов'язавшись під урочистою присягою виконувати всі вищенаведені умови, діставатиме щодня їжу та напої в кількості, достатній для утримання 1728 наших підданців, матиме вільний доступ до нашої королівської персони і користуватиметься іншими знаками нашої до нього прихильності.

Дано в нашому Бельфаборакському палаці дванадцятого дня дев'яносто першого місяця нашого королування».

Хоч деякі з умов, через підступність верховного королівського адмірала Скайреша Болголама, були й не такі почесні, як мені б того хотілося, але я склав присягу й підписав їх з великою радістю і щирим задоволенням. Після цього з мене було знято ланцюги, і я дістав цілковиту волю. Сам імператор ушанував мене своєю присутністю на цій урочистій церемонії. Я вдячно припав до ніг його величності, але він звелів мені підвестися і, обдарувавши мене багатьма ласкавими словами, що їх, прагнучи уникнути докорів у чваньковитості, я не хочу переказувати, висловив надію знайти в моїй особі відданого й корисного слугу, гідного виявленої до нього ласки і вартого її і в майбутньому.

Сподіваюся, прихильний читач звернув увагу на останній параграф умов, який передбачав видатки на моє утримання у кількості, достатній, щоб прогодувати 1728 ліліпутів. Коли я згодом спитав одного з моїх приятелів-придворних, як саме було визначено таку точну цифру, той пояснив, що королівські математики, вимірявши квадрантом висоту мого тіла й встановивши, що до їхнього зросту вона відноситься, як дванадцять до одиниці, вирахували, що при однаковій з ними будові тіла мій обсяг дорівнює принаймні обсягові 1728 їхніх тіл, а отже, і їжі я потребував відповідно більше.

З цього читач може судити, які здібні тамтешні люди і який розумний та ощадливий їх великий імператор.

РОЗДІЛ IV

Опис Мілдендо, столиці Ліліпутії, та імператорського палацу. Розмова автора з першим секретарем про справи імперії. Автор пропонує імператорові прислужитись йому в його війнах.

Здобувши волю, я насамперед попросив дозволу оглянути Мілдендо — столицю ліліпутів. Імператор охоче задовольнив моє прохання, але ще раз застеріг мене, щоб я не заподіяв шкоди ні мешканцям, ні будівлям. Про мій намір одвідати місто населення повідомили спеціальними оголошеннями. Столиця обнесена муром у два з половиною фути заввишки і не менш як в одинадцять дюймів завтовшки, отже, по ньому може вільно проїхати карета, запряжена парою коней; уздовж муру, на відстані десяти футів одна від одної, стоять міцні башти. Я переступив через Великі Західні ворота і обережно, боком, пройшовся по двох головних вулицях у самій камізелці, щоб не попусувати полами камзола дахів та карнизів. Я посувався вперед надзвичайно обережно, боячись наступити на якого-небудь необачного гульвісу, що міг лишитися на вулиці, хоч усім мешканцям столиці було суворо наказано сидіти по домівках і не наражатися на небезпеку. У вікнах горішніх поверхів і на дахах будинків було повно цікавих, і я навіть подумав, що за весь час моїх мандрів мені ніколи ще не доводилося бачити такого багатолюдного міста. Мілдендо має форму правильного квадрата з сторонами у п'ятсот футів кожна. Дві великі вулиці, що перетинають одна одну під прямим кутом, поділяють його на чотири квартали. Широчина цих вулиць дорівнює п'яти футам, а бічних, куди я не міг увійти, а лише заглядав у них, — від дванадцяти до вісімнадцяти дюймів. Столиця може вмістити не менш як п'ятсот тисяч мешканців. Будинки мають від трьох до п'яти поверхів. На базарах і в крамницях багато різних товарів.

Імператорський палац стоїть у самісінькому центрі столиці, на перехресті двох головних вулиць. Навколо палацу, на відстані двадцяти футів од будівель, тягнеться мур у два фути заввишки. Я дістав дозвіл імператора переступити через мур і, завдяки тому, що простір між ним та палацом досить широкий, мав змогу оглянути останній з усіх боків. Зовнішній двір становить квадрат з сторонами

в сорок футів і містить у собі ще два двори; у другому внутрішньому дворі й розташовані імператорські покої. Я дуже хотів подивитись на них, але зробити це було надзвичайно важко, бо головні ворота між дворами мають лише вісімнадцять дюймів заввишки і сім завширшки; до того ж, будинки зовнішнього двору досить високі — щонайменше п'ять футів, — і я не міг переступити через них, не завдавши їм неабиякої шкоди, хоч збудовано їх з міцного тесаного каменю, а товщина стін досягає чотирьох дюймів. Імператор теж мав велику охоту показати мені свої апартаменти в усій їхній пишноті, але задовольнити наше спільне бажання я зміг тільки через три дні, коли, вирізавши ножиком у королівському парку, ярдів за сто від міста, кілька найбільших дерев, змайстрував із них два стільці, футів з три заввишки кожен, досить міцні, щоб витримати вагу мого тіла. Знову попередили мешканців столиці, і я пройшов містом до палацу, тримаючи в руках свої стільці. Підійшовши до зовнішнього двору, я став на один стілець, тримаючи другий у руці, тоді переніс його через дах і обережно поставив на майданчику, щось із вісім футів завширшки, між першим і другим дворами. Потім дуже зручно переступив через будівлі з одного стільця на другий і перетягнув до себе першого стільця ковінкою. Таким способом я потрапив у другий внутрішній двір, де ліг на бік і зазирнув у вікна середнього поверху, що були навмисне для цього розчинені. Я побачив найрозкішніші покої, які тільки можна уявити. В них були імператриця та молоді принци в оточенні найближчих осіб почту. Її імператорська величність привітно усміхнулася до мене і ласкаво подала кризь вікно мені руку для поцілунку.

Втім, я не обтяжуватиму читача подробицями, зберігаючи їх для більшого твору, майже готового до друку, де буде подано загальний опис цієї імперії від часу її заснування, історію її королівських династій, розповіді про війни, політику та закони, про рослинний та тваринний світ, про звичаї і моральні установи та багато чого іншого цікавого й корисного. А тепер головна моя мета — висвітлити лише ті пригоди та події, які сталися в цій імперії, і зокрема зі мною особисто, протягом майже дев'яти місяців мого перебування в ній.

Одного ранку, тижнів через два після мого звільнення, до мене приїхав Релдресел, перший секретар у таємних справах (такий його титул), у супроводі лише одного слуги.

Звелівши кучерові стати віддалік, він попросив приділити йому одну годину і вислухати його, на що я радо погодився, зважаючи на його високу посаду та гарні достоїнності, а також на його заступництво за мене при дворі. Щоб краще чути, я хотів був лягти на землю, але він визнав за краще бути під час розмови в мене на долоні. Поздоровивши мене з визволенням, в чому, як сказав він, була і його деяка заслуга, він, проте, додав: «Якби не теперішня ситуація при дворі, то вас не звільнили б так скоро. Річ у тім, що, хоч з погляду чужинця у нас нібито все гаразд і кращого не можна й бажати, насправді над нами весь час тяжать два лиха — гострі внутрішні суперечності та можливий напад з боку надзвичайно могутнього зовнішнього ворога. Щодо першого, то ви повинні знати, що ось уже протягом сімдесяти місяців у нашій імперії існує два ворожих угруповання — *тремексени* і *слемексени*, тобто партія високих і партія низьких каблуків. І хоч багато хто твердить, що високі каблуки більше відповідають нашим стародавнім звичаям, його величність звелів надавати урядові та всі інші посади, що на них призначає корона, лише тим, хто носить низькі каблуки, і ви це, певно, помітили, так само як і те, що каблуки його величності нижчі принаймні на один *дрер*, ніж у всіх інших при дворі (*дрер* дорівнює приблизно одній чотирнадцятій дюйма). Ненависть між цими двома партіями дійшла до того, що їх прихильники не тільки не розмовляють між собою, а й не їдять і не п'ють у присутності представників ворожої партії. Ми знаємо, що *тремексени*, або висококаблучники, мають перевагу щодо кількості, але влада цілком перебуває в наших руках. На жаль, є підстави побоюватись, що його високість, наступник трону, виявляє деяку прихильність до *тремексенів*. Адже кожен може помітити, що один його каблук вищий за другий і він через це навіть трохи накульгує *. І ось перед лицем цих внутрішніх незгод нам загрожує ще й воєнний напад з боку острова Блефуску, другої великої держави світу, яка своїми розмірами й могутністю майже рівна з імперією його величності. І хоч ви розповідали нам про інші країни світу, де живуть люди вашого зросту, наші філософи не ймуть цьому віри і схильні вважати вас за жителя Місяця чи якоїсь зірки. Адже можна з певністю твердити, що сто чоловік таких, як ви, за найкоротший час знищили б усі плоди земні, так само як і всю худобу, що є у володіннях його величності. До того ж, у наших літописах за останні

шість тисяч місяців ніде не згадується про якісь інші країни, крім двох великих імперій — Ліліпутії та Блефуску. І от, як я вже почав був говорити, ці дві могутні держави протягом тридцяти шести місяців перебувають у стані запеклої війни, приводом до якої стала ось яка річ. Усім відомо, що яйця, перед тим, як їх їсти, розбивають з тупого кінця — так воно ведеться споконвіку. Та одного разу дід його величності ще в дитинстві, розбивши яйце таким чином, порізав собі пальця, і його батько, тодішній імператор, видав указ, що ним під страхом найсуворішої кари всім підданцям було звелено розбивати яйця тільки з носика. Цей новий закон так обурих населення, що від того часу в наших літописах занотовано шість спричинених ним повстань, внаслідок яких один імператор втратив голу, а другий — корону. Що ж до монархів Блефуску, то вони ніколи не проминали нагоди ще дуже розпалити ці внутрішні чвари; а після придушення повстань давали притулок вигнанцям у своїй імперії. Нараховується одинадцять тисяч чоловік, які пішли на страту, але не згодились розбивати яйця з носика. З цього приводу було написано сотні книжок, але твори тупоконечників давно вже заборонено, а всю їхню партію оголошено поза законом. Протягом усього цього часу імператори Блефуску через своїх посланників не раз заявляли нам протести, звинувачуючи нас у ересі та в порушенні основної доктрини великого пророка Ластрога, викладеної у п'ятдесят четвертому розділі *Брандекраля* (це їхній коран). Та все це чистісіньке перекручення, бо насправді там сказано, що *всі вірні повинні розбивати яйця з того кінця, з якого зручніше*. А який кінець вважати за зручніший — це, на мою думку, кожному мусить підказати його совість, або, в крайньому разі, нехай би це вирішив верховний суддя. А що вислані від нас тупоконечники здобули великий вплив при блефушанському дворі і мають неабияку підтримку з боку своїх однодумців тут, на батьківщині, то між нашими двома імперіями почалася кривава війна, яка з перемінним успіхом точиться ось уже тридцять шість місяців *. За цей час ми втратили сорок великих кораблів, не кажучи вже про малі судна, а також тридцять тисяч найкращих солдатів і матросів. Втрати ворога, як нам відомо, ще тяжчі. Але тепер блефушани збудували новий величезний флот і готуються висадити десант на нашому узбережжі. Отож його величність, покладаючи великі надії на вашу силу

та відвагу, доручив мені повідомити вас про стан наших справ».

Я попрохав секретаря засвідчити його величності мою найглибшу пошану й довести до його відома, що, як іноземець, я не вважаю можливим втручатися в їхні внутрішні справи, проте ладен накласти головою, захищаючи його величність та його державу від будь-якої ворожої навали.

РОЗДІЛ V

Автор надзвичайно дотепним способом запобігав ворожому нападові. Йому надають високий почесний титул. Посланці імператора Блефуску просять миру. Пожежа в апартаментах імператриці. Як автор урятував решту палацу.

Імперія Блефуску — це острів, що лежить на північний схід од Ліліпутії і відокремлений від неї лише протокою у вісімсот ярдів завширшки. Я ще не бачив острова, а довідавшись про те, що блефушчани готують напад, уникав показуватись на березі, щоб не бути поміченим з якогось-будь ворожого корабля; в Блефуску про мене ще нічого не знали, бо під час війни будь-які зносини між двома імперіями було заборонено під загрозою смертної кари і наш імператор наклав ембарго на вихід кораблів із гавані. Я доповів його величності про свій план захоплення всього ворожого флоту, що, як запевняли розвідники, стояв на якорі, готовий розгорнути паруси в першому попутним вітрі. Я розпитався в досвідчених моряків про глибину протоки, яку вони не раз вимірювали, і вони сказали, що найбільша глибина посередині під час припливу не перевищує сімдесяти *гламглефів* (близько шести європейських футів), а в інших місцях сягає щонайбільше п'ятдесяти *гламглефів*. Я пішов на північно-східний берег, звідки можна бачити Блефуску, приліг за горбком і, глянувши в свою кишенькову підзорну трубу, побачив щось із півсотні військових кораблів та безліч інших суден, що стояли на якорях. Повернувшись додому, я звелів (на що дістав особливі повноваження) приставити мені найцупкішого каната й залізних паль. Канат був завгрубшки з нашу шворку, а палі розміром не більші за дроти для плетіння. Я сплів канат утрьох, щоб зробити його міцнішим, і з тією ж метою скрутив до купи по три залізні палі, загнувши їхні

кінці гачком. Прив'язавши п'ятдесят таких гачків до п'ятидесяти канатів, я знову подався на північно-східний берег. Там я скинув камзол, черевики, панчохи і в самій шкіряній камізельці ввійшов у воду за півгодини перед припливом. Спочатку я швидко йшов убрид, а потім проплив ярдів з тридцять, поки не опинився на міліні. Не минуло й півгодини, як я дістався до ворожого флоту.

Побачивши мене, вороги так перелякалися, що попливали в море і вплав кинулися до берега, де їх зібралось не менше як тридцять тисяч. Тоді я взяв своє знаряддя, позачеплював гачки за ніс кожного корабля, а шворки зв'язав до купи. Поки я все це робив, вороги пускали тисячі стріл, і багато з них впиналися мені в руки та обличчя, завдаючи пекучого болю й заважаючи працювати. Але найбільше непокоїли мене очі, і я неодмінно втратив би їх, якби мене раптом не осяйнула щаслива думка, як їх захистити. Між іншими дрібничками в мене збереглися в потаємній кишені окуляри, що їх, як я вже казав, не помітили імператорові обшукувачі. Я дістав їх і, як міг, міцно закріпив на носі, після чого знову сміливо взявся до роботи, не зважаючи на ворожі стріли; і хоч багато їх влучило в скельця окулярів, але вони не заподіяли мені ніякої шкоди.

Зачепивши всі кораблі гачками і взявши в руки зв'язані шворки, я почав тягти кораблі за собою, але жоден з них не зрушив з місця — їх не пускали якорі; отже, мені треба було зробити ще дуже небезпечну частину справи. Не виймаючи гачків, я кинув свої шворки і рішуче перерізав ножом якірні канати, діставши при цьому ще сотні зо дві стріл у руки та обличчя. По тому, взявши зв'язані до купи шворки з гачками, легко потягнув за собою п'ятдесят найбільших ворожих військових кораблів.

Блефушани, що не мали найменшого уявлення про мої наміри, спершу остовпіли. Вони бачили, як я перерізав канати, і вирішили, що я хочу або пустити їхні судна у відкрите море, або ж порозбивати їх одне об одне. Але помітивши, що весь флот пливе у цілковитому порядку слідом за мною, вони, охоплені розпачем і гнівом, зняли такий лемент, що описати його чи уявити собі майже неможливо. Одійшовши на безпечну відстань, я зупинився, щоб повитягати із шкіри стріли й намастити руки та обличчя маззю, якою мене лікували першого дня і про яку я вже згадував. Тоді зняв окуляри і, почекавши з годину, поки вода трохи

спала, перебрів середину протоки і цілий та неушкоджений прибув із своєю здобиччю до королівського порту Ліліпутії.

Імператор і весь його двір стояли на березі й очікували кінця цієї великої події. Вони бачили, як широким півколом до них наближаються ворожі кораблі, але мене не помітили, бо я був по груди у воді. Коли ж кораблі досягли середини затоки, а я занурився у воду по шию, вони зовсім занепали духом. Імператор вирішив, що я потонув, а блефущанський флот наближається з ворожими намірами. Та невдовзі він заспокоївся, бо з кожним моїм кроком протока мілішала, і, коли мене вже можна було почути з берега, я, піднісши догори вузол з канатів, до яких був прив'язаний ворожий флот, голосно гукнув: «Хай живе наймогутніший імператор Ліліпутії!» Великий монарх зустрів мене з великими почестями і тут же, на березі, нагородив мене титулом *нардака*, що вважається за найвищий в імперії.

Його величність висловив бажання, щоб я вирушив до Блефуску ще раз і привів у його порти решту ворожих кораблів. Честолюбність монархів не має меж, і йому, як видно, заманулося не більше й не менше, як перетворити всю імперію Блефуску на свою провінцію, якою правив би призначений ним віце-король, стратити всіх емігрантів-тупоконечників і примусити блефущан розбивати яйця з носика, після чого він став би єдиним монархом світу. Проте я намагався відрадити його величність від цього наміру, наводячи як численні політичні аргументи, так і міркування справедливості; нарешті, я рішуче відмовився бути знаряддям поневолення незалежного й відважного народу. Коли згодом це питання обговорювали в державній раді, то найрозсудливіші міністри стали на мій бік.

Одверто й сміливо висловлена мною думка так суперечила політичним поглядам його величності, що він ніколи не міг забути мені цього. Він дуже тонко дав відчуття це на засіданні державної ради, де, як мені переказували, найрозумніші підтримували мене бодай своєю мовчанкою; зате інші, мої таємні вороги, не могли вдержатися від деяких висловів, які хоч і не зачіпали мене безпосередньо, але зрештою були спрямовані проти мене. Відтоді й почалися інтриги з боку його величності та ворожої мені зграї міністрів, що через два місяці спалахнули з новою силою і мало не коштували мені життя. Ось як мало важать найбільші послуги, зроблені монархам, коли покласти ці послуги на терези проти відмови догоджати їхнім примхам.

Через три тижні після цих подій з Блефуску урочисто прибула депутація, що покірливо просила миру, і незабаром було підписано договір на умовах, дуже вигідних для нашого імператора; втім, я не хочу надокучати ними читачеві. До складу депутації входило шість послів, яких супроводив величезний почет — щось із п'ятсот чоловік. Прибули вони з великою пишністю, яка цілком відповідала величчю їхнього імператора та важливості дорученої їм справи. Коли мирний договір було підписано, в чому я, завдяки тодішньому моєму впливові при дворі, подав депутації чималу допомогу, їх ясновельможності посла, яких приватно повідомили про мою дружню підтримку, склали мені офіційний візит. Почали вони з компліментів моєї відвазі та великодушності, потім від імені свого монарха запросили мене відвідати їхню державу і, нарешті, звернулися з проханням показати їм мою надзвичайну силу, про яку вони чули багато різних див. Я охоче задовольнив їхнє бажання, але не хочу обтяжувати читача зайвими подробицями.

Розваживши таким чином послів, що викликало в них неабияке задоволення і подив, я, в свою чергу, попросив їх ясновельможності засвідчити мою найглибшу пошану їхньому володареві, імператору Блефуску, слава про чесноти якого гримить по всьому світу, і пообіцяв скласти візит його королівській особі перед своїм від'їздом на батьківщину. Під час першого ж побачення з нашим імператором я звернувся до нього з проханням дозволити мені відвідати Блефуску. Він висловив свою ласкаву згоду, але, як я помітив, зробив це дуже холодним тоном. Я не міг збагнути причини цього, поки мені не пояснили нишком, що Флімнеп і Болголам виставили мою зустріч з послами як недружній акт щодо імператора Ліліпутії, хоч сумніння моє було чисте. Цей випадок чи не вперше примусив мене замислитись про те, що таке міністри й придворні.

Треба зазначити, що моя розмова з послами відбувалася з допомогою перекладача, бо мови цих двох імперій відрізняються одна від одної так само, як дві перші-ліпці європейські мови, і кожен народ пишається давністю, красою та виразністю свого діалекту, не приховуючи зневаги до мови сусіда. Отож наш імператор, користуючись з переваги, здобутої внаслідок захоплення ворожого флоту, зажадав від послів, щоб вони подали вірчі листи й виголосили свої промови ліліпутською мовою. Щоправда, зав-

дяки тісним торговельним зносінам, постійному припливу емігрантів та давньому звичаєві посилати молодь із знатних родин у сусідню країну — побачити світу і людей, — мало хто із знатних осіб обох країн, а також із торговців та моряків не володіє обома мовами; і через кілька тижнів я особисто переконався в цьому, коли вирушив засвідчити свою пошану імператорові Блефуску. Серед усього того лиха, яке спіткало мене через підступи моїх ворогів, цей візит став для мене дуже щасливою подією, про що я розповім у належному місці.

Читач, можливо, пам'ятає, що серед умов, на яких мені повернули волю, були образливі для мене, і підписав я їх тільки з необхідності. Тепер, коли я мав найвищий в імперії титул *нардака*, такі зобов'язання принижували б мою гідність, і імператор — мушу віддати йому належне — жодного разу не нагадав мені про них. Та незадовго перед тим мені трапилась нагода зробити його величності надзвичайно цінну послугу — так принаймні мені тоді здавалось. Якось опівночі мене розбудили крики тисячного натовпу біля моїх дверей, і, нараз прокинувшись, я навіть трохи злякався. Я чув раз у раз повторюване слово *берглам*, а кілька придворних, протиснувшись крізь натовп, благали мене негайно йти до палацу, бо в покоях її імператорської величності спалахнула пожежа; причиною її була необережність одної фрейліни, яка заснула, читаючи роман, і не погасила світла. Я миттю зібрався. Було наказано звільнити для мене дорогу, а що ніч була місячна, то я дійшов до палацу, ні на кого не наступивши. Коли я дістався туди, я побачив, що до стін палацу вже приставлено драбини й нанесено силу-силенну відер, але вода була не близько. Відра ті були завбільшки з великий наперсток, і бідолахи подавали їх мені як могли швидко, проте огонь лютував так, що користі з цього було мало. Я легко міг би погасити пожежу своїм камзолем, але, як на те, поспішаючи, залишив його вдома і прийшов у самій шкіряній камізелці. Здавалося, становище безнадійне, і цей розкішний палац справді згорів би дощенту, якби мене раптом не осягнула одна щаслива думка. Увечері я випив багато чудового вина *елімігрім* (у блефушан воно має назву *флюнек*, але наш сорт вважають за кращий), що є сильним сечогінним засобом, і, на превелике щастя, ще жодного разу не полегшився. Від жару пожежі та напруженої роботи вино швидко перетворилося на сечу, і я випустив її так багато і так влучно, що хвилини

за три вогонь зовсім погас і прекрасна будівля, споруджена працею кількох поколінь, була врятована.

Тим часом уже зовсім розвиднілось, і я повернувся додому, не дожидаючи подяки імператора, бо хоч я й зробив йому величезну послугу, але не був певен, що його величність прихильно поставиться до способу, яким її зроблено. Річ у тому, що основні закони держави забороняють під загрозою найсуворішої кари всім, незалежно від титула й становища, мочитися в межах імператорського двору. Щоправда, мене трохи заспокоїв лист імператора, в якому він запевняв, що звелить найвищому судові формально простити мене. Одначе прощення я так і не дістав, а приватно мене повідомили, що імператриця, страшенно обурена моїм вчинком, оселилась у найвіддаленішій частині палацу, твердо постановивши ніколи не реставрувати своїх колишніх покоїв, і в присутності найдовіреніших осіб урочисто пообіцяла помститися мені.

РОЗДІЛ VI

Про жителів Ліліпутії; їхня наука, закони та звичай; система виховання дітей. Як жив автор у цій країні. Реабілітація одної вельможної дами.

Маючи намір докладно описати ліліпутську імперію в окремому трактаті, я хочу, проте, й зараз задовольнити допитливість читачів деякими відомостями загального характеру. Середній зріст тубільців — трохи менше ніж шість дюймів; відповідні пропорції мають там і всі тварини, рослини та дерева. Зріст найбільших биків і коней, приміром, не перевищує чотирьох-п'яти дюймів, овець — півтора дюйма; тамтешні гуси такі, як наші горобці, і так аж до найменших тварин, майже невидимих для мого зору. Що ж до ліліпутів, то природа пристосувала їхні очі до таких розмірів, і вони бачать усе чудово, але тільки зблизька. Наприклад, я з великою цікавістю спостерігав, як кухар скуб жайворонка не більшого за нашу муху, а дівчина шила невидимою голкою з невидимою шовковою ниткою. Найвищі дерева сягають у вишину до семи футів — я маю на увазі ті, що ростуть у великому королівському парку, — і я ледве міг дістати їхні верхівки простягнутою вгору рукою.

Інші рослини — відповідно нижчі, але нехай уява читача підкаже йому їхні справжні розміри.

Я не говоритиму тут багато про науку ліліпутів, яка в них завжди процвітала в усіх її галузях, а спинюся лише на своєрідній манері їхнього письма. Літери в них ідуть не від лівої руки до правої, як у європейців, і не від правої до лівої, як у арабів, і не згори донизу, як у китайців, а навскоси, перетинаючи сторінку від кутка до кутка, як у листах англійських дам.

Покійників ліліпути ховають вниз головою, бо, згідно з їхніми віруваннями, через одинадцять тисяч місяців мертві воскреснуть, а тим часом земля, що, на їхню думку, має плескату форму, має перевернутися догори дном; отже, під час воскресіння покійники стануть просто на ноги. І хоча освічені люди визнають, що це нісенітниця, але, зважаючи на забобони простого люду, такий звичай зберігається там і досі.

Деякі закони та звичаї в ліліпутській імперії дуже дивні, і якби вони не були цілком протилежні законам моєї любої батьківщини, то я не встояв би перед спокусою сказати дещо на їх виправдання. Треба тільки, щоб їх як слід додержували. Насамперед згадаю про закон щодо викажчиків. За будь-який злочин проти держави карають надзвичайно суворо, але якщо на суді буде доведено безневинність обвинуваченого, то неправдивого викажчика ту ж мить віддають на ганебну страту, а з його рухомого й нерухомого майна стягають пеню на користь невинного, сплачуючи йому в чотирикратному розмірі і за марно згаяний час, і за небезпеку, якій він підпадав, і за злидні, яких зазнав, будши в ув'язненні, і за всі його витрати на оборону. А якщо майна злочинця на це не вистачає, то потерпілого щедро винагороджує корона. До того ж, імператор прилюдно виявляє до виправданого свою прихильність, а про безневинність його оголошують по всій країні.

Шахрайство ліліпути вважають за тяжчий злочин, ніж крадіжка, і тому здебільшого карають за нього смертю. Мотивують вони це тим, що, коли людина дбайлива та пильна і має, до того ж, звичайний здоровий глузд, їй неважко вберегти своє майно від злодія, а проти спритного шахрайства чесність не має чим боронитися. А оскільки в продажах та купівлі конче потрібна довіра, то, коли потурати шахраям або не карати їх законом, чесний купець завжди зазнає втрат, а шахрай матиме зиск. Пригадую, як одного

разу я клопотався перед королем за злочинця, що ошукав свого хазяїна на велику суму грошей, які йому доручено було одержати, і втік із ними. Як обставину, що зменшувала його провину, я навів імператорові міркування про те, що тут було тільки зловживання довірою; але його величність визнав мій аргумент за ганебний, бо він, мовляв, лише збільшує провину обвинуваченого. Правду кажучи, мені залишалось відповісти тільки те, що кожна нація має свої звичаї, але, мушу признатись, мені було дуже соромно.

Хоч ми й кажемо звичайно, що нагорода та кара — найголовніші важелі в руках кожного уряду, але ніде, крім Ліліпутії, я не бачив, щоб це насправді було так. А там кожен, хто подасть достатні докази того, що протягом сімдесяти трьох місяців він точно виконував усі закони країни, має право на певні пільги відповідно до свого суспільного становища та на деяку суму грошей із спеціальних коштів. Крім того, він дістає титул *смілпола*, тобто *шанувальника законів*, який додається до його імені, але не переходить у спадщину. Коли я сказав ліліпутам, що в нас закон підтримують тільки за допомогою кар, а про нагороди за його додержання і гадки немає, то вони визнали це за величезну ваду нашого державного устрою. Отже, не дивно, що статуя богині правосуддя в їхніх судових установах має шестеро очей — двоє спереду, двоє ззаду і по одному з боків (що має означати велику пильність); у правій руці богиня тримає розкриту торбину із золотом, а в лівій — меч у піхвах, і це означає, що вона з більшою охотою нагороджує, ніж карає.

Коли людину призначають на якусь посаду, жителі Ліліпутії насамперед зважають на її чесноти, а потім уже — на здібності. На їхню думку, коли вже влада конче потрібна людству, то перша-ліпша людина, що має звичайний здоровий глузд, здатна посідати ту чи ту урядову посаду, бо провидіння ніколи не мало наміру робити з державного управління таємницю, приступну нібито лише небагатьом обранцям, геніям, що їх народжується не більше двох чи трьох у сто років. У них вважається, що чесність, справедливість, поміркованість і подібні до цього якості у поєднанні з досвідом та добрими намірами роблять кожного здатним служити своїй країні на будь-якій посаді, за винятком хіба що тих, де потрібні особливі знання. А що навіть найвища розумова обдарованість людини не може замінити моральних чеснот, то давати владу такій людині —

дуже небезпечна річ, бо помилка, зроблена через незнання, але з добрим наміром, ніколи не матиме таких фатальних наслідків для загалу, як свідомі дії особи з нахилом до пороків та великими здібностями приховувати, множити і обстоювати їх.

Невіра в божественне провидіння так само робить неможливим призначення на державну посаду: мовляв, коли монархи репрезентують на землі провидіння, то було б безглуздя, якби вони користалися з послуг людей, що заперечують існування найвищої влади, веліннями якої керується їхній володар.

Розповідаючи про ці та про інші закони, про які мова буде далі, я хочу наголосити, що маю на увазі лише споконвічні інституції країни, а не ті обурливі новочасні звичаї, що виникли в цій країні як наслідок звиродніння людської природи. Хай буде відомо читачеві, що, приміром, ганебну практику доручати високі посади тим, хто добре танцює на канаті, або давати нагороди за стрибки через жердину і плазування під нею вперше запровадив дід теперішнього імператора, і сучасного свого розвитку вона дійшла тільки через невпинне зростання всіляких партій та угруповань.

Невдячність вважається у Ліліпутії тяжким злочином (як відомо, так само вважали й деякі інші народи); на їхню думку, той, хто відповідає злом на добро, мусить бути ворогом і всіх інших людей, яким він нічим не зобов'язаний, а тому він не заслуговує на те, щоб жити.

Дуже різняться від наших і тамтешні погляди на обов'язки батьків та дітей. Оскільки парування самця з самицею базується на великому природному законі розмноження та продовження роду, то ліліпути міркують так: чоловіки паруються з жінками, як і інші тварини, саме з цих мотивів, і з цього ж таки природного закону випливає їхня любов до своїх дітей. З цих міркувань вони не визнають жодних обов'язків дитини ані щодо батька, який дав їй життя, ані щодо матері, яка породила її на світ, бо, зважаючи на злиденність людського життя, цим вони не зробили їй ніякого добра, та й, зрештою, не мали такого наміру, бо, кохаючись, думали зовсім про інші речі. А отже, вважають ліліпути, батькам менше, ніж будь-кому іншому, слід довіряти виховання їхніх дітей, і через те в кожному місті є державні виховні заклади, куди всі батьки, крім селян та чорноробів, повинні віддавати на виховання своїх нащадків обох статей, як тільки їм мине двадцять місяців, тобто коли

вони, на думку ліліпутів, починають дещо тямити. Ці заклади різняться між собою залежно від статі дітей та суспільного становища їхніх батьків. Учителі там дуже досвідчені і готують дітей до життя відповідно до їх походження, здібностей і нахилів. Спершу я розкажу про виховні заклади для хлопців, а тоді для дівчат.

В школах для синів вельмож і знатних дворян дітей доглядають поважні і вчені вихователі та їхні численні помічники. Одягають і тодують вихованців дуже просто. Вже змалку їм прищеплюють принципи честі, справедливості, відваги, скромності, милосердя, віри в бога та любові до батьківщини. Вони ніколи не сидять без діла; кілька годин на добу відведено на їжу та сон і дві години — на розваги та фізичні вправи. До чотирьох років дітей одягає прислуга, а старші вихованці, хоч би якого високого роду вони були, мусять одягатися самі; приставлені до них жінки-доглядачки, що їм, як на наш вік, має бути не менше п'ятдесяти років, виконують лише чорну роботу. Розмовляти з прислугою вихованцем заборонено, а в години дозвілля вони граються тільки гуртом і тільки в присутності вихователя або його помічника, що рятує їх від ранніх шкідливих вражінь, розпусти й пороків, які так псуєть наших дітей. Батьки можуть бачитися з своїми дітьми тільки двічі на рік, кожного разу не більше години. Цілувати дітей дозволяють лише при побаченні та прощанні, а вихователь, який завжди буває поруч, пильно стежить за тим, щоб дітям нічого не шепотіли, не говорили їм пестливих слів і не приносили іграшок, ласощів тощо. Коли батьки не платять вчасно за утримання та виховання своїх дітей, то гроші стягають з них імператорські урядовці.

На такий самий зразок улаштовано й школи для синів середніх дворян, купців та ремісників; тільки діти, що їм судилося бути ремісниками, починаючи з одинадцяти років вивчають своє ремесло, а діти значніших осіб здобувають загальну освіту до п'ятнадцяти років (що відповідає нашому двадцять одному); останні три роки ставлення до них щодали менш суворе.

Система виховання в дівочих школах дуже подібна до тієї, що панує в школах для хлопців, тільки дівчаток віком до п'яти років одягають жінки-доглядачки завжди в присутності виховательки або її помічниці. Коли помітять, що якась доглядачка розповідає дітям страшні казки, якісь нісенітници або розважає їх дурними витівками (що нерід-

ко роблять наші покоївки), її тричі прилюдно карають батогами, кидають на рік до в'язниці, а потім засилають доживати віку в найвіддаленіші частини імперії. Тому тамтешні молоді панни не менше за хлопців соромляться бути дурними чи полохливими і за прикрасу жінки визнають лише цнотливість та охайність. Особливостей у жіночому вихованні проти чоловічого я не помічав; хіба що фізичні вправи для дівчат вимагають меншої сили та освіта їхня трохи вужча, зате їх навчають домашнього господарства. Ліліпути додержуються погляду, що дружина з доброго роду, не маючи змоги бути вічно молодою, мусить, проте, завжди бути розумною і приємною подругою. Коли дівчині минає дванадцять років і вона, за ліліпутськими звичаями, починає вважатися відданицею, батьки або опікуни, склавши подяку вихователям, забирають її додому, і рідко буває, щоб, розлучаючись із подругами, молода панна не плакала гірко разом з ними.

В школах для дівчат нижчого походження вихованок навчають різних робіт, відповідно до їхньої статі та становища в суспільстві: Дівчат, які мають вивчати якісь ремесла, випускають із школи дев'ятилітніми, інших держать до тринадцяти років.

Родини з нижчих класів повинні, крім невисокої річної плати за виховання, щомісяця вносити шкільному скарбникові певну частку свого заробітку на посаг дочці. Отже, витрати батьків регулюються законом, бо, на думку ліліпутів, не може бути більшої несправедливості, як дозволити людині на догоду своїм інстинктам наплодити дітей, а потім покласти на суспільство тягар їх утримання. Що ж до знатних осіб, то вони зобов'язані внести на кожную дитину певну суму, відповідно до їх суспільного становища. Капітали ці завжди сумлінно зберігають і використовують точно за призначенням.

Селяни та чорнороби тримають дітей дома, бо вони працюватимуть тільки коло землі, і держава не надає великої громадської ваги їхньому вихованню. Проте для старих та недужих існують спеціальні благодійні заклади, і тому в країні не знають жебрацтва.

Сподіваюся, що допитливому читачеві цікаво буде довідатись і про деякі інші подробиці мого життя в цій країні, де мені довелося пробути дев'ять місяців і тринадцять днів. Маючи природний хист до механіки і змушений обставинами, я змайстрував собі з найбільших дерев королівського

парку досить пристойні стіл і стілець. Білизну, постіль та скатірки для мене шили двісті швачок, і хоч на це їм дали щонайцупкішу матерію, вони, проте, мусили зшивати її в кілька шарів, бо навіть найгрубше їхнє полотно було тонше за наш батист. Сувої цього полотна мають звичайно гри дюйми завширшки й три фути завдовжки. Я ліг на підлогу, і швачки зняли з мене мірку грубою шворкою, яку тримали за кінці, одна стоячи в мене на шиї, а друга на коліні, тимчасом як третя лінійкою завдовжки з дюйм виміряла довжину шворки між ними. Далі вони зміряли великий палець моєї правої руки і тим задовольнилися, бо в них математично точно вираховано, що обвід великого пальця дорівнює половині обводу зап'ястка і що таке саме співвідношення існує між зап'ястком, шиєю і попереком. Отож, користуючись цими розрахунками та моєю старою сорочкою, розстеленою перед ними на землі, як зразком, швачки пошили сорочки якраз на мій зріст.

Одежу мені шили триста кравців, які брали з мене мірку вже іншим способом: я став навколішки, а вони поставили до моєї шиї драбину і, вилізши на верхній її щабель, спустили від мого коміра до підлоги важок на мотузочку, довжина якого мала відповідати довжині мого камзола. Поперек і руки я виміряв сам. Кравці працювали в моєму будинку, бо жоден інший у всій країні не вмів би моєї одежі. Коли камзол був готовий, то мав вигляд коври на зразок тих, що їх шиють англійські дами з клаптиків матерії, і різнився від них тільки тим, що був однобарвний.

Триста кухарів варили мені їжу в невеличких зручних хатинах, збудованих коло мого дому, де вони й жили разом із своїми родинами, готуючи по дві страви на кожну трапезу. Я брав у жменю двадцять прислужників і ставив їх на стіл, ще сотня їх прислужувала внизу, на підлозі: одні підносили таці з їжею, інші підкочували бочки з вином та різними напоями. Ті, що були на столі, на мою вимогу піднімали їх нагору дуже дотепним способом—за допомогою корби та мотузки, як ми в Європі витягаємо з криниці відра з водою. Тарілки їжі та барильця вина мені вистачало на один ковток. Їхня баранина поступається перед нашою, зате яловичина просто чудова. Якось мене почастивали таким величезним окістом, що його стало вкусити аж на три рази, але це рідкісний випадок. Прислужники були страшенно здивовані, побачивши, як я їв

Його разом з кістками, як у нас їдять ніжку жайворонка. Гуску чи індику я ковтав за одним разом, і, мушу признатись, вони були куди смачніші за наших. Дрібної птиці я брав штук по двадцять чи й по тридцять на кінець ножа.

Одного дня його величність, якому багато розповідали про моє життя, виявив бажання зробити собі приємність (саме так він зволив висловитись) і пообідати в мене разом з імператрицею та молодими принцами й принцесами. Коли вони з'явилися, я розмістив їх і їхній почет у парадних кріслах по обидва боки стола, якраз навпроти себе. Був з ними і Флімнеп, перший лорд скарбниці, з білим жезлом у руці. Я бачив, що він раз у раз скоса поглядає на мене, але вдавав, ніби нічого не помічаю, і їв більше ніж звичайно на честь якої моєї батьківщини та на превеликий подив двору. Я маю деякі відстави гадати, що саме цей обід дав Флімнепові привід обмовити мене перед його величністю, бо хоч він зовні й поводився зі мною далеко люб'язніше, ніж дозволяла його похмура вдача, але завжди був моїм потайним ворогом. Флімнеп змалював перед імператором скрутне становище скарбниці, згадав про позику, яку він змушений був узяти на дуже не вигідних умовах, та про падіння курсу кредитних білетів на дев'ять відсотків проти паритету; потім відзначив, що моє утримання вже коштувало його величності понад півтора мільйона *спрагів* (найбільша в Ліліпутії золота монета, розміром із блискітку); і, нарешті, порадив імператорові при першій же нагоді позбутися мене.

Я вважаю за свій обов'язок реабілітувати одну високоповажну леді, яка безневинно постраждала через мене. Першому лордові скарбниці спало на думку приревнувати до мене свою дружину, бо якісь злі язики наплели йому, ніби її ясновельможність до нестями закохалась у мою особу, і при дворі навіть поширилася скандальна погословка, ніби вона одного разу таємно приїздила до мене. Я урочисто заявляю, що все це — найпідліша брехня, яка не має під собою жодних підстав, коли не брати до уваги того, що її ясновельможність обдаровувала мене невинними знаками прихильності та приязні. Я визнаю, що вона справді під'їздила до мого будинку, але ніколи не ховалась, і в кареті з нею завжди було ще троє — здебільшого її сестра, донька та подруга; але так само відвідували мене й інші придворні дами. Нехай мої слуги скажуть, чи бачив хто з них коли-небудь біля моїх дверей карету, не знаючи,

хто в ній сидить. У таких випадках, тільки-но слуга повідомляв мене про гостей, я звичайно зараз же підходив до дверей і, шанобливо привітавшись, обережно брав у руки карету з двома кіньми (коли їх було шестеро, то форейтор завжди чотирьох випрягав) і ставив її на стіл, навколо якого зробив переносний бар'єр у п'ять футів заввишки, щоб запобігти нещасливим випадкам. Часто на столі в мене було одразу по чотири запряжені карети з пишно вбраними дамами. Я сидів у кріслі, нахиливши до них голову, і поки розмовляв отак з одною, карети інших повільно об'їжджали навколо мого столу. У таких розмовах я провів чимало дуже приємних пообідніх годин. Але ні першому лордові скарбниці, ні двом його доказчикам — Кластрілеві та Дренло (хай собі роблять, що хочуть, а я таки назву їхні імена) — не пощастить довести, що хто-небудь приїздив до мене таємно, крім державного секретаря Релдресела, якого було надіслано до мене спеціальним наказом його величності, як я оповідав раніше.

Я не затримувався б так довго на деталях, якби тут не йшлося про репутацію високоповажної дами, не кажучи вже про мою власну, дарма що я мав тоді титул *нардака*, якого не мав і сам перший лорд скарбниці. Всі ж бо знають, що він тільки *гламглам*, тобто має титул на один ступінь нижчий, ніж я,— подібно до того як в Англії маркіз нижчий проти герцога; проте я згоден визнати, що його посада дає йому перевагу наді мною.

Ці обмови, про які я довідався при одній, не вартій згадки, нагоді, на певний час розгнівили першого лорда скарбниці проти його дружини, а ще більше проти мене. І хоч він, нарешті, переконався, що його обдурено, і помирився з дружиною, але я назавжди втратив його довір'я. А незабаром я помітив, що втрачаю і прихильність його величності, на якого, безперечно, вельми впливав отой його улюбленець.

РОЗДІЛ VII

Автор, діставши звістку про намір обвинуватити його в державній зраді, тікає до Блефуску. Як його там прийняли.

Раніше ніж розповідати про мій від'їзд з Ліліпутії, слід, мабуть, сказати читачеві кілька слів про таємну інтригу, що два місяці поспіль точилася проти мене.

Через своє незначне походження я ніколи не був близький до королівських дворів і хоч немало чував про звичай великих монархів та їхніх міністрів, але ніколи не сподівався таких жахливих наслідків від них у цій далекій державі, керованій, як мені здавалося, принципами, зовсім не подібними до європейських.

Саме тоді, як я збирався відвідати імператора Блефуску, до мого будинку пізно ввечері дуже таємно, в закритих ношах, прибув один поважний придворний (якому я зробив велику послугу в той час, коли він був у неласці в його величності) і, не називаючи свого імені, зажадав побачення зі мною. Носіїв відіслали, і, поклавши в кишеню камзола ноші разом з його ясновельможністю, я звелів вірному слугі казати всім, що я нездужаю і ліг спати, а сам увійшов до помешкання, зачинив двері, поставив за своїм звичаєм ноші на стіл і сів біля них. Коли ми обмінялись привітаннями, я спостеріг велику заклопотаність на обличчі його ясновельможності і спитав про її причини. Тоді він попросив терпляче вислухати його в справі, яка великою мірою стосувалась моєї честі та мого життя. Сказав він (я записав його слова зараз же, як він пішов) таке: -

«Насамперед,— почав він,— вам треба знати, що останнього часу кілька разів найтаємнішим способом скликали засідання державної ради з приводу вас і два дні тому його величність ухвалив остаточне рішення.

Ви дуже добре знаєте, що Скайреш Болголам (*гелбет*, або верховний адмірал) майже з першого дня вашого перебування тут став вашим запеклим ворогом. Початкові причини цього мені невідомі, але ненависть його особливо збільшилась після вашої великої перемоги над блефуцанами, що зовсім затьмарила його славу як адмірала. Цей лорд спільно з першим лордом скарбниці Флімнепом, про неприязнь якого до вас через його дружину знають усі, з генералом Лімтоком, камергером Лелконом і головним суддею Белмафом склали акт, обвинувачуючи вас у державній зраді та інших злочинах, за які карають смертю».

Цей вступ так роздратував мене, свідомого своїх заслуг і невинності, що я зібрався був перебити поважного вельможу, але він попросив мене мовчати і вів далі:

«На подяку за вчинені мені послуги, я, ризикуючи головою, здобув докладні відомості про ці засідання та копію акта обвинувачення. Ось він:

АКТ ОБВИНУВАННЯ ПРОТИ КВІНБУСА ФЛЕСТРІНА (ЛЮДИНИ-ГОРИ)

Пункт I

З огляду на те, що за королювання його імператорської величності Келіна Дефара Плюна спеціальним законом, під загрозою найтяжчої кари як за державну зраду, заборонено мочитися в садбі імператорського палацу і що, незважаючи на це, вищеназваний Квінбус Флестрін зухвало порушив згаданий закон під приводом гасіння пожежі, яка спалахнула в покоях її імператорської величності, найлюбішої дружини імператорської, і, як злісний зрадник і гаспид, звільнившись від сечі, погасив зазначену пожежу в зазначених покоях, перебуваючи в садбі зазначеного імператорського палацу, всупереч наявному щодо цього закону й своєму обов'язкові і таке інше, і таке інше.

Пункт II

Що зазначений Квінбус Флестрін, привівши до королівського порту флот імператора Блефуску й доставши від його імператорської величності наказ захопити і всі інші кораблі зазначеної імперії Блефуску з тим, щоб обернути імперію Блефуску на нашу провінцію з призначеним од нас віце-королем та знищити і скарати не тільки втікачів з секти тупоконечників, а й усіх підданців згаданої імперії, що не зречуться зараз же своєї тупоконечницької ересі, вищеназваний Квінбус Флестрін, як підступний зрадник його найлазкавішої та найпресвітлішої імператорської величності, просив увільнити його від виконання зазначеного наказу, пославшись на своє небажання силувати сумління безневинного народу та позбавляти зазначений народ волі і життя.

Пункт III

Що, коли до його імператорської величності прибула відома депутація послів Блефуску з метою благи замирення, зазначений підступний зрадник Флестрін

подавав допомогу згаданим послам порадами, намовляннями й розвагами, хоч і добре знав, що вони служать монархові, який до останнього часу був одвертим ворогом його імператорської величності і одверто воював із зазначеною величністю.

П у н к т І V

Що зазначений Квінбус Флестрін, усупереч обов'язкам вірнопідданого, доставши тільки усний дозвіл його імператорської величності, має намір одвідати державу та двір імператора Блефуску і під приводом згаданого дозволу насправді хоче по-зрадницькому, віроломно допомогти згаданому імператорові Блефуску й підбурити його проти нашого імператора, одвертим ворогом якого він був до останнього часу і з яким одверто воював.

Є там ще й інші пункти, та я прочитав найважливіші.

Треба сказати, що під час обговорення акта обвинувачення його величність виявив надзвичайну поблажливість до вас, згадуючи раз у раз про ваші заслуги і намагаючись зменшити тим вашу провину. Перший лорд скарбниці і верховний адмірал настоювали, щоб вас стратили щонайжахливішим і щонайганебнішим способом, підпаливши вночі будинок, де ви живете, тимчасом як генерал поведе на вас двадцятитисячне військо з отруйними стрілами для ваших рук та обличчя. Інші пропонували дати таємний наказ вашим слугам, щоб вони намастили ваші сорочки отруйним зіллям, від якого все тіло свербітиме так, що ви сами роздряпаєте його й сконаете в невимовних муках. Генерал приєднався до цієї думки, так що довгий час більшість була проти вас. Але імператор, який вирішив по змозі щадити ваше життя, зрештою схилив на свій бік головного камергера двору.

Тоді ж таки Релдресел, перший секретар таємної ради, який завжди виявляв до вас щиріу приязнь, достав од імператора наказ висловитись, що він і зробив, цілком виправдавши вашу гарну думку про нього. Він погодився, що злочини ваші тяжкі, але й вони, мовляв, не виключають милосердя, цієї найбільшої чесноти монархів, що нею так справедливо уславився його величність. Він сказав, що

дружба між ним та вами відома кожному і що високоповажні збори, мабуть, вважатимуть його через це за небезстороннього, але, скоряючись наказові його величності, він одверто висловить свою думку. Якби його величність, зважаючи на ваші заслуги й слухаючись своєї милосердної вдачі, захотів зберегти ваше життя і тільки дав розпорядження виколоти вам обидва ока, то, на його нікчемну думку, це якоюсь мірою задовольнило б правосуддя і водночас примусило б весь світ хвалити лагідність імператора та розум і великодушність тих осіб, що мають честь бути його радниками. Тим часом брак очей аж ніяк не зменшить вашої фізичної сили, якою ви ще можете бути корисним його величності; навпаки, сліпота ще й додасть вам відваги, бо ви не бачитимете небезпеки,— адже ж саме побоювання за очі було для вас найбільшою перешкодою під час захоплення ворожого флоту. Зрештою, хіба не досить буде для вас дивитися на все очима міністрів, коли вже цим задовольняються і найбільші монархи.

Державна рада зустріла цю пропозицію дуже неприязно. Адмірал Болголам не міг стриматися і, схопившись із місця, розлючено сказав, що його дивує, як перший секретар наважується захищати зрадника. Мовляв, заслуги ваші, з міркувань державного добра, тільки обтяжують вашу провину; коли ви, лише помочившись, здатні були погасити пожежу в покоях її величності (про це йому гидко й згадувати), то іншим разом ви тим-таки способом зможете викликати повінь і затопити весь палац, а та сила, яка дозволила вам полонити кораблі блефушан, дасть вам змогу по першій же незгоді відвести їх назад. До того ж, він, верховний адмірал, має певні підстави вважати вас за одnodумця секти тупоконечників, а що зрада опановує думки раніш, ніж виявляється в дії, то він обвинувачує вас у зраді й категорично вимагає вашої смерті.

До цієї думки приєднався і перший лорд скарбниці. Він доводив, що ваше утримання уже коштувало його величності неабияких грошей, а далі буде й зовсім над силу державі, і що пропозиція першого секретаря не тільки не зарадить цьому лихові, а ще й збільшить його, бо, як то показали спроби осліплення деяких тварин, після цієї операції вони їдять ще більше і швидко гладшають. Він сказав також, що коли його свята величність та високоповажна рада, як судять вас, у сумлінні своїм певні вашої провини, то це одне дає вже право ухвалити смертний ви-

рок, не шукаючи формальних доказів за вимогою букви закону.

Але його величність, рішуче висловлюючись проти вашої страти, ласкаво зауважив, що коли рада вважає осліплення за недостатню кару, то згодом можна буде покарати вас іще тяжче. Тоді ваш протектор, секретар таємної ради, попросив ще раз слова і, відповідаючи першому лордові скарбниці щодо великих витрат на ваше утримання, сказав, що його ясновельможність, розпоряджаючись усіма прибутками імператора, може легко запобігти цьому лихові, день у день зменшуючи вам видатки на харчі, і тоді, через нестачу їжі, ви почнете слабшати, худнути, втратите апетит і сконаєте через кілька місяців; до того ж і розкладання трупа буде менш небезпечне, бо тіло ваше всохне принаймні удвоє, і зараз же по вашій смерті п'ять чи шість тисяч підданців його величності зможуть за два-три дні відділити м'ясо від кісток, одвезти його возами якнайдалі і там закопати, щоб не було зарази, а кістяк нехай залишиться як пам'ятка, на подив нащадкам.

Отже, через велику прихильність до вас першого секретаря було ухвалено сприятливе для вас рішення. Намір поволі заморити вас голодом триматимуть у суворій таємниці, а вирок про засліплення записано до протоколу. Заперечував проти нього тільки верховний адмірал Болголам, фаворит імператриці, якого її величність безнастанно підмовляла наполягати на вашій смерті, бо й досі не може пробачити вам отой ганебний та беззаконний спосіб, яким ви погасили пожежу в її покоях.

Через три дні до вас відрядять вашого друга секретаря, і він прочитає вам акт обвинувачення, а тоді відзначить велику поблажливість і ласкавість його величності та державної ради, завдяки яким вас засуджено тільки на осліплення. Його величність не має сумніву, що ви беззастережно, з подякою скоритесь вирокowi. Двадцять придворних лікарів його величності призначено стежити за перебігом операції, яку зроблять з допомогою дуже гострих стріл, пустивши їх у ваші очні яблука, коли ви лежатимете на землі.

Залишаю на ваш розсуд ужити відповідних заходів, а я, щоб не збуджувати ні в кого підозри, маю зараз же повернутися додому так само таємно, як і прибув».

І його ясновельможність залишив мене самого, вкрай стурбованого і пригніченого.

У ліліпутів є звичай, запроваджений теперішнім монархом та його міністрами і дуже відмінний, як мене запевняли, від практики колишніх часів. Якщо, задовольняючи мстивість монарха або гнів якогось його фаворита, суд ухвалює особливо суворий вирок, то імператор на спеціальному засіданні державної ради завжди виголошує промову, вихваляючи в ній свою велику ласкавість і милосердя, відомі й визнані в усьому світі. Промову зараз же розголошують по всій державі, і ніщо так не жахає народ, як оце вихваляння імператорського милосердя, бо всі вже знають: чим довша й палкіша промова, тим жорстокіша буде кара і тим невинніша жертва. Мушу признатися, що мені, людині далекій від імператорських дворів як за своїм походженням, так і за вихованням, було трудно судити про всі ці речі, ото ж я не вбачав у тому вироківі ані лагідності, ані ласкавості і вважав його (може, й помилково) скоріше за суворий, ніж за милосердний. Іноді мені спадало на думку самому виступити на свій захист, бо хоч я й не міг заперечувати наведених в обвинуваченні фактів, але сподівався, що вони не дають підстав для такого жорстокого вироку. Правда, я читав про багато подібних процесів і не міг не помітити, що вони завжди закінчуються так, як бажають судді, а через те й не наважився за цих несприятливих обставин наражатися на небезпеку і гнівити таких могутніх ворогів. Спокушали мене й думки про опір: адже поки я був вільний, мене навряд чи здолали б усі сили імперії, я легко міг закидати камінням і зруйнувати столицю; але, згадавши про свою присягу імператорові, про всю ту ласку, якою він мене обдаровував, та про наданий мені титул *нардака*, я з огидою відкинув ці думки. Я ще не встиг засвоїти придворних поглядів на вдячність і ніяк не міг переконати себе, що теперішня суворість імператора звільняє мене від усіх моїх попередніх зобов'язань.

Нарешті я спинився на рішенні, яке, можливо, й гідне всілякого осуду. Але треба признатися, що свої очі, а отже, й волю, я зберіг лише завдяки необачності та цілковитій недосвідченості. Якби я знав тоді натуру монархів і міністрів та їхнє поведження із злочинцями, винними ще менш, ніж я, так, як вивчив їх згодом, побувавши при багатьох інших дворах, то без будь-яких вагань і навіть з охотою скорився б такому милостивому вироківі. Але я був молодий і нетерплячий, ото ж, маючи дозвіл його величності, відвідати імператора Блефуску і не чекаючи, поки минуть

три дні, що лишилися до оголошення вироку, я написав своєму другові секретареві листа, в якому повідомив його про свій від'їзд, дозволений його величністю. Не дожидаючи відповіді, я того ж ранку подався до берега, де стояв королівський флот. Там я захопив великий військовий корабель, прив'язав до його носа канат, підняв якорі, тоді роздягся, поклав на палубу свою одягу разом з ковдрою, що її приніс під пахвою, і, тягнучи за собою корабель, де вплав, а де вбрід, дістався до королівського порту Блефуску.

На березі давно вже чекали на мене блефушани. Вони дали мені двох людей, щоб ті показали мені дорогу до столиці, яка так само зветься Блефуску. Я поніс проводирів на руках, але за двісті ярдів від міської брами зупинився, спустив їх на землю і попросив сповістити когось із державних секретарів про те, що я прибув і чекаю розпоряджень його величності. Через годину мені принесли відповідь, що імператор разом з усією родиною та найвельможнішими придворними вирушив мені назустріч. Я пройшов іще сто ярдів. Імператор та його почет позлазили з коней, а імператриця і придворні дами вийшли з карет, причому я це помітив з їхнього боку ніяких ознак замішання або страху. Я ліг на землю, щоб поцілувати руку його величності та імператриці. По тому я сказав, що прибув до них згідно з моєю обіцянкою і з дозволу мого володаря імператора, щоб мати честь побачити такого могутнього монарха і запропонувати йому свої послуги, якщо це, звичайно, не суперечить моїм обов'язкам вірнопідданого імператора Ліліпутії. Про імператорську неласку я не згадав і словом, бо мене офіційно про неї не повідомили і я міг нічого не знати про наміри свого володаря. Разом з тим я мав підстави гадати, що імператор не захоче розголошувати таємниці, коли я не буду вже під його владою; але як виявилось згодом, у цьому я помилився.

Я не буду стомлювати читача докладним описом того, як мене приймали при блефушанському дворі; скажу тільки, що виявлена мені гостинність була цілком гідна такого великого монарха. Обмину також і незручність, викликану браком придатного будинку та постелі, через що мені довелося спати просто на землі, загорнувшись своєю ковдрою.

РОЗДІЛ VIII

Добра нагода дає авторові змогу покинути Блефуску; подолавши деякі перешкоди, він щасливо повертається на батьківщину.

Через три дні після прибуття до Блефуску я пішов з цікавості на північно-східне узбережжя острова і там на відстані шось із півмилі помітив у морі річ, що скидалася на перевернутий догори дном човен. Роззувшись і скинувши панчохи, я пройшов убрід ярдів з двісті і виразно побачив, що то й справді човен,— певне, він одірвався під час бурі від якого-небудь корабля. Приплив ніс його до мене. Я ту ж мить повернувся до міста і попросив його величність довірити мені двадцять найбільших кораблів з числа тих, що залишилися в нього після розгрому флоту, та три тисячі моряків з віце-адміралом на чолі. Флот поплив навколо острова, а я найкоротшою дорогою пішов назад до місця, де вперше побачив човен, і переконався, що приплив підігнав його ще ближче. Всім матросам я дав мотузки, які заздалегідь зсукав у кілька разів, щоб вони були міцніші. Коли прибули кораблі, я роздягся і ввійшов у воду. Поки була мілина, я брів по дну, а ярдів за сто від човна мусив поплисти. Матроси кинули мені мотузку; я закріпив один її кінець у дірці в передній частині човна, а другий прив'язав до військового корабля; та користі з цього було мало, бо я не діставав дна ногами. Довелося гнати човна, пливучи ззаду і раз у раз штовхаючи його одною рукою. Приплив допомагав мені, і незабаром я міг уже стати на дно, хоч вода сягала мені до підборіддя. Перепочивши кілька хвилин, я знову почав гнати човен і штовхав його аж доти, доки вода не дійшла мені до пахов. Тепер, закінчивши найважчу частину роботи, я взяв решту мотузок, що були складені на одному з кораблів, і прив'язав їх спочатку до човна, а потім до дев'яти суден, що мене супроводили. Вітер був сприятливий, матроси тягли човен на буксирі, я підштовхував його ззаду, і таким способом ми наблизились ярдів на сорок до берега. Я зачекав, поки настане відплив і човен опиниться на суходолі, тоді з допомогою двох тисяч матросів з вірьовками та машинами перекинув його донизу дном і побачив, що він не дуже пошкоджений.

Не надокучатиму читачеві розповідями про труднощі,

що їх довелось мені подолати, аби з допомогою весел (я робив їх десять днів) привести свого човна до королівського порту Блефуску, де мене дожидала юрба народу, яку страшенно вразили велетенські розміри судна. Я сказав імператорові, що цей човен послала мені моя щаслива доля, щоб приставити мене до місця, звідки я зможу повернутися на батьківщину, і попросив його звелити, щоб мені дали потрібні для обладнання судна матеріали, а разом і дозволити мені виїхати. Його величність намагався спочатку по-дружньому відрадити мене від цього наміру, але зрештою ласкаво вволив моє прохання.

Весь цей час я дуже дивувався, що до блефушанського двору не надходить ніяких запитів про мене від нашого імператора. Та, як згодом виявилось (про це мене повідомили приватно), він навіть не припускав, що я знаю про його наміри, і гадав, ніби я вирушив до Блефуску віддати обіцяний візит згідно з його дозволом, про який було відомо всім при дворі, отож він був певен, що через кілька днів, після закінчення всіх церемоній, я повернуся назад. Нарешті моя тривала відсутність почала непокоїти його, і, порадившись із першим лордом скарбниці та його прибічниками, він вирішив до Блефуску поважного урядовця з копією акта обвинувачення. Посланцеві було доручено дати монархові Блефуску найповніше уявлення про безприкладне милосердя його володаря імператора, котрий задовольнився щодо мене такою незначною карою, як позбавлення мене обох очей, і переказати, що я втік від правосуддя і коли протягом двох годин не повернуся, то мене позбавлять титулу *нардака* і оголосять зрадником. Його володар імператор не має сумніву, додав до цього посланець, що його брат імператор Блефуску задля збереження миру й приязні між обома державами зараз же вишле мене до Ліліпутії із зв'язаними руками та ногами, як злочинця, що підлягає карі за зраду.

Імператор Блефуску по триденній нараді послав дуже чемну відповідь з безліччю перепрошень. Він писав, що вислати мене зв'язаного, як то добре розуміє його брат імператор Ліліпутії, не має змоги; що хоч я й позбавив його флоту, але він дуже зобов'язаний мені за велику допомогу, завдяки якій було підписано мирну угоду; і що, нарешті, питання незабаром розв'яжеться само собою на обопільну користь, бо я знайшов величезне судно, на якому можу вирушити в море, і він звелів опорядити це судно за моїми

вказівками й з моєю допомогою; отже, через кілька тижнів, як він сподівається, обидві імперії позбудуться такого нестерпного тягря.

З цією відповіддю посланець вернувся до Ліліпутії, а монарх Блефуску розповів мені про все, що сталося, і в той же час під величезним секретом запропонував мені свою ласкаву протекцію, якщо я погоджусь лишитися в нього на службі. Хоч я вірив його щирості, але твердо вирішив ніколи більше не поклатись ні на монархів, ні на міністрів, якщо можна цього уникнути; отож, належним чином висловивши глибоку подяку за виявлену мені честь, я уклінно попросив пробачити мені мою відмову. Я сказав, що коли вже лиха чи щаслива доля послала мені цей човен, то я волію краще загинути в океані, ніж бути причиною розбрату між двома могутніми монархами. Імператор нічим не виявив свого незадоволення, а згодом я випадково дізнався, що і він, і більшість його міністрів були навіть раді такій моїй відповіді.

Ці міркування змушували мене поквипитись і виїхати раніше, ніж я збирався, а двір, бажаючи швидше мене позбутись, охоче сприяв мені в цьому. П'ятсот майстрів шили два паруси, склавши в тринадцять шарів сувої найцупкішого тамтешнього полотна. Тим часом я робив снасті, скручуючи до купи по десять, двадцять і тридцять щонайгрубіших канатів; великий камінь, що його після довгих пошуків пощастило знайти на березі, став мені за якір. На мастило для човна та інші потреби пішов лій з трьохсот корів, а на весла та щогли я з неймовірними труднощами зрізав кілька найвищих будівельних дерев; утім, тут мені чимало допомогли й корабельні теслярі його величності: вони обробляли щогли та весла після того, як я закінчував їх начорно.

Десь через місяць, коли все було готове, я попросив у його величності аудієнції, щоб вислухати його останні розпорядження і попрощатися з ним. Імператор з усією своєю родиною вийшов з палацу; я ліг долілиць, щоб поцілувати руку його величності, яку він ласкаво подав мені; так само зробила імператриця та молоді принци. Його величність подарував мені п'ятдесят гаманців з двомастами *спрагів* у кожному та свій портрет на цілий зріст; я зараз же сховав його у рукавичку, щоб не зібгати. Що ж до дальшого церемоніалу від'їзду, то він був занадто складний, і я не хочу втомлювати читача його описом.

У човен я поклав сто бичачих та триста баранячих туш, відповідний запас хліба й питва і стільки м'ясних страв, скільки змогли приготувати чотириста кухарів. Крім того, я взяв з собою шість живих корів та двох бугаїв і стільки ж овець та баранів, щоб розводити їх на батьківщині, а також чималу в'язку сіна та мішок зерна, щоб годувати їх у дорозі. Я охоче повіз би з собою і з десяток тубільців, але імператор рішуче заборонив мені це. Не задовольнившись ретельним обшуком моїх кишень, він зажадав від мене урочистої обіцянки не вивозити нікого з його підданців, навіть коли б на те була їхня згода чи бажання.

Закінчивши якнайкраще всі готування, 24 вересня 1701 року о шостій годині ранку я розпустив вітрила і, пройшовши при південно-східному вітрі близько чотирьох ліг у північному напрямі, годині о шостій вечора помітив на відстані півліги на північному заході невеличкий острів. Я підплив до берега і кинув якір з затишного боку цього островця, який, здавалося, був безлюдний. Після того я трохи підживився і ліг відпочити. Спав я добре і проспав, гадаю, щонайменше шість годин, бо через дві години по тому, як прокинувся, стало розвиднятись. Ніч була ясна. До сходу сонця я поснідав і, піднявши якір, за сприятливого вітру вирушив далі тим самим курсом, що й напередодні, визначаючи напрям за своїм кишеньковим компасом. Я мав намір дістатися, коли пощастить, до одного з островів, що лежали, як я гадав, на північний схід од Ван-Діменової Землі. Того дня я нічого не вгледів, але другого дня, близько третьої години, від'їхавши від Блефуску, за моїми розрахунками, на двадцять чотири ліги, побачив у морі парус, що посувався на південний схід, тоді як я плів просто на схід. Я почав гукати, але не дістав ніякої відповіді; на той час вітер трохи вщух, і я спробував наздогнати судно. Я розпустив усі паруси, і через півгодини з корабля помітили мене, викинули прапор й вистрелили з гармати. Нелегко висловити радість, яка охопила мене від негаданої надії побачити знов мою любу батьківщину та залишених там близьких людей. Корабель згорнув частину парусів, і я підплив до нього 26 вересня між п'ятою та шостою годинами вечора. Серце мое забилося дужче, коли я побачив на щоглі англійський прапор. Я поклав корів та овець у кишені камзола і ступив на корабель з усім своїм невеличким вантажем. То було англійське торговельне судно, що північними та південними морями поверталось з Японії під

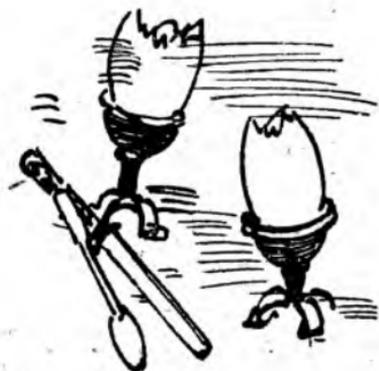
командою капітана Джона Біделла з Дентфорда — дуже люб'язної людини і чудового моряка. Ми були тоді під тридцятим градусом південної широти. Екіпаж судна складався з п'ятдесяти чоловік, і серед них я зустрів свого давнього товариша Пітера Вільямса, який дуже гарно відрекомендував мене капітану. Цей достойний чоловік повівся зі мною дуже люб'язно і спитав, звідки я повертаюся і куди прямую. Я розповів йому про це кількома словами, але він подумав, що я марю і що знегоди, яких я зазнав, скаламутили мені розум. Тоді я дістав з кишені своїх корів та овець, які дуже вразили його і переконали в правдивості моїх слів. Потім я показав капітанові золото, подароване мені імператором Блефуску, портрет його величності на цілий зріст та ще деякі дивовижні речі з тих країв. Я подарував йому два гаманці з двомастами *спрагів* у кожному і пообіцяв презентувати, як повернемось до Англії, ще тільки корову та кітну овечку.

Не буду втомлювати читача подробицями нашої подорожі, яка минула загалом щасливо. Ми прибули в Даунс 13 квітня 1702 року. В дорозі стався лише один прикрий випадок: корабельні пацюки затягли одну з моїх овечок, і я знайшов на підлозі тільки її обгризені кістки. Решта худоби доїхала добре і, понад усі мої сподівання, чудово відпаслася на смачній траві у грінвічських луках, куди я пустив її одразу ж по приїзді. Звичайно, я не міг би зберегти її протягом такої тривалої подорожі, якби капітан не давав мені найкращих сухарів із свого запасу, які я товк, змішував з водою і в такий спосіб годував ними худобу. За недовгий час мого перебування в Англії я заробив чималі гроші, показуючи цю худобу різним поважним особам та всім, хто забажає, а перед тим як вирушити в другу подорож, продав її за шістьсот фунтів. Повернувшись з останньої подорожі, я побачив, що худоба дуже розплодилася, особливо вівці. Сподіваюся, що їхня напрочуд тонка вовна буде вельми корисна в нашій шерстопрядній промисловості.

Я прожив з дружиною та дітьми тільки два місяці, бо неситима жадоба бачити чужі країни спонукала мене до нових пригод. Я залишив дружині півтори тисячі фунтів готівкою і найняв для неї гарний будинок у Редріффі. Решту грошей я взяв із собою, частково обернувши їх на крам, бо сподівався таким чином збільшити свої статки. Мій старший дядько Джон залишив мені маєток біля Епінга, який давав щороку близько тридцяти фунтів прибут-

ку; стільки ж я мав від багаторічної оренди «Чорного бугая», таверни на Феттер-Лейні. Отже, я не боявся, що моя родина буде змушена жити на утриманні парафії. Син мій Джонні, названий так на честь свого дядька, ходив до школи і був слухняний хлопчик. Донька Бетті (вона тепер одружена й має дітей) вчилася тоді шити. Я попрощався з дружиною, сином та донькою, причому ніхто з нас не приховував сліз, і сів на торговельний корабель «Пригода» місткістю в триста тонн, який під командою капітана Джона Ніколаса ішов з Ліверпуля до Сюрата.

Та описові цієї подорожі буде присвячено другу частину моїх «Мандрів».

Частина II

ПОДОРОЖ
ДО
БРОБДІНГНЕГУ

РОЗДІЛ I

Опис лютого шторму. Автор на човні, посланому по воду для пиття, їде досліджувати країну. Його покинуто на березі; його забирає тубілець і відносить до фермера. Як прийняли автора на фермі: різні пригоди, що там трапилися. Опис жителів.

Приречений самою натурою і долею на неспокійне й діяльне життя, я через два місяці по поверненні знову залишив рідний край і 20 червня 1702 року відплив з Даунса на кораблі «Пригода», який ішов до Сюрата під командою капітана Джона Ніколаса з Корнуелу. До миса Доброї Надії, де ми зупинились, щоб запитися свіжою водою, дув сприятливий вітер, але тут виявилось, що корабель протікає, а до того ж, і капітан наш захворів на пропасницю. Ми мусили розвантажити судно й простояли там до кінця березня наступного року. Нарешті ми розпустили паруси і щасливо дістались аж до Мадагаскарської протоки; та коли опинились на північ від Мадагаскару,

десь на п'ятому градусі південної широти, помірний вітер, що, як відомо морякам, від початку грудня до початку травня завжди дме тут з північного заходу, 19 квітня нараз змінився шквалом, який налетів просто з заходу і тривав двадцять днів поспіль; за ці дні нас віднесло на схід од Молукських островів, градусів на три на північ від екватора, як обчислив 2 травня наш капітан *. Вітер на той час уже вщух, і настав цілковитий штиль, з чого я немало радів; але наш капітан, маючи великий досвід у плаванні цими морями, звелів нам усім готуватись до шторму, який і справді зірвався наступного дня, коли з півдня подув сильний вітер, так званий південний мусон.

Побачивши, що вітер дужчає, ми згорнули блінд і збирались уже згортати й фок; але погода дедалі гіршала, і, перевіривши, чи добре прив'язані гармати, ми прибрали бізань. Судно було в чистому морі, і ми вирішили краще йти за вітром, ніж лягати в дрейф. Ми зарифили фок і поставили його, а тоді нагнули шкоти. Румпель лежав на вітрі, і корабель тримався добре. Ми закріпили передній нірал, але парус розірвався; тоді ми спустили рею і зняли з неї парус та весь такелаж. Шторм лютував; море загрозливо бурхало. Натягнувши талі біля румпеля, ми заходилися допомагати стерновому. Ми не хотіли спускати брам-стеньги, бо судно йшло за вітром, а брам-стеньга, як відомо, допомагає керувати кораблем і збільшує його хід, особливо у відкритому морі. Коли буря вщухла, ми поставили грот та фок і лягли в дрейф; потім розгорнули бізань і великий та малий марселі. Вітер дув з південного заходу і гнав нас курсом ост-норд-ост. Ми закріпили швартові до штирборту, послабили браси на завітряних реях, збросили буліні й закріпили їх. Маневрували ми за допомогою бізані, намагаючись використовувати вітер, і розгортали стільки парусів, скільки могли витримати щогли *.

Під час цього шторму із дужим вест-зюйд-вестом нас, за моїми підрахунками, віднесло ліг на п'ятсот на схід, і визначити точно, в якій частині світу ми опинилися, не могли й найдосвідченіші на судні моряки. Харчів у нас було досить, корабель лишився неушкоджений; а екіпаж у добромu здоров'ї; бракувало тільки питної води. Щоб нас не занесло до північно-західних берегів Великої Татарії *, а там і до крижаних морів, ми визнали за краще йти попереднім курсом, ніж повертати на північ.

16 червня 1703 року юнга, що був на щоглі, побачив

землю, а 17 ми наблизилась до великого острова, а може, й континенту (ніхто ж бо не знав, що воно таке), на південному узбережжі якого виганялась у море недовга коса, а за нею видно було бухту, занадто мілку для судна місткістю понад сто тонн. Ставши на якір за лігу від бухти, капітан відрядив по воду баркас з дванадцятьма добре озброєними матросами та посудом на воду, на той випадок, якби вона там знайшлася. Я попросив дозволу поїхати з ними, щоб оглянути місцевість і, може, зробити при нагоді якісь відкриття. Висівши на острів, ми не знайшли ні річки, ні джерельця, ні будь-яких ознак людей. Матроси, шукаючи води, пішли берегом, а я сам подався в другий бік. Пройшовши з милою і не помітивши довкола нічого, крім голого скелястого ґрунту, я відчув утому і вирішив вертатися на корабель, та, коли озирнувся до бухти, побачив, що всі матроси сидять уже в човні й чимдуж веслюють до судна. Не встиг я гукнути їх (хоч вони мене однаково не почули б), як побачив, що за човном швидко жететься якась велетенська істота, широко ступаючи у воді, що сягала їй до колін. Але наші люди вже на півліги випередили страшну потвору, та й дно в тому місці було вкрите гострими скелями, і через те потвора не змогла наздогнати човна. Все це розповіли мені згодом, бо тоді я не наважився дивитись на кінець цієї жахливої пригоди, а кинувся прожогом назад і видерся на стрімкий горб, звідки добре було видно навколишню місцевість. Я побачив кругом оброблені лани, але найбільше вразили мене луки, де трава була не менш як двадцять футів заввишки.

З горба я зійшов на великий шлях — принаймні так мені здалося, бо для тубільців то була всього лиш стежка серед ячменю. Ним я йшов деякий час, не маючи змоги роздивитися довкола, бо наближались жнива і стебла стриміли щонайменше на сорок футів над землею. Цілу годину йшов я до кінця поля, обгородженого тином футів на сто двадцять заввишки та обсадженого деревами, такими великими, що я й приблизно не міг визначити їх височину. Між цим ланом та сусіднім був перелаз із чотирма приступками і каменем нагорі. Перейти через нього я не міг, бо кожна приступка була шість футів заввишки, а камінь — не менш як двадцять футів. Я заходився шукати якоїсь щілини в тину, коли раптом побачив, що з суміжного поля до перелазу наближається тубілець, такий же величезний.

як і той, що гнався за нашим човном. Кожний крок його дорівнював, скільки я міг судити, ярдам десяти, а на зріст він був такий, як добра дзвіниця. До краю вражений і переляканий, я заховався в ячмені і звідти спостерігав, як, ставши на камінь на перелазі, тубілець озирнувся праворуч, на сусідній лан, і почав гукати когось, та так голосно, що з ним не зрівнялась би найбільша сурма. Спершу я навіть подумав, що то грім: з такої височини долинав до мене його розкотистий голос. На поклик з'явилися ще сім подібних до нього потвор з серпами, такими великими, як щість наших кіс. Вони були вдягнені гірше, ніж перший, і здалися мені його слугами або наймитами, бо після того, як він щось до них сказав, пішли жати на той лан, де я ховався. Я тримався якомога далі від них, але це коштувало мені величезних зусиль, бо відстань між стеблами не перевищувала фута і я ледве протискувався між ними. А втім, я с'як-так посувався вперед, поки не натрапив на ділянку, де вітер та дощ поклали ячмінь на землю. Іти далі тут було вже мені понад силу, бо стебла попереplitалися так, що протиснутись між ними я не міг, а остюки поваленого колосся були такі цупкі та гострі, що крізь одяг впиналися в тіло. Тим часом я чув, що жінці вже недалеко, ярдів за сто від мене. Знесилений втомою і засмучений горем, я в розпачі ліг у борозну, щиро бажаючи вмерти тут-таки на місці. Я оплакував свою дружину та посиротілих дітей. Я кляв свою безглузду впертість, яка штовхнула мене на другу подорож усупереч порадам родичів та знайомих. Серед цього безладдя страшних думок у моєму мозку раптом майнула згадка про Ліліпутію, де мене вважали за найбільше чудо в світі, де я міг одною рукою тягнути за собою весь королівський флот і зробити багато інших вчинків, записаних назавжди в літописи цієї держави, що їм майбутні покоління навряд чи йнятимуть віри, хоч їх і засвідчили мільйони людей. Я наперед почував приниження, уявляючи, з якою зневагою тутешні велетні дивитимуться на мене, і мимоволі порівнював себе з ліліпутом, що випадково опинився б серед нас. Проте я розумів, що це буде ще найменшим лихом, бо коли навіть звичайні люди виявляють жорстокість і лютість пропорційно до свого зросту, то чого ж я мав сподіватись од цих велетенських варварів, крім можливості бути з'їденим першим-ліпшим із них, котрому випадє впіймати мене? Безперечно, філософи мають цілковиту рацію, коли кажуть, що не існує ні ма-

лого, ні великого і що розміри визначаються лише порівнянням. Може статись, долі заманеться зробити так, щоб і ліліпути зустріли людей, ще менших від них на стільки, на скільки вони були менші від мене. І хто знає, чи нема в якій-небудь далекій, не відкритій ще нами частині світу породи людей, які перевершують зростом навіть цих велетнів?

Незважаючи на переляк та збентеження, я несамохіть заглибився в такі міркування і опам'ятався лише тоді, як один з жеңців підійшов ярдів на десять до борозни, де я лежав, і за якусь мить мав розрізати мене серпом або розчавити ногою. Отож, коли він зібрався ступити ще один крок, я з переляку закричав на все горло. Велетенська істота спинилась, подивилася собі під ноги і нарешті угледіла мене на землі. Якусь хвилину вона вагалася з виглядом людини, що міркує, як би зручніше схопити звірючку, не давши їй вкусити або подряпати себе (що не раз робив і я, ловлячи ласок в Англії). Нарешті, великим та середнім пальцями велетень узяв мене за попереk і, щоб краще побачити, підніс ярдів на три до своїх очей. Вгадавши його намір, я, на своє щастя, не розгубивсь і не пручався, поки він, до болю стискуючи мої боки, щоб я не вислизнув з-поміж пальців, тримав мене футів на шістдесят над землею. Єдине, що я дозволив собі,— це підвести вгору очі, благально скласти руки і вимовити кілька слів сумним, приниженим тоном, який найбільше пасував до мого тодішнього становища. Я весь час боявся, що велетень з силою жбурне мене на землю, як ми звичайно робимо з бридкими комахами, але щаслива доля мене врятувала: його, як видно, зацікавили мій голос та рухи, і він почав пильніше приглядатись до мене, вельми вражений тим, що чує від мене членороздільні слова, хоч зрозуміти їх він, звичайно, не міг. Тим часом я не міг стриматись і невпинно стогнав, плакав та хитав головою, силкуючись показати, що він завдає мені нестерпного болю своїми пальцями. Він, мабуть, збагнув, чого я хочу, і, обережно поклавши мене в полу своєї куртки, побіг до хазяїна — заможного фермера, того самого, якого я першого побачив у полі.

Як я догадався з їхньої розмови, фермер вислухав усе, що міг розказати йому про мене наймит, тоді відломив соломинку, завбільшки як добрий кий, підняв нею поли мого камзола, — очевидно, вважаючи його за якусь природну оболонку, — і здмухнув мені з лоба волосся, щоб краще бачити

мое обличчя. Потім, покликавши інших наймитів, спитав, чи не бачили й вони коли-небудь у полі отаких маленьких тварин (про це я дізнався згодом). Нарешті він обережно поставив мене рачки на землю, але я ту ж мить звівся на ноги і почав повільно походжати, даючи зрозуміти тубільцям, що не маю наміру втекти. Тоді всі вони, щоб краще бачити мої рухи, посідали довкола, а я скинув капелюха і низенько вклонився фермерові. Потім я став на коліна, підніс догори руки, звів очі і якнайголосніше промовив кілька слів; витягнувши з кишені гаманець з золотими монетами, я покірливо подав його фермерові. Велетень поклав гаманець на долоню і підніс до очей, щоб краще роздивитись; потім видобутою з рукава шпилькою кілька разів ткнув у нього, але нічого не міг з ним зробити. Тоді я на мигах попросив його покласти руку на землю, відкрив гаманець і висипав йому в жменю все золото. Там було шість іспанських золотих, по чотири пістолі кожен, і щось із двадцять чи тридцять дрібніших монет. Послинивши мізинця, він підняв ним одну велику монету, потім другу і, як видно, так і не добравши, що воно таке, знаками звелів мені заховати їх знову в гаманець, а гаманець покласти до кишені, і ще по кількох невдалих спробах віддати йому золото, як дарунок, я зрештою мусив скоритися.

Все це переконало фермера, що він має справу з розумним створінням. Він раз у раз звертався до мене з словами, та голос його відлунював у моїх вухах, немов шум води в лотоках млина, дарма що говорив він дуже виразно. Я відповідав різними мовами якомога голосніше, і велетень щоразу приставляв вухо ярдів на два до мене, але ми все-таки не могли порозумітися. Нарешті він послав наймитів жати, а сам вийняв з кишені хустку, згорнув її вдвоє, поклав собі на ліву долоню і, спустивши руку до землі, запропонував мені стати на неї. Зробити це не становило труднощів, бо долоня його була не більша як фут завгрубшки. Я вирішив, що мені слід скоритися, а щоб не впасти, ліг на хустку, витягшись на весь зріст; фермер для більшої безпеки вкрив мене хусткою ще зверху і поніс додому. Там він покликав свою жінку й показав мене їй, а та наробила галасу і втекла, як тікають англійські жінки, коли побачать жабу чи павука. Проте, побачивши згодом мою добру поведінку й цілковиту покору у відповідь на знаки, що подавав мені її чоловік, вона скоро звикла і навіть почала ставитись до мене з ніжністю.

Було опівдні, і слуга подав обід. Складався він з одної лише м'ясної страви (як і годиться в господі звичайного землероба), а тарілка, на якій її принесли, мала принаймні двадцять чотири фути в діаметрі. За столом зібралася вся родина: сам фермер, його дружина, троє дітей і стара бабуся. Коли вони посідали, фермер посадив мене на стіл неподалік від себе, на височині з тридцять футів від підлоги. Я страшенно боявся впасти й старався триматись якомога далі від краю стола. Жінка відрізала мені маленький шматочок м'яса, відломилася трохи хліба й поклала переді мною. Я низенько вклонився їй, витяг свій ніж та виделку і заходився їсти, що викликало в усіх неабияке захоплення. Господиня звеліла служниці принести найменшу чарку, місткістю близько трьох галонів¹, і наїла туди якогось питва. Ледве-ледве обхопивши посудину обіруч, я вельми шанобливо випив до її милості, виголосивши перед тим відповідний тост по-англійському, на який мої слухачі відповіли вибухом сміху, що мало не оглушив мене. Питво скидалося на легке яблучне вино і було непогане на смак. Потім фермер подав мені знак наблизитись до нього; але, дуже здивований усім баченим,— як то легко зрозуміє і дарує мені читач,— я дорогою спіткнувся об шкоринку хліба і впав обличчям на стіл, не заподіявши собі, проте, ніякої шкоди. Підвівшись і помітивши, що моє падіння дуже схвилювало цих добрих людей, я помахав над головою капелюхом, що його, будучи людиною вихованою, тримав весь час під пахвою, і тричі крикнув «ура» на ознаку того, що не забився. Та коли я підійшов до свого хазяїна (так я називатиму надалі фермера), його найменший син, десятирічний пустун, раптом схопив мене за ноги й підняв так високо, що я весь аж затрусився; але батько зараз же забрав мене з його рук і, давши хлопчиськовій ляпаса, що, певно, скинув би з сідла цілий ескадрон європейської кінноти, вигнав його з-за столу. Побоюючись, щоб хлопець не затаїв проти мене гніву, і добре знаючи, як усі діти люблять мордувати горобців, кроленят, кошенят та цуценят, я впав навколішки і, показуючи пальцем на пустуна, дав зрозуміти хазяїнові, що прошу простити його. Батько погодився, і хлопчисько знову сів до столу, а я підійшов і поцілував йому руку; тоді хазяїн узяв сина за руку і примусив ніжно мене погладити.

¹ Г а л о н — міра рідких тіл (4,54 літра).

Під час обіду до хазяйки на коліна вискочила її улюблена кицька. Почувши позад себе шум наче від дванадцяти панчішних верстатів, я обернувся й побачив, що то муркоче тварина, судячи з розмірів її голови та лапи, утрое більша за нашого бика; її годувала й пестила хазяйка. Лютий вигляд цього звіра зовсім приголомшив мене, хоч я стояв на протилежному кінці стола, футів за п'ятдесят, а хазяйка міцно тримала кицьку руками, щоб та не кинулась і не цапнула мене пазурами. Та виявилось, що мені не загрожує ніяка небезпека, бо кицька не помітила мене навіть тоді, коли хазяїн підніс мене фути на три до неї. Я не раз чув, та й сам пересвідчився під час моїх подорожей, що хижакі завжди нападають на тих, хто від них тікає або виявляє страх, і вирішив у цьому небезпечному становищі не показувати ніякого занепокоєння. П'ять чи шість разів я хоробро пройшовся перед самісінькою котячою мордою — не далі як за пів-ярда, — і тварина не тільки не займала мене, а ще й відсувалася назад, немов лякалася більше, ніж я. І коли трохи згодом до кімнати зайшли троє чи четверо собак, як це часто трапляється в селянських господах, вони налякали мене куди менше, хоч один дог був завбільшки, як чотири слони, а хорт навіть вищий од нього, але суворлявіший.

Перед кінцем обіду ввійшла мамка з однорічною дитиною на руках. Маля зараз же помітило мене і, думаючи, що то якась іграшка, з притаманною його вікові красномовністю почало галасувати так, що, коли б воно було в Челсі, його, напевне, почули б на Лондонському мосту. Хазяйка зглянулася і піднесла мене до немовляти, яке вмить схопило мене за попереk і засунуло мою голову собі в рот. Я закричав так голосно, що малий розбишака, злякавшись, упустив мене з рук, і я неминуче скрутив би собі в'язи, якби хазяйка не спіймала мене у фартух. Щоб заспокоїти немовля, мамка почала бавити його калатальцем; воно скидалось на порожнє барило з накиданим усередину камінням і було прив'язане до тулуба дитини товстелезним канатом. Та все було марно, і тоді мамка мусила вдатись до крайнього способу, давши дитині грудь. Мушу признатись, що жодна річ ніколи не викликала в мене більшої огиди, ніж ці велетенські перса, і я не можу ні з чим порівняти їх, щоб дати допитливому читачеві хоч якесь уявлення про їхній розмір, форму та колір. Вони випиналися вгору на шість футів, а кругом мали не менш ніж по шістнадцять. Пипки

були завбільшки як половина моєї голови, а поверхня їх, як і вся шкіра навколо, так рясно засіяна плямами, прищами та ластовинням, що чогось гидотнішого й уявити собі не можна. Я бачив їх зблизька, бо мамка, щоб було зручніше годувати, сіла, а я стояв на столі. Це навело мене на деякі роздуми з приводу гарної шкіри наших англійських дам, які здаються нам такими вродливими лише тому, що вони однакового з нами зросту, а їхні вади можна бачити тільки крізь збільшувальне скло, під яким виявляється, що навіть найніжніша й найбіліша шкіра — груба, шорстка й погано забарвлена.

Пригадую, коли я був у Ліліпутії, мені здавалося, що я ні в кого в світі не бачив такого гарного кольору обличчя, як у цих малесеньких істот. А коли одного разу я заговорив про це з одним із тамтешніх учених, моїм щирим приятелем, то він сказав, що обличчя мое здається йому здаля куди вродливішим і приємнішим, ніж зблизька, коли я беру його на руки й підношу до свого лица, що, як він щиро признався, з першого погляду просто жахнуло його. Він казав, що бачить у моїй шкірі глибокі ями, що кожна волосинка моєї бороди вдсятеро грубша за щетину кабана, а колір обличчя — багатобарвний і вельми неприємний для ока. Тим часом дозволю собі зауважити, що я не гірший з виду за більшість земляків моєї статі і дуже мало засмаг під час подорожей. З другого боку, розмовляючи зі мною про дам імператорського двору, він не раз казав, що в одній — ластовиння, в другій — завеликий рот, в третій — довгий ніс, але я цього ніяк не міг добачити. Мушу признатися, всі ці міркування досить дріб'язкові, проте я хочу поділитись ними, щоб читач не подумав, ніби оті велетні справді потворні. Навпаки, треба визнати, що вони — гарний народ, і, приміром, риси обличчя мого хазяїна, коли я дивився на нього з землі, з відстані в шістдесят футів, знизу здавались дуже пропорційними, дарма що він простий фермер.

По обіді хазяїн пішов до женців, звелівши дружині, як я зрозумів з його тону та жестів, подбати про мене. Я дуже стомився і хотів спати. Помітивши це, хазяйка поклала мене на своє ліжко і вкрила чистою білою хусткою, яка була, проте, більша розміром і цупкіша, ніж парус нашого військового корабля.

Я спав щось із дві години, й мені снілося, ніби я вдома, з дружиною та дітьми; і тим сумнішим видалось мені

мое становище, коли, прокинувшись, я знов побачив себе у величезній кімнаті, футів на двісті-триста завдовжки та на двісті заввишки, на широченному, не менш як на двадцять ярдів, ліжку. Хазяйка пішла в своїх справах і замкнула мене в кімнаті самого. Ліжко височіло над підлогою ярдів на вісім, а тим часом природна потреба настійно змушувала мене зійти з нього. Кликати когось я не наважувався, а якби й покликав, це однаково було б марно, бо мій слабкий голос навряд чи долинув би до кухні, де була тоді вся родина,— надто вже велика відстань відділяла мене од неї. Поки я перебував у такій скруті, два пацюки видряпались по запоні на ліжко й почали бігати по ньому, обнюхуючи повітря. Один з них підійшов майже впритул до мого обличчя; я, жахнувшись, скочив на ноги і схопився за свій кортик, щоб захищатися. Ці жахливі тварюки сміливо напали на мене з обох боків, і одна з них торкнулася своєю передньою лапою мого коміра; на щастя, я розпанахав їй черево раніше, ніж вона встигла заподіяти мені шкоду. Пацюк упав біля моїх ніг, а другий, побачивши сумну долю товариша, кинувся тікати, залишаючи по собі сліди крові з великої рани на спині, що її дістав перед тим. Учинивши цей подвиг, я став любенько походжати по ліжку, щоб звести дух і дати лад думкам. Пацюки були на зріст такі, як великі собаки, тільки куди моторніші й лютіші, і коли б перед сном я зняв пояс з кортиком, то вони, поза всяким сумнівом, розірвали б мене на шматки і зжерли. Я зміряв хвіст мертвого пацюка: він був завдовжки два ярди без одного дюйма. Мені гидко було стягати цю тварюку з ліжка, де вона все ще сходила кров'ю; помітивши в ній деякі ознаки життя, я міцним ударом перетяв їй шию.

Незабаром до кімнати ввійшла хазяйка і, побачивши, що я весь закривавлений, ту ж мить підбігла до ліжка і взяла мене на руки. Показуючи на вбитого пацюка, я усміхнувся і знаками дав зрозуміти, що він не зробив мені шкоди. Хазяйка надзвичайно зраділа і, покликавши служницю, звеліла їй взяти пацюка щипцями і викинути у вікно. Потім вона поставила мене на стіл, і я показав їй мій закривавлений кортик, а тоді витер його об полу і вклав назад у піхви. Мені дуже кортіло зробити ще одну річ, якої ніхто інший замість мене зробити не міг, і я всіляко намагався пояснити хазяйці, що мене треба спустити на підлогу. Коли ж вона вволила мое бажання, я посоромився показати, чого мені треба, і лише тицяв пальцем на двері

та раз у раз уклонявся. Добра жінка хоч і з великими труднощами, але збагнула, нарешті, в чому річ; вона знову взяла мене на руки, винесла в садок і поставила на землю. Відійшовши ярдів на двісті вбік, я на мигах попросив її не дивитись і не йти слідом за мною, тоді заховався між двома листами щавелю, і там задовольнив вимоги природи.

Сподіваюся, ласкавий читач пробачить мені всі оці дрібні деталі. Нецікаві для низького, вульгарного розуму, вонн, проте, допоможуть філософові збагатити свої думки та уяву і використати їх для громадського та приватного добра, що й було єдиною моєю метою, коли я вирішив пустити в світ як цей, так і інші описи моїх мандрів; я найбільше дбаю про те, щоб вони були правдиві, й уникаю будь-яких прикрас чи то наукового, чи то літературного характеру. Що ж до цієї моєї подорожі, то вона справила на мене таке сильне враження і так глибоко запала мені в пам'ять, що, описуючи її, я не обминув ані найменшої подробиці. Але згодом, пильно переглядаючи написане, я викреслив багато місць, які були в тому першому рукописі, боячись докорів за нудність та дріб'язковість, в чому так часто і, мабуть, не безпідставно, звинувачують мандрівників.

РОЗДІЛ II

*Портрет доньки фермера. Автора відвозять до сусіднього міста, а потім до столиці.
Подробиці його подорожі.*

Хазяйка мала дев'ятилітню доньку, дуже розвинену для свого віку, яка майстерно шила і вигадливо вбирала свою ляльку. Разом з матір'ю вона влаштувала мені постіль у ляльковій колисці і, щоб зберегти мене від пацюків, поклала її у шухлядку, а шухлядку поставила на підвішену до стіни полицю. Там я і спав протягом усього мого перебування в фермерському домі, але в міру того, як я опановував тамтешню мову і навчався висловлювати свої бажання, її робили дедалі зручнішою. Дівчинка була така кмітлива, що, побачивши лише один чи два рази, як я скидаю одяг, могла вже сама одягати й роздягати мене; втім, я ніколи не вдавався до її послуг, якщо вона сама цього не хотіла. Вона пошила мені сім сорочок та ще деяку білизну,

взявши найтоншого полотна, яке було цупкіше за нашу верету, і завжди сама прала їх. Вона ж таки навчала мене мови тубільців, називаючи кожную річ, на яку я показував пальцем, і через кілька днів я міг уже попросити всього, чого хотів. Дівчинка мала напрочуд лагідну вдачу й була, як на свій вік, невелика на зріст: не більше сорока футів. Вона назвала мене *Грілдріг*, і це ім'я так і залишилось за мною — спершу в родині фермера, а потім і в усьому королівстві. Це ім'я означає те саме, що латинське *homunculus*, італійське *homunculetino* і англійське *mannikin* — чоловічок. Саме їй я найбільше завдячую тим, що лишився живий серед її земляків. Поки я жив там, ми ніколи не розлучались. Я звав її *Гламделкліч* — нянечка. Було б чорною невдячністю з мого боку, якби я не згадав тут з належною пошаною про її піклування та увагу до мене; і я щиро хотів би віддячити їй так, як вона на те заслуговує, а не бути злосасною, хоч і мимовільною причиною неласки, що її вона, мабуть, зазнала, — на жаль, я маю багато підстав для цього побоювання.

Незабаром сусіди довідались про мене, і кругом пішов поголос, ніби мій хазяїн знайшов у полі якусь дивовижну тварину, завбільшки як *сплекнак*, усією своєю будовою різюче подібну до людини, яка, до того ж, точно наслідуює всі людські рухи і навіть розмовляє своєю власною говіркою, але знає вже чимало й тамтешніх слів; ця тварина нібито ходить і стоїть на двох ногах, вона дуже лагідна й слухняна: підходить, коли її кличуть, і робить усе, що їй наказують; усі члени її тіла надзвичайно дрібні, а обличчя нижніше, як у панської трилітньої доньки. Один фермер, що жив коло нас і більше за інших приятлював з моїм хазяїном, умисне прийшов дізнатися, чи справедливі ці чутки. Мене зараз же поставили на стіл, і я ходив там, витягав з піхов кортик і вкладав його назад, уклонявся, вітаючи гостя, питав їхньою мовою, як він себе почуває, і висловлював задоволення, що бачу його, — точнісінько так, як навчала мене моя нянечка. Гість був старий, погано бачив і, щоб краще розглянути мене, начепив на ніс окуляри. Глянувши на його очі, що блищали за скельцями, неначе два повні місяці, я від щирого серця засміявся. Родина хазяїна, зрозумівши причину мого сміху, весело вторувала, а старий дурень страшенно розсердився. Він мав недобру славу корисливої людини, і, на жаль, це справдилося: клятий старий зараз же порадив моему хазяїнові в базарні дні

показувати мене в найближчому місті, до якого від нас треба було їхати з півгодини конем, тобто близько двадцяти двох миль. Побачивши, як він шепочеться з моїм хазяїном, час від часу показуючи на мене пальцем, я збагнув, що вони готують мені якусь неприємність; з остраху мені навіть здалося, ніби я зрозумів деякі їхні слова. Другого ранку Гладделкліч, моя маленька нянечка, хитро вивідавши все від матері, розповіла мені, що самі вони вирішили. Бідна дівчинка пригорнула мене до грудей і заплакала з горя та сорому. Вона боялася, що ці грубі невігласи можуть на смерть задушити мене або переламати мені ребра, коли братимуть мене в руки. До того ж Гладделкліч знала вже мою природну скромність та вразливість і гадала, що виставляння мене за гріші на потіху юрбі невимовно обурить мене. Дівчинка сказала, що тато й мама обіцяли віддати Грілдріга в її цілковиту власність, але тепер вона бачить, що її хочуть обдурити, так само як і минулого року, коли подарували ягня, а потім, коли воно набрало тіла, продали його різникові. Мушу признатися, що сам я був уражений менше за неї. Я мав тверду надію — вона ніколи не покидала мене, — що рано чи пізно я поверну собі волю; що ж до ганебного показування мене як дивовижі, то я був у цій країні чужинцем і гадав, що по поверненні до Англії ніхто не закидатиме мені цього, бо в моєму становищі цієї тяжкої долі не уникнув би й сам британський король.

Послухавшись свого друга, мій хазяїн найближчого базарного дня повіз мене в ящику до сусіднього міста, взявши з собою й доньку, мою нянечку, яку посадовив на подушку ззаду сидла. Ящик був закритий і мав тільки дверцята з одного боку, щоб я міг виходити і входити, та кілька продухвин зверху. Піклуючись про мене, дівчинка не забула покласти туди стьобану ковдру з ліжка своєї ляльки, щоб я міг лежати. Хоч ми були в дорозі лише півгодини, цей переїзд страшенно стомив і виснажив мене, бо за кожним кроком кінь робив не менше сорока футів і хитався, наче корабель, що у велику бурю то злітає вгору, то падає вниз, тільки куди частіше. Проїхали ми відстань хіба трохи більшу, ніж віддалення між Сент-Олбенсом і Лондоном. Мій хазяїн заїхав на постійний двір, де спинявся завжди; порадившись з господарем і закінчивши потрібні готування, він найняв *гралтрада*, або глашатая, і послав його сповістити по всьому місту, що в «Зеленому орлі» показуватимуть дивовижну тварину, не більшу за *сплекнака* (тамтеш-

ній звірок, футів з шість завдовжки і дуже гарний на вигляд), зовні надзвичайно подібну до людини, що вміє вимовляти різні слова й робити безліч кумедних штук.

Мене поставили на стіл у найбільшій кімнаті постоялого двору, що мала не менш як триста квадратних футів. Неподалік на ослоні стала моя нянечка, яка мала порядкувати і охороняти мене. Щоб не було натовпу, хазяїн пускав у залу не більше як тридцять чоловік заразом. Виконуючи накази дівчинки, я походжав по столу, голосно відповідав на її запитання, які вона ставила з таким розрахунком, щоб вистачило мого знання мови; я раз у раз звертався до глядачів, то засвідчуючи їм своє шанування, то запрошуючи відвідати мене ще раз, то вимовляючи кілька інших завчених мною фраз. Я брав наперсток з вином, що його дала мені Гламделкліч замість келеха, і пив за здоров'я присутніх, потім видобував свій кортик і вимахував ним у повітрі, мов справжнісінький фехтувальник. Моя нянечка дала мені соломинку, і я робив з нею вправи, як із списом, чого навчився ще замолоду. Того дня мене показали дванадцяти змінам глядачів, і перед кожною з них я мусив повторювати всі ці дурниці, аж поки зовсім знесилився і майже падав од утоми. Ті, що вже бачили виставу, наговорили про мене таких чудес, що люди плавом пливли до постоялого двору й мало не висаджували двері, щоб потрапити до зали. Пильнуючи свої інтереси, хазяїн не дозволяв нікому, крім нянечки, торкатись мене, а для більшої безпеки лави навколо стола поставили так, щоб глядачі не могли його дістати. Проте якийсь лихий школяр, добре націлившись, мало не влучив мене горіхом; він, безперечно, розтрощив би мені голову, коли б горіх — завбільшки як невеличкий гарбуз — пролетів трохи ближче. Я з задоволенням спостерігав, як глядачі, налатавши боки малолітньому розбишаці, витурили його з кімнати.

Мій хазяїн оголосив у місті, що знов показуватиме мене найближчого базарного дня, а тим часом заходився майструвати мені зручніший екіпаж, і це було дуже до речі, бо перша моя подорож та безперервна восьмигодинна вистава так стомили мене, що я ледве тримався на ногах і не міг вимовити й слова. Тільки за три дні я більш-менш очунявся, але й дома не мав спокою через те, що, почувши про мене, до господи хазяїна посунули цікаві з усієї округи; деякі приїздили за сто миль, щоб подивитись на мене. Було їх не менше як тридцять чоловік з жінками й дітьми

(країна та дуже густо заселена), і мій хазяїн, показуючи мене, брав кожного разу як за повну кімнату, хоч би в ній була одна лише родина. Отож, хоч мене й не возили до міста, але я не мав відпочинку цілими тижнями, крім середи, що святкується в них, як у нас неділя.

Зрозумівши, який великий зиск я можу йому дати, хазяїн вирішив повезти мене до найбільших міст королівства. Призапасивши все потрібне для далекої подорожі й уладнавши господарські справи, він попросився з дружиною і 17 серпня 1703 року, тобто за два місяці по моему прибутті, вирушив зі мною та з Гламделкліч до столиці, розташованої майже в центрі країни, за три тисячі миль від нашого дому. Мою нянечку Гламделкліч він знов посадовив позад себе. Вона везла мене на колінах, у ящику, прив'язаному до її пояса. Дівчинка обклала його зсередини найтоншою тканиною, застелила підлогу стьобаною ковдрою, поставила ліжко своєї ляльки, приготувала мені білизну та інші необхідні речі — одне слово, постаралася влаштувати мене якомога краще. З нами поїхав тільки один наймит, що мав везти речі.

Мій хазяїн мав намір одвідати по дорозі всі міста, а подекуди й збачувати на п'ятдесят-сто миль від шляху до великого села або маєтку якоїсь значної особи, де він сподівався добре заробити. Ми їхали повільно, покриваючи на день сто сорок — сто шістдесят миль, бо Гламделкліч жаліла мене й просила не поспішати: вона нібито стомлювалась їхати конем. Часто на моє прохання вона виймала мене з ящика, щоб дати мені відпочити й оглянути околиці, а щоб я не впав, завжди міцно тримала за шлейки. Ми переїхали п'ять чи шість річок, куди глибших і ширших, ніж Ганг чи Ніл, але я не побачив жодного такого вузького струмка, як Темза біля Лондонського мосту. Ми були в дорозі десять тижнів, і мене показували у вісімнадцяти великих містах, не беручи до уваги численних сіл та окремих родин.

26 жовтня ми прибули до столиці, що зветься *Лорбрелгред*, або, по-нашому, *Гордоці Світу*. Хазяїн зупинився на головній вулиці, недалеко від королівського палацу, і, як звичайно, зараз же пустив по місту оголошення з докладним описом моєї особи та моїх здібностей. Він найняв велику кімнату, що мала триста або й чотириста футів завширшки. В ній поставили для моїх виступів стіл у шістнадцять футів діаметром, з бар'єром на три фути заввишки,

щоб я не впав. Виставляли мене по десять разів на день, на загальний подив та втіху. На той час я вже непогано розмовляв тамтешньою мовою і розумів усе, що мені казали. Крім того, я вивчив їхню абетку і міг цілком пристойно читати написане, бо дома і в години дозвілля під час подорожі Гламделкліч була мені за вчительку. Вона мала при собі кишенькову книжечку, трохи більшу за Сансонівський атлас*, в якій стисло було викладено для дівчат суть їхньої релігії. За цієї книжкою вона і вчила мене читати.

РОЗДІЛ III

Автора хочуть бачити при дворі. Королева купує його в хазяїна-фермера і рекомендує королю. Автор диспутує з великими вченими його величності. Для автора влаштовують приміщення в палаці. Він у великій ласці в королеві. Автор захищає честь своєї батьківщини. Його сварки з карликом королеви.

Безперервні щоденні вистави протягом кількох тижнів помітно відбилися на моєму здоров'ї. Що більше заробляв мій хазяїн, то ненажерливішим він ставав, а я тим часом утратив апетит і став схожий на скелет. Фермер бачив це й вирішив, що я скоро помру, отож він і прагнув використати мене, поки я живий, з найбільшим для себе зиском. Одного разу, коли він саме обмірковував дальші плани, до нього з'явився *слардрел*, або придворний ад'ютант, з наказом негайно приставити мене до двору на розвагу королеві та її фрейлінам. Деякі з них уже приходили дивитись на мене і розповідали дивні речі про мою красу, гарну поведінку та розум. Мої манери зачарували також і королеву, і весь її почет. Я впав на коліна і просив ласкаво дозволити мені поцілувати ногу її величності. Але великодушна монархиня подала мені свій мізинець, а я, стоячи на столі, обхопив його обома руками й шанобливо приклав його кінчик до своїх губ. Королева поставила кілька загальних запитань про мою батьківщину та мої мандри; я відповів на них по змозі стисло й змістовно. Далі королева поцікавилася, чи до вподоби було б мені жити при дворі. Я низько вклонився й смиренно відповів; що я раб свого хазяїна, аде якби залежав од себе самого, то з гордістю присвятив би своє життя служінню її величності. Тоді

вона спитала мого хазяїна, чи згодний він продати мене за хорошу ціну. Той, боячись, що я не проживу й місяця, зрадів нагоді позбутися мене і заправив тисячу золотих; йому тут же їх і видали. Кожна з монет дорівнювала восьмистам моїдорам¹, але якщо взяти на увагу співвідношення між усіма речами в тій країні та в Європі і високу ціну на золото у велетнів, то загальна вартість золотих навряд чи становитиме тисячу англійських гіней. Тепер, коли я став смиренним слугою і васалом королеви, я уклінно попросив її величність зробити мені ласку і взяти до себе на службу й Гламделкліч, яка досі з такою відданістю піклувалася про мене, щоб вона й надалі була моєю нянькою та вчителькою. Її величність задовольнила моє прохання, легко діставши згоду фермера, дуже радого залишити доньку при дворі; бідна дівчинка теж не приховувала радості. Мій колишній хазяїн попросився зі мною, сказавши, що залишає мене на чудовій службі, але я не відповів йому ані слова і тільки злегка кивнув головою.

Помітивши мою хлодність, королева по виході фермера з кімнати зажадала пояснень. Я насмілився відповісти її величності, що вважаю себе вдячним цьому чоловікові лише за те, що він не розтrophив голови безпорадному звіряткові, випадково знайденому на полі, але гадаю, що цілком розквитався з ним тими грішми, що їх він заробив, показавши мене половині королівства і потім продавши її величності; що така виснажлива робота могла б замучити й удесятеро витривалішу тварину; що я зовсім занепав здоров'я, день у день з ранку до вечора розважаючи всякий набрид; що якби мій хазяїн не боявся за моє життя, то її величність навряд чи придбала б мене так дешево. Але тепер під охороною могутньої і великодушної імператриці, окраси природи, улюблениці всього світу, кумира своїх підданців і фенікса творіння, — я не страшуся нічого й сподіваюся, що побоювання мого хазяїна не справдяться, бо сама присутність її королівської величності відновлює мої духовні сили.

Така була суть моєї промови, виголошеної з чималими труднощами й багатьма незграбними висловами. Остання частина її відповідала місцевому стилеві й складалася переважно з фраз, яких навчила мене Гламделкліч по дорозі до палацу.

¹ Моїдор — португальська золота монета.

Королева поблажливо поставилася до моєї невірності у мові, зате була вельми здивована, виявивши стільки розуму та здорового глузду в такої маленької істоти; вона взяла мене на руки й понесла до короля, що був на той час у себе в кабінеті. Його величність, поважний і суворий на вигляд монарх, спершу не розгледів мене як слід і холодно спитав у королеви, з якого часу вона почала кохатись у *сплекнаках* (я лежав ниць на її долоні, і король, як видно, вважав мене за звірятко). Тоді королева, жінка напрочуд розумна й дотепна, поставила мене перед його величністю й звеліла розповісти свою історію. В небагатьох словах я розказав усе, а Гламделкліч, яка дожидала біля дверей кабінету, бо не хотіла й на хвилину спускати мене з ока, діставши дозвіл увійти, підтвердила все, що сталося зі мною, відколи я з'явився у господі її батька.

Король був чи не найбільш освіченою людиною у своїх володіннях і досконально вивчив філософію, а надто математику; проте, придивившись уважно до мого виду та рівної постави й ходи, спершу, поки я не заговорив, він вирішив, що перед ним механічна лялька, змайстрована вмільцем-годинникарем (такі речі у їхній країні роблять надзвичайно майстерно), але, почувши мою розумну й доладну мову, не міг приховати подиву. Та коли я розповів, як потрапив до їхнього королівства, він не повірив і вирішив, що то вигадки Гламделкліч та її батька, які навчили мене цих фраз, щоб дорожчє продати. З цих міркувань його величність почав розпитувати мене ще про деякі речі, але незмінно діставав розумні відповіді, що хибували тільки на чужоземну вимову та недосконалу будову фраз; крім того, я іноді вживав грубих селянських висловів, засвоєних у домі фермера, що аж ніяк не пасували до вишуканого придворного стилю.

Король послав по трьох видатних учених, які, за тамтешнім звичаєм, протягом тижня мали перебувати при дворі. Зазначені добродії дуже ретельно мене оглянули і прийшли до трьох різних висновків. Вони погоджувалися тільки на тому, що мене створено поза нормальними законами природи, бо я нездатний захистити своє життя: не вмю ані прудко бігати, ані лазити по деревах, ані копати нори в землі. Пильно обстеживши мої зуби, вони визнали, що я належу до м'ясоїдних тварин, але не уявляли собі, чим я можу жититися, коли не їм слимаків та різних комах (це припущення вони з допомогою численних наукових

аргументів відхиляли), бо майже всі чотириногі далеко сильніші за мене, а польова миша та деякі інші тварини занадто прудкі, щоб я міг їх ловити. Один з цих мудріїв висловив думку, що я ембріон або ж передчасно народжена істота. Проте інші два відкинули її, зауваживши, що всі члени мого тіла досконало розвинені і що я прожив уже багато років,— про це, мовляв, свідчить моя борода, волоски якої вони виразно розгледіли крізь лупу. Мій незрівнянно малий зріст не дозволяв їм визнати мене й за карлика, бо улюбленець королеви, найменший карлик у тій країні, був усе ж таки щось із тридцять футів заввишки. По довгих суперечках учені одностайно вирішили, що я являю собою *реллам скалкат*, або, перекладаючи буквально, *lusus naturae*¹,— визначення, що цілком пасує до сучасної європейської філософії, професори якої, зневажливо відкинувши застаріле посилання на *приховані причини*, що ним послідовники Арістотеля марно намагаються прикрити своє неучтво, винайшли цей дивовижний спосіб розв'язання всіх труднощів, що свідчить про надзвичайний поступ людського знання.

Коли вчені прийшли до цього остаточного висновку, я попросив дозволу сказати кілька слів. Звернувшись до його величності, я запевнив його, що приїхав з країни, де живуть мільйони осіб обох статей такого зросту, як я, і де всі рослини, тварини й будівлі мають відповідні розміри; отже, там я так само здатен захищати своє життя і здобувати їжу, як робить це тут перший-ліпший із підданців його величності; оце, мовляв, і все, що я маю сказати у відповідь на аргументи вчених добродіїв. На це вони лише зневажливо посміхнулись і зауважили, що я добре засвоїв науку, яку дав мені фермер. Король, що був куди розумніший за цих мудріїв, відпустив їх і звелів привести до нього фермера, який, на щастя, не встиг ще виїхати з міста. Розпитавши спочатку його самого, а потім звівши на очі зі мною та з дочкою, король став припускати, що наші розповіді, можливо, й імовірні. Він висловив бажання, щоб королева наказала особливо піклуватися мною, і дозволив Гламделклич залишитися при мені, бо помітив нашу обопільну приязнь. Дівчинці дали зручну кімнату при дворі й приставили до неї виховательку, покоївку та двох служниць. Королева звеліла придворному столярові зробити

¹ Гра природи (лат.).

ящик, що правив би мені за спальню, за зразком, який дали йому ми з Гламделкліч. Столяр той був великий мастак і за три тижні змайстрував під моїм наглядом дерев'яну кімнату на шістнадцять футів завдовжки і завширшки та на дванадцять заввишки, з вікнами, дверима та двома шафами в стіні, як звичайно буває в лондонських спальнях. Стеля була прилаштована на двох завісах, отже, Гламделкліч могла щоранку виймати виготовлене меблярем її величності ліжко; вона провітрювала його, власноручно прибирала, а ввечері ставила назад, знову спускаючи стелю. Інший майстер, що славився тонкістю своїх виробів, зробив для мене з матеріалу, подібного до слонової кістки, два крісла з ручками та спинками, два столи й комод. Всі стіни кімнати, підлогу й стелю оббили зсередини м'якою тканиною, щоб запобігти нещасливим випадкам, які могли статися від необережності носіїв, і зменшити струси під час переїздів у кареті. З остраху перед мишами й пацюками я попросив зробити мені замок до дверей, і по кількох невдалих спробах майстер виготовив замок, найменший з будь-коли бачених там; проте на воротах одного панського будинку в Англії мені довелося бачити й більший. Ключ я завжди носив у кишені, боячись, щоб Гламделкліч не загубила його. Королева звеліла пошити мені одягу з найтоншого шовку, що був лише трохи цупкіший від наших ковдр; ця одяга дуже заважала мені, поки я призвичаївся до неї. Костюми пошили за місцевою модою; вони нагадували почасти перське, почасти китайське вбрання і мали вельми скромний та поважний вигляд.

Королева так уподобала моє товариство, що не могла обідати без мене. На столі коло лівого ліктя її величності завжди ставили мій столик і стілець; Гламделкліч допомагала й прислужувала мені, стоячи поруч на ослінчику. В мене був срібний сервіз, що складався з різного посуду, та в порівнянні з посудом королеви він виглядав не більшим за ляльковий, який я бачив колись у лондонській іграшковій крамниці. Цей сервіз моя нянечка тримала в срібній скриньці, яку носила в кишені; за столом вона подавала мені потрібний посуд, а по обіді сама мила й чистила його. За одним столом з королевою, крім мене, обідали тільки дві її доньки принцеси; старшої було шістнадцять років, молодшій — тринадцять з місяцем. Звичайно королева сама клала мені на тарілку кусень м'яса і з цікавістю спостерігала, як я відрізаю од нього малесенькі шматоч-

ки. Сама ж королева, хоч який був у неї тендітний шлунок, ковтала за раз стільки, що цього вистачило б десяткові англійських фермерів на добрий обід, і попервах я не міг дивитись на це без орази. Крило жайворонка, разів у дев'ять більше за крило нашого індики, вона перекушувала з кістками і клала в рот шматок хліба завбільшки як два англійські дванадцятипенсові буханці. Її величність одним духом вихиляла свою золоту чашу, де вмістилася б чимала бочка. Ножі в неї були такі, як наші дві коси, коли б їх випрямити; відповідний розмір мали виделки, ложки та всі інші предмети. Пригадую, коли одного разу Гламделк-ліч понесла мене, щоб показати кілька накритих столів у палаці, де лежало разом по десять чи дванадцять цих величезних ножів і виделок, то мені здалося, що я ніколи не бачив жахливішого видовища.

При дворі заведено так, що кожної середи (як я вже казав, цей день відповідає там нашій неділі) вся королівська родина обідає разом у покоях його величності, а що я незабаром став неабияким його улюбленцем, то під час цих обідів мій стіл і стілець ставили коло лівої руки короля перед одною з сільниць. Його величність залюбки розмовляв зі мною, розпитуючи про європейські звичаї, релігію, закони, про систему управління та освіти, на що я відповідав по змозі якнайкраще. Розум короля був такий ясний, а судження такі точні, що з приводу моїх розповідей він завжди висловлював дуже мудрі думки і робив дуже доречні зауваження. Втім, мушу признатися, що після одної моєї занадто багатослівної промови, присвяченої нашій любові батьківщині, коли я докладно розповів про торгівлю, про наші війни на морі та на суходолі, про релігійні незгоди та політичні партії, король, піддавшись забобонам виховання, не витримав, узяв мене правицею і, обережно ляскаючи по спині другою рукою, з веселим сміхом спитав, хто я — віг чи торі. Потім обернувся до першого міністра, що стояв позад нього з білим жезлом у руці, довгим, наче головна щогла на «Королівській величності»*, й зауважив, яка то нікчемна річ людське величання, коли його наслідують і такі мізерні комахи, як я. А проте, мовляв, він ладен присягтися, що й у цих створінь є свої титули та ордени; і вони ліплять собі гнізда й риють нірки, називаючи їх будинками та містами; і вони вихваляються вбранням та каретами; і вони кохають, воюють, сперечаються, обдурюють та зраджують одне одного. Він говорив і далі

подібні речі, а я аж мінився в лиці з обурення таким ганебним трактуванням нашої благородної батьківщини — законодавця мистецтва і воєн, страху Франції, судді всієї Європи, осередку доброчесності, милосердя та справедливості, предмета всесвітньої гордості й заздрості.

Проте моє становище не дозволяло мені висловити своє обурення; отож, добре розміркувавши, я став вагатися і не міг уже сказати напевне, чи й справді мені треба було вважати себе ображеним. За кілька місяців мого життя серед цих людей я так звик до їхньої зовнішності й мови, як і до відповідних розмірів усіх бачених там речей, що зовсім перестав боятися їхнього зросту та вигляду й, щиро кажучи, мабуть, і сам сміявся б не менше за короля та його вельмож, якби здивав раптом англійських лордів та леді у їхніх пишних святкових убраннях, з поважною ходою, бундючними вихилясами та пустою балаканиною. Не міг не сміятись я і з самого себе, коли королева, поставивши мене собі на долоню, підходила до дзеркала, що на весь зріст відбивало наші постаті. Не могло бути нічого смішнішого за це видовище, і мені зрештою почало навіть здаватися, що я й справді став у кільканадцять разів менший проти звичайного свого зросту.

Ніхто не дратував і не ображав мене так, як карлик її величності. До мого приїзду меншої за нього людини не було в усьому королівстві (здається, він справді не мав на зріст і тридцяти футів); отож тепер, побачивши куди меншу від себе істоту, він зовсім знахабнів і завжди чванився та пишався переді мною, коли я стояв на столі у передпокої королеви і розмовляв з придворними; він ніколи не пропускав нагоди зачепити мене гострим словом або кинути якийсь дотеп щодо мого зросту. Моя єдина помста була в тому, що я називав його братом, викликав на поєдинок і взагалі відповідав так, як то ведеться серед придворних пажів. Одного дня за обідом це лихе щеня так розлютилося на якісь мої слова, що видерлося на спинку крісла її величності, схопило мене за поперек, коли я найменше сподівався цього, і вкинуло у велику срібну миску з вершками, а саме дременуло геть. Я занурився аж по маківку, і якби не вмів добре плавати, то мені не пощастило б від такої пригоди, бо Гламделкліч на той час була в протилежному кінці кімнати, а королева так розгубилася, що не могла мені допомогти. Та моя нянечка прибігла й вирятувала мене з біди, хоч я й проковтнув уже пінти зо дві вершків. Мене ту ж

мить уклали в постіль, але все скінчилося щасливо, коли не брати до уваги зіпсованого костюма. Карлика люто відшмагали різками і присилювали випити всі вершки з миски, куди він укинув мене. Відтоді він остаточно втратив ласку королеви, і невдовзі вона подарувала його одній знатній дамі; отож більше ми з ним, на моє превелике задоволення, не бачились. Не знаю, до чого дійшла б злість цього виродка, якби він залишився при дворі.

Перед тим він утнув зі мною ще одну брутальну штуку, яка хоч і насмішила королеву, але разом із тим дуже розгнівила її; вона тоді б уже прогнала карлика, якби я великодушно не заступився за нього. Під час обіду її величність взяла собі мозкову кістку і, вийнявши з неї мозок, поставила сторчма назад на таріль. Карлик, скориставшись з того, що Гламделкліч відійшла до буфета, вискочив на ослін, на якому вона завжди стояла, доглядаючи мене під час обіду, схопив мене обіруч і, стиснувши мені ноги, встромив до пояса в порожню кістку, де я й стирчав деякий час, являючи собою дуже смішне видовище. Гадаю, минуло щонайменше з хвилину, поки за столом помітили, що сталося зі мною, бо кричати я посоромився. Тільки через те, що при дворі дуже рідко їдять страви гарячими, я не облік собі ніг, але мої панчохи й штани були в жалюгідному стані. Що ж до карлика, то він, завдяки моєму заступництву, відбувся лише різками.

Королева не раз глузувала з моєї полохливості і часто питалася, чи в нашій країні всі такі боягузи, як я. Причина цього була така: влітку в їхньому королівстві розплоджується сила-силенна мух, і, коли я обідав, ці кляті комахи, кожна завбільшки з данстелбського жайворонка, весь час дзижчали в мене навколо голови і не давали спокійно попоїсти. Іноді вони навіть сідали на страву, залишаючи на ній свій огидний послід або яечка, що їх я дуже добре бачив, тимчасом як тубільці нічого не помічали, бо їхні величезні очі були не такі зіркі на маленькі речі. Час від часу мухи сідали мені на ніс або на лоб і боляче кусалися; до того ж вони страшенно смерділи, і я виразно бачив ту липку речовину, яка, за словами наших природознавців, дає їм змогу повзати по стелі. Я мав багато клопоту, захищаючись від цих мерзенних тварин і мимоволі здригався, коли вони сідали мені на обличчя. Улюбленою розвагою карлика було спіймати в жменю кілька мух, як це роблять наші школярі, а потім кинути їх мені в лице, щоб налякати мене

й потішити королеву. Мене рятував тільки ніж, яким я розрубав мух на льоту, дуже дивуючи всіх своєю спритністю.

Пригадую, одного ранку Гламделкліч, як завжди гарної години, поставила мій ящик на підвіконня, щоб я міг подихати чистим повітрям (я-бо ніколи не згоджувався, щоб ящик вішали на гвіздок, як ми робимо з пташиними клітками в Англії). Коли, відчинивши вікно, я з куснем солодкого пирога сів до столу поснідати, в мою кімнату влетіло щось із двадцять ос, приваблених смачними пахощами; вони так дзижчали, наче грало разом двадцять волинок. Одні накинулись на мій пиріг і вмить рознесли його по шматочках, а інші з оглушливим дзижчанням кружляли навколо моєї голови, наганяючи на мене невимовний жах своїми жалами. Проте в мене стало духу вихопити кортик і дати їм відсіч. Чотирьох я зарубав на льоту, решта вилетіла, і я зараз же зачинив вікно. Ці комахи були завбільшки як куріпки, а довжина їхніх жал, які я повиймав із трупів, сягала півтора дюйма. Я дбайливо зберіг усіх чотирьох ос і разом з іншими дивами показував по різних містах Європи; повернувшись до Англії, я подарував три із них Грешемському коледжеві, а четверту залишив собі.

РОЗДІЛ IV

Опис країни. Автор пропонує виправити сучасні карти. Королівський палац та децю про столицю. Яким способом мандрував автор. Опис головного храму.

Тепер я хочу дати читачеві короткий опис країни, принаймні тієї частини її, яку я бачив під час моїх подорожей на відстані не більше як дві тисячі миль навколо їхньої столиці — Лорбрелгрета. Річ у тому, що королева, при якій я завжди був, ніколи не від'їжджала далі, супроводячи короля в його подорожах; вона зупинялася десь і чекала, поки його величність не повертався після огляду своїх кордонів. Володіння цього монарха тягнуться тисяч на шість миль уздовж і від трьох до п'яти тисяч миль в ширину. Звідси я роблю висновок, що європейські географи дуже помиляються, гадаючи, ніби між Японією та Каліфорнією лежить тільки море. Щодо мене, то я завжди вважав, що там **мусить** бути якийсь суходіл, що врівноважував би великий материк Татарії. Отже, сучасні карти слід виправити, долучив-

ши до північно-західних частин Америки цей величезний клопоть землі, і я охоче допоможу в такій справі.

Королівство велетнів являє собою півострів, на північно-східній межі якого тягнеться гірське пасмо миль до тридцяти заввишки, зовсім непрохідне через вулкани на верховинах. Навіть найбільші вчені не знають, які істоти живуть по той бік гір і чи є там якесь життя взагалі. З трьох інших боків півострів оточений океаном. В усьому королівстві немає жодного морського порту, бо море коло гирла річок та й усе узбережжя так засіяні гострими скелями, що і найменші човни не наслідуються виходити в море, і, таким чином, цей народ не має ніяких зносин із зовнішнім світом. Але по великих річках ходить багато кораблів і водиться чудова риба. Морської риби там звичайно не ловлять, бо вона такого ж самого розміру, як і в Європі, і тому не варта клопоту. Звідси стає очевидним, що природа, створюючи тварин та рослини таких незвичайних розмірів, обмежилась самим цим континентом, а причини такого явища хай уже визначають філософи. Проте іноді тамтешнім рибалкам трапляється впіймати кита, коли його прибіє хвилями до прибережних скель, і простий люд охоче вживає китове м'ясо на їжу. Мені доводилось бачити таких здоровених китів, що чоловік ледве міг нести одного на плечах; іноді їх, як дивовижу, привозять у кошиках і до Лорбелгрета. Одного з них я бачив на тарелі за королівським столом. Його вважали за дивину, але я не помітив, щоб він сподобався королю. Мені здалося, що йому навіть огидне було таке громадище, хоч колись у Гренландії я бачив і більшого кита.

Країна заселена дуже густо: в ній п'ятдесят одне місто, щось із сто фортець і велика кількість сіл. Щоб задовольнити допитливість читача, досить буде описати Лорбелгред. Місто розташоване на обох берегах річки, що розділяє його на дві майже рівні частини. В ньому налічується вісімдесят тисяч будинків і близько шестисот тисяч мешканців. Уздовж місто тягнеться на три *глонгланси* (щось із п'ятдесят чотири англійські милі) і має два з половиною *глонгланси* завширшки. Ці виміри я зробив з допомогою карти, виготовленої з наказу короля, яку спеціально для мене розгорнули на землі, де вона простелилася на сто футів. Я кілька разів пройшов босоніж по обводу та по діаметру, а тоді, користуючись масштабом, точно визначив розміри столиці.

Королівський палац являє собою не звичайну споруду, а купу будівель на сім миль в обводі. Парадні кімнати мають здебільшого двісті сорок футів височини при відповідній довжині й ширині. Для мене й для Гламделкліч було приділено окрему карету, в якій моя нянечка часто їздила з вихователькою, щоб подивитись на місто чи побувати в крамницях, і я завжди їздив з ними в моєму ящику. Правда, коли я хотів, дівчинка часто виймала мене з ящика й тримала на долоні, щоб я міг краще бачити вулиці, будинки та перехожих. На мій погляд, карета наша була завбільшки як велика зала Вестмінстерського абатства, хоч і не така висока; а втім, точно я сказати не можу. Одного дня вихователька звеліла кучерові спинитися коло крамниці. Жебраки, скориставшись з нагоди, скупчилися обабіч карети, і переді мною постало найжахливіше видовище, що його будь-коли бачили очі європейця. Там була жінка з раковою виразкою на грудях; вони потворно розпухли, на них зяяли такі рани, що в дві чи три з них я вільно міг би схватися з головою. Був там один жебрак із зобом на шиї, більшим ніж п'ять пак вовни, а другий — з парюю дерев'яних ніг на двадцять футів заввишки кожна. Але найогидніше було дивитися на воші, що лазили по їхньому одязі. Голим оком я бачив лапи цих паразитів виразніше, ніж лапки європейської воші в мікроскоп; так само виразно було видно їхні рила, якими вони длубались, неначе свині. Таких тварин я побачив уперше і, хоч вигляд їх викликав у мене нудоту, з охотою зробив би розтин одної з них, коли б мав відповідний інструмент (він, на жаль, залишився на кораблі).

Крім великого ящика, в якому мене завжди возили, королева замовила ще й менший, футів на дванадцять завдовжки та завширшки і футів на десять заввишки. Зробили його на те, щоб зручніше було подорожувати, бо перший був занадто великий для колін Гламделкліч і забирав багато місця в кареті. Змайстрував його за моїми вказівками той самий умілець-столяр. Цей дорожній ящик був зовсім квадратний; з трьох боків він мав по вікно, заграбованому залізним дротом — на випадок якоїсь несподіванки під час далеких подорожей, — а на четвертому — дві міцні клямки: коли я хотів їхати конем, той, хто мав везти ящик, просував крізь них шкіряний ремінь і підперізувався ним, як паском. Ці обов'язки завжди виконував який-небудь поважний, надійний слуга, на якого я цілком міг звіритися,

коли Гламделкліч нездужала, а мені треба було супроводити короля з королевою у їхній подорожі, або хотілося оглянути сади, або ж відвідати якусь придворну даму чи міністра: адже на той час я був уже особою відомою і шанованою серед найвищих вельмож, хоч причиною цього, як я гадаю, більше була та ласка, що її виявляли до мене їх величності, ніж мої власні заслуги. Якщо подорож у кареті втомлювала мене, слуга пристібав до пояса мій ящик, ставив його на подушку поперед себе, і тоді крізь вікна я мав змогу споглядати місцевість з трьох боків. В середині кімнати висів на стелі гамак, стояло дорожнє ліжко, стіл та два стільці, пригвинчені до підлоги, щоб не совались під час руху карети або ходи коня. І хоч як сильно іноді кидало мій ящик, проте мені, людині звичній до морських подорожей, це не дуже дошкуляло.

Як тільки я висловлював бажання подивитись на місто, Гламделкліч ставила мою дорожню кімнату собі на коліна й сідала у відкриті ноші, що їх, за звичаєм цієї країни, несло чотири чоловіки в супроводі двох лакеїв королеви. Народ, який багато чого чув про мене, з цікавості оточував ноші, і тоді Гламделкліч спиняла носіїв і брала мене в руку, щоб їм зручніше було мене розглядати.

Мені дуже хотілося побачити головний храм столиці, а надто його башту, яку вважають за найвищу в королівстві. І от одного дня моя нянечка віднесла мене туди, але мушу чесно признатись: повернувся я вельми розчарований. Та башта мала від землі до кінчика шпиля не більш як три тисячі футів, отож, зважаючи на різницю в зрості тубільців та європейців, дивуватися з неї не було чого, бо пропорційно вона далеко нижча (якщо мене не зраджує пам'ять) за дзвіницю в Солсбері *. Проте, щоб не принизити націю, якій я довіку почуватиму себе надзвичайно вдячним, мушу сказати, що недостатня височина славетної башти цілком компенсується її красою та міцністю. Стіни її, футів із сто завтовшки, вимуровано з тесаного каменю, кожна брила якого має близько сорока квадратних футів, і прикрашено з усіх боків великими мармуровими статуями богів та королів, розміщеними в нішах. Я виміряв мізинець, що відвалився від одної із статуй і валявся в поросі: довжина його сягала чотирьох футів і одного дюйма. Гламделкліч загорнула його в хустку і поклала в кишеню, щоб удома приєднати до інших дрібниць, що їх вона, як і всі діти її віку, любила збирати.

Королівська кухня — справді видатна будівля, футів із шістсот заввишки, з склепінчастим дахом. Її велика піч лише на десять кроків вужча за купол собору святого Павла, який я навмисне виміряв, повернувшись на батьківщину. А якби я став докладно описувати оті величезні рашпери, горщики та казани, туші, підсмажувані на рожнах, і все таке інше, — мені навряд чи хто повірив би; принаймні суворий критик міг би подумати, що я трохи перебільшую, як то часто буває з мандрівниками. Та боюся, що, прагнучи уникнути цих докорів, я вдарився в іншу крайність, і, якщо мою книгу буде перекладено на бробдінгнезьку мову (Бробдінгнэг — це назва того королівства) і вона потрапить туди, король та його підданці можуть образитись на мене за неправдиве й применшене зображення їхньої країни.

У стайнях його величності рідко тримають разом більше як шістсот коней. На зріст вони звичайно бувають від п'ятдесяти чотирьох до шістдесяти футів. Під час урочистих виїздів короля супроводить п'ятсот кінних гвардійців, і ніщо в світі не може зрівнятися з цим блискучим видовищем; втім, так мені здавалося лише доти, доки я не побачив частини королівської армії в бойовому порядку, про що розповім при іншій нагоді.

РОЗДІЛ V

Деякі автори пригоди. Страта злочинця. Автор виявляє свою вправність у мореплаванні.

Моє життя в цій країні було б доволі щасливе, якби не смішні та прикрі пригоди, що іноді траплялися зі мною через мій маленький зріст. Про деякі з них я дозволю собі розповісти. Гламделкліч часто виносила мене в меншому ящику в королівський сад і не раз, вийнявши з ящика, тримала на руці або пускала ходити по землі. Пригадую, одного дня, коли карлик жив іще в королеви, він пішов у сад слідом за нами. Нянечка спустила мене на землю, і, опинившись разом із ним коло карликових яблунь, я вирішив показати свою дотепність дурним порівнянням карлика з тими деревами (а це їхньою мовою виходить так само, як і нашою). У відповідь злий мацапура, вибравши хвилину,

коли я був під деревом сам, трусонув його просто над мою головою, і з десяток яблук, кожне завбільшки як добре брістольське барильце, впали на землю. Одно з них ударило мене в спину, і я повалився ниць; а втім, падіння не зробило мені ніякої шкоди, і я просив не карати карлика, бо сам спричинився до цього.

Іншим разом Гламделкліч, залишивши мене на м'якому моріжку, пішла кудись із своєю вихователькою. Раптом зірвалася буря з градом, і мене звалило з ніг, а градини, наче тенісні м'ячі, нещадно хльоскали моє тіло. Мені ледве вистачило сил навкарачки добратися до грядки з тмином і заховатися там, упавши долілиць на землю, але потім я десять днів нікуди не виходив з дому — так мене всього побило. Та це й не дивно, бо природа зберігає пропорції в усіх своїх проявах і тамтешні градини приблизно в тисячу вісімсот разів більші за європейські — це я можу засвідчити на підставі досвіду, бо з цікавості виміряв та зважив їх.

В тому ж таки саду я зазнав ще й небезпечнішої пригоди. Одного разу, коли ми пішли на прогулянку, не взявши з собою мого ящика, щоб не носити його без потреби, я, за своєю звичкою, попросив нянечку дати мені змогу побути на самоті з моїми думками, і, залишивши мене в безпечному, як їй здавалося, місці, вона з вихователькою та кількома знайомими фрейлінами рушила на другу половину саду. Коли вона одійшла так далеко, що не могла вже почути мій голос, до саду випадково забіг маленький білий спанієль одного з садівників і опинився коло місця, де я лежав. Понюхавши повітря, собака зараз же кинувся до мене, схопив у рот, а тоді побіг до свого хазяїна і, виляючи хвостом, обережно поклав мене перед ним на землю. На щастя, пес був так добре вимуштруваний, що, несучи мене в зубах, не заподіяв мені ніякої шкоди, навіть не подер одягу. Але бідолашний садівник, який добре знав мене і ставився до мене вельми приязно, страшенно перелякався. Він обережно взяв мене в руки й спитав, як я себе почуваю; та я був такий приголомшений, що не міг звести духу й вимовити хоч слово. Через кілька хвилин я прийшов до пам'яті, і садівник одніс мене до моєї нянечки, яка тим часом повернулася до місця, де залишила мене, і мало не плакала з горя, не знайшовши мене там і не чуючи відповіді на свої поклики. Вона добре вишпетила садівника за собаку, але більше про цю історію ніхто не дізнався: Гламделкліч боялася гніву королеви, а я, сказати правду, вважав, що така

пригода не робить великої честі для моєї репутації при дворі.

Після цього випадку Гламделкліч вирішила ніколи не спускати мене з ока під час прогулянок. Я й раніше побоювався цього і затаїв од неї кілька невеликих прикростей, що скоїлися зі мною за її відсутності. Одного разу то був шуліка, який, ширяючи понад садом, помітив мене і не заніс у своїх пазурах тільки завдяки тому, що я відбився од нього кортиком, а потім утік під захист густого шпалерника. Другим разом, залізши на свіжу кротовину, я аж по шию провалився в нору, що її вирив кріт, і мусив сказати якусь не варту згадки брехню, аби пояснити, чому в мене попсовано одяг. Трапилося мені також зламати собі праву гомілку, спіткнувшись на скоїку, якої я не вгледів, коли, гуляючи на самоті, полинув думкою у свою бідну Англію.

Не можу сказати, чого більше — задоволення чи припущення — я відчував під час моїх самотніх прогулянок, коли бачив, що навіть найменші птахи анітрохи мене не бояться і, шукаючи гробаків та іншої поживи, стрибають на відстані ярда від мене так байдуже й спокійно, наче поблизу нема й живого духу. Я пригадую, як один дрізд нахабно вихопив з моїх рук пиріг, що його дала мені Гламделкліч на сніданок. Коли я хотів спіймати яку-небудь пташину, вона сміливо поверталась до мене, намагаючись дзьобнути мої пальці, які я боявся виставити, а потім спокійнісінько стрибала собі далі шукати черв'яків та слимаків. Та одного разу мені все-таки пощастило звалити на землю коноплика, щосили пожбурнувши на нього добрим дрючком. Обхопивши птицю обіруч за шию, я з виглядом переможця потягнув її до нянечки, але дорогою коноплик, тільки приголомшений ударом, очумався і, хоч я тримав його у витягнутих руках, щоб він не міг дістати мене дзьобом чи пазурами, почав так бити мене крильми по голові й по тілу, що я разів з двадцять був ладен покинути його. Та незабаром на допомогу мені наспів слуга, який скрутив птиці шию, а другого дня з наказу королеви мені подали її на обід. Якщо пам'ять мене не зраджує, той коноплик був трохи більший за нашого лебедя.

Фрейліни її величності часто запрошували до своїх покоїв Гламделкліч і казали їй приходити зі мною, щоб зробити собі приємність подивитись та помацати мене. Вони не раз роздягали мене й голого клали собі на груди, що

було мені дуже гидко, бо, правду сказати, шкіра їхня тхнула препогано. Я згадую про це аж ніяк не з наміром ославити достойних дам, яких я всіляко поважаю; мені здається тільки, що відповідно до мого малого зросту мої відчуття були гостріші, тимчасом як для своїх коханців або одна для одної ці високоповажні особи не більш неприємні, ніж особи такого ж рангу у нас в Англії. Та й, зрештою, я мушу визнати, що їх природний запах був усе ж терпиміший, ніж запах їхніх парфумів, од якого я миттю зомлівав. Я й досі не можу забути, як один мій щирий приятель у Ліліпутії якось гарячого дня, коли я багато працював фізично, наважився поскаржитись на сильний запах, що йшов од мене, хоч хибую я на це так само мало, як і більшість предмети-ників моєї статі; вся річ, здається мені, в тім, що нюх у ліліпута був такий же гострий щодо мене, як мій щодо цих людей. Не можу, проте, не віддати належне моїй володарці королеві та нянечці Гламделкліч — від них завжди пахло так само приємно, як і від наших англійських дам.

Коли моя нянечка приносила мене до фрейлін, найбільш прикрим для мене було те, що вони поводитися зі мною без будь-яких церемоній, наче я був якимось зовсім нікчемним створінням. Вони роздягалися при мені голі й міняли сорочки, посадовивши мене на туалетний столик, просто перед своїми голими тілами, і повірте, що це видовище було для мене аж ніяк не звабливим і викликало тільки огиду та жах. Шкіра їхня, коли я дивився на неї зблизька, здавалася мені страшенно грубою, нерівною, різнобарвною, поцяткованою родимками з добру тарілку завбільшки, з яких стирчали волосини, грубіші за нашу мотузку. Про інші частини тіла я вже й не говоритиму. Так само анітрохи не соромлячись, фрейліни випорожнялись при мені від того, що випили, і виливали принаймні по два барила в посудину, яка вмщала понад три тонни. Найкраща з них, мила й пустотлива шістнадцятирічна дівчина, іноді садовила мене верхи на один із своїх сосків і виробляла зі мною багато інших штук, про які, хай дарує мені читач, я не розповідатиму детально. Але це так не подобалось мені, що я попросив Гламделкліч вигадати якийсь привід, щоб не бачитися більше з тою панною.

Якось один молодий добродій, що доводився небожем виховательці моєї нянечки, умовив обох дам піти подивитись на прилюдну страту злочинця, який убив його доброго приятеля. Гламделкліч, яка від природи мала добре серце,

довго не згоджувалась; що ж до мене, то, хоч я й почуваю відразу до таких видовищ, цікавість узяла гору, бо це таки справді мало бути щось незвичайне. Злочинця вивели на споруджений з цією метою ешафот і, прив'язавши до стільця, з одного маху відрубали голову мечем у сорок футів завдовжки. Кров з артерій та вен ударила вгору фонтаном, вищим од версальського, а голова, впавши на ешафот, підплигнула так, що я мимохіть схопився з місця, хоч і сидів не менш як за півмилі від ешафота.

Королева, яка багато чула від мене про мої морські подорожі й не проминала жодної нагоди якось розважити мене, коли я був засмучений, одного разу спитала, чи вмію я орудувати парусами та веслами і чи не пошкодили б моему здоров'ю невеликі вправи у веслуванні. Я відповів, що добре розуміюся й на тому і на другому, бо, хоч я й плавав на кораблях як лікар, у скрутний час мені не раз доводилось виконувати обов'язки звичайного матроса. Я тільки не уявляв собі, як прикласти ці знання в країні, де найменший човник був завбільшки як наш першорядний військовий корабель, а судно, що ним я міг би керувати, не витримало б течії місцевих річок. Проте її величність сказала, що придворний столяр за моїми вказівками зробить маленького човна, і обіцяла подбати про водоймище, де я міг би плавати. Столяр виявився гарним майстром і під моїм наглядом за десять днів зробив і цілком спорядив парусний човен, що вмів би вісім європейців. Королева так зраділа, що зараз же понесла показати човен його величності. Король звелів випробувати його в баку з водою, але там було замало місця навіть для двох моїх невеличких весел. Та королева ще перед тим придумала інше. Вона загадала столярові зробити дерев'яні ночви в триста футів завдовжки, п'ятдесят завширшки та вісім завглибки; потім їх осмолили, щоб не протікала вода, і поставили на підлозі в одній з кімнат палацу. При дні ночов був чіп, щоб спускати застоюлу воду, і двоє слуг протягом півгодини наповнювали їх свіжою водою. В цьому басейні я часто веслував, розважаючись сам і розважаючи королеву та придворних дам, які були в захваті від моєї спритності й моторності. Іноді я розпускав парус, і тоді мені треба було лише кермувати, бо дами здійсмали вітер своїми віялами, а втомившись, загадували пажам дмухати над ночвами, тимчасом як я показував свою вмільсть, кермуючи з допомогою паруса то в правий, то в лівий бік. По закінченні роз-

ваги Гламделкліч заби́рала човен до своєї кімнати й вішала його на цвях просохнути.

Одного разу під час таких вправ сталася пригода, що мало не коштувала мені життя. Коли паж поставив човен у ночви, вихователька Гламделкліч люб'язно підняла мене з наміром посадовити на весла, але я несподівано вислизнув з-поміж її пальців і неминуче впав би на підлогу з височини в сорок футів, якби, на моє превелике щастя, не зачепився за шпильку, що стирчала з корсета цієї шановної дами. Головка шпильки пройшла між моєю сорочкою та поясом від штанів, і я висів у повітрі, доки Гламделкліч не прибігла на допомогу.

Іншим разом слуга, який кожних три дні міняв воду в ночвах, недогледів і впустив туди з відра велику жабу. Жаба непомітно сховалась у воді, та, коли я сів у човен, скочила туди й так нахилила човен, що я всією своєю вагою мусив налягати на протилежний бік, щоб не перекинутись у воду. Опинившись у човні, жаба почала плигати в мене над головою, забруднюючи мені обличчя та одіж своїм огидним слизом. Жаба була величезна, і мені здавалося, що мерзеннішої тварини не можна собі й уявити. Проте я попросив Гламделкліч дозволити мені розправитися з нею самому. Я схопив весло і так почаствував її, що вона, зрештою, вискочила з човна.

Та найбільшої небезпеки в цьому королівстві я зазнав від мавпи, що належала одному з кухарчат. Пішовши з дому чи то в гості, чи то в яких інших справах, Гламделкліч зачинила мене на ключ у своїй кімнаті. Був гарячий день, і вікно кімнати було розчинене навстіж, так само як і вікна та двері великого ящика, де я звичайно жив, бо почував себе там вільно і зручно. Сидячи коло стола й заглибившись у свої думки, я раптом почув, як щось плигнуло знадвору у вікно й почало стрибати по кімнаті. Я дуже злякався, проте залишився на місці й наважився визирнути із свого ящика. Виявилось, що то була мавпа; бігаючи й вистрибуючи по кімнаті, вона натрапила на мій ящик і стала з великою цікавістю заглядати в усі вікна та двері. Я забився в найдавший куток, але, наляканий мавпою, яка нишпорилла очима по всій моїй кімнаті, не додумався заховатись під ліжко, що було б дуже легко зробити. Мавпа покривилася, погарчала і нарешті вгледіла мене; вона просунула в двері лапу, як робить кицька, граючись з мишею, і, хоч я й перебігав з місця на місце, щоб урятуватись від

неї, впіймала мене за полу (костюм мій був пошитий з місцевої дуже грубої і цупкої матерії) й витягла з ящика. Вона взяла мене на праву лапу, як європейські мамки беруть дітей, годуючи їх-груддю, а коли я став пручатися, стиснула так, що я визнав за краще скоритись. Напевне, вона вважала мене за сисунця з своєї породи, бо раз у раз пестила лапою мое обличчя. Шум за дверима — їх, здається, відчиняли — урвав ці пестоші. Тварина вмить вистрибнула у вікно, крізь яке влізла до кімнати, і по ринві видряпалась на дах, орудуючи трьома лапами, а мене тримаючи в четвертій. В останню мить я почув, як зойкнула Гламделкліч. Бідна дівчинка мало не збожеволіла. В палаці зчинився переполох. Слуги побігли по драбини. Сотні людей надворі бачили, як мавпа сіла на вершечку даху і, тримаючи мене, наче немовлятко, одною лапою, другою пхала мені в рот їжу, яку виймала з-за щоки, а коли я не хотів їсти, біла мене. Серед натовпу, що зібрався внизу, багато хто не міг утриматися від сміху, і, щиро кажучи, я не закидаю їм цього, бо для всякого, окрім мене, видовище й справді було досить кумедне. Дехто кидав каміння, сподіваючись зігнати мавпу вниз, але це суворо заборонили, бо інакше мені могли б провалити голову.

Нарешті, принесли драбини, і по них полізли нагору слуги. Побачивши себе оточеною з усіх боків і зрозумівши, що втекти на трьох лапах їй не пощастить, мавпа залишила мене на даху, а сама побігла геть. Я лишився на височині щось із триста ярдів над землею, кожної хвилини чекаючи, що мене скине вітром або ж я сам скочуся вниз від запаморочення; та скоро один бравий хлопець, слуга моєї нянечки, видерся на дах і, поклавши мене в кишеню штанів, щасливо спустився на землю.

Всяка погань, що її мавпа напхала мені в рот, заважала дихати, і мені полегшало тільки після того, як моя люба нянечка витягла її невеличкою голкою і я виблював. Проте клята тварина так пом'яла мене в своїх обіймах, що я зовсім заслаб і мусив два тижні пролежати в ліжку. Король, королева та придворні щодня посиляли довідатись про моє здоров'я, а її величність кілька разів сама відвідала мене. Мавпу вбили і видали наказ, що забороняв тримати цих тварин у палаці.

Одужавши, я пішов подякувати королю за його ласку, і його величність зволив багато сміятися з моєї пригоди. Він спитав, про що саме я думав у мавпячих лапах, чи спо-

добалось мені її частування і як вплинуло на мій шлунок свіже повітря на даху. Потім він поцікавився, що зробив би я в подібному випадку у себе в Європі. Я відповів його величності, що в нас немає мавп, крім привезених, як дивина, з чужих країн, і мавпи ті такі маленькі, що я сам здолав би їх не менш як десяток, якби вони насмілились напасти на мене. Що ж до жахливої тварини, з якою мені довелося зіткнутись (мавпа й справді була як слон завбільшки), то якби я не розгубився з несподіванки і вжив проти неї зброю, коли вона просунула лапу в мій ящик (з цими словами я прибрав войовничого вигляду і поклав руку на кортик), то, напевне, поранив би її так, що вона одразу ж дременула б геть. Усе це було сказано рішучим тоном людини, яка ревно дбає про те, щоб її мужність не взяли під сумнів. Але промова моя викликала тільки регіт, од якого, незважаючи на всю пошану до його величності, не могли стриматися присутні. Це навело мене на думку, яка то марна річ домагатися поваги людей, що живуть в умовах, що їх аж ніяк не можна рівняти до наших. А мораль моєї поведінки дуже часто ставала для мене зрозумілою по моєму поверненні до Англії, де який-небудь нікчемний і підлий шахрай, не маючи ні благородного походження, ні особистих заслуг, ні дотепності, ні здорового розуму, бундючиться і пнеться, щоб стати на рівну ногу з найвидатнішими особами королівства.

Щодня я смішив двір якою-небудь кумедною пригодою, і хоч як любила мене Гламделкліч, але вона безжалісно оповідала королеві про такі випадки, коли вважала, що вони можуть потішити її величність. Одного разу, коли дівчинка трохи нездужала, вихователька взяла її подихати свіжим повітрям на прогулянку миль за тридцять від міста. Коло стежки в полі вони вийшли з карети, і Гламделкліч поставила на землю мій подорожній ящик, щоб я теж вийшов з нього погуляти. На стежці лежала купа коров'ячого посліду, і мені забаглося показати свою спритність, перестрибнувши через неї. Я розігнався, але, як на те, зробив надто короткий стрибок і загруз у гній по коліна. З великими труднощами пощастило мені вибратися звідти, і один з лакеїв ретельно обтер мене своєю хусточкою, бо я весь закалявся, а нянечка більше не випускала мене з ящика, аж поки ми не повернулись додому. Про цю подію незабаром дізналася королева, а лакеї розголосили її серед придворних, і кілька днів усі в палаці сміялися з мене.

РОЗДІЛ VI

Різні вигадки автора на потіху короля та королеви. Він виявляє свої музичні здібності. Король розпитує про державний лад Англії, і автор розповідає про нього. Зауваження короля з цього приводу.

Повелось так, що двічі або й тричі на тиждень я відвідував короля у його покоях і під час цих візитів не раз бачив його в руках у голяра. Спершу це видовище наганяло на мене жах, бо їхні бритви майже вдвоє більші від наших кіс. За звичаєм своєї країни король голиться лише двічі на тиждень. Одного разу я попросив голяра дати мені змилки і вибрав звідти сорок чи п'ятдесят найцупкіших волосинок. Потім із скіпки дерева я вистругав щось на зразок спинки гребінця; найменшою, яку міг знайти в Гламделкліч, голкою проколов у ній на однаковій відстані ряд дірочок і, вставивши в них обстругані ножом волосинки, зробив цілком пристойний гребінець, що став мені у великій пригоді, бо зубці мого старого гребінця поламалися і він був майже не придатний, а навряд чи знайшовся б у цій країні такий умілець, що міг би зробити мені новий.

Після цього мені спало на думку влаштувати іншу розвагу, якій я присвятив чимало годин свого дозвілля. Я доручив королевіній покоївці збирати для мене волосся з гребінця її величності і незабаром мав його чимало. Порадившись з моїм приятелем столяром, який мав загальний наказ виконувати для мене всілякі дрібні роботи, я загадав йому зробити два стільці, не більших за ті, що були в моєму ящику, і найтоншим шилом просвердлити отвори в тих місцях, де мають бути спинки та сидіння. Крізь ці отвори я пропустив найцупкіші із зібраних мною волосинок і переплів їх між собою, як це робиться в англійських плетених стільцях. Закінчивши роботу, я презентував стільці її величності, а вона поставила їх у своєму будуарі й показувала як дивину; вони й справді дивували всіх, хто їх бачив. Королева дуже хотіла, щоб я сів на один з цих стільців, але я рішуче відмовився і сказав, що ладен краще тисячу разів померти, ніж торкнутися нищою частиною свого тіла дорогоцінного волосся, яке нещодавно прикрашало голову її величності. Змолоду маючи хист до всякої механіки, я виплів з того ж таки волосся гарненького невеликого гаманця, футів на п'ять завдовжки, із золотим вензелем короле-

ви на ньому. З дозволу її величності, я подарував його Гламделкліч. Правду сказати, годився він тільки для показу, бо не витримав би ваги великих монет, і через це Гламделкліч носила в ньому дрібнички, що їх так люблять дівчатка.

Король дуже кохався в музиці, і при дворі часто влаштували концерти. Приносили на них іноді й ящик зі мною і ставили його на стіл, щоб я теж мав змогу послухати музикантів; але їхні інструменти так гуркотіли, що я зовсім не чув мелодії. Запевняю вас, що, коли б звести до купи всі барабани та сурми цілої нашої армії та заграти на них під самісінькими вашими вухами, звук не був би дужчий. Через те я завжди просив поставити мій ящик якомога далі од виконавців, зачиняв усі вікна та двері, запинав завіси, і тоді їхня музика здавалася мені навіть пристойною.

Замолоду я трохи вчився грати на спінеті¹. Цей інструмент стояв у кімнаті Гламделкліч, і двічі на тиждень до неї приходив учитель музики. Я назвав інструмент спінетом, бо він нагадував його виглядом; та й грали на ньому так само, як і на спінеті. І от мені спало на думку розважити короля та королеву, загравши їм на цьому інструменті англійських мелодій. Виявилось, проте, що це надзвичайно тяжка річ: спінет мав щось із шістдесят футів завдовжки, а кожна клавіша була з фут завширшки. Розіпнувши руки, я міг осягти не більше як п'ять клавіш, а щоб видобути хоча б слабенький звук, мусив щосили вдарити по клавіші кулаком. Тоді я вигадав інше. Зробивши дві круглі палички, розміром як звичайна булава, я обтягнув товщі кінці їх мишачою шкуркою, щоб не попсувати клавіш і уникнути різкого звуку. Перед спінетом, футів на чотири нижче від клавіатури, поставили лаву й підняли туди мене. Бігаючи по лаві якомога швидше, я бив булавами по клавішах і таким чином спромігся заграти джигу, чим завдав неабиякої втіхи обом їх величностям. Але то була найважча фізична праця, що її будь-коли мені доводилося виконувати, та й бити я міг тільки по шістнадцяти клавішах, отже, не мав змоги грати водночас і на басах, і у верхньому регістрі, як то роблять усі музиканти, а це дуже шкодило моему виконанню.

На бажання короля, що, як я вже казав раніше, був надзвичайно розсудливим монархом, мене часто приносили

¹ Спінет—старовинний музичний інструмент, подібний до клавесина.

в ящику до нього в кабінет і залишали на столі. Потім його величність пропонував мені винести з ящика стілець і сісти на комоді, ярдів за три від нього, так що моє обличчя опинялось майже нарівні з його. Таким способом я не раз розмовляв з королем. Одного дня я насмілювався сказати його величності, що зневага, з якою він ставиться до Європи та решти світу, не відповідає високим якостям його світлого розуму. Розумові ж бо здібності, мовляв, зовсім не пов'язані зі зростом, навпаки — в нашій країні ми спостерігаємо, що найвищі на зріст люди звичайно бувають обдаровані найменшим розумом. Адже й серед комах бджоли й мурахи вславилися своєю працьовитістю, вправністю й винахідливістю, а набагато більші за них тварини не мають таких здібностей. Та і я сам, хоч би яким нікчемним здавався я його величності, сподіваюся ще пожити й зробити йому якусь важливу послугу. Король уважно вислухав мої слова і після того змінив на краще свою думку про мене. Він просив описати йому якнай докладніше державний лад Англії, бо, мовляв, хоч монархи, як правило, і віддають перевагу звичаям своєї країни (така думка склалася в нього про інших монархів на підставі наших попередніх розмов), але він охоче дізнався б про все, що варто наслідувати.

Уяви ж собі, люб'язний читачу, як я хотів тоді мати красномовність Демосфена або Цицерона, що дала б мені змогу скласти шану моїй любій батьківщині стилем, гідним її заслуг та чеснот!

Я почав свою розповідь з повідомлення про те, що наші володіння складаються з двох островів, де розташовані три могутніх королівства, що перебувають під владою одного монарха; тоді згадав про наші колонії в Америці. Довго говорив я про наш клімат, про родючість наших ґрунтів, докладно розповів про склад англійського парламенту, частину якого становить славетна палата лордів — осіб найблагороднішої крові, власників найстаровинніших та найбільших родових маєтків. Я описав, як завжди дбали про те, щоб навчити їх гуманітарних наук та військової справи й зробити з них радників короля та королівства, здатних брати участь у законодавстві, посідати посади членів найвищого суду, вироки якого не підлягають оскарженню, і завжди бути готовими доблесно й вірно захищати монарха і країну. Я сказав, що вони — окраса та підпора держави, гідні наступники своїх славетних предків, честь яких править за нагороду їхній добродетності, що її не-

змінно устатковують і їхні нащадки. Розповів і про те, що до складу цієї палати входять ще духовні особи з титулом єпископа, обов'язок яких — дбати за релігію та за тих, хто несе її в народ; що шукають і обирають їх король та його наймудріші радники з-поміж духівництва цілої нації, з числа тих священників, які найбільше відзначилися своїм святим життям та глибиною своїх знань; вони і стають справжніми духовними батьками духівництва та всього народу.

Далі я розповів про другу частину парламенту — палату громад, що складається з найвизначніших дворян, яких за їхні здібності та любов до вітчизни сам народ обирає на те, щоб репрезентувати мудрість цілої нації. Ці дві інституції, сказав я, являють собою найвеличніше в Європі представництво, якому разом з королем доручено відати всім законодавством держави.

Потім я перейшов до судових установ, де судді, ці поважні мудреці і тлумачі закону, вершать правосуддя, карають порок і захищають невинність. Згадав я і про' розсудливе керування нашою скарбницею, і про відвагу та подвиги нашого війська на морі й на суходолі. Я підсумував кількість нашого населення, прикинувши, скільки може бути мільйонів у кожній нашій релігійній секті та політичній партії. Не обминув я ані наших ігор та розваг, ані жодної іншої деталі, що, як мені здавалось, могла б примножити славу моєї батьківщини. Закінчив я коротеньким переліком історичних подій в Англії протягом останніх ста років.

Усе це забрало п'ять аудієнцій, по кілька годин кожна. Король слухав мене надзвичайно уважно, часто занотовував мої слова і ті запитання, що їх мав намір поставити мені згодом.

Коли я скінчив мою довгу розповідь, його величність під час шостої аудієнції, раз у раз заглядаючи в свої нотатки, висловив багато сумнівів, зауважень та заперечень і поставив численні запитання на кожне моє твердження. Він спитав: якими способами розвивають душу й тіло наших молодих дворян і в якому ділі минають їх юні, найбільш сприятливі для виховання, роки життя? Як поповнюють склад палати, коли вимре якийсь шляхетний рід? Які достоїнності повинна мати людина, щоб їй надали звання лорда; чи не залежить це інколи від примхи монарха, від певної суми грошей, даної якійсь придворній дамі чи пер-

шому міністрові, або ж від бажання підсилити партію, що йде проти загального добра? Чи настільки досконало знають ці лорди закони своєї країни, щоб безповоротно вирішувати долю своїх співвітчизників; чи всі вони такі щедрі, безсторонні й непідкупні, що їх не можна взяти ні хабаром, ні іншим підлим способом? Чи завжди оті духовні лорди, про яких я говорив, дістають посади завдяки своїй обізнаності в справах релігії та своєму святому життю; чи не грішили вони за тих часів, коли були звичайними священиками, і чи нема серед них підкупних капеланів якогось вельможі, котрому вони підлесливо догоджають, ставши вже членами палати?

Далі король поцікавився способами, якими у нас провадять вибори тих осіб, що їх я назвав членами палати громад. Він спитав, чи не може якийсь чужинець з напханим грошима гаманом примусити виборців віддати йому перевагу перед місцевим дворянином чи іншою відомою в окрузі особою. Він ніяк не міг збагнути, чому всі так домагаються стати членами тої палати, коли це, за моїми словами, спричиняє стільки клопоту й такі великі витрати, а часто й зuboжіння їхніх родин, і не дає ні платні, ні пенсії. Його величність висловив сумнів щодо того, чи справді щирі ці надзвичайні прояви доброчесності й самовідданості, і хотів знати, чи не відіграє тут ролі змога винагородити себе за клопіт, пожертвувавши загальним добром заради примх порочного й легкодухого монарха з його підкупними міністрами. Його величність засипав мене й іншими запитаннями та незліченними зауваженнями, що їх, як мені здається, нерозумно і непристойно було б повторювати.

Чимало запитань виникло у його величності і з приводу нашого судочинства, і тут мені неважко було задовольнити його цікавість, бо мене самого майже звела з статків тяганина у верховному суді, дарма що я виграв процес і мав дістати назад судові витрати. Король питався: скільки часу треба звичайно, щоб установити, де правда, а де неправда, і скільки це коштує грошей? Чи вільно адвокатам захищати справи, про які наперед відомо, що вони несправедливі й пов'язані з насильством? Чи не впливають на терези правосуддя інтереси політичних або релігійних партій? Чи знайомі згадані адвокати з загальним правознавством, чи керуються самими місцевими звичаями? Чи беруть адвокати й судді участь у складанні законів, що їх потім вони можуть тлумачити й коментувати на свій власний розсуд? Чи не

трапляється так, щоб адвокати захищали справу, проти якої раніше заперечували, посилаючись на прецеденти для доказу протилежної думки? Заможні чи бідні люди члени цієї корпорації? Чи платять їм гроші за виступи або поради? І нарешті — чи обирають їх на членів нижньої палати?

Далі, звернувшись до справ нашої скарбниці, король сказав, що, на його думку, мене зрадила пам'ять, бо я визначив річні прибутки нашої держави в п'ять чи шість мільйонів, а суму витрат назвав удвоє більшу. Він, мовляв, не міг помилитись у цифрах, бо, маючи намір використати нашу практику на користь своєї країни, дуже уважно записував мої слова. Коли ж так воно і є насправді, то він просто не може зрозуміти держави, що так легковажить своїми статками, наче якась приватна особа. Він питав, хто наші кредитори і де ми беремо гроші, щоб платити їм. Короля дуже вразила моя розповідь про наші тривалі й виснажливі війни, і він зауважив, що, певно, ми надто сварливий народ або ж у нас лихі сусіди і що наші генерали мусять бути багатші за королів. Він поцікавився, які справи ми маємо поза нашими островами, крім торгівлі, дипломатичних зносин та захисту берегів нашим флотом. Найбільше дивувала його наша наймана армія, яку ми, вільний народ, тримаємо й мирного часу. Мовляв, якщо ми маємо самоурядування, здійснюване виборними представниками, то кого ж ми боїмось і з ким воюємо? Чи не краще захищатимуть будинок господар з дітьми та родиною, ніж купка розбишак, випадково найнятих на вулиці за невеличку платню, які матимуть у сто разів більше, перерізавши горлянку тим, кого взяли захищати?

Його величність сміявся з моєї чудернацької арифметики (так він зволив її назвати), за якою я визначив кількість населення в нашій країні, підсумувавши число членів релігійних сект і політичних партій. Він не розумів, чому той, хто має переконання, шкідливі для загалу, мусить змінити їх і не може додержуватись їх для самого себе. На його думку, оскільки уряд чинить, як тиран, вимагаючи змінювати думки, остільки ж він виявляє свою слабкість, дозволяючи поширювати згубні для суспільства погляди: можна-бо дозволити людині тримати отруту в своєму домі, але заборонити продавати її всім, як серцеві ліки.

Довідавшись від мене, що серед розваг нашого дворянства та іншої знаті є азартні ігри, король спитав, від якого й до якого віку вдаються у нас до цієї розваги і скільки

часу на неї витрачають; чи не захоплює вона інколи так, що люди програють своє майно; чи не буває так, що нікчемні люди, набивши руку в цьому мистецтві, здобувають велике багатство і тримають у залежності від себе знатних людей, які, призвичаївшись до підлого товариства, перестають розвивати свої розумові здібності і, програвшись, самі починають вивчати та застосовувати проти інших цю ганебну спритність?

Мій перелік історичних подій, що сталися в Англії за останнє століття, надзвичайно здивував короля, і в нашій історії, за його власними словами, він побачив тільки купу змов, заколотів, убивств, страт, революцій та заслань, що є найгіршими наслідками зажерливості, розбрату, лицемірства, зрадництва, жорстокості, люті, безумства, злосливості, заздощів, розпусти та чванливості.

Під час наступної аудієнції його величність зволив підсумувати наші розмови, зіставивши свої запитання та мої відповіді на них. Потім він узяв мене в руки і, ніжно пестячи, сказав такі слова, що їх я ніколи в житті не забуду, так само як і його тону:

«Мій маленький приятелю Грілдріг, ви склали тут чудовий панегірик вашій батьківщині. Ви наочно довели, що найістотніші якості, необхідні для законодавця,— це нецтво, лінощі й порок; що найкраще тлумачать і застосовують закони ті люди, чий інтереси і здібності спрямовані на те, щоб перекручувати, заплутувати і нехтувати їх. У ваших інституціях я помітив і дещо пристойне по своїй суті, але його наполовину занедбано, а наполовину заплямовано й опоганено загальною продажністю. З ваших слів не видно, щоб добродесність справді винагороджувалась високим становищем у вашому суспільстві, і ще менше—щоб людині надавали титули за її гарні достоїнності, щоб священики діставали високі посади за побожність і вченість, солдати—за мужність і вірність, судді — за непідкупність, сенатори—за любов до батьківщини, радники — за мудрість. Щодо вас самого, то, проживши більшу частину свого життя в мандрах, ви, як мені здається, уникли багатьох пороків вашої країни; але, підсумовуючи все, що я од вас почув, разом із тими вашими відповідями, яких мені так важко було добитися, я мушу прийти до висновку, що більшість ваших співвітчизників являють собою кубло дрібних огидних плазунів, найшкідливіших з усіх, які будь-коли існували на землі».

РОЗДІЛ VII

Любов автора до своєї країни. Він робить королю дуже вигідну пропозицію, але її відкинуто. Необізнаність короля з політикою. Недосконалість і обмеженість тамтешньої науки. Державні закони, військові справи та партії.

Лише безмежна любов до правди не дозволила мені приховати цю частину моєї історії. Даремно було б висловлювати своє обурення — воно завжди викликала тільки сміх, — отож я мусив терпляче слухати, як зневажливо трактували мою любов, благородну батьківщину. Я щиро сумую, що дав до цього привід, як, певно, сумував би на моєму місці й кожен читач, але цей монарх з такою цікавістю й настирливістю допитувався всього, що я з самої вдячності й чемності не міг не задовольнити його. На своє виправдання дозволю собі, проте, сказати, що я майстерно обминув багато запитань і кожен предмет подав у далеко сприятливішому освітленні, ніж дозволяли суворі вимоги істини. Я незмінно виявляв похвальну прихильність до своєї батьківщини, яку Діонісій Галікарнаський так справедливо радить усім історикам*; мені хотілося приховати хиби й вади моєї рідної країни і якнайвигідніше для неї висвітлили її красу та чесноти. Такі були мої щирі, але, на жаль, даремні намагання в численних розмовах із тим могутнім монархом.

Але будьмо поблажливі до короля, який живе відокремлено од решти світу і через те зовсім необізнаний із звичаями та побутом інших народів. Саме ця необізнаність і спричиняється до забобонів та вузькості світогляду, цілком невідомих нам та іншим цивілізованим країнам Європи. Отже, зрозуміло, що погляди цього далекого монарха на чесноти та хиби людські ні в якому разі не можуть бути мірою для всього людства.

На доказ цього, а також щоб показати сумні наслідки обмеженої освіти, я наведу далі один випадок, який може здатися неймовірним. Сподіваючись запобігти ще більшій ласки в його величності, я розповів йому про те, як років триста-чотириста тому було винайдено такий порошок, що він весь, хоч скільки б його було, миттю спалахує від найменшої іскри й вибухає з грукотом і струсом, сильнішим за грім. Я сказав, що певна кількість цього порошку, забита в мідну або залізну трубу, виштовхує відповідну до розмірів труби залізну або свинцеву кулю з такою силою і швид-

кістю, перед якими ніщо не може встояти; що найбільші кулі, кинуті таким способом, не тільки враз нищать лави війська, але й руйнують доценту найміцніші мури, пускають на дно кораблі з тисячами людей; а коли з'єднати їх між собою ланцюгом, вони трощать щогли та снасті, шматують тіла людські й спустошують усе довкола; що ми часто кладемо цей порошок у великі залізні кулі й кидаємо їх спеціальними машинами в обложені нами міста, де вони руйнують брук, розносять на друзки будинки і розкидають на всі боки залізні скалки, що провалюють голову кожному, хто трапиться неподалік. Далі я сказав його величності, що добре знаю складові частини цього порошку, дуже дешеві й звичайні, і вмю змішувати їх, а також можу навчити його майстрів виготовляти такі труби, розміри яких будуть пропорційні всім речам у його королівстві, і найдовші з них не матимуть більше ста футів; що двадцять чи тридцять таких труб, набитих відповідною кількістю пороху та куль, за кілька годин повалять мури найбільшого в його королівстві міста або зруйнують усю столицю, якщо вона колись наважиться заперечувати його необмежену владу. Відтак я уклінно запропонував його величності свої послуги в цій справі як скромний знак моєї вдячності за його королівську ласку та опіку.

Моя пропозиція та змальовані мною жахливі картини завдали королю великого страху. Він був безмірно здивований, що такий безпорадний і нікчемний хробак (саме так він мене назвав) може плекати такі нелюдські думки, та ще й так звикнути до них, щоб цілком спокійно розповідати про криваві страхіття, заподіювані руїнницькими машинами, що їх, безперечно, вигадав якийсь лихий геній, ворог роду людського. Щодо нього самого, то, хоч як він кохається в нових винаходах у галузі мистецтва та природи, проте ладен краще втратити половину свого королівства, аніж узнати таємницю такого винаходу. Мені ж він радить ніколи більше про це не згадувати, якщо мені хоч трохи дороге моє життя.

Ось вони, дивовижні наслідки обмеженості й недалекоглядності! Обдарований усіма достоїнствами, що викликають у людей повагу, любов та шану, дуже здібний, розумний, освічений, талановитий монарх, майже обожуваний своїми підданцями, з якоїсь непотрібної, недоречної вибагливості, що її не зрозуміти жодному європейцеві, одмовляється від щонайпевнішої нагоди стати цілковитим волода-

рем життя, волі й майна свого народу. Кажучи це, я аж ніяк не хочу применшити численні чесноти цього чудового короля, хоча й розумію, що наведений випадок дуже принизить його перед очима читача-англійця; втім, я вважаю, що ця вада, властива тубільцям, походить від їхньої темноти, бо вони ще й досі не зробили з політики науку, чого вже досягла більш розвинена європейська думка. Добре пам'ятаю, що, коли одного разу я сказав про тисячі книжок, написаних у нас з питань мистецтва урядування, король (усупереч моїй сподіванці) дуже невтішно відгукнувся про наші розумові здібності. Він заявив, що вважає за злочин будь-які змови, підступи чи інтриги з боку короля та його міністрів і не розуміє, про яку державну таємницю я говорю, оскільки не йдеться ні про ворожу державу, ні про державу-суперницю. На його думку, правителєві потрібні лише здоровий глузд і розсудливість, почуття справедливості й милосердя, уміння швидко розв'язувати судові справи та ще кілька якостей, таких звичайних для людини, що про них не варто й згадувати. Він також певен, що той, хто зумів би виростити два колоси чи два стебла трави на місці одного, зробив би для людства та для своєї країни куди більшу послугу, ніж усі політичні діячі разом.

Наука в тій країні надзвичайно обмежена і складається лише з моралі, історії, поезії та математики; щоправда, ці галузі розвинені досконало. Але математику там застосовують тільки для практичних потреб, як-от поліпшення сільського господарства та вдосконалення механіки; отже, за нашою міркою вона стоїть на невисокому рівні. Що ж до абстрактних ідей, суті речей та їх трансцендентності, то, попри всі мої намагання, тубільці так і не змогли скласти про них бодай найменшого уявлення.

Жоден тамтешній закон не може мати більше слів, як є літер в абетці, що складається з двадцяти двох знаків; але й таких довгих законів у країні обмаль. Всі вони викладені надзвичайно стисло й зрозуміло, а люди там не здатні до таких викрутів, щоб тлумачити один закон по-різному; коли ж хтось наважиться коментувати закон на письмі, його карають смертю. В цивільному й карному судочинстві налічується так мало прецедентів, що похвалитись якоюсь особливою умілістю в цій галузі тубільці не можуть.

Як і китайці, вони від давніх-давен знають мистецтво друку, але бібліотеки їхні невеликі. Найбільша в країні королівська книгозбірня, звідки мені дозволено було брати

будь-яку книжку, має не більше як тисячу томів, розміщених у галереї в тисячу двісті футів завдовжки. Столяр її величності змайстрував мені в одній з кімнат Гламделкліч дерев'яний прилад на зразок драбини на двадцять п'ять футів заввишки, кожен щабель якої був завдовжки із п'ятдесят футів. Драбину ставили на відстані десяти футів перед книжкою, яку я мав читати, притуливши її до стіни. Я виходив на верхній щабель, повертався обличчям до книжки й починав з верху сторінки; зробивши, залежно від довжини рядка, вісім-десять кроків з правого боку до лівого та назад, коли рядки були вже нижче поля мого зору, я злавив на нижчий щабель і так спускався аж донизу, після чого знову виходив нагору і таким самим способом починав читати дальшу сторінку. Перегортав я їх обома руками, але це не завдавало мені великого клопоту, бо папір був не грубший за наш картон і в найбільших фоліантах аркуш був не довший як вісімнадцять чи двадцять футів.

Стиль книжок — ясний, мужній і плавний, позбавлений будь-яких прикрас, бо тамтешні автори найбільше дбають про те, щоб уникати зайвих слів та різноманітності висловів. Я перечитав там багато книжок, особливо історичних та моральних. Зокрема мене дуже потішив невеличкий старовинний трактат, який завжди лежав у спальні Гламделкліч і належав її виховательці, поважній літній жінці, що здебільшого читала твори з питань релігії та моралі. У тій книжці йшлося про вади породи людської, і вона мала успіх тільки серед жінок та простого люду. Мені, проте, цікаво було дізнатись, як трактує цю тему їхній письменник. Автор книжки повторює звичайні сентенції європейських моралістів, доводячи, яка мала, нікчемна та безпорадна істота людина, як не здатна вона захищати себе від негоди та від лютих звірів, наскільки вищі проти неї інші тварини: одна — своєю силою, друга — прудкістю, третя — завбачливістю, четверта — працьовитістю. До цього він додає, що останніми століттями природа занепадає і породжує лише дрібноту, яка порівняно з давніми поколіннями здається недоносками. На його думку, є всі підстави гадати, що попередні представники людської породи були не тільки більші від нинішніх, але й що за давніх часів жили справжнісінькі велетні; як стверджує історія та перекази, а також як свідчать величезні кістки та черепи, що їх час від часу викопують у різних місцях королівства, вони були незрівнянно більші, ніж теперішні здрібнілі люди.

Далі автор запевняє, ніби самі закони природи настійно вимагають, щоб напочатку людина була більшою та дужчою і її життя не залежало б від першого-ліпшого незначного випадку: черепаці, яка впаде з будинку, каменя, кинутого хлопчиськом, або струмка, де вона може потонути. З цих міркувань автор виводить кілька правил моралі, корисних у практичному житті, але не вартих того, щоб їх тут повторювати. Відтак я не міг не замислитися над питанням, чому скрізь усі так охоче розводяться на теми моралі, а також нарікають і скаржаться на свою безпорадність перед природою. Я гадаю, що по ґрунтовному дослідженні цього питання можна буде довести, що всі ці скарги не мають достатніх підстав ані в нас, ані в тамтешнього народу.

Щодо військових справ, то тубільці вельми пишаються численністю королівської армії, яка складається із ста сімдесяти шести тисяч піхоти й тридцяти двох тисяч кінноти; хоч навряд чи можна назвати армією загони крамарів по містах та фермерів у селах, які перебувають під командою знатних осіб та сільських дворян і не дістають ні платні, ні якоїсь іншої винагороди. Правда, вони досить добре муштровані та дисципліновані, але чи могло ж би бути інакше, коли кожен фермер служить під командою свого поміщика, а городяни підлягають місцевій старшині, обраній, як у Венеції, балотуванням?

Мені не раз доводилося бачити маневри столичної міліції на військовому плацу в двадцять квадратних миль завбільшки, розташованому за містом. В них ніколи не брало участі більше як двадцять п'ять тисяч піхоти і шість тисяч кінноти водночас, але сам я нізащо не зміг би точно поррахувати, скільки їх було, — таку величезну площу вони вкривали. Кавалерист на коні сягав щось із сто футів у височину. Я бачив, як усе це військо за командою враз витягало з піхов шаблі й вимахувало ними в повітрі. Не можна уявити собі величнішої і дивовижнішої картини. Здавалося, ніби спалахували разом десять тисяч блискавок, осяваючи собою все небо.

Мені цікаво було знати, як то сталося, що монарх, володіння якого відрізані від усього світу, дійшов думки про армію і навчив військової дисципліни своїх підданців. Та незабаром я довідався про це з розповідей тубільців та історичних книжок. Протягом багатьох століть їхню країну точила недуга, спільна для всього людства: дворянство до-

магалося влади, народ — волі, а король — абсолютної монархії. На щастя, ці незгоди врівноважувалися законами королівства, але час від часу одна з трьох сторін повставала, і це не раз призводило до громадянських війн. Останній такій війні поклав край дід теперішнього короля, який зумів примирити всіх. Відтоді утворена за спільною згодою міліція готова кожному мить узятися до зброї.

РОЗДІЛ VIII

Король і королева їдуть подорожувати до кордонів своєї держави. Автор супроводить їх. Докладна розповідь про те, яким способом автор покинув країну. Він повертається до Англії.

У мене завжди було передчуття, що рано чи пізно я знову буду вільний, хоч сказати, як це станеться, або скласти більш-менш надійний план втечі я не міг. Корабель, яким я приїхав, був перший, що його бачили тубільці, і король суворо наказав: якщо колись з'явиться ще одне таке судно, зараз же витягти його на берег і разом з екіпажем та пасажирами привезти на возі до Лорбрелгрета. Йому дуже хотілося знайти жінку, таку саму на зріст, як я, щоб мати від мене дітей. Але я волів би краще померти, ніж зганьбити себе, залишивши нащадків, що жили б у клітках, немов приручені канарки, а потім їх, мабуть, ще й продавали б, як дивину, на втіху місцевим вельможам. Правда, зі мною поводитися вельми ласкаво: я був улюбленцем великого короля та королеви, і про мене піклувався весь двір, але навіть і таке ставлення до мене не могло не образити моєї людської гідності. Я ніколи не міг забути залишеної дома сім'ї. Мені хотілося жити серед людей, з якими я розмовляв би як рівний, і ходити по вулицях та полях, не боячись, що мене розчавлять, мов жабу або маленьке щеня. На щастя, моє звільнення настало скоріше, ніж я того сподівався, і в досить незвичайний спосіб, про що я зараз докладно розповім, не ухиляючись ні на крок від істини.

Я прожив у тій країні вже два роки, і от на початку третього мені з Гламделкліч довелось супроводжувати їх величності в подорожі до південного узбережжя королівства. Як я вже казав, мене звичайно возили в дорожньому ящику, що являв собою дуже зручну кімнату в дванадцять

футів завширшки. На моє бажання, до чотирьох кутків стелі на шовкових нитках було почеплено гамак, що зменшував струси, коли слуга віз мене верхи, а також часто правив мені за ліжко. У стелі, просто над гамаком, столяр на моє прохання зробив продухвину в квадратний фут завбільшки, щоб під час спеки я мав свіже повітря; коли хотів, я міг затуляти її дошкою, що рухалася в жолобках.

Діставшись кінцевої мети подорожі, король вирішив відпочити кілька днів у своєму палаці коло Фленфласніка — міста, розташованого миль за вісімнадцять від узбережжя. Гламделкліч і я дуже потомилися; я трохи застудився, а бідна дівчинка почувала себе такою слабою, що мусила сидіти в своїй кімнаті. Мені не терпілося побачити океан, бо то була моя єдина надія на втечу, коли це взагалі судилося. Удавши з себе надто хворого, я попросився до моря подихати свіжим повітрям у супроводі одного паж, якого я дуже любив і на якого мене іноді звіряли. Ніколи не забуду, як неохоче дала свою згоду Гламделкліч, як зворушливо наказувала вона пажеві доглядати мене і як ревно плакала, прощаючись зі мною, немов передчувала те, що мало статися. Хлопець забрав мене разом із ящиком, і через півгодина ми вже були на скелястому морському березі. Я звелів йому поставити ящик на землю, підняв одну з віконних рам і сумно задивився на море. Мені нездужалось, і я сказав пажеві, що хочу трохи задрімати в гамаку, — може, мені полегшає. Я ліг, а хлопець щільно причинив вікно, щоб я не застудився. Незабаром я заснув, а паж, як я гадаю, не передбачаючи ніякої небезпеки, пішов шукати пташиних яєць між скелями, бо з свого вікна я й перед тим спостерігав, як він шукає їх і знаходить по одному чи по двоє в розколинах. Не знаю, чи й справді воно було так, але я раптом прокинувся від того, що хтось із силою смикнув за кільце, прикріплене до горішньої дошки ящика, щоб його зручніше було носити. Далі я почув, що ящик підняло високо вгору й понесло вперед з неймовірною швидкістю. Від першого поштовху я мало не випав з гамака, але згодом трусити стало менше. Я раз у раз кричав, скільки вистачало голосу, але все було марно. Визираючи у вікно, я бачив тільки небо та хмари. Над головою я чув шум наче від помаху крил і помалу почав усвідомлювати собі весь жах становища, в якому опинився; я зрозумів, що якийсь орел схопив дзьобом кільце мого ящика і тепер летить, щоб з височини кинути його на скелю, де він розіб'ється,

немов шкаралупа черепахи, після чого орел витягне з-під уламків мій труп і склює його. Ці птахи дуже розумні й мають надзвичайно гострий нюх, що дозволяє їм здалеку знаходити поживу, навіть краще заховану, ніж був захований я за дводюймовими дерев'яними стінами.

Незабаром я помітив, що шум підсилюється, помахами крил стали частішими, а мій ящик заколихався, наче віска в бурю. Я почув, як орла (я був певний, що то орел ніс у дзьобі мій ящик) кілька разів щось ударило з великою силою, а потім я полетів униз так швидко, що мені аж дух забило. Пролунав оглушливий сплеск води, який здався мені сильнішим за гуркіт Нігарського водопаду, і все зупинилося. На хвилину мене огорнула цілковита темрява, а потім ящик почав підійматись, і крізь вікно замерехтіло денне світло. Я зрозумів, що впав у море. Під вагою мого тіла, речей, що були при мені, та широких залізних платівок, якими був скріплений по кутках мій ящик, він занурився футів на п'ять у воду. Я й тепер, так само як і тоді, гадаю, що за орлом, який ніс мене, погнались інші орли, між ними зчинилася бійка за здобич, і він, захищаючись від нападу, випустив мене з дзьоба. Залізні штаби внизу ящика (вони були найміцніші) дали йому змогу зберегти рівновагу під час падіння і не розбитись, коли він ударився об воду. Все в ньому було добре припасовано, двері відчинялись не на завісах, а підіймалися й опускалися, немов засувка, і завдяки цьому всередину майже не пройшло води. Насилу злізши з гамака, я наважився відсунути згадувану вже дошку в стелі, щоб впустити в ящик свіжого повітря, бо без нього я мало не задихався.

Як хотілося мені тоді бути знову з моєю любою Гламделкліч, від якої лише за годину я опинився так далеко! І, признаюся щиро, серед моїх власних злигоднів я не міг не пожаліти свою бідну нянечку, уявляючи собі її горе-від розлуки зі мною, гніву королеви та втрати становища при дворі. Навряд чи хто з мандрівників був у тяжчій скруті й розпачі, ніж був тоді я, кожної хвилини чекаючи, що мій ящик розіб'ється або принаймні перекинеться від першого ж пориву вітру чи дужої хвилі. Досить було розбитись однієї шибці, і я негайно загинув би; а тим часом їх захищали іззовні самі залізні ґрати, що могли забезпечити хіба від якогось випадку в дорозі. Я бачив, як крізь непомітні шпарки в ящик помалу починає проходити вода, і затуляв їх, як умів. Я не мав сили підняти віко ящика, інакше неодмін-

но зробив би це й видерся нагору, де міг би прожити на кілька годин довше, ніж сидячи замкненим у цьому, коли можна так сказати, трюмі. Проте якби я на день-два й уник небезпеки, то далі на мене однаково чигала смерть з голоду та холоду. В такому стані пробув я чотири години, кожної хвилини чекаючи смерті, а подеколи навіть бажаючи її.

Я казав уже читачеві, що на сліпій стіні мого ящика були дві міцні клямки, крізь які слуга, що возив мене верхи конем, просував шкіряний ремінь, а потім підперізувався ним. І от, перебуваючи в такому невтішному становищі, я раптом почув, — чи, може, це мені здалося, — ніби щось зашкребло по цій стіні; далі мені почало здаватися, що ящик тягнуть чи буксирують по воді, бо час від часу його смикало і хвилі здіймались мало не до верху моїх вікон, від чого в середині ящика ставало майже зовсім темно. В мене прокинулась надія на рятунок, хоч я й не міг уявити собі, в який спосіб це може статися. Я наважився відгвинтити один із стільців, що завжди були прикріплені до підлоги, і з великими труднощами пригвинтив його під продухвиню в стелі, яку перед тим відтулив. Вилізши на цей стілець і підвівши обличчя якомога ближче до продухвини, я почав голосно гукати на допомогу всіма відомими мені мовами. Потім прив'язав до палички, яку звичайно носив з собою, хусточку, вистромив її назовні й почав вимахувати нею так, що якби неподалік трапився якийсь човен або корабель, то моряки зрозуміли б, що в ящику замкнено якогось нещасливця.

Всі мої зусилля були марні, а проте я виразно відчував, що моя кімната посувається вперед, і десь через годину той бік її, де були клямки, вдарився об щось тверде. Спершу я злякався, бо думав, що то скеля, потім відчув, що ящик почало гойдати ще дужче, ніж перед тим. Нагорі чути було якийсь шум і шкрябання, ніби крізь кільце протягали канат. Після того ящик кілька разів смикнуло вгору, і він піднявся футів на три вище, ніж був раніше. Я знову почав вимахувати хусткою і гукати, аж поки зовсім захрип. У відповідь почувися голосні вигуки, що пролунали тричі, і мене охопила така радість, яку зрозуміє тільки той, хто сам колись зазнав її. Тепер я виразно чув тупіт над головою, потім хтось нахилився до продухвини і гукнув англійською мовою: «Хто там є, озвіться!» Я сказав, що я нещасний англієць, котрий зазнав найбільшого лиха, яке будь-кому випадало на долю, і уклінно благав визволити мене з цієї

в'язниці. Голос відповів, що я в безпеці, бо мій ящик прив'язано до корабля, і що зараз прийде тесляр і пропиляє в стелі дірку, крізь яку я зможу вийти. Я заперечив, що то зовсім зайва річ, яка забере багато часу, і попросив просто звеліти якомусь матросові просунути пальця в кільце, витягти ящик з моря і віднести на корабель до капітанської каюти. Почувши таку нісенітницю, дехто з матросів вирішив, що я божевільний, а дехто сміявся; мені справді й на думку не спало, що я знову опинився серед людей мого зросту і сили. Нарешті прийшов тесляр і за кілька хвилин зробив у стелі отвір на чотири квадратні фути, потім спустив драбину, і я виліз нагору, звідки мене, вкрай знесиленого, приставили на корабель.

Здивовані моряки закидали мене безліччю запитань, на які я не мав охоти відповідати. Щодо мене, то я теж вельми здивувався, коли побачив стільки пігмеїв,— адже за довгий час очі мої звикли до велетенських розмірів. Капітан, містер Томас Вількокс із Шропшіра, достойна й поважна людина, помітивши, що я мало не падаю непритомний, повів мене до себе в каюту, дав заспокійливих ліків і умовив лягти на його ліжко й трохи відпочити, чого я справді дуже потребував. Перед тим, як заснути, я сказав йому, що в моєму ящику є коштовні речі, які шкода було б втратити: гарний гамак, два стільці, стіл, чудове похідне ліжко та комод; що вся кімната позавішувана або, краще сказати, оббита шовковою та бавовняною матерією; і коли він звелить кому-небудь з екіпажу принести той ящик в каюту, то я відчиню його й покажу все моє добро. Почувши таку безглузду мову, капітан подумав, що я марю, але (мабуть, аби тільки заспокоїти мене) пообіцяв дати відповідне розпорядження. Потім він пішов на палубу й звелів кільком матросам спуститися в ящик, звідки, як я довідався згодом, вони повитягали всі мої речі, обдерли покриття із стін і дуже попсували комод, стільці та ліжко, бо не знали, що вони пригвинчені до підлоги, й почали виламувати їх. Матроси зірвали з ящика кілька дощок для потреб свого корабля і, забравши таким чином усе, що хотіли, покинули ящик у морі, де він, маючи тепер численні діри у дні та стінах, незабаром потонув. І я, признаюся, був радий, що не бачив того плюндрування, бо таке видовище, напевне, збентежило б мене, викликавши спогади про моє недавнє життя, яке я волів забути.

Спав я кілька годин, але дуже неспокійно, бо мені весь

час ввижались залишені мною місця та небезпека, від якої я врятувався; і все ж таки, прокинувшись, я почував себе куди краще. Було близько восьмої години вечора, і капітан, гадаючи, ніби я давно вже голодую, звелів негайно давати вечерю. Побачивши, що я не маю вигляду божевільного і не говорю безладних речей, він розмовляв зі мною дуже люб'язно, а коли ми залишилися самі, попросив розповісти про мої мандри та про випадок, що кинув мене в цю жахливу дерев'яну клітку і пустив напризволяще в морські хвилі. Він сказав, що близько полудня помітив його в підзорну трубу і вважав спершу за парусник, до якого, трохи збочивши з курсу, хотів був підійти й купити сухарів, бо їх на кораблі було вже обмаль. Наблизившись і побачивши свою помилку, він вирядив шлюпку довідатись, що воно таке. Матроси повернулись налякані і присягалися богом, що то плавучий будинок. Він посміявся з їхньої дурості й сів у шлюпку сам, наказавши матросам узяти з собою міцний канат. Погода була тиха, і він кілька разів об'їхав навколо мого ящика, на якому помітив вікна із залізними ґратами. На одному з боків, де не було вікна, він побачив два скобелі. Тоді він звелів своїм людям веслувати до того боку і, прив'язавши канат до одного із скобелів, буксирувати клітку (так капітан називав мій ящик) до корабля. Підійшовши до судна, він наказав протягнути ще один канат крізь кільце в даху і підняти клітку на талях, але весь екіпаж зміг підняти її тільки на два чи три фути. Потім вони побачили мою палицю з хусточкою, яку я виставив з отвору, й вирішили, що там, мабуть, ув'язнено якогось нещасливця. Я спитав, чи не бачив капітан або хто з його екіпажу величезних птахів у повітрі близько того часу, коли помітили мій ящик. Капітан відповів, що, поки я спав, він розмовляв з матросами про цю подію і один з них казав, що бачив трьох орлів, які летіли на північ, але не помітив, щоб вони були більші за звичайних. Я пояснив собі це явище великою висотою, на якій летіли птахи, а капітан не зрозумів причини мого запитання. Далі я поцікавився, чи далеко ми, на його думку, від суходолу, і він відповів, що, за найточнішими його підрахунками, нас відділяє від берега не менш як сто ліг. Я заперечив, що він помиляється майже вдвоє, бо я покинув суходіл не більше ніж за дві години перед тим, як упав у море. Тут він знову подумав, що я несповна розуму, і, натякнувши на це, порадив піти й лягти у приготовленій для мене каюті. Я запевнив капітана,

що його люб'язне поводження та приємне товариство добре відсвіжили мене і я тепер при здоровому розумі більше, ніж будь-коли в своєму житті. Тоді він набрав серйозного вигляду і попросив дозволу одверто спитати, чи не вплинуло на мій розум те, що я маю на своєму сумлінні тяжкий злочин і за нього мене, з наказу якогось монарха, покарано ув'язненням у тій клітці: адже в деяких країнах небезпечних злочинців пускають у море на дірявих суднах та без провіанту; мовляв, хоч він і шкодує, що взяв таку лиху людину на свій корабель, проте дає мені слово честі висадити мене цілого та невшкодженого в першому ж порту, куди ми прибудемо. До цього він додав, що така його підозра набагато збільшилась після безладних слів, з якими я звертався з приводу моєї кімнати, цебто клітки, спершу до матросів, потім до нього, та після моїх дивних поглядів і незвичайної поведінки за вечерею.

Я попросив капітана терпляче вислухати мою історію і правдиво розповів про все, що трапилося зі мною від мого від'їзду з Англії до того часу, як вони знайшли в морі мій ящик. А що правда завжди знаходить дорогу до здорового розуму, то цей достойний, розсудливий і певною мірою освічений чоловік одразу ж повірив моїй ширій розповіді. Та, бажаючи остаточно переконати капітана в моїй правдивості, я попросив, щоб він звелів принести в каюту мій комод, ключ від якого лежав у мене в кишені (на той час капітан уже розповів мені, як повелися матроси з моєю кімнатою). Я відчинив комод при ньому й показав свою колекцію див, зібраних у країні, яку я таким незвичайним способом залишив. Там був гребінець, що його я змайстрував з волосся королевої бороди, і ще один такий же, але за спинку в ньому правив урізок нігтя з великого пальця її величності. Потім ішли різні голки та шпильки, від фути до пів-ярда завдовжки; чотири осині жала, кожне з добрячий цвях; кілька волосин з гребінця королеви та золота каблучка, яку вона ласкаво подарувала мені, знявши з мізинного пальця й надівши мені на шию, наче намисто. Цю каблучку я хотів віддати капітанові в подяку за його гостинність, але він рішуче відмовився взяти її. Я показав йому й мозоль, що його я сам зрізав з ноги одної придворної дами; він був завбільшки з кентське яблуко і такий твердий, що, повернувшись до Англії, я зробив собі з нього келех, оправлений у срібло. Нарешті, я звернув його увагу на штани, пошиті з мишачої шкурки, що були тоді на мені.

Я ледве умовив капітана взяти собі зуб одного слуги, помітивши, що він розглядає його з особливою цікавістю, очевидно, вельми вражений ним. Він узяв його з такою великою подякою, якої ця дрібничка зовсім не була варта. Недосвідчений хірург помилково вирвав цей зуб у одного з слуг Гламделкліч, що мучився від зубного болю, але виявилось, що зуб цілком здоровий. Я почистив його й заховав собі в комод. Зуб мав щось із фут завдовжки і чотири дюйми в діаметрі.

Капітан був дуже задоволений моєю невигадливою розповіддю і висловив надію, що, повернувшись до Англії, я викладу її на письмі й пушу в світ, чим зроблю велику послугу загалу. На це я відповів, що, на мою думку, в Англії без того занадто багато книжок про мандри; що в наш час усі прагнуть лише чогось незвичайного і це змушує мене підозрівати, що дехто з авторів зважає на істину менше, ніж на свої власні вигоди або честолюбство, і дбає тільки про те, як розважити неуків. Я сказав, що в моїй історії читач знайшов би мало цікавого, крім звичайних подій, бо вона не була б прикрашена ні описами дивовижних рослин, дерев, птахів та інших тварин, ні розповідями про варварські звичаї та бузувірства дикунів, що ними рясніють більшість творів сучасних авторів. Проте я подякував капітанові за добру думку про мене й пообіцяв обміркувати його пораду.

Здивований моєю манерою дуже голосно розмовляти, капітан спитав, чи не глухуваті були король та королева тієї країни. Я пояснив, що протягом двох років не говорив інакше і так звик до цього, що тепер голоси його та матросів здаються мені шепотом, хоч я й добре розбираю всі слова. А звертаючись до когось із тубільців, я мусив кричати так, неначе мій співрозмовник стояв на високій дзвіниці, за винятком тих випадків, коли мене ставили на стіл або тримали в руці. Я поділився з капітаном ще одним спостереженням: коли я вперше ступив на корабель і мене оточили матроси, то всі вони здалися мені наймізернішими створіннями, що їх я будь-коли бачив. Справді-бо, живши в тому королівстві, я ніколи не наважувався глянути на себе в дзеркало, бо очі мої так звикли до величезних речей, що порівняння викликало неприємне почуття власної мізерності. На це капітан сказав, що він помітив за вечерею, з яким подивом я розглядав усе на столі, і йому здавалося, що я раз у раз ледве стримувався від сміху. Він не знав, чим це пояснити, і скидав на деякий розлад у моєму мозку.

Я підтвердив це й сказав, що не міг поводитись інакше, коли бачив таріль завбільшки як срібний трипенсовик, свинячий окіст, якого ледь вистачило б на один ковток, келех, менший за шкаралупу горіха,— і таким способом описав капітанові все, що було на столі. Хоч, завдяки турботам королеви, за свого життя при дворі я мав усі потрібні речі відповідних до мого зросту розмірів, проте уявлення мої відбивали те, що мене оточувало, і я волів не помічати, що я малий, так само, як люди воліють не помічати своїх вад. Капітан добре зрозумів мій дотеп і весело відповів старовинним англійським прислів'ям, що очі мої більші від шлунка, бо він не помітив у мене гарного апетиту, хоч я й не їв нічого цілий день. Жартуючи далі, він заявив, що залюбки дав би сто фунтів, аби побачити мою кімнату в дзьобі орла в той момент, коли вона падала з височини в море, бо то, безперечно, було найдивовижніше видовище, гідне, щоб його описати для майбутніх поколінь. Порівняння з Фаетоном спало на думку саме собою, і капітан не міг утриматися від нього, хоч і не завдав мені цим великої приємності*.

Корабель повертався до Англії з Тонкіна і перебував тоді на 44° північної широти й 143° довготи. Але за два дні після того, як мене взяли на борт, судно потрапило в смугу пасату і довгий час ішло на південь уздовж Нової Голландії*, а тоді на вест-зюйд-вест та зюйд-зюйд-вест, поки не обійшло мису Доброї Надії. Подорож наша була цілком щаслива, але я не надокучатиму читачеві її описом. Капітан заходив до одного чи двох портів, посилаючи на берег шлюпку по провізію та свіжу воду, але я ні разу не сходив з корабля аж до 3 червня 1706 року, коли майже через дев'ять місяців після мого визволення ми прибули до Даунса. Я пропонував капітанові заплатити за переїзд багажем, який у мене був, але він не взяв і фартінга. Ми розлучилися великими приятелями, і я взяв з нього обіцянку відвідати мене в Редріффі. За п'ять шилінгів я найняв коня з проводирем, позичивши ці гроші в капітана.

Дорогою мені почало ввижатися, ніби я знову опинився в Ліліпутії,— такими маленькими здавались довкола будинки, дерева, худоба й люди. Боячись розчавити якогонебудь перехожого, я голосно гукав до них і наказував відійти геть з дороги, і разів зо два моя зухвала поведінка викликала таке обурення, що мені мало не розчерепили голову.

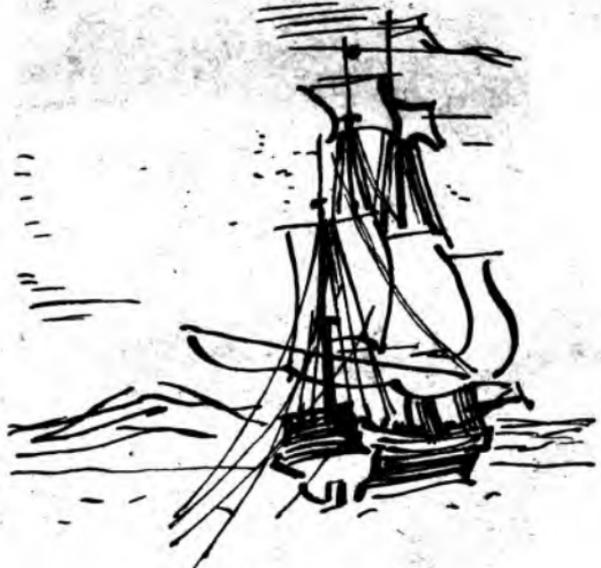
Коли я приїхав до свого будинку, дорогу до якого змушений був розпитувати в людей, і слуга відчинив мені двері, я низько пригнувся (немов гусак під ворітьми), щоб не зачепитися головою об одвірок. Дружина вибігла й хотіла мене поцілувати, але я нахилився аж до її колін, гадаючи, що інакше вона не зможе дістати мого обличчя. Дочка, яка стала навколішки, щоб я благословив її, я спершу й не помітив, аж поки вона не підвелася, бо звук задирати голову й здіймати очі футів на шістдесят угору; потім я намагався підняти її одною рукою за талію. На слуг та двох-трьох приятелів, що в той час були в домі, я дивився згори вниз, неначе велетень на пігмеїв. Дружині я дорікнув за скнарість, бо мені здавалося, що вони з дочкою звелися нанівець. Одне слово, я поводився так незвичайно, що всі вони, як і капітан, коли він побачив мене вперше, вирішили, ніби я збожеволів. Згадую тут про це, як про один із прикладів великої сили звички та забобонів.

Незабаром я порозумівся з родиною та з приятелями, але дружина рішуче сказала, що ніколи більше не відпустить мене в море. Проте моя лиха доля судила інакше, і дружина була безсила перед нею. Читач дізнається про це далі, а я тим часом закінчую другу частину опису моїх нещасливих мандрів.

Частина III

ПОДОРОЖ
ДО
ЛАПУТИ,
БЕЛНІБАРБИ,
ГМБДАБДРІБУ,
ЛАГНЕГУ
ТА
ЯПОНІЇ

РОЗДІЛ I

Автор вирудається в свою третю подорож. Його беруть у полон пірати. Злосливість одного голландця. Прибуття автора на острів. Його приймають на Лануту.

Я прожив дома не більше десяти днів, як до мене завітав капітан Вільям Робінсон з Корнуелу, командир «Доброї Надії», великого корабля місткістю в триста тонн. Колись я служив лікарем на іншому судні, одним із чотирьох власників якого був цей капітан, і відбув під його команду подорож до Леванту*. Він завжди поводився зі мною швидше як з братом, ніж як з підлеглим, і, почувши про мій приїзд, відвідав мене, як я гадаю, просто з приязні, бо перша наша зустріч була не більш ніж звичайною зустріччю двох людей, що довго не бачили один одного. Потім Робінсон став учашати до нас; він щоразу висловлював задоволення бачити мене в доброму

здоров'ї, питав, чи я справді вирішив доживати віку вдома, потім розповів, що через два місяці відпливає до Ост-Індії, і, нарешті, наговоривши мені безліч компліментів, навпростець запропонував посаду лікаря на своєму кораблі. Він обіцяв призначити мені подвійну платню, дати в поміч, крім двох фельдшерів, ще одного лікаря і навіть ладен був узяти на себе зобов'язання в усьому радитися зі мною як з рівним, бо, мовляв, як йому з досвіду відомо, в морських справах я розуміюсь не гірше від нього.

Капітан говорив ще чимало втішних для мене речей, і, знаючи його за надзвичайно порядну й чесну людину, я не міг йому відмовити, бо, попри все те лихо, якого я зазнав, моя жадоба бачити світ анітрохи не зменшилась. Залишалося тільки умовити дружину, і я, зрештою, домігся-таки свого, спокусивши її матеріальними вигодами, що їх обіцяла нашим дітям ця подорож.

Ми відпливли 5 серпня 1706 року, а 11 квітня 1707 року прибули до форту Сент-Джордж *. Простоявши там три тижні, щоб дати перепочинок екіпажеві, серед якого було багато хворих, ми взяли курс на Тонкін, де капітан вирішив пробути довше, бо не весь потрібний йому крам був готовий і одержати його ми могли не раніш, як за кілька місяців. Отож, щоб хоч якось покрити витрати, заподіяні цією затримкою, він купив невелике парусне судно, навантажив його різним добром, що ним тонкінці звичайно торгують з сусідніми островами, і, відрядивши на нього чотирнадцять матросів, з яких троє були тубільці, призначив мене на командира й доручив торгувати крамом два місяці, поки справи затримуватимуть його в Тонкіні.

Не минуло й три дні, відколи ми вирушили в путь, як знявся дужий шторм, що п'ять днів поспіль гнав нас на північний схід, а потім на схід. Нарешті буря вщухла і стало випогоджуватись, але весь час подував добрячий вітер із заходу. На десятий день за нами погналися два піратські судна і скоро наздогнали нас, бо мій корабель був надто завантажений і ми йшли дуже повільно, та й, до того ж, не мали чим захищатися.

Пірати взяли нас на абордаж майже одночасно з обох боків і, як навіжені, посунули на корабель, очолювані своїми ватажками. Але побачивши, що всі лежать ниць на палубі (такий був мій наказ), вони обмежилися тим, що пов'язали нас міцними мотузками і, поставивши вартових, кинулись обшукувати судно.

Серед піратів я помітив одного голландця, який хоч і не був капітаном жодного з кораблів, але, як видно, мав на них деякий вплив. З вигляду впізнавши в нас англійців, він забелькотів до нас своєю мовою, присягаючись попри-в'язувати нас спинами одного до одного й покидати всіх у море. Я досить пристойно розмовляв по-голландському і, пояснивши йому, хто ми такі, просив поклопотатися за нас перед капітанами як за християн і протестантів, а до того й представників держави, що є сусідом і союзником його батьківщини. Але мої слова ще дужче розлютили голландця; знову повторивши свої погрози, він обернувся до спільників і з великим запалом почав щось говорити,— як я гадаю, по-японському,— раз у раз повторюючи слово *христіанос*.

Більшим піратським судном командував капітан-японець, який трохи говорив каліченою голландською мовою. Наблизившись до нас, він поставив мені кілька запитань і, діставши на них покірливі відповіді, сказав, що нам збережуть життя. Низько вклонившись капітанові, я звернувся до голландця і сказав йому, що мені боляче бачити в поганина більше милосердя, ніж у свого ж таки брата-християнина. Та незабаром мені довелося пошкодувати про свої необачні слова, бо цей окаянний нечестивець, якому не пощастило умовити капітанів кинути мене в море (на це вони після даної мені обіцянки не хотіли погодитись), добився для мене іншої кари, що кожному здалася б гіршою за смерть. Моїх матросів розподілили нарівно між обома піратськими суднами, а на наш корабель призначили нову команду. Мене ж вирішили посадовити в невеликий човен з двома веслами та парусом, дати на чотири дні харчів і пустити в море. Капітан-японець ласкаво подвоїв мою пайку із своїх власних запасів і не дозволив нікому обшукувати мене. Коли я сідав у човен, голландець, стоячи на палубі, лаяв і проклинав мене всіма можливими словами, які тільки міг знайти в своїй мові.

Приблизно за годину перед тим, як ми побачили піратів, я зробив виміри й визначив, що ми були на 46° північної широти і 183° довготи. Опинившись на деякій відстані від піратів, я з допомогою кишенькової підзорної труби виявив на обрії пасмо островів, що лежали на південний схід од мене. Вітер був сприятливий; я нап'яв парус з наміром дістатися до найближчого з островів і за три години був там. Острів являв собою голу скелю, але в розколинах її я зна-

йшов чимало пташиних яєць; викресавши огонь і розпаливши верес та сухі водорості, я спік собі ці яйця на вечерю. Нічого іншого я не їв, бо вирішив якомога довше заощаджувати запаси. Ніч я перебув під захистом скелі, зробивши собі постіль з вересу, і спав дуже добре.

Наступного дня я доплив до другого острова, далі — до третього й до четвертого, подекуди веслуючи, а подекуди йдучи під парусом. Щоб не надокучати читачеві подробицями моїх злигоднів, скажу лише, що на п'ятий день я добрався, нарешті, до п'ятого з бачених мною островів, який лежав на південь — південний схід від першого. До нього було далі, ніж я сподівався, і дістався я туди тільки за п'ять годин. Я об'їхав острів майже кругом, перш ніж знайшов місце, де можна було зручно висісти: маленьку затоку, разів у три ширшу за мій човен. Берег був увесь скелястий, лише подекуди з-поміж каміння витикалися кущики трави та якісь запашні рослини. Я забрав з човна свій мізерний запас харчів і трохи підживився, після чого заховав рештки їжі в одній з печер, яких тут було безліч, і заходився збирати по скелях яйця та сухі водорості й траву, щоб ранком розпалити багаття і спекти яйця (я мав при собі кресало й запалювальне скло). Ніч я пролежав у печері, де перед тим поскладав свої запаси. За постіль мені правили ті самі водорості й трава, що їх я назбирав на багаття. Спав я дуже мало, бо душевний неспокій брав гору над утомою і змушував мене пильнувати. Я думав про неможливість зберегти життя в такій безлюдній місцевості і про жалюгідну смерть, яка мені судилася. З туги та безнадії я не мав навіть сил підвестися і виліз із печери тільки тоді, як був уже білий день. Я став блукати поміж скель; небо сяяло блакиттю, а сонце було таке гаряче, що доводилось одвертати від нього обличчя. Раптом навколо потемнішало, але зовсім не так, як буває тоді, коли набіжить хмара. Обернувшись назад, я побачив між собою і сонцем якесь величезне непрозоре тіло, що посувалося в напрямку острова. Воно було, як мені здалося, на височині близько двох миль і застувало сонце протягом шести чи семи хвилин, але я не помітив, щоб у повітрі похолоднішало чи небо потемнішало більше, ніж тоді, коли б я стояв у затінку під горою. Коли тіло наблизилось до мене, то виявилось, що воно тверде і має рівне, пласке дно, яке дуже блищало, відбиваючи поверхню моря. Я стояв на узгір'ї ярів за двісті від берега й бачив, як це громаддя знижувалося майже прямовисно за якусь англій-

ську мило від мене. Я дістав з кишені свою підзорну трубу і зміг побачити багато людей, що сновигали по його спадистих на вигляд боках; але що вони там робили, розібрати я не міг.

Природна любов до життя викликала в мене приплив радощів, і я ладен уже був надіятись, що ця пригода допоможе мені так або інак визволитися з цього безлюдного місця та з безпорадного становища, в якому я опинився. Але читач навряд чи зможе собі уявити той подив, який я відчув, коли побачив у повітрі острів, заселений людьми, що з своєї волі могли (так мені здавалося) підіймати й спускати його або примушувати посуватись уперед. Проте я не мав тоді охоти вдаватися в філософію з приводу цього явища, мене куди більше цікавило питання, яку путь вибере острів, бо на той час він нібито спинився. Та незабаром острів підійшов ще ближче, і я міг уже вгледіти по його боках кілька ярусів галерей та ряди сходів, які через певні проміжки сполучали їх між собою. На нижній галереї сиділи люди з довгими вудками в руках, а коло них стояли інші, дивлячись, як ті рибалять. Я почав вимахувати ковпаком (мій капелюх давно вже зносився) та носовою хусткою, а коли острів присунувся ще ближче, став гукати, скільки вистачало голосу. Пильно придивившись, я побачив, що на найближчому до мене боці острова збирається натовп. Всі показували один одному пальцями на мене, і я зрозумів, що вони мене помітили, хоч на вигуки мої не озивались. Потім я спостеріг, як п'ять або шість чоловік побігли сходами і зникли у горішній частині острова. Я цілком резонно вирішив, що їх послано сповістити про мою появу якусь поважну особу й дістати від неї належні розпорядження.

Натовп більшав, і менш ніж за півгодини острів зрушив з місця й посунувся вище, так що між нижньою галереєю та узгір'ям, де я стояв, залишалось яких-небудь сто ярдів. Тоді я прибрав найблагальнішої пози і надзвичайно приниженим тоном заговорив до остров'ян, але не дістав ніякої відповіді. Найближче до мене, майже просто над моєю головою, стояли, як я здогадався з їхнього вбрання, вельми поважні особи. Вони про щось серйозно радились, часто поглядаючи на мене. Нарешті, один з них крикнув кілька слів чистою, милозвучною і співучою мовою, що скидалася на італійську. Бажаючи догодити йому бодай приємними для його слуху звуками, я й собі відповів по-італійському.

Хоч ми й не зрозуміли один одного, але мій вигляд досить виразно свідчив про моє жалюгідне становище.

Мені знаками звеліли спуститися з скелі й підійти до берега, що я й зробив. Тоді летючий острів піднявся ще трохи й став своїм краєм саме наді мною. З нижньої галереї спустили ланцюги з прикріпленою до них дошкою, я сів на неї, і мене ту ж мить підняли з допомогою блоків.

РОЗДІЛ II

Опис характеру та звичаїв лапутян. Розповідь про їхню науку. Про короля та його двір. Як прийняли там автора. Страхи й тривоги тубільців. Про жінок.

Ступивши на острів, я опинився серед великого натовпу. В перших рядах стояли, як видно, люди вищого стану. Всі вони з цікавістю й подивом розглядали мене, і я платив їм тою ж монетою, бо ніколи ще не бачив людей, які так вражали б своєю чудною поставою, одягом та виразом облич. Голови в них були нахилені на правий або на лівий бік; одне око дивилося всередину, а друге — просто догори, в зеніт. Їхнє верхнє вбрання було прикрашене фігурами сонця, місяця, зірок, а також зображеннями скрипок, флейт, арф, сурм, гітар та багатьох інших музичних інструментів, незаних у нас в Європі. Я помітив багатьох людей, одягнутих як слуги, що тримали в руках коротенькі палички з прив'язаним на кінці, неначе ціп на ціпилні, надутим пухирем. У кожному пухирі, як мені сказали потім, був сухий горох або дрібні камінчики. Цими пухирями вони від часу до часу били по губах і по вухах своїх сусідів, але я тоді ніяк не міг збагнути, навіщо те робилося. Виявилось, що мозок цих людей так захоплюють глибокі думки, що вони не можуть ні говорити самі, ні слухати інших і повернути їхню увагу можна тільки тоді, як доторкнутися до їхніх органів слуху та мови. Через те заможні люди завжди тримають у своїй господі спеціального ляскача (по-тамтешньому — *клайменоля*) й ніколи не виходять без нього на прогулянку чи в гості. Обов'язки цього слуги полягають у тому, щоб, коли зійдуться двоє чи більше осіб, злегка ляскати пухирем по роті того, хто має говорити, і по правому вуху того чи тих, до кого звертаються. Ляскач супроводжує свого хазяїна під час прогулянок і в разі по-

треби торкається пухирем його очей, бо той звичайно так заглиблюється в думки, що йому загрожує видима небезпека впасти в якийсь провалля чи вдаритись головою об стовп, а на вулиці — або збити кого-небудь з ніг, або ж самому опинитися в канаві.

Я вважав за потрібне подати читачеві ці пояснення, бо інакше він так само, як і я, не зрозумів би поведінки моїх проводирів під час нашого переходу до верху острова і далі — до королівського палацу. Поки ми йшли, вони раз у раз забували, що їм треба робити, і залишали мене самого; тоді ляскачі повертали їх до пам'яті. Їх, здається, не вражали ні мої незвичні одіж та зовнішність, ні крики простого люду, що не був такий заглиблений у думки.

Нарешті ми дісталися до палацу й увійшли до парадної зали, де на троні сидів король, оточений з обох боків своїми найвищими вельможами. Перед тронем стояв великий стіл, весь заставлений глобусами, моделями небесних тіл та різним математичним приладдям. Його величність не звернув на нас ніякої уваги, хоч наша поява викликала чималий шум, бо позбігалися всі придворні. Він саме заглибився в якусь проблему, і ми чекали щонайменше з годину, поки він розв'язав її. Обабіч трону стояли два молоденькі пажі з пухирями в руках. Побачивши, що король звільнився, один з них легенько торкнувся пухирем його рота, а другий — правого вуха, після чого його величність здивовано озирнувся, неначе раптом прокинувся, і, помітивши мене та моїх проводирів, очевидно, пригадав, що йому вже говорили про мене. Він промовив кілька слів, і інший паж зараз же ляснув мене по праву вуху, але я на мигах пояснив, що не потребую цього. Як виявилось згодом, така моя поведінка спричинилась до того, що його величність і весь двір дуже низько оцінили мої розумові здібності. Король, як я міг догадатися, ставив різні запитання, і я відповідав на них усіма мовами, які знав. Побачивши, що нам не порозумітися, король (що перевершував гостинністю до чужинців усіх своїх попередників) звелів надати мені окремих покій у палаці й приставити до мене двох слуг. Мені принесли обід, і четверо вельмож, яких я бачив коло особи його величності, зробили мені честь пообідати разом зі мною. Обід складався з двох змін, по три страви в кожній. На першу зміну нам дали бараняче стегно у формі рівнобічного трикутника, ромбоїдний кусок яловичини та пудинг у формі циклоїда. В другій зміні були дві качки, зготовані у вигляді

скрипок, сосиски й ковбаси, що скидалися на флейти та гобої, і теляча грудинка, що була за формою точнісінько як арфа. Хліб слуги різали у формі конусів, циліндрів, паралелограмів та інших геометричних фігур.

За обідом я дозволяв собі питатися про назви різних речей тамтешньою мовою, і ці поважні особи з допомогою своїх ляскачів охоче задовольняли мою цікавість, бо їм, видима річ, самим не терпілося швидше навчити мене своєї мови, щоб я краще оцінив їхні надзвичайні здібності. Незабаром я міг уже попросити подати мені і хліба, і води, і всього, чого хотів.

По обіді мої високі гості пішли, а до мене з наказу короля завітала нова особа в супроводі ляскача. Цей добродій приніс із собою пера, чорнило, папір та три-чотири книжки і знаками дав мені зрозуміти, що його прислано навчати мене їхньої мови. Ми просиділи чотири години, протягом яких я написав багато слів з поясненнями проти кожного і сяк-так вивчив кілька коротеньких фраз. Мій навчитель наказував слугі давати йому той або той предмет, повертатися, вклонятися, сідати, вставати, ходити тощо, а я записував усі ці слова. В одній з книжок він показав мені малюнки сонця, місяця, зірок, знаків зодіака, тропіків та полярних кіл, а також назви багатьох плоских фігур та об'ємних тіл. Далі він назвав і описав усі музичні інструменти, познайомивши мене і з відповідними термінами щодо гри на кожному з них. Коли він пішов, я переписав за абеткою усі слова з поясненнями. Таким способом, завдяки моїй незрадливій пам'яті, я за кілька днів трішки навчився їхньої мови.

Слово *Лапута* я перекладаю як *летючий* або *плавучий острів*, проте походження його мені так і не пощастило дошукатись. Слово *лап* стародавньою, неживаною тепер мовою означає *високий*, а *унту* — *правитель*. Злиття цих слів і дало, як вважають тубільці, *Лапута* — перекручене *Лапунту*. Щодо мене, то я не можу погодитися з таким словотворенням, бо воно здається мені трохи штучним, і дозволив собі висунути перед тамтешніми вченими іншу теорію. Я виводжу слово *Лапута* з *лап аутед*. *Лап* означає, власне кажучи, відбиток сонячного проміння на поверхні моря, а *аутед* — крило. А втім, я не буду настоювати на цьому і залишаю питання на розсуд безстороннього читача*.

Особи, які з доручення короля піклувалися мною, помітили, що моє вбрання має злидений вигляд, і другого ж

ранку прикликали кравця, щоб він зняв з мене мірку. Майстер виконав це зовсім не так, як роблять у нас в Європі. Вимірявши мій зріст квадрантом, він за допомогою лінійки та циркуля обчислив розміри та обводи всього мого тіла, записав їх на папері і через шість днів приніс готовий костюм. Він був зроблений дуже погано і зовсім не пасував мені, бо кравець помилився на одну цифру в своїх розрахунках, але я заспокоював себе тим, що такі випадки трапляються часто і на них не варто звертати уваги *.

Під час мимовільного ув'язнення через брак одєжі та недугу, яка затримала мене ще на кілька днів, я дуже поширив свій словник і, з'явившись перший же раз при дворі, міг розуміти багато чого з того, що казав король, а також відповідати на деякі його запитання. З наказу його величності острів спрямували на північний схід, до Лагадо, земної столиці королівства, до якої було щось із дев'яносто ліг. Наша подорож туди тривала чотири з половиною дні, причому я зовсім не відчував поступального руху острова в повітрі. На другий день, близько одинадцятої години ранку, король разом з придворними вельможами та урядовцями, наготувавши всі свої музичні інструменти, влаштували концерт і протягом трьох годин безупинно грали на них, зовсім оглушивши мене. Я не міг збагнути, до чого ці вправи, аж поки мені не пояснив мій учитель. Він сказав, що вуха остров'ян призвичаєні до музики небесних сфер, яку можна чути в певні періоди, і тепер, мовляв, кожен придворний саме готується взяти участь у цьому концерті на тому інструменті, на якому він найкраще грає.

По дорозі до столиці його величність наказував зупиняти острів над деякими містами та селами, щоб його підданці могли подати йому свої прохання. Для цього з острова спускали шворочки з важками на кінці. Прохачі прив'язували до них свої петиції, і ті зараз же здіймалися вгору, наче клаптики паперу, що їх школярі чіпляють на нитку, пускаючи змія. Іноді знизу передавали вино та харчі, і лапутяни підіймали їх до себе на блоках.

Мої математичні знання стали мені у великій пригоді при засвоєнні тамтешньої фразеології, в значній мірі побудованої на математиці та на музиці, що з нею я також був досить обізнаний. Всі їхні ідеї пов'язані з лініями та фігурами. Бажаючи, наприклад, змалювати красу жінки чи якоїсь тварини, вони вдаються до ромбів, кіл, паралелограмів, еліпсів та інших геометричних термінів або ж до порівнянь,

запозичених з музичного лексикону, що їх не варто тут наводити. В королівській кухні я бачив найрізноманітніші математичні прилади та музичні інструменти, форму яких кухарі наслідують, готуючи страви до столу його величності.

Лапутянські житла збудовані надзвичайно погано: стіни викривлені, ніде в помешканнях немає прямого кута. Всі ці недолатності пояснюються зневагою лапутян до практичної геометрії, якою вони гребують, як вульгарним механічним знанням. А хитромудрі вказівки, що їх вони дають своїм будівельникам, неприступні для їхнього розуму і завжди спричиняються лише до помилок. Хоч як уміло поводяться вони на папері з лінійкою, олівцем та циркулем, але в повсякденному житті я ніколи не бачив людей незграбніших, вайлуватіших і таких нетямущих у всьому, що не стосується математики або музики. Міркують лапутяни дуже погано, зате сперечаються з великим запалом, за винятком хіба що тих випадків, коли вони мають рацію; але такі випадки бувають рідко. Мрії, фантазії та вигадливість їм невідомі зовсім, і в лапутянській мові немає навіть слів для таких понять. Весь обсяг їхніх думок і інтересів обмежується двома зазначеними науками.

Більшість лапутян, а надто ті, що причетні до астрономії, з великою довірою ставляться до астрологічних віщувань, хоч і соромляться визнати це прилюдно. Але найчуднішою і найбезглуздішою здавалася мені їхня пристрасть до політики, в якій вони надзвичайно кохаються, постійно обмінюючись різними новинами, дискутуючи в питаннях державного характеру і палко обговорюючи найдрібніші партійні суперечності. Правда, такий самий нахил я спостерігав і в більшості моїх знайомих європейських математиків, хоч ніколи не міг знайти нічого спільного між цими двома галузями науки; хіба що тільки ці люди гадають, ніби керувати світом не важче, ніж обертати глобус, бо в найбільшому колі стільки ж градусів, як і в найменшому. А втім, я думаю, що ця характерна для математиків риса походить від загальнолюдської властивості втручатися саме туди і цікавитись саме тим, до чого ми найменше підготовані вченням та природою.

Лапутяни завжди тривожаться й не мають ані хвилини спокою, але їхні страхи викликані причинами, які майже не впливають на інших смертних. Вони бояться змін, що відбуваються в тілах небесних: приміром, того, що земля,

постійно зближуючись з сонцем, колись мусить бути поглинена або знищена ним; що поверхня сонця поступово вкриватиметься попелом і перестане давати світло; що земля, уникнувши нещодавно зіткнення з хвостом останньої комети, який неминуче спопелив би її, може бути знищена наступною кометою, що з'явиться, як вони вираховали, через тридцять один рік. Коли ця комета, перебуваючи в перигелії, наблизиться до сонця на певну відстань (а їхні розрахунки дають підстави до такого побоювання), то вона дістане від нього в десять тисяч разів більше тепла, ніж у розпеченому до червоного залізі; відтак, оддаляючись від сонця, вона понесе з собою і свій вогненний хвіст у мільйон чотирнадцять миль завдовжки, а земля, проходячи крізь той хвіст, буде за сто тисяч миль від ядра або головного тіла комети і мусить зайнятися і спопелітися. Боятися вони й того, що сонце, випромінюючи щодня своє тепло й нічим не поповнюючи його, має кінець кінцем зовсім згоріти й зникнути, а це спричиниться до загибелі землі та всіх планет, які дістають від нього світло.

Завжди стривожені страхом перед цими та подібними до них неминучими небезпеками, вони не можуть ні спокійно спати, ні втішатися звичайними благами та радощами життя. Стрінувшись ранком із знайомим, кожен з них насамперед питає, в якому стані сонце і який вигляд воно мало під час заходу та сходу, а також чи є надія, що земля не зіткнеться з кометою, яка наближається. Вони розмовляють про всі ці речі з таким захопленням, з яким наші хлопчики слухають різні страхіття про духів та домовиків, і, жадібно всотавши їх, боятися лягати спати.

Жінки на Лапуті мають надзвичайно жваву вдачу. Вони зневажають своїх чоловіків і страшенно люблять чужинців, яких на острові завжди буває чимало: вони з'являються до двору з континенту як посланці різних міст та громад або в своїх приватних справах. Але остров'яни вважають жителів континенту за нижчих від себе, бо ті не здатні до споглядання. Саме з-поміж них острівні дами вибирають собі коханців; погано тільки те, що поводяться вони занадто вільно і почувають себе цілком безпечно, бо їхні чоловіки так заглиблюються в свої міркування, що коханці можуть дозволити собі в їхній присутності будь-які любові — аби тільки перед чоловіком був папір та математичне приладдя і поруч нього не стояв ляскач.

Дружини та доньки лапутян скаржаться на своє від-

людне життя на острові, хоч, по-моєму, це найкраще місце в світі; живуть вони там у достатку та розкошах і роблять, що хочуть, а все ж їх завжди приваблює світ і столичні втіхи. Проте спускатись у Лагадо їм можна тільки з особливого дозволу короля, а дістати його не легко, бо тамтешні вельможі з власного досвіду знають, як важко умовити жінку повернутися звідти. Мені розповідали, як одна вельми поважна придворна дама, дружина прем'єр-міністра, першого багатія в королівстві, чоловіка дуже гарного з виду і страшенно в неї закоханого, мати кількох дітей, покинула його найрозкішніший на острові палац і, пославшись на недугу, спустилася до Лагадо, де й ховалася кілька місяців, поки король не видав наказ розшукати її. Даму знайшли в убогому шинку, вдягнуту в лахміття, бо вбрання своє вона застала, щоб утримувати старого, потворного лакея, який щодня бив її і від якого її взяли майже силоміць. І хоч удома чоловік зустрів її надзвичайно привітно й не докорив її і словом, вона незабаром знову втекла до того ж таки коханця, забравши з собою всі фамільні коштовності, і відтоді про неї нічого не чули.

Читач, напевне, скаже, що така історія могла трапитися швидше в Англії чи в Європі, аніж у такій далекій країні. Але я прошу взяти на увагу, що примхи жіноцтва не обмежені ні кліматом, ні нацією і насправді далеко одноманітніші, ніж це може здатися.

Через якийсь місяць я так опанував тамтешню мову, що міг вільно відповідати мало не на всі запитання короля, коли мав честь бувати в нього. Його величність анітрохи не цікавили ні наші закони, ні урядування, ні історія, ні релігія, ні звичаї країв, де я був, і він обмежував свої запитання самим станом математики, та й то слухав мене з великою зневагою та байдужістю, дарма що з обох боків його завжди стояло два ляскачі, які раз у раз збуджували його увагу своїми пухирями.

РОЗДІЛ III

Явище, яке пояснюється за допомогою сучасної філософії та астрономії. Великий розвиток астрономічних знань у лапунтян. Королівський метод придушувати повстання.

Я попросив його величність дозволити мені оглянути дивовижі на острові, і він ласкаво дав свою згоду на це,

звелівши моєму вчителєві супроводжувати мене. Найбільше хотів я дізнатись, якими природними чи штучними причинами пояснюються різноманітні рухи острова, про що тепер розповім і читачеві з філософського погляду.

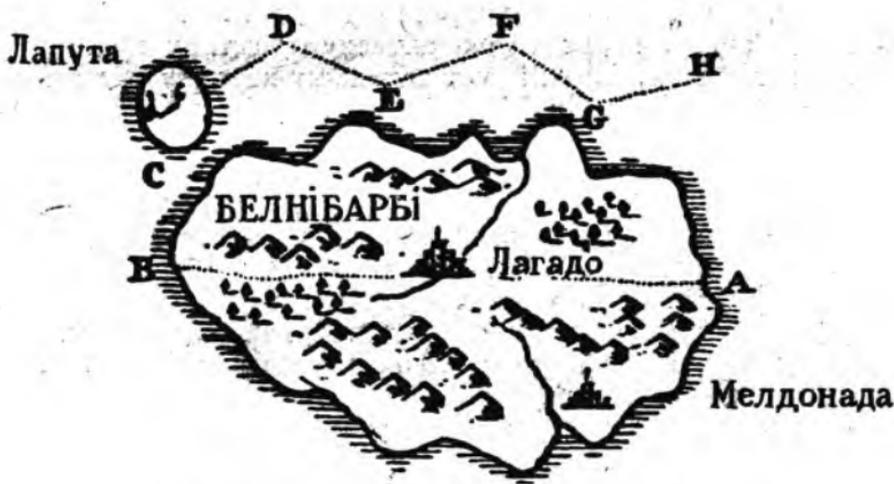
Летючий, або плавучий, острів має форму правильного кола діаметром у сім тисяч вісімсот тридцять сім ярдів, або близько чотирьох з половиною миль, і, отже, його поверхня становить десять тисяч акрів. Завтовшки він має триста ярдів. Дно, або спідня поверхня, що її видно тільки тоді, як дивитися знизу, являє собою алмазну пластину ярдів з двісті завтовшки. На ній у звичайному порядку лежать різні породи мінералів, укриті зверху шаром родючого ґрунту на десять-дванадцять футів завглибшки: Горішня поверхня острова нахилена від обводу до середини, і тому роса та дощова вода, що падає на острів, пройшовши рівчаками, стікає в чотири великі водозбори. Кожен з них має близько півмилі в обводі і лежить на двісті ярдів від центра острова. Вода у водозборах вдень випаровується проти сонця, і тому переповнені вони не бувають. До того ж, король з власної волі може підняти острів над хмари, де немає випарів, і таким способом уникнути дощу чи роєи, бо навіть найвищі хмари, як кажуть усі натуралісти, не можуть зніматися більш як на дві милі над землею; у тій країні принаймні таких випадків ніколи не було.

В самому центрі острова є провалля діаметром ярдів у п'ятдесят, крізь яке астрономи сходять у велику печеру, що має форму купола і зветься *Фландона Ганьоль (Печера астрономів)*. Лежить вона на сто ярдів під горішньою поверхнею алмазу. У цій печері завжди горить двадцять ламп, і їхнє світло, відбиваючись од алмазних стін, заливає все навкруги. У печері повно-повнісінько найрізноманітніших секстантів, квадрантів, телескопів, астролябій та іншого астрономічного приладдя, але головне диво, від якого залежить доля цілого острова,— то величезного розміру магніт у формі ткацького човника. Він має шість ярдів завдовжки і принаймні три ярди завтовшки в найгрубшому місці. Цей магніт тримається на міцній алмазній осі, яка проходить крізь його середину, і встановлений так точно, що повертається від найлегшого дотику руки. Його вміщено в порожній алмазний циліндр на чотири фути заввишки, стільки ж завтовшки та на дванадцять ярдів у діаметрі, що стоїть горизонтально на восьми алмазних ніжках, кожна в шість ярдів заввишки. В середині внутрішньої поверхні

циліндра є дві заглибини на дванадцять дюймів, в які встромлено кінці осі і в яких вона, коли треба, обертається.

Ніяка сила не може зсунути магніт з місця, бо циліндр та ніжки становлять єдине ціле з алмазом, що є спідньою частиною острова.

За допомогою магніта острів і рухається то вгору, то вниз або пересувається в одній площині, бо щодо частини

землі, підвладної монархові Лапути, магніт з одного кінця має відштовхну силу, а з другого — притягальну. Поставивши магніт сторч, притягальним полюсом до землі, лапутяни знижують острів, а коли повернуть донизу відштовхний полюс, то острів підіймається просто вгору. Коли магніт поставити навскоси, острів рухатиметься так само навскіс, бо сили магніта завжди діють по лініях, рівнобіжних його напрямкові.

Саме цей навскісний рух пересуває острів з одної частини володінь монарха до іншої. Щоб зрозуміти спосіб його руху, припустімо, що AB — це лінія, яка проходить через королівство Белніварбі, лінія cd — магніт, де d — відштовхний полюс, а c — притягальний; і що острів перебуває над пунктом C . Коли магніт стоїть у напрямку cd і його відштовхний полюс повернено вниз, тоді острів піде навскіс угору в напрямі до D . Коли він дійде D , повернімо магніт навколо осі так, щоб його притягальний полюс обернувся до E , — тоді й острів піде навскіс в напрямі до E .

Коли знову повернути магніт і поставити його в напрямку EF , відштовхним полюсом донизу, то острів піде навскіс угору в напрямі до F , звідки, повернувши притягальний полюс до G , острів можна перевести до G і від G до H , повернувши магніт так, щоб його відштовхний полюс дивився просто вниз. Отже, міняючи, коли треба, напрямок магніта, можна змусити острів то підніматись, то знижуватись у навскісному напрямі, і таким чергуванням руху вгору та вниз (при невеликому нахилі магніта) острів пересувається від одної частини держави до іншої.

Треба тільки зауважити, що острів не може виходити за межі своєї держави або підніматись вище як на чотири милі. Тамтешні астрономи (які написали великі наукові трактати про свій магніт) пояснюють це тим, що магнітне тяжіння діє лише на відстані чотирьох миль і що мінералу, який впливає на магніт Лапути з надр землі та з моря, на відстані шести ліг од берега, немає ні в якому іншому місці земної кулі, крім володінь його величності. Користуючись перевагами такого вигідного становища, король легко може підкорити будь-яку країну, що лежить у полі притягання його магніта.

Коли магніт стоїть паралельно до площини горизонту, острів зупиняється, бо в такому стані полюси магніта, перебуваючи на однаковій відстані від землі, діють з однаковою силою — один штовхає острів угору, а другий тягне його вниз, — і тому ніякого руху не відбувається.

Доглядати магніт доручено вченим астрономам, які з наказу короля час від часу змінюють його напрям. Більшу частину свого життя вони спостерігають небесні тіла крізь підзорні труби, які набагато перевищують наші телескопи; хоч найбільші з них не довші за три фути, проте збільшують краще, ніж наші стофутові, та ще й дають чистіше відображення зірок. Ось чому в своїх відкриттях лапутяни далеко випередили наших європейських астрономів і вмістили в своєму каталозі неба десять тисяч зірок, тоді як у найповнішому нашому каталозі немає і третини цього числа *. Крім того, вони відкрили дві маленькі зірки — супутники Марса, що обертаються навколо нього і лежать від центра головної планети перший — на відстані трьох, а другий — п'ятьох її діаметрів. Перший обертається навколо Марса за десять годин, а другий — за двадцять одну з половиною. Отже, квадрати часу їхніх обертань майже пропорційні кубам їхньої відстані від центра Марса, і це наочно дово-

дять, що вони підлягають тому ж таки законів тяжіння, який керує всіма небесними тілами.

Лапутянські вчені спостерігали дев'яносто три різні комети й з великою точністю встановили періоди їхнього повернення. Якщо вони не помиляються (а вони твердо впевнені у справедливості своїх висновків), то дуже бажано було б опублікувати їхні спостереження, і тоді теорія комет, що й досі кульгає на обидві, набула б такої ж довершеності, як і інші галузі астрономії.

Король міг би стати найабсолютнішим монархом у світі, якби йому пощастило переконати міністрів діяти спільно з ним; але в кожного з них є маєток на континенті, і, зважаючи на те, що становище придворних фаворитів надто хистке, вони не хочуть погодитися на поневолення країни.

Коли б яке-небудь місто зняло бунт або відмовилося сплачувати звичайні податки, король має змогу втихомирити жителів двома способами. Перший, менш жорстокий, полягає в тому, що острів зупиняють у повітрі над містом та околицьніми землями і таким чином позбавляють непокірних благодійного сонячного світла та дощів, чим викликають там голод і хвороби. А якщо провиня заслугує більшого, то, крім того, скидають на них здоровенне каміння, від якого можна врятуватися, тільки заховавшись у підвали чи льохи, бо покрівлі будинків при цьому руйнуються. Коли ж повстанці виявляють особливу впертість, король вдається до останнього засобу: острів спускають просто на їхні голови і нищать дощенту все — і будівлі, і людей. Проте до цього крайнього способу король вдається дуже рідко: з одного боку, йому самому це не до вподоби, а з другого — і міністри не наважуються радити такого, боячись накликати на себе ненависть народу і заподіяти неабиякої шкоди своїм володінням, що їх мають унизу, на континенті, бо острів належить тільки королю.

Є ще й інша, важливіша причина, з якої королі цієї країни завжди почували нехіль до такого жакливого діяння і зважувалися на нього хіба в крайньому випадку. Якщо в місті, засудженому на зруйнування, є високі скелі — а вони бувають у більшості великих міст, побудованих так, мабуть, саме з метою запобігти катастрофі, — або в ньому багато високих шпилів чи кам'яних стовпів, то швидко падіння острова може пошкодити його спідню поверхню, що, як я вже казав, складається з одного суцільного алмазу в

двісті ярдів завгрубки і може розколотись від міцного поштовху або лопнути, занадто наблизившись до вогню, що йде від будинків унизу, як то часто трапляється із чавунними та кам'яними дошками наших камінів. Населення добре знає все це і, обстоюючи свою волю чи власність, розуміє, до якої межі можна доводити свою впертість. Та й король, хоч і вирішить іноді розчавити яке-небудь місто, наказує спускати острів якнайобережніше, нібито з жалю до своїх підданців, а насправді — боячись пошкодити алмазне дно. Бо тоді, на думку всіх їхніх філософів, магніт не триматиме більше острів у повітрі і вся його маса впаде на землю.

Років за три перед моїм прибуттям на Лапуту, коли король подорожував над своїми володіннями, сталася надзвичайна подія, яка мало не спричинилася до загибелі тої монархії або принаймні її теперішнього державного ладу. Ліндаліно, друге за своїми розмірами місто в королівстві, було першим на шляху його величності. Через три дні після цього візиту городяни, які часто скаржились на великі утиски, зачинили міську браму, заарештували губернатора і з дивовижною енергією та швидкістю спорудили в чотирьох кутках міста (площа його становить правильний чотирикутник) чотири великі башти, такі ж заввишки, як і гостроверха гранітна скеля в самому центрі міста. Наверху кожної башти, так само як і наверху скелі, вони поставили по великому магніту і, крім того, запасли багато горючого палива, сподіваючись сильним полум'ям розколоти спідню поверхню острова, коли б їхній план з магнітами зазнав невдачі.

Тільки через вісім місяців короля повідомили про те, що ліндалінці зчинили бунт, і тоді він наказав спрямувати острів до того міста. Городяни були однодушні; вони наперед запаслись провіантом, а воду мали з великої річки, що протікала через місто. Король кілька днів тримав острів над повстанцями, позбавляючи їх дощу і сонця. Він звелів спустити вниз безліч мотузок, але нікому й на думку не спало подати йому прохання, зате до Лапути полетіло чимало надзвичайно зухвалих претензій, в яких вимагалось відшкодувати всі заподіяні місту кривди, повернути привілеї, надати населенню право самому обирати губернатора та подібні до цього нісенітници. Його величність у відповідь звелів усім остров'янам кидати на місто з нижньої галереї велике каміння, але городяни врятувались від цього

лиха, поховавшись із своїм майном у чотирьох баштах, в інших кам'яницях та по льохах.

Тоді король вирішив будь-що приборкати непокірних і наказав повільно спустити острів на сорок ярдів від верхівок башт і скелі. Наказ було виконано, але урядовці, яким це було доручено, виявили, що спуск відбувався значно швидше, ніж звичайно. Повернувши магніт, вони ледве спромоглися зупинити острів, але помітили, що якась сила і далі тягне його вниз. негайно повідомивши короля про це дивне явище, вони попросили дозволу підняти острів вище. Король згодився, тоді скликали велику раду, і урядовцям, які віддали магнітом, звеліли бути присутніми на ній. Один з найстаріших та найдосвідченіших з них дістав дозвіл провести придуману ним спробу. Він узяв міцний шнурок завдовжки в сто ярдів і, коли острів піднявся над містом на таку височінь, що помічена ними притягальна сила перестала діяти, прив'язав до кінця шнурка уламок алмазу з домішкою залізняку такого складу, як у спідній поверхні острова, і став повільно спускати його з нижньої галереї на верх одної з башт. Не встиг алмаз спуститися й на чотири ярди, як урядовець відчув, що його смикнуло вниз з такою силою, що він ледве витяг шнурок назад. Потім він скинув з острова кілька уламоків алмазу і помітив, що всі їх з великою силою притягала башта. Таку ж спробу було проведено і з іншими трьома баштами та зі скелею, і наслідки кожного разу були однакові.

Ця подія розладнала всі плани короля; я не зупинятимусь на зайвих подробицях і скажу тільки, що йому таки довелося дати спокій тому місту.

Один королівський міністр запевняв мене, що якби острів спустився над містом надто низько і не зміг би вже піднятися знову, то городяни назавжди позбавили б його здатності пересуватися, вбили б короля та всіх міністрів і цілком змінили б державний лад.

Основний закон цієї держави забороняє королю та двом його старшим синам залишати острів, те ж саме стосується і королеви, поки вона здатна родити дітей.

РОЗДІЛ IV

Автор покидав Лапуту; його спускають у Белнібарбі, і він прибуває до столиці. Опис столиці та прилеглих місцевостей. Один вельможа гостинно приймає автора в себе. Його розмова з цим вельможею.

Не можу сказати, щоб на острові зі мною погано поведились, проте я почував у ставленні до себе деяку зневагу, бо й король, і його підданці з усіх галузей знання цікавляться тільки математикою та музикою, а я в цих галузях знав менше за них, і тому поважали вони мене дуже мало.

З свого боку і я, оглянувши все, варту уваги, дуже хотів покинути острів, бо його жителі мені вже вкрай набридли. Вони, правда, великі знавці у двох згаданих мною галузях науки, які я завжди поважав та дещо й сам тямлю в них, але разом із тим лапутяни такі абстрактні і так заглибились в умоглядні мудрування, що я ніколи не зустрічав неприємніших співрозмовників. Під час мого двомісячного перебування на Лапуті я розмовляв лише з жінками, крамарями, ляскачами та придворними пажами, і тому мене зрештою почали відверто зневажати, хоч тільки від цих осіб я і міг дістати розумні відповіді на свої запитання.

Завдяки своїй наподегливості, я добре засвоїв тамтешню мову; але життя на острові, де я бачив так мало уваги до себе, ставало мені дедалі оесоружніше, і я твердо вирішив залишити його при першій нагоді.

При дворі був один вельможа, близький родич короля, якого всі вважали за найбільшого неука й дурня і тільки через споріднення з королем віддавали йому належну шану. Він зробив великі послуги короні, мав чималі природні здібності та добру освіту, був дуже порядною і чесною людиною, але не мав музичного слуху і, за словами його недругів, часто грав невлад. Крім того, вихователі лише з великими труднощами навчили його доводити найлегші математичні теореми. До мене цей вельможа ставився надзвичайно прихильно і часто вшановував мене своїми візитами, під час яких розпитував про життя у Європі, про наші закони та звичаї, про побут і освіту в різних країнах, що їх мені довелося бачити. Він дуже уважно слухав мої розповіді й завжди робив цілком слушні зауваження. Відповідно до свого становища він мав двох ляскачів, але брав їх з собою тільки до двору або коли віддавав офіціальний ві-

зит і зараз же відпускав їх, тільки-но ми залишалися вдвох.

Ось цю поважну особу я й просив поклопотатись перед королем, щоб той дозволив мені покинути острів, і мій доброзичливець хоч і з жалем, як він зволив мені сказати, але виконав моє прохання. Він зробив мені кілька вигідних пропозицій, які я відхилив, висловивши, проте, найглибшу вдячність за них.

16 лютого я попрощався з королем та його двором. Його величність наділив мене подарунками, які коштували щось із двісті англійських фунтів; так само обдарував мене й мій протектор, родич короля, давши, крім того, ще й листа до свого приятеля в Лагадо. Острів у той час був над горами милі за дві від столиці, і мене спустили з нижньої галереї в такий же спосіб, як колись підняли.

Континент, що становить володіння монарха Лапути, називається *Белнібарбі*, а столиця, як я вже казав раніш, має назву *Лагадо*. Я з приємністю відчув під ногами твердий ґрунт і, вдягнений по-місцевому та досить обізнаний з тамтешньою мовою, без будь-яких труднощів добрався до міста. Швидко знайшовши будинок вельможі, до якого я мав рекомендацію, я передав йому листа від його високоповажного друга з острова, і мене прийняли дуже люб'язно. Цей лорд — його звали Мюноді — дав мені помешкання в своєму будинку, де я й жив протягом усього мого перебування в Лагадо, користуючись надзвичайною гостинністю господаря.

Другого ранку по моїм прибутті лорд Мюноді повіз мене оглядати місто, яке разів у два менше ніж Лондон, але будинки в ньому дуже дивні і майже всі зовсім занедбані. По вулицях, утупивши очі перед себе, гасали люди; вони мали дикий вигляд і були вдягнуті здебільшого у лахміття. Проминувши одну з міських брам, ми проїхали милі зо три полем, де я бачив багато селян, що з якимось знаряддям порпались у землі; але що саме вони робили, я розібрати не міг. Не помітив я також ніде ні хлібів, ні трав, дарма що ґрунт був, як видно, дуже родючий. Незвичайний вигляд міста й полів не міг не здивувати мене, і я насмілювався попросити пояснень у свого супутника. Я не розумів, яким чином при безлічі заклопотаних людей, при стількох руках, які нібито щось робили і в місті, і в полі, ніде не видно добрих наслідків їхньої праці. Навпаки, мені ще ніколи не доводилось бачити гірше оброблених ла-

нів та більш незграбних і занедбаних будинків, а зовнішній вигляд людей та їхня одіж свідчили тільки про крайню нужду та злидні *.

Лорд Мюноді був дуже значною особою і протягом кількох років займав пост губернатора в Лагадо, але через намову міністрів його звільнили як непридатного до урядування. Проте король не позбавив його своєї прихильності і вважав за добромисну, хоч і невеликих розумових здібностей, людину.

Вислухавши мою одверту думку про країну та її мешканців, лорд зауважив тільки, що я не досить довго живу тут, щоб правильно міркувати про все, що різні нації мають різні звичаї, і додав ще кілька фраз такого ж загального характеру. Та коли ми повернулись до його палацу, він спитав, як подобається мені його будинок, які недолатності знайшов я в ньому і що можу сказати про зовнішній вигляд та одяг його слуг. Таке запитання він міг поставити цілком вільно, бо все в господі вражало розкішшю, порядком та охайністю, і я щиро відказав, що його розум, здібності й багатство охороняють його від усіх хиб та вад, до яких призводять інших безрозсудність і злидні. Його ясновельможність, щоб мати більше дозвілля для розмови на цю тему, запропонував відвідати його маєток ліг за двадцять від міста. Я сказав, що я весь до його послуг, і на другий день ранком ми поїхали туди.

Дорогою він показував мені різні способи, якими тамтешні селяни обробляють свої лани, але всі вони були незбагненні для мене, бо лише подекуди я міг побачити якийсь пагонець чи бадилинку. Та через три години подорожі картина стала зовсім інша. Ми потрапили в надзвичайно гарну місцевість: близько одна коло одної стояли чепурненькі селянські хатки, наділи було обгороджено тинами й поділено на луки, ланки й виноградники. Не пригадаю, щоб я коли-небудь бачив приємніший краєвид. Його ясновельможність, помітивши, що обличчя моє прояснюється, зітхнув і сказав, що це починаються його володіння і таке буде аж до його дому; що майже всі земляки глузують з нього і дорікають йому за погане господарювання та прикрий взірець, який він дає державі. Проте, як додав лорд, наслідувачів у нього обмаль, і це такі ж старі, уперті й недолугі люди, як і він сам.

Нарешті ми під'їхали до будинку благородного стилю, спорудженого за найкращими правилами стародавнього

будівельного мистецтва. Водограї, сади, алеї, гаї— все тут було розташовано дуже розумно і з великим смаком. Я віддав належну хвалу всьому, що бачив, але його ясно-видіможність начебто не звертав уваги на мої слова. Тільки по вечері, коли ми залишилися віч-на-віч, він із сумним виглядом сказав, що йому, мабуть, доведеться зруйнувати свої будинки і тут, і в місті й перебудували їх на сучасний зразок, а також знищити все господарство і завести нове, таке, як у всіх, звелівши зробити те саме і своїм орендарям. В іншому разі його звинуватять у гордуванні, химерності, афектації, неутві та примхливості, і це, напевне, збільшить незадоволення його величності.

Він висловив думку, що моє захоплення, мабуть, згасне або вельми охолоне, коли я почую від нього деякі речі, про які мені навряд чи доводилося чути при дворі, бо там народ занадто заглибився в розумування і не помічає того, що робиться внизу. В загальних рисах його розповідь зводилася ось до чого: років з сорок тому кілька людей з континенту піднялись на Лапуту — чи то в якихось справах, чи то задля розваги — і, проживши там п'ять місяців, вернулися назад, поверхово обізнані з математикою, але сповнені легковажних ідей, що панують на тому повітряному острові. Дома ці особи почали ганити все старе й заходилися ставити на новий ґрунт і мистецтво, і науку, і мову, і техніку. Щоб здійснити свої плани, вони добилися в короля дозволу заснувати в Лагадо Академію прожектерів, і ця манія так поширилася серед народу, що тепер у цілому королівстві немає жодного чималого міста, де не було б такого закладу. В цих академіях професори вигадують нові правила й методи рільництва та будівництва, а також не знані ще прилади й знаряддя для різних ремесел та промисловості. Вони кажуть, ніби з допомогою їхніх винаходів одна людина побудує за десятьох; ніби протягом тижня можна буде спорудити палац з такого тривкого матеріалу, що він стоятиме вічно, не потребуючи ремонту; ніби всі земні плоди достигатимуть тоді, коли того захочуть люди, а врожай буде більший за теперішній у сто разів. Багато ще чого вони кажуть, та всі ті обіцянки хибують на одне: жоден з проектів ще не закінчений, а тим часом країна зубожіла, будинки поруйнувалися і люди ходять голодні та обдерті. Але ті мудрі не тільки не зневірюються, а й ще з більшим запалом вдаються до нових проектів, спонукувані водночас розпачем і надією. Щодо самого Мюноді, то, за його словами, він лю-

дина не заповзятлива, і його цілком задовольняє старий уклад життя; він живе в будинках, споруджених його предками, і в усьому наслідує їхній приклад, уникаючи будь-яких новин. Так само, як він, живуть і ще деякі вельможі та дворяни; але всі дивляться на них скоса, із зневагою, як на верогів науки, невігласів і шкідливих для держави людей, що дбають лише за свої вигоди та неробство, нехтуючи загальним поступом країни.

Розповівши мені про це, лорд додав, що ні в якому разі не хоче дальшими подробицями позбавити мене приємності особисто побачити їхню Велику Академію, куди він вирішив мене повезти. Він тільки просив, щоб по дорозі я звернув увагу на руїни під горою, милі за три звідти, і розказав мені їх історію. У нього за півмилі від дому був гарний млин, що стояв на великій річці і задовольняв потреби не тільки його родини, а й багатьох його орендарів. Років з сім тому до нього з'явилися кілька прожектерів з пропозицією зруйнувати той млин, а збудувати новий на схилі гори, прокопавши для цього на гребені гори довгий канал, що правив би за водозбір, куди машини трубами подаватимуть воду для млина; мовляв, вітер на верховині хвилюватиме воду й надаватиме їй руху, отже коли вона спадатиме вниз схилом гори, то, щоб крутити колесо млина, її буде потрібно вдвоє менше, ніж коли вона тече ледь похилою місцевістю, як у річці. В той час між лордом Мюноді та двором були незгоди, і за порадою приятелів він погодився на таку пропозицію. По двох роках роботи, до якої було приставлено сто чоловік, проект провалився, а прожектери подалися собі геть, скинувши всю провину на нього; відтоді вони весь час глузують з нього й підмовляють на таку ж спробу інших з однаковою гарантією успіху та розчарування.

Через кілька днів ми повернулися до міста, але його ясновельможність, з огляду на свою погану славу в Академії, не хотів везти мене туди сам, а попросив зробити це одного з своїх друзів, відрекомендувавши мене як людину, що дуже кохається в різних винаходах і до того ж надзвичайно допитливу та легковірну. І треба сказати, що в цьому була частка правди, бо замолоду я сам був неабияким прожектером.

РОЗДІЛ V

Авторові дозволено оглянути Велику Академію в Лагадо. Докладний опис Академії. Мистецтва; що їх досліджують професори.

Академія міститься не в одному будинку, а в двох рядах суміжних будівель обабіч вулиці, на місці колишньої пустки, спеціально для цього купленої і забудованої.

Ректор прийняв мене дуже привітно, і я відвідував Академію багато днів поспіль. У кожній кімнаті працює один або кілька прожектерів, а загалом я побував, гадаю, не менш як у п'ятистах кімнатах.

Перший винахідник, до якого я зайшов, був хирлявий чоловічок з закуреними руками і обличчям, з розпатланим і підпаленим у багатьох місцях волоссям та бородою. Його одяг, сорочка й шкіра були однакового кольору. Він уже вісім років працював над проектом видобування сонячного проміння з огірків, що його він мав намір зберігати в герметично закоркованих посудинах і нагрівати ним повітря в хмарне, дощове літо. Від нього я довідався, що через вісім років він, безперечно, зможе постачати за недорогої ціни сонячне світло для губернаторових садів. Але він скаржився на скруту і просив подарувати йому хоч би щонебудь як заохочення його винахідливості, тим більше, що того року огірки коштували дуже дорого. Знаючи їхню звичку канючити в кожного, хто до них заходить, лорд Мюноді дав мені грошей, і я міг зробити винахідникові невеликий подарунок.

Зайшовши до іншої кімнати, я ту ж мить мало не вискочив з неї, бо в лице мені вдарив жажливий сморід. Але мій проводир-підштовхнув мене вперед, пошепки благаючи не завдавати вченому образи, що буде для нього дуже болюче, і тому я не міг навіть затулити собі носа. Винахідник з цієї кімнати був найстаріший член Академії. Обличчя й борода його були блідо-жовтого кольору, руки й одяг загіджені калом. Коли мене відрекомендували йому, він міцно обійняв мене, хоч я радо уник би такої честі. Робота його від перших же днів появи в Академії полягала в перетворенні людських екскрементів на їжу, якою вони були раніше. Він видобував з них деякі складові частини, знищував забарвлення, якого надає їм жовч, випарював сморід і відокремлював слину. Місто щотижня давало йому в

дарунок повну людського посліду посудину, завбільшки як брістольське барило.

Я бачив ще одного вченого, що перепалював лід на гарматний порох. Той показав мені написаний ним трактат під назвою «Ковкість огню», який він збирався видати.

Був там надзвичайно вигадливий архітектор, що винайшов новий метод спорудження будинків — починаючи з даху і кінчаючи фундаментом. Свій проект він обгрунтував посиленням на двох розумних комах — павука та бджолу, які роблять так само.

Працював в Академії і сліпий учений з кількома сліпими учнями. Робота їхня полягала у змішуванні малярських фарб, що їх вони за вказівками свого вчителя навчались одрізняти одну від одної навпомацки й по запаху. Мені, очевидно, не пощастило, бо за моєї присутності учні раз у раз помилялись, та й сам професор рідко вгадував фарби. Його там дуже поважають і всіяко заохочують до дальшої роботи.

В іншій кімнаті мене дуже потішив винахідник, що вигадав новий метод орати землю з допомогою свиней і таким способом уникати витрат на плуги, худобу та робітників. За цим методом, на акрі поля, яке мають виорати, через кожні шість дюймів на глибині у вісім дюймів закопують жолуді, фініки, каштани чи інші плоди, що їх полюбляють свині; потім на поле випускають шістсот або й більше свиней, і ці тварини, шукаючи їжі, за кілька днів зорюють весь ґрунт, а до того ще й водночас угноюють його. Правда, досвід показав, що витрат і часу такий спосіб бере багато, а врожай, якщо він взагалі буває, виходить мізерний. Проте ні в кого немає сумніву, що цей проект може бути дуже вдосконалений.

У сусідній кімнаті всі стіни та стеля були в павутинні і залишався тільки вузький прохід для вченого. Коли я ступив на поріг, професор голосно остеріг мене, щоб я не пошкодив павутиння. Далі він почав нарікати на фатальну помилку, що її припустилося людство, так довго розводячи шовкопрядів і не використовуючи безлічі звичайних хатніх павуків, які не тільки тчуть, а й сукають нитки. Він пояснив, що, використовуючи павуків, можна буде не красити шовку, і цілком переконав мене, показавши безліч різнобарвних мух, якими він годував павуків, певний, що мушині барви засвоюватимуться павуком при перетравлюванні їжі й надаватимуть певного кольору й павутинню. Він споді-

вався, що, маючи мух усіх відтінків, зможе задовольнити будь-які смаки,— треба тільки знайти придатну для них їжу з камеді, олії чи якоїсь іншої глеюватої речовини, щоб зробити павутиння цупкішим і міцнішим *.

Був там і астроном, який мав намір поставити сонячний годинник на великому флюгері міської ратуші, щоб погодити річний та добовий рух землі і сонця з випадковими змінами вітру.

Я поскаржився на те, що в мене почало різати в животі, і мій проводир зараз же повів мене до кімнати, де працював видатний лікар, який уславився лікуванням шлункових хвороб за допомогою двох протилежних операцій, що їх він робив одним і тим самим інструментом. Він брав великий міх з довгим тонким наконечником з слонової кістки, засовував цей наконечник на вісім дюймів у задню кишку і запевняв, що, роздимаючи міх, може висушити кишки, як пухир. А коли недуга була гостріша, він засовував наконечник тоді, як міх був повний повітря, і вганяв це повітря у кишку пацієнта, а потім витягав інструмент, щоб знову наповнити його повітрям, затикаючи на той час задню кишку великим пальцем. Коли повторити цю операцію три або чотири рази, то повітря з силою рине назовні, виносячи з собою, як вода з насоса, всі шкідливі речовини, і пацієнт одужує. Я бачив, як він зробив обидва ці досліди над собакою, але не міг помітити ніяких наслідків від першого. Після другого досліду тварина мало не луснула і спорожнилася з такою силою, що мені й моему супутникові стало гидко. Собака зараз же здох, і, коли ми залишали лікаря, він намагався відживити його тою ж таки операцією *.

Я відвідав ще багато кімнат, але, дбаючи за стислість викладу, не обтяжуватиму читача описом усіх див, які я там бачив.

Досі я побував лише в одній половині Академії; що ж до другої, то вона призначена для тих, хто рухає вперед умглядні науки. Скажу дещо й про неї, згадавши спершу ще одного славетного вченого, якого всі там звуть *універсальним митцем*. Він розповів нам, що вже тридцять років віддає свої думки поліпшенню умов людського життя. У нього дві великі кімнати, повні різних дивовижних речей, та п'ятдесят помічників. Одні згущували повітря і перетворювали його на суху, відчутну матерію, вилучаючи з нього селітру і відціджуючи воду та інші рідкі частки *; другі намагалися розм'якшити мармур так, щоб з нього можна

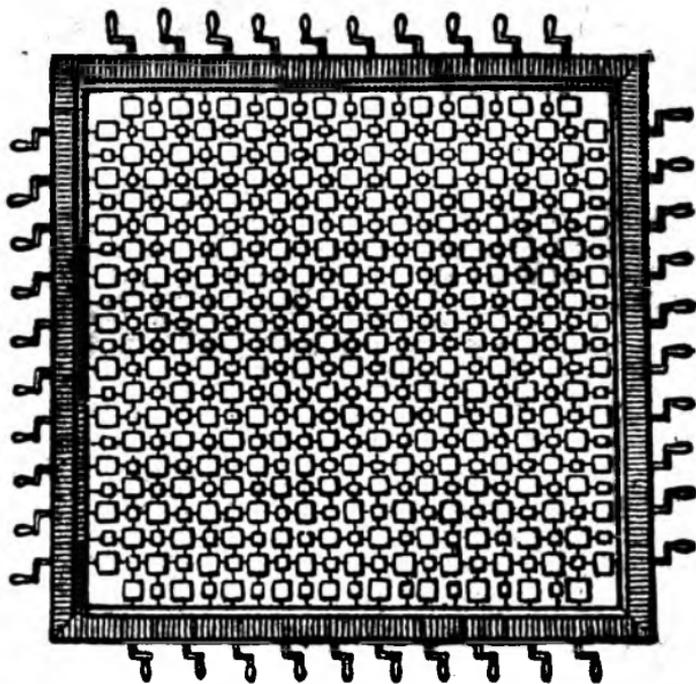
було робити подушки для постелі й подушечки для шпильок; треті перетворювали на камінь копита живого коня, щоб вони не зношувались. Сам митець тим часом обмірковував два великі проекти: перший — засівати лани околотом, де, як він каже (і доводить це численними експериментами, що їх я не міг зрозуміти), саме й криється продуктивна сила, і другий — запобігати ростові шерсті, прикладаючи до шкіри молодих ягнят суміш з камеді, мінеральних та рослинних речовин. Він сподівався, що незабаром постачатиме голих овець на все королівство.

Далі ми перейшли до другої половини Академії, де, як я сказав, працювали прожектири в галузі уможлидних наук.

Перший професор, якого мені довелося побачити, хазяйнував у великій залі, де було сорок учнів. Привітавшись, я з цікавістю став розглядати машину, яка займала більшу частину зали. Вчений помітив це й просив не дивуватися, що його система вдосконалення уможлидних наук базується на практичних і механічних операціях. Мовляв, незабаром увесь світ змушений буде визнати їхню доцільність, і він пишається тим, що благороднішої, величнішої думки ніколи ще не виникало в людському мозку. Кожен знає, як важко з допомогою звичайних методів опанувати те чи те мистецтво або ж досконало засвоїти якусь галузь науки; тим часом, користуючись його системою, найнездатніша людина, доклавши трохи фізичних зусиль та невеликих витрат, зможе писати книжки в питаннях філософії, поезії, політики, права, математики та теології, і для цього їй не треба буде ні геніальності, ні знань. Професор підвів мене до машини, навколо якої рядами вишикувались його учні. Машина ця мала двадцять квадратних футів і стояла посередині зали. Поверхня її складалася з дерев'яних дощочок розміром із гральну кісточку, подекуди більших, подекуди менших, зв'язаних одна з одною тонким дротом. На дощечках були наліплені клаптики паперу, списаного всіма словами їхньої мови в усіх відмінках, часах та способах, але без ніякого ладу. Професор попередив, що пускає машину в хід, і попросив мене дивитись уважніше. З його наказу учні взяли за залізні ручки, що їх було сорок навколо рами машини, і враз крутнули їх, змінивши тим весь розклад слів. Тоді він звелів тридцяти шістьом учням повільно читати рядки, як вони лягли на машині, і коли ті натрапляли на три-чотири слова, що разом давали якийсь натяк на доладне речення, вони диктували їх іншим чоти-

рьом учням. Цю вправу повторили три або чотири рази: машина була збудована так, що з кожним поворотом слова розташовувалися по-іншому, бо квадратики переверталися з боку на бік *.

Юні учні витрачали на ці вправи по шість годин на день, і професор показав мені безліч величезних томів, що містили записані вже таким способом фрази. Він мав намір поєднати їх і, користуючись з цього багатющого матеріалу, дати

світові закінчену збірку всіх наук та мистецтв; утім, на його думку, ця справа посувалася б куди краще і швидше, якби суспільство утворило спеціальний фонд, щоб спорудити в Лагадо ще сот із п'ять таких машин, і доручило наглядачам збирати такі ж комбінації слів, щоб потім з'єднати їх до купи.

Він розповів мені, що цей винахід змалку полонив усі його думки, що тепер його машина обіймає весь словник і що він якнайточніше вираховував уживані в книжках пропорції між артиклями, іменниками, дієсловами та іншими частинами мови.

Я щиро подякував цьому видатному вченому за докладне пояснення і пообіцяв, якщо повернуся колись на батьківщину, оголосити його там єдиним винахідником цієї чудової машини, схему якої я, з дозволу професора, накреслив на папері й додаю до наведеного вище опису. Я сказав також, що, хоч наші європейські вчені й мають звичку привласнювати винаходи один одного (в чому, проте, є й своя користь, бо це викликає дискусії про право першості), я вживу всіх заходів, щоб честь цього винаходу належала лише йому й ніким не заперечувалася.

Потім ми відвідали школу мовознавства, де три професори обмірковували проекти вдосконалення рідної мови.

Перший проект пропонував скоротити усну мову, звівши багатоскладові слова до однокладових і екасувавши дієслова та дієприкметники, бо в дійсності всі можливі речі — самі іменники.

Другий проект передбачав цілковите знищення всіх слів узагалі, що, мовляв, було б вельми корисно для здоров'я і зберігало б безліч часу, бо всім відомо, що кожне вимовлене слово роз'ятрює легені і, отже, вкорочує життя людини. Виходячи з того, що слова, по суті, означають *речі*; автор проекту твердив, що натомість людям куди зручніше було б носити при собі ті предмети, про які може бути мова. І цей винахід, безперечно, впровадили б у життя на велику полегкість і користь людям, якби жінки не змовилися з черню та неписьменними і не пообіцяли повстати, коли їм не дадуть волі говорити власним язиком, як це робили їхні діди та прадіди,— адже простий люд завжди виявляється непримиренним ворогом знання. А втім, багато найбільш учених і мудрих людей пристали на новий метод розмови з допомогою речей. Єдина його незручність полягає ось у чому: що довша й різнорідніша має бути розмова, то більшу купу всіляких речей треба тягти з собою на спині, особливо коли людина не може найняти для цього одного-двох дужих носіїв. Я не раз бачив двох таких мудреців, що ходили, зігнувшись під вагою своїх торб, на зразок наших рознощиків; зустрівшись на вулиці, вони розкладали все своє добро на землі, якусь годину розмовляли, потім знову навантажували торби, піддавали їх на плечі один одному і, попрощавшись, розходилися.

Щодо коротенької розмови, то потрібне для неї приладдя вільно вміщується в кишенях чи під пахвами, а дома розмова взагалі не може викликати особливих труднощів.

В помешканнях, де відбуваються зустрічі послідовників цього методу, повнісінько різних речей, і співрозмовники завжди мають наохваті все, що може здатись для їхньої штучної бесіди.

З другого боку, користь цього винаходу полягає ще в тому, що він міг би правити за всесвітню мову, зрозумілу для всіх націй, бо речі скрізь або майже скрізь однакові; отже, посланники дістали б змогу порозумітися з першимліпшим монархом або міністром, мови яких вони зовсім не знають.

Був я і в школі математики, де вчитель навчає учнів за методом, що його важко уявити у нас в Європі. Теореми й розв'язання їх пишуться на тоненьких облатках чорнилом, зробленим з мікстури проти головного болю. Учень ковтає таку облатку натщесерце і протягом трьох днів живиться лише хлібом та водою. Коли облатка перетравлюється, чорнило переходить у мозок і вносить туди ж і теорему. На жаль, наслідки цієї системи поки що не відповідають сподіванкам — почасти через те, що трапилась якась помилка у визначенні складу чи пропорцій складових частин чорнила, а почасти через нехлюйство самих учнів. Та облатка така несмачна, що хлопці стараються виплюнути її раніше, ніж вона почне діяти, а до того ж, їх не можна умовити, щоб вони не їли так довго, як приписано.

РОЗДІЛ VI

Дальший опис Академії. Автор пропонує деякі удосконалення, що їх приймають з подякою.

Школа політичних прожекторів справила на мене погане враження, бо професори її, по-моєму, зовсім божевільні, а таке видовище завжди засмучує мене. Ці бідолахи пропонують різні способи переконати монархів вибирати собі фаворитів з числа людей розумних, здібних та добродішних; навчити міністрів зважати на благо суспільства; винагороджувати людей за їхні чесноти, великі здібності та видатні заслуги; привчити правителів розуміти свої інтереси як інтереси всього народу; призначати на урядовців осіб, справді гідних цих високих посад. Вони плекали ще багато інших нездійснених і диких химер, які ніколи доти не

спадали на думку нікому з розумних людей, і я ще раз пересвідчився в справедливості старого спостереження, що нема на світі найбезглуздішої нісенітниці, яку дехто з філософів не обстоював би як істину.

Проте я мушу визнати, що не все в цій частині Академії було так химерне. Там був один надзвичайно талановитий професор, який чудово знався на природі та практиці урядовання. Цей видатний учений віддавав свій час винайденню ліків проти всіх хвороб, на які нездужають органи державної влади через хиби й неміч самих урядовців — з одного боку — та через розбещеність тих, хто мусить їм підкорятися, — з другого. Справді-бо, оскільки всі письменники і вчені визнають цілковиту схожість між природним та політичним організмом, то хіба не є незлапечним і те, що й запобіжні засоби та засоби лікування їхніх хвороб мають бути однакові? Усім відомо, що сенатори і члени високих зборів часто бувають надміру запальні й балакучі або мають інші погані звички; в них часто болить голова, а ще частіше серце; трапляються з ними конвульсії, коли їм боляче стягає нерви та мускули обох рук, а надто правої; хворіють вони на селезінку, на живіт, на запаморочення та маячіння, на золотушні пухлини, повні смердючого гною, на відригування кислим, на вовчий апетит та обтяжене травлення, не кажучи вже про інші хвороби, про які не варто згадувати. Отож цей професор пропонує, щоб під час засідань сенату протягом перших трьох днів у залі були присутні медики, які щовечора по закінченні дебатів мацали б пульс кожному сенаторові, а потім, порадившись і докладно обміркувавши характер недуги та способи її лікування, на четвертий день поверталися до зали засідань уже з потрібними ліками. І перед тим, як сенатори почнуть засідати знову, лікарі повинні дати кожному з них, залежно від хвороби, заспокійливого, проносного, очисного, роз'їдного, пом'якшувального, ліків проти головного болю, проти жовтяниці, проти харкотиння, проти глухоти і на наступному засіданні, перевіривши наслідки дії ліків повторити, змінити або перестати давати їх.

Цей проект коштуватиме суспільству недорого і, як на мою скромну думку, буде надзвичайно корисний, бо прискорить проведення справ у тих країнах, де сенат бере якусь участь у законодавстві; він породить одностайність, скоротить дебати, розкриє деякі роти, дотепер закриті, і відкриє куди більше розкритих, вгамує нетерпіння молодих

і пом'якшить упертість старих, розбуркає тугодумів і заспокоїть крикунів.

І ще одне. Всі скаржаться, що фаворити монархів мають коротку та ледачу пам'ять, і тому професор рекомендує кожному, кого допустять до першого міністра, переказавши коротенько й зрозуміло свою справу і відходячи, смикнути його за ніс, штовхнути у живіт, наступити на мозоль, тричі потягнути за вуха, вколоти голкою через штани або до синця ущипнути за руку і тим не дати міністрові забути про себе. Таку операцію треба повторювати кожного приймального дня, поки справу не розв'яжуть остаточно або категорично не відмовлять задовольнити прохання.

Він пропонує також, щоб кожен сенатор, висловивши у великій державній раді свою думку й належним чином обгрунтувавши її, був зобов'язаний голосувати за протилежну, бо такий наслідок голосування неодмінно буде кращим для загального добра.

Щоб примирити ворожі партії, коли суперечки між ними стають надто запеклі, він радить такий чудовий спосіб: взяти з кожної сторони по сто лідерів і посадовити їх парами один проти одного, добираючи в пари людей по змозі з головами однакового розміру. Потім два вправних хірурги мусять водночас розпилати їм потилиці так, щоб навпіл поділити їхні мозки, і негайно прикласти потилицю кожного до передньої частини голови його партійного супротивника. Робота ця, звичайно, вимагає деякої точності, але професор запевняє, що коли операцію буде зроблено добре, то одужання забезпечене. Він міркує так: дві половини мозку, змушені сперечатися в якому-небудь питанні, незабаром порозуміються в порожнині одного черепа й дадуть розважну і правильну думку, таку бажану в головах тих, які вважають, ніби вони з'явилися на світ тільки на те, щоб стежити за його рухом та керувати ним. Що ж до різниці в мозках — якісної чи кількісної — у проводирів партій, то, як запевняв нас на підставі свого досвіду професор, це — суцзя дрібниця.

Я чув палкі дебати двох професорів з приводу найвигіднішого й найефективнішого способу стягати податки, не кривдячи при цьому населення. Один твердив, що найсправедливіше буде оподаткувати пороки та дурість, і пропонував, щоб розмір податку на кожного встановлювало журі з сусідів. Другий додержувався цілком протилежного погляду. На його думку, оподатковувати треба якраз ті

прикмети душі й тіла, яким людина сама складає найвищу ціну. Розмір податку повинен залежати від їхньої досконалості, а оцінку їх нехай кожен визначає сам за власним сумлінням. Найбільші податки, казав він, слід стягати з тих, кого люблять особи іншої статі, а суму визначати залежно від ступеня та характеру успіху, покладаючись на свідчення і самих зацікавлених осіб. Так само власним суддею може бути кожен і в питанні про свою дотепність, відвагу та чемність, які теж мають підлягати великим податкам. Що ж до чесності, розуму, справедливості та освіти, то їх не слід оподатковувати зовсім, бо це такі своєрідні якості, що їх ніхто не визнає в сусіда і не оцінить правильно у себе.

Жінок пропонувалось оподатковувати за їхню вроду та вміння одягатися, причому їм надавалось такої ж пільги, як і чоловікам: складати самим собі ціну. Але вірність у коханні, цнотливість, розсудливість та гарну вдачу від податку треба звільняти, бо цього податку не вистачило б, щоб відшкодувати витрати на збирання його.

Щоб примусити сенаторів служити інтересам корони, він пропонує розподіляти між ними високі посади за жеребками, причому кожен мусить спершу присягти, що голосуватиме в інтересах двору, незалежно від того, виграє чи ні; що ж до тих, хто програв, то вони можуть вільно брати участь у новому жеребкуванні на першу ж вакансію. Таким способом у них завжди житиме надія дістати посаду, ніхто не скаржитиметься на невиконану обіцянку і всі свої невдачі можна буде скидати цілком на долю, плечі якої ширші та дужчі, ніж у будь-кого з міністрів.

Інший професор показав мені написаний ним величезний трактат у питанні викриття змов проти уряду. В ньому він радить видатним державним діячам дізнаватись, яку їжу споживають усі підозрілі особи, коли вони їдять, на якому боці сплять, якою рукою підтираються, а також старанно досліджувати їхні екскременти щодо кольору, запаху, смаку, консистенції, проносу чи запору і таким способом складати собі уявлення про їхні думки та наміри, бо ніколи люди не бувають такі серйозні, замислені й зосереджені, як тоді, коли сидять на стільчаку,— в цьому він переконався з власного досвіду. Коли він, перебуваючи в такому становищі, просто задля спроби думав про найкращий спосіб убити короля, то послід його набував зеленкуватого забарвлення, але ставав зовсім іншого кольору тоді, коли він

думав тільки про те, щоб зняти повстання або підпалити столицю.

Весь трактат написаний дуже гостро і містить у собі багато спостережень, цікавих і корисних для державних діячів, але, як мені здалося, не зовсім повних. Я дозволив собі сказати про це авторові і запропонував йому, на його розсуд і волю, кілька своїх додатків. Професор прийняв мою пропозицію прихильніше, ніж то буває звичайно в письменників, особливо з породи прожектерів, і сказав, що радий буде дістати нові відомості.

Я розповів йому, що в королівстві *Тарибнія*, яке тубільці звуть *Лагіян* *, де я жив під час однієї подорожі, основна маса населення складається з викажчиків, свідків, інформаторів, обвинувачів, позивачів, очевидців, присяжних та різних їхніх підручних, і всі вони дістають платню від міністрів та їхніх помічників. Змови в тому королівстві бувають звичайно наслідком дій певних осіб, які бажають примножити свою славу глибоких політиків, надихнути новою силою нікчемний уряд, придушити або відвернути громадське невдоволення, напхати кишень конфіскованим майном, зміцнити або підірвати державний кредит — залежно від того, що вигідніше для них самих. Насамперед вони погоджуються між собою і встановлюють, кого з підозрілих осіб обвинуватити в змові, потім докладають усіх сил, щоб заволодіти їхнім листуванням та паперами, а злочинців закувати в кайдани. Захоплені папери вони передають спеціальним знавцям, які дуже спритно вміють знаходити таємниче значення слів, складів і літер.

Вони, приміром, можуть виявити, що стільчак означає таємну раду, табун гусей — сенат, крива собака — загарбника, моровиця — регулярну армію, пугач — першого міністра, подагра — архієпископа, шибениця — державного секретаря, нічна посудина — комітет вельмож, решето — фрейліну, мітла — революцію, пастка на мишей — державну службу, бездонна бочка — скарбницю, помийниця — царський двір, блазенський ковпак — фаворита, зламана очеретина — судову палату, порожня діжка — генерала, гнійна рана — урядовий орган.

Коли цей метод виявляється недостатнім, у них є ще два, ефективніші, що їх учені звуть акростихами та анаграмами. Перший дозволяє розшифрувати всі початкові літери щодо їхнього політичного змісту. Так, *N* означатиме змову, *B* — кінний полк, *L* — флот на морі. Користуючись

другим методом і переставляючи літери підозрілого листа, вони можуть виявити найглибше приховані наміри незадоволеної партії. Якщо, приміром, у листі до приятеля я скажу: «Наш брат Том захворів на геморої», то вмілий дешифрувальник виявить, що літери, з яких складається ця фраза, мають означати попередження про те, що змову викрито, і заклик до опору *. Це і є анаграматичний метод.

Професор палко подякував мені за мої повідомлення і пообіцяв шанобливо згадати про мене в своєму трактаті.

Я не бачив більше нічого, що могло б затримувати мене в цій країні, і почав думати про повернення до Англії.

РОЗДІЛ VII

Автор покидав Лагадо й прибуває до Мелдонади. Кораблі на Лагнетт нема. Він вирушає в недовгу подорож до Глабдобрібу. Як його прийняв тамтешній правитель.

Континент, що частину його становить королівство Белнібарбі, тягнеться, як я маю підставу гадати, на схід у напрямі до невідомого краю Америки, на захід від Каліфорнії, а на північ — до Тихого океану, від якого до Лагадо не більше ніж сто п'ятдесят миль. На березі океану є гарний порт, що провадить жваву торгівлю з островом Лагнеттом — на південному заході, між 29° північної широти й 140° довготи. Цей великий острів лежить на відстані щось із сто ліг на південний схід від Японії. Японський імператор живе в дуже дружніх стосунках з королем Лагнету, і між цими двома островами часто ходять кораблі. Саме через те я і вибрав такий шлях, бо сподівався звідти повернутися до Європи. Найнявши двох мулів та проводиря, що мав показувати мені дорогу й везти мій невеличкий вантаж, і попрощавшись з моїм благородним протектором, який так ласкаво поставився до мене, а перед моїм від'їздом презентував мені коштовний подарунок, я вирушив у путь. Моя подорож минула без будь-яких вартих уваги пригод або випадків. Коли я прибув у Мелдонаду (так зветься той порт), жодного корабля на Лагнетт не було і найближчим часом не передбачалося. Місто це завбільшки як Портсмут. Невдовзі я вже мав там знайомих, що дуже привітно поставились до мене. Один значний добродій сказав, що корабель на Лагнетт буде споряджено не раніш як за місяць і запро-

понував мені тим часом відвідати невеличкий острів Гладдаддріб, ліг за п'ять на південний захід від Мелдонади. Він обіцяв дістати зручний баркас і висловив бажання поїхати разом зі мною, запросивши до компанії ще одного свого приятеля.

Гладдаддріб, якщо я правильно перекладаю це слово, означає *Острів магів*, або *чародіїв*. Розміром він такий, як третина острова Уайта, і земля там надзвичайно родюча. Володарює на острові старійшина племені, що складається з самих чародіїв. Дружаться вони тільки між собою, і найстарший у роді вважається серед них монархом, або правителем. У нього розкішний палац і парк на три тисячі акрів, оточений муром з тесаного каменю на двадцять футів заввишки. В парку є кілька обгороджених ділянок для худоби, засівів та садів.

Управитель та його родина мають досить незвичайних слуг. Завдяки своїм знанням чорної магії він здатний викликати до себе тіні мертвих і має право користуватись їхніми послугами протягом двадцяти чотирьох годин, але не більше; крім того, йому дозволено викликати одну й ту саму особу не частіше одного разу на три місяці, і порушити це правило він може тільки з якої-небудь надзвичайної нагоди.

Ми прибули на острів близько одинадцятої години ранку, і один з моїх супутників пішов до правителя з проханням прийняти чужинця, який приїхав тільки заради честі побачитися з його високістю. Дозвіл було дано, і ми втрьох пройшли крізь ворота палацу між двома лавами варту, озброєної та одягненої за дуже старовинним зразком. На обличчі у вартових було щось таке, що примусило мене здригнутися від невимовного жаху. Ми пройшли кілька кімнат з такими ж слугами, вишикуваними по обидва боки, поки не дісталися до приймальної зали, де віддали три низькі поклони. По кількох загальних запитаннях нас запросили сісти на три ослінчики коло нижньої приступки трону його високості. Правитель розумів мову Белнібарбі, хоч вона й відмінна від мови їхнього острова, і попросив мене розповісти про мої мандри. Щоб я почував себе вільніше, він, кивнувши пальцем, відпустив свій почет, і, на мій превеликий подив, усі вмить зникли, як зникають сонні примари, коли людина раптом прокидається. Я опам'ятався лише тоді, коли правитель запевнив, що мені не загрожує ніяка небезпека. Побачивши, як спокійно поставились до

цього обидва мої супутники, що їх уже не раз так приймали, я трохи заспокоївся і почав розказувати його високості про свої пригоди, хоч остаточно побороти своє хвилювання не міг і подеколи озирався на те місце, де нещодавно стояли потойбічні слуги. Я мав честь обідати разом з правителем, і за обідом нам прислужувала нова зміна духів, але тепер я помітив, що лякаюсь їх менше, ніж ранком. Ми були у правителя до вечора, але я уклінно просив його високість пробачити мені відмову на його запрошення зупинитись у палаці. Разом зі своїми супутниками я перебув ніч у приватному помешканні в сусідньому місті, столиці цього маленького острова, а вранці ми знову пішли засвідчити свою пошану правителеві і віддати себе до його послуг.

Так ми прожили на острові десять днів, гостюючи більшу частину дня у палаці правителя, а ночуючи в місті. Я скоро так призвичаївся до духів, що по трьох чи чотирьох візитах вони вже не викликали в мене хвилювання, а коли якась боязкість ще й залишалася, то все ж цікавість брала гору над нею. Його високість запропонував мені викликати з того світу будь-кого з померлих від початку історії людства й дотепер, кого я сам захочу і в будь-якій кількості. Я міг сам і питати їх, з одною лише умовою: щоб запитання стосувалися тільки часу їхнього життя на землі. Одному я, в усякому разі, мусив вірити: вони казатимуть саму правду, бо жителям того світу брехня зовсім ні до чого.

Я уклінно подякував його високості за таку велику ласку. Ми стояли в покої, за вікнами якого розкинувся прегарний парк. Душа моя прагнула величного й урочистого видовища, і тому я зажадав побачити Олександра Македонського на чолі його війська після баталії під Арбелою *. І от за першим порухом пальця правителя він з'явився на широкому майдані перед палацом. Ми запросили Олександра до покою, але мені було дуже важко розуміти його грецьку мову, а він майже не розумів моєї. Він присягався честю, що його не отруїли, а він помер з гарячки від надмірного пияцтва.

Далі я побачив Ганнібала, коли той переходив Альпи, і він сказав мені, що в його таборі не було й краплі оцту *.

Я бачив Цезаря і Помпея на чолі їхніх військ, готових до бою, а також Цезаря під час його останнього триумфу. Потім я попросив показати мені римський сенат в одній великій залі, а в другій, для порівняння з ним, — новочасний парламент. Перший виглядав як рада героїв, півбогів;

другий — як збіговисько дрібних крамарів, злодюжок, грабіжників та розбишак.

На моє прохання його високість знаком звелів Цезареві і Брутові наблизитись до нас. Побачивши Брута, я проїнявся глибокою пошаною до нього, бо кожна риса його обличчя свідчила про надзвичайну чесність, величезну відвагу, безмежну відданість батьківщині й доброзичливість до людей. Я з задоволенням спостеріг, що вони з Цезарем живуть у цілковитій згоді, а Цезар щиро признався мені, що найславетніші його подвиги не варті й малої частини слави його вбивці.

Я мав честь довго розмовляти з Брутом, і він сказав мені, що його предок Юній, Сократ, Епамінонд, Катон-молодший, сер Томас Мор * та він сам завжди перебувають укупі і вся історія людства не може додати до цього секстумвірату сьомого члена.

Я надокучив би читачеві, коли б став перелічувати величезну кількість славнозвісних осіб, викликаних, щоб задовольнити моє неситиме прагнення побачити світ в усі епохи його давньої історії. З найбільшою приємністю зупиняв я свої очі на людях, що знищували тиранів та узурпаторів і визволяли пригнічені й покривджені народи. Але я не можу висловити почуття, які мене хвилювали, в такій формі, щоб належним чином розважити читача.

РОЗДІЛ VIII

Дальший опис Глабдабдрібу. Поправки до стародавньої та новочасної історії.

Мені хотілося побачити людей давнини, що уславили свої імена розумом та вченістю, і я приділив один день спеціально для цього. Я попросив викликати Гомера та Арістотеля на чолі їхніх коментаторів, але останніх було стільки, що кілька сот їх мусило дождити надворі та в передпокоях палацу. Я побачив цих двох славетних мужів одразу і міг не тільки впізнати їх серед юрби, але й відрізнити одного від одного. Гомер був вищий на зріст, приємніший на вигляд і, як на свій вік, тримався дуже прямо, а очі його були такі жваві й проникливі, яких я ніколи ні в кого не бачив. Арістотель дуже горбився й спирався на ціпок. Обличчя його було худорляве, волосся рівне й рідке, голос

глухий. Я скоро помітив, що обидва вони були зовсім чужі решті компанії і ніколи не бачили своїх супутників, ба навіть не чули про них. Один з привидів, імені якого я тут не називатиму, шепнув мені, що на тому світі ці коментатори завжди тримаються якнайдалі від своїх принципалів, бо соромляться, почувавши себе винними в жахливому перекрученні змісту їхніх творів для нащадків. Я познайомив Гомера з Дідімом та Євстафієм * і переконав його поставитися до них краще, ніж вони, мабуть, на те заслуговували, бо він незабаром виявив, що обоє позбавлені таланту і нездатні зрозуміти дух поета. Арістотель страшенно розсердився, коли я відрекомендував йому Скота й Рамуса * і розповів про їхні погляди. Він спитав їх, чи все плем'я коментаторів складається з таких йолопів, як вони.

Я попросив правителя викликати Декарта й Гассенді * і умовив їх викласти свої теорії Арістотелеві. Великий філософ одверто визнав свої помилки в природознавчій філософії, бо багато думок, як то трапляється робити й іншим людям, він висловлював, ґрунтуючись на самих здогадах; проте він сказав, що й Гассенді, який пристосував, скільки міг, доктрину Епікура до сучасних смаків, і Декарт з його теорією вихорів однаково будуть відкинуті в майбутньому. Він провів таку ж долю й теорії тяжіння, яку теперішні вчені боронять з таким запалом *. За його словами, нові природничі системи — тільки нова мода, яка змінюється з кожною новою генерацією, і навіть ті, хто намагається вивести їх з принципів математики, матимуть успіх не довго й свого часу відійдуть у небуття.

П'ять днів я витратив на розмови з багатьма іншими стародавніми вченими. Я бачив більшість римських імператорів. Я умовив правителя викликати знизу Геліоґабалових кухарів *, щоб вони приготували нам обід, але через брак потрібних припасів вони неспроможні були показати нам своє вміння. Зате один з ілотів Агесілая * зробив нам спартанську юшку, але я не міг проковтнути вже другої ложки її.

Два добродії, що супроводили мене в подорожі на цей острів, мусили в своїх справах повернутися днів на три додому. Цей час я використав на побачення з деякими покійниками з числа тих, що в останні два-три століття відігравали визначну роль в Англії та інших країнах Європи, а що я завжди був великим прихильником славетних старовинних родів, то попросив правителя викликати дюжину-

дві королів разом з їхніми предками до восьмого чи дев'ятого коліна. Але мене чекало негадане й гірке розчарування: замість довгого походу коронованих осіб я побачив в одній династії двох скрипалів, трьох спритних царедворців і одного італійського прелата, а в другій — циркульника, абата й двох кардиналів. Утім, глибока повага до коронованих голів не дозволяє мені спинятися довше на цій делікатній темі. Що ж до графів, маркізів, герцогів та інших, то з ними я почував себе вільніше й, признаюся, не без приємності стежив за певними прикметами, що відрізняють деякі роди з самого початку. Мені легко було виявити, звідки в одному роду довгі підборіддя, в другому — протягом двох поколінь так багато шахраїв, а протягом двох наступних — дурнів, чому в третьому стільки пришелепуватих, а в четвертому — шулерів; чим пояснюються слова, сказані Полідором Віргілієм * про один славетний рід: *Nec vir fortis, nec femina casta*¹; як жорстокість, фальш та боягузтво стали характерними прикметами певних родів і відрізняють їх з-поміж інших так само, як фамільні герби; хто перший приніс у благородну родину пранці, що в наступних поколіннях обернулися на золотушні пухлини. Все це не дивувало мене більше, коли я побачив, скільки разів родову лінію переривали пажі, лакеї, кучери, картярі, офіцери та кишенькові злодії.

Найбільшу огиду викликала в мене нова історія, бо, уважно придивившись до всіх осіб, що в минулому столітті зажили такої гучної слави при дворах монархів, я зрозумів, як обдурювали світ продажні письменники, приписуючи воєнні подвиги боягузам, мудрі поради — дурням, щирість — підлесникам, римську доблесть — зрадникам батьківщини, побожність — блюзнірам, цнотливість — розпусникам, правдивість — наклепникам. Я побачив, скільки чудових людей було засуджено безневинно на страту або на заслання через інтриги можновладних міністрів, що підкупили суд, або ж через партійну злостивість; скільки мерзотників діставало найвищі посади, а разом з ними — довіру, владу, шану та багатство; яку велику участь брали у придворних рухах та подіях; у державних радах та сенатах звідники, повії, дармоїди та блазні. Як я став зневажати людську мудрість та чесність, коли дізнався правду про таємні пружини та мотиви великих світових звершень і

¹ Ні дужого мужа, ні цнотливої жінки (лат.).

революцій та про нікчемні випадки, що їм вони завдячують своїм успіхом.

Там я виявив шахрайство й неуцтво тих, що пнуться писати анекдоти або мемуари; що келехом отрути виряджають до ями стільки королів; що переказують розмову між монархом та його першим міністром, при якій не було жодного свідка; що викривають думки й наміри посланників та державних секретарів і завжди, на своє нещастя, помиляються. Там я довідався про справжні причини багатьох визначних подій, що вразили світ, побачив, як повія може керувати потайним ходом, потайний хід — державною радою, а державна рада — сенатом. Один генерал у моїй присутності признався, що здобув перемогу тільки через своє боягузтво та невміле командування, а один адмірал сказав, що переміг ворога, якому збирався вже здати свій флот, лише тому, що був погано обізнаний із справжнім становищем. Три королі запевнили мене, що коли за весь час свого царювання вони хоч раз надали високу посаду гідній особі, то це могло статися хіба тільки внаслідок помилки або ж через зрадництво міністра, на якого вони звірилися, і що якби їм випало жити знову, такого більше не повторилося б. Усі трое дуже переконливо довели мені, що втриматись на троні можна лише в оточенні розбещених і продажних людей, бо позитивна, смілива й наполеглива вдача, що її надає людині добродішність, завжди буває завадою в державній діяльності.

Мені цікаво було точно дізнатися, яким способом численні вельможі дістали свої високі титули й величезні статки. Я обмежив свої дослідження недавнім минулим, уникаючи, втім, зачіпати наш час, щоб не образити кого з чужоземців (сподіваюся, читач не потребує запевнень, що все сказане з цього приводу аж ніяк не стосується моєї батьківщини). На моє прохання було викликано величезну кількість потрібних осіб, і вже після перших запитань переді мною відкрилася така мерзота, що я й досі не можу спокійно думати про це. Віроломство, насильство, підкуп, обман, звідництво й подібні ганебні засоби були далеко не найгіршими серед згаданих ними, і тому я, як того вимагав розум, поставився до них поблажливо. Та коли деякі з них призналися, що свої титули й багатства вони здобули завдяки мужолозству чи кровозміщенню, інші — торгуючи своїми дружинами та дочками, ще інші — зрадивши свого монарха чи батьківщину, дехто — з допомогою отрути, а

більшість — шляхом порушення правосуддя з метою за-напасти невинного, то нехай мені дарують, але ці відкриття дуже похитнули ту глибоку пошану, яку я, природно, почував до титулованих осіб, що до них, з огляду на їхні надзвичайні чесноти, так і належить ставитися нам, нижчим за них людям.

Я не раз читав про великі послуги, зроблені монархам та державам, і схотів побачити осіб, що вчинили ці послуги. Але мені відповіли, що імена їхні до нас не дійшли, за винятком кількох чоловік, що їх історія трактує як найодвертіших шахраїв та зрадників. Про інших, що з'явилися переді мною, я ніколи не чув. Всі вони мали дуже пригнічений вигляд, були вбого одягнені і здебільшого казали мені, що померли в злиднях та неласці, а дехто й на ешафоті або на шибениці.

Серед них був один, що його доля видалася мені незвичайною. Поряд з ним стояв юнак років під вісімнадцять. Цей чоловік розповів мені, що він багато років командував кораблем і в морській баталії при Акціумі йому пощастило прорватися крізь лінію ворожих кораблів, потопити три великих судна й узяти в полон четверте; саме це було причиною втечі Антонія і вирішило долю бою, під час якого був убитий єдиний син капітана — отой юнак, що стояв поруч нього. Далі він розповів, що, свідомий своєї заслуги, він по закінченні війни поїхав до Рима й з'явився до двору Августа з проханням призначити його на більший корабель, командира якого було вбито, але на його прохання не зважили й дали цю посаду молодикові, що ніколи не бачив моря, сину вільновідпущениці, служниці одної з коханок імператора. Коли капітан повернувся на свій корабель, йому поставили в провину недбайливість у службі й передали команду улюбленому пажеві віце-адмірала Публіколи, після чого капітан подався додому, в убогий маєток далеко од Рима, і там помер. Мені цікаво було дізнатися правди в цій історії, і я попросив викликати Агріппу, що командував флотом під час тої баталії. Агріппа з'явився і ствердив усе сказане, додавши іще чимало подробиць, що промовляли на користь капітана, який із скромності зменшив або приховав більшу частину своїх заслуг.

Мене здивувала розбещеність, що так швидко поширилася в цій імперії і була наслідком розкоші, яка виникла там досить пізно. І мене вже менше вражали подібні явища в інших країнах, де різноманітні пороки панували значно

довший час і де всю славу та всю здобич привласнювали собі головнокомандувачі, які мали на них чи не найменше прав.

Усі викликані з того світу особи зберігали точнісінько той самий зовнішній вигляд, який мали за життя, і це навернуло мене на смутні думки про звиродніння людської раси протягом останнього століття. Я бачив, як пранці з усіма їхніми відмінами та наслідками змінили кожну рису на обличчі англійця, зменшили його зріст, розслабили нерви, зробили м'явими мускули та сухожилля, знебарвили шкіру, виснажили все тіло.

Я спустився так низько, що попросив викликати кількох англійських селян старого гарту, що колись так славилися простотою своїх звичаїв, їжі та одягу, чесністю в торгівлі, справжнім духом волі, сміливістю й любов'ю до рідного краю,— і був прикро вражений, порівнявши померлих із живими й побачивши, як усі ті національні чесноти знеславлено заради грошей їхніми внуками, які, продаючи свої голоси під час парламентських виборів, набули всіх вад та розбещеності, яких тільки можна навчитися при дворі.

РОЗДІЛ ІХ

Автор повертається до Мелдонади і звідти відпливає кораблем до королівства Лагнег. Автора заарештовано й приставлено до двору. Як його там прийняли. Велика ласка короля до своїх підданців.

Настав день від'їзду, і я, попрощавшись з його високістю правителем Глабдадрібу, вернувся з моїми супутниками до Мелдонади, де ще два тижні чекав корабля, що мав відплисти до Лагнегу. Обидва добродії та ще кілька осіб великодушно наділили мене харчами на дорогу й прийшли проводити на пристань. Подорож тривала місяць. Одного разу нас захопив лютий шторм, і ми змушені були повернути на захід, щоб потрапити в смугу пасатних вітрів, яка сягає тут шістдесяти ліг. 21 квітня 1708 року ми ввійшли в гирло річки Клюмегніг, що становить собою морський порт на південно-східному краї Лагнегу. Ми кинули якір на відстані одної ліги від міста і умовним сигналом викликали лоцмана. Менш ніж за півгодини два лоцмани були

вже на кораблі і провели нас серед дуже небезпечних мілин та рифів до великої бухти, де на віддалі одного кабельтова від міського муру вільно міг би розміститися цілий флот.

Деякі з матросів, чи то з необачності, чи то із лихим наміром, розповіли лоцманам, що я чужинець і відомий мандрівник, а ті, в свою чергу, повідомили про це митника, який узяв мене на допит, тільки-но я зійшов на берег. Говорив він до мене мовою Белнібарбі, що її завдяки торговельним зносинам знають там усі, а особливо моряки й митні урядовці. Я стисло розповів про деякі свої пригоди, намагаючись говорити якомога переконливіше й доладніше, але визнав за потрібне приховати, звідки я родом, і назвався голландцем, бо мав намір їхати до Японії, а туди, як я чув, із європейців пускали тільки голландців *. Далі я сказав, що зазнав корабельної аварії коло берегів Белнібарбі, був викинутий на скелю і взятий на Лапуту, або Летючий острів (про який він не раз чув), а тепер пробираюся до Японії, сподіваючись при нагоді виїхати звідти на батьківщину. Митник сказав, що мусить заарештувати мене й запитати вказівок від двору, куди він негайно напише і сподівається мати відповідь через два тижні. Мені дали непогану кімнату, і хоч коло дверей її стояв вартовий, але я міг користуватися великим садом. Поводилися зі мною цілком пристойно і годували весь час коштом корони. Мене часто навідували різні люди, здебільшого з цікавості, бо пішов поголос, що я прибув з дуже далеких країн, про які вони нічого не знали.

За перекладача я найняв одного юнака, що приїхав тим самим кораблем; він був родом з Лагнегу, але, проживши кілька років у Мелдонаді, досконало знав обидві мови. З його допомогою я міг розмовляти з моїми гостями, але розмова наша складалася тільки з їхніх запитань та моїх відповідей.

Лист від двору прийшов саме тоді, як його чекали. У ньому був наказ приставити мене з моїм почтом, під охороною десяти кіннотників, до Тредрегдаба, або Трілдрогдріба (це слово, скільки пам'ятаю, вимовляють там двома способами). Весь мій почет складався з отого бідного юнака перекладача, і на моє уклінне прохання нам дали кожному по верховому мулові. За півдня перед нашим від'їздом послано було гінця повідомити короля про моє наближення й просити його величність призначити день і годину, коли б я міг з його ласкавого дозволу *вилізати порох перед його*

троном. Такий там при дворі стиль, і я переконався, що це не самі слова, бо через два дні по прибутті сам змушений був плазувати на животі до королівського трону, вилизуючи дорогою підлогу. Щоправда, для мене, як для чужинця, підлогу заздалегідь помили і пороху на ній було мало. Але це вважають там за особливу ласку і виявляють її лише до найвельможніших осіб, які просять аудієнції. Навіть більше — коли король приймає особу, яка має дужих ворогів при дворі, то для неї підлогу навмисне вкривають порохом. Мені особисто довелося бачити одного вельможу, якому набилося в рот стільки пилюги, що, приплазувавши на належну відстань до трону, він не міг вимовити ані слова. Становище й справді безпорадне, бо тому, хто плюне або утре рота в присутності його величності, загрожує смертна кара. Є тут ще один звичай, якого я аж ніяк не можу похвалити. Бажаючи заподіяти кому-небудь із своїх вельмож легку і спокійну смерть, король наказує посипати підлогу отруйним коричневим порошком; полизавши його, людина протягом двадцяти чотирьох годин неминуче мусить умерти. Втім, треба визнати милосердя цього монарха та його піклування про своїх підданців, гідні всілякого наслідування з боку європейських монархів: він видав суворий наказ після кожної такої езекуції ретельно мити підлогу перед тронем, і слуги, які не виконують цього наказу, ризикують накликати на себе гнів його величності. Я на власні вуха чув, як він звелів відбатожити пажа, що знехтував своїм обов'язком і не доглянув за миттям підлоги, внаслідок чого під час аудієнції отруївся один молодий вельможа, який подавав великі надії, хоч король на той час і на думці не мав його страчувати. Правда, цей добросердий монарх ласкаво звільнив бідолашу-пажа від батогів, коли той пообіцяв, що надалі не робитиме так без особливого на те наказу.

Але повернімося до моєї аудієнції. Проплазувавши до трону, я за чотири ярди від нього став навколішки і, сім разів стукнувши лобом у підлогу, вимовив слова, що їх мене навчили за день перед тим: *Ікклінг глофтроб скватсерам бльоп млешнелт цвін тнодбалкаф сліофед гердлаб ешт.* Ця фраза, встановлена місцевим законом для всіх, кого приймає король, означає: *Нехай ваша небесна величність переживе сонце на одинадцять з половиною місяців.* Король щось відповів, а я, не зрозумівши його відповіді, сказав йому так, як мене вчили: *Флафт дрін елерік двалдом пре-*

стред мірпаш, тобто: *Мій язик у роті мого друга*; це мало означати, що я прошу дозволу ввести до зали мого перекладача. Привели згаданого юнака, і з допомогою його я відповідав на запитання, які понад годину ставив мені його величність. Я говорив мовою белнібарбі, а юнак перекладав мої слова лагнезькою мовою.

Я дуже сподобався королю, і він звелів своєму *блїфмарк-лабові*, або першому камергерові, виділити мені та моему перекладачеві помешкання в палаці, годувати з його столу і дати великий гаман золота для моїх особистих витрат.

Я прожив у цій країні три місяці, корячись тільки бажанню його величності, що вшанував мене високими милостями і робив дуже почесні пропозиції. Але я вважав за розумніше й справедливіше прожити решту моїх днів з дружиною та дітьми.

РОЗДІЛ X

Похвала лагнежцям. Докладний опис стрелдбрегів та численні розмови автора на цю тему з деякими видатними особами.

Лагнежці — люди дуже ввічливі та великодушні. Правда, як і всі східні народи, вони до деякої міри гордовиті, але з чужинцями, особливо з тими, до яких прихильно ставляться при дворі, поведуться надзвичайно чемно. Я мав багато знайомих серед вельможного товариства і з допомогою перекладача, що скрізь мене супроводив, вів з ними досить приємні розмови.

Одного дня в такій благородній компанії я зустрівся з вельможею, який спитав мене, чи бачив я коли-небудь їхніх *стрелдбрегів*, або *невмирущих людей*. Я сказав, що ні, і просив пояснити, як розуміти таку назву в застосуванні до смертних істот. Він відповів, що іноді, хоч і дуже рідко, в тій чи тій сім'ї народжується дитина з круглою червоною плямою на лобі, якраз над лівою бровою, і це безперечна ознака, що така дитина ніколи не помре. При народженні пляма буває завбільшки така, як срібний трипенсовик, але з часом вона росте й змінює свій колір. У дванадцять літ вона стає зеленою і залишається такою до двадцяти п'яти років, а тоді набуває темно-синього кольору. У сорокап'ятилітніх пляма досягає вже розмірів англійського ши-

лінга і стає чорною, як вугілля, але відтоді з нею не буває вже ніяких змін. Такі діти, за словами мого співрозмовника, народжуються дуже рідко, і навряд чи в усьому королівстві набереться більш ніж тисяча стрелдбрегів обох статей. Чоловік із п'ятдесят їх живе в столиці, і між ними є одна дівчинка, що народилася три роки тому. Стрелдбреги не є властивістю якихось певних сімей, і народжуються вони тільки випадково; навіть їхні діти — звичайні смертні, як і решта населення.

Мушу признатися, що ця розповідь просто захопила мене. А що той вельможа розумів мову белнібарбі, якою я добре володів, то я не втримався, щоб не висловити свої почуття, але зробив це, мабуть, занадто палко. У захваті я вигукнув: «Що то за щасливий народ, де перша-ліпша дитина може народитися невмирущою! Що то за щасливі люди, які завжди бачать перед собою живі зразки давніх чеснот і мають учителів, здатних навчати їх мудрості минулих поколінь! Але незрівнянно щасливіші, найщасливіші серед щасливих, оті пречудові стрелдбреги! Позбавлені загального лиха природи людської, вони мають змогу вільно мислити, бо мозок їхній не обтяжений безнастанним жахом перед смертю.

Я висловив подив з того, що ніколи не бачив при дворі цих видатних осіб (адже чорна пляма на лобі — це така помітна ознака, яка не могла не впасти мені в око), і не міг зрозуміти, чому його величність, такий розумний монарх, не користується послугами цих неоціненних мудрих радників. Хіба що, подумав я, добродішність цих шановних мудреців надто сувора для розбещених придворних звичаїв. Справді-бо, всі ми знаємо з досвіду, як легковажна й зарозуміла молодь нехтує тверезими приписами старших. В усякому разі, я вирішив, що при першій же нагоді поговорю в цій справі з його величністю, якщо він і надалі ласкаво допускатиме мене до своєї королівської особи, і з допомогою перекладача одверто вискажу йому свою думку. Та незалежно від того, пристане він на мою пораду чи ні, я тепер з глибокою подякою прийму його ласкаву пропозицію залишитися жити в цій державі і присвячу своє життя розмовам з цими вищими істотами, якщо вони зволять прийняти мене до свого товариства.

Добродій, до якого я звертався (бо він, як я вже казав, розумів мову белнібарбі), посміхнувся, як звичайно з жалем посміхаються до неуків, і, зауваживши, що буде радий

усякій нагоді затримати мене в їхній країні, попросив дозволу переказати мої слова всьому товариству. Після того вони деякий час розмовляли поміж себе своєю мовою, з якої я не розібрав і складу, а з виразу їхніх облич не міг зрозуміти, яке враження справили на них мої слова. По короткій мовчанці той-таки добродій сказав, що його та моїм друзям (саме так він зволив висловитись) вельми приємно було вислухати мої розумні зауваження з приводу великого щастя та переваг безсмертя і вони дуже хотіли б знати докладно, як би я сам улаштував своє життя, коли б мені судилося народитися стрелдбрегом.

Я відповів, що на таку благодатну й приємну тему легко говорити красномовно, а надто мені, бо я часто тішив себе мріями про те, що б я робив, ставши королем, генералом чи знатним вельможею; що ж до даного предмета, то я не раз уявляв собі в усіх деталях своє життя, якби я був безсмертний.

«Отож,— сказав я,— коли б мені пощастило народитися стрелдбрегом, то, ледве навчившись відрізняти життя від смерті й зрозумівши таким чином своє щастя, я, по-перше, всіма засобами намагався б розбагатіти і, ведучи ощадливе й помірне життя, мав би підстави сподіватися років через двісті стати найзаможнішою людиною в королівстві. По-друге, я з самого дитинства почав би вивчати всі науки та мистецтва і зрештою перевершив би всіх своєю вченістю. Нарешті, я записував би кожную видатну подію в країні, безсторонньо змальовував би риси характеру цілих поколінь королів та міністрів, додаючи до цього свої власні спостереження; я пильно слідкував би за змінами звичаїв, мови, одягу, їжі та розваг; усе це зробило б мене живою скарбницею знання та мудрості, і я став би за оракула для всього народу.

Після шістдесяти років я відкинув би геть думки про одруження, але жив би гостинно, хоча й так само ощадливо. На дозвіллі я наставляв би на праву путь молодих людей, які подають надії, і численними прикладами з своїх спогадів, досвіду та спостережень переконував би їх, що доброчесність корисна і в громадському, і в приватному житті. Та найпершими й постійними товаришами для мене були б мої невмирущі брати стрелдбреги, серед яких я вибрав би собі чоловік із дванадцять, починаючи від найстаріших і кінчаючи моїми ровесниками. Якби серед них були бідні, то я дав би їм пристойне помешкання в своїй господі і зав-

жди запрошував би декого з них до столу, не минаючи, проте, й найдостойніших смертних. З часом я звик би до їхньої смерті, і вона мало або й зовсім не смутила б мене, і я б милувався з їхніх потомків так само, як ми милуємося щороку новими тюльпанами та гвоздиками в нашому садку, не шкодуючи за тими, що пов'яли минулого року.

В цьому товаристві стрелдбрегів ми постійно обмінювалися б думками, спогадами та спостереженнями, нагромадженими протягом століть. Ми стежили б за тим, як розпуста дедалі більше проймає світ, і скрізь, де тільки можна, чинили б їй опір, напоумлюючи й застерігаючи людство. І, можливо, наші слова разом із могутнім впливом нашого прикладу затримали б безупинне звиродніння людської натури, що на нього споконвіку всі так справедливо нарікають.

До цього додайте ще приємність бачити різні перевороти в державах та імперіях і зміни у вищих та нижчих колах суспільства; спостерігати, як руйнуються стародавні міста, а з мізерних селищ постають столиці королівств, як славетні річки, поступово міліючи, обертаються на струмки, а океан відходить від одного берега і затоплює протилежний; бути свідком відкриття багатьох невідомих країн та перетворення найкультурніших народів на варварів, а варварів — на цивілізованих людей. Можливо, я став би сучасником винаходу вічного руху чи універсальної медицини та багатьох інших великих звершень, завдяки яким наука дійшла б найвищого ступеня розвитку.

А які дивовижні відкриття зробили б ми в астрономії, маючи змогу протягом віків перевіряти всі наші прорікання й спостерігати рух комет, а також зміни в русі сонця, місяця та зірок!..»

Я довго ще говорив на багато інших тем, що їх підказувало мені природне бажання нескінченного життя та земного щастя. Коли я скінчив і зміст моїх слів було перекладено для всього товариства, знялася жвава балачка місцевою мовою, і час від часу на мене кидали глузливі погляди. Нарешті той добродій, що весь час був мені за перекладача, сказав, що з доручення всіх має з'ясувати мені помилки, яких я допустився через властиве людям недомовство, що до певної міри виправдує мене. Виявилось, що ті стрелдбреги — особливість лише їхньої країни, бо такої породи людей нема ні в Белнібарбі, ні в Японії, де він мав честь бути посланником його величності. Населення обох держав з великою недовірою ставилось до його роз-

повідей про стрелдбрегів, та й моє здивування, коли я вперше почув про них, свідчить про те, що для мене це була новина, яку я вважав за малоймовірну. Під час свого перебування в обох згаданих королівствах він мав багато розмов на цю тему і спостеріг, що всі люди мріють про довге життя, вважаючи його за найбільше щастя, і той, хто одною ногою стоїть уже в домовині, щосили чіпляється другою за землю. Найстаріші люди сподіваються прожити ще хоч один зайвий день і вважають смерть за найстрашніше лихо, від якого природа завжди спонукає тікати. І, мовляв, тільки в них, на острові Лагнезі, жадоба життя не така гостра, бо приклад стрелдбрегів завжди у всіх перед очима.

Вигаданий мною план життя — нерозумний і нездійснений, бо виходить він з припущення вічної молодості, здоров'я та сили, а сподіватись на це не може й найхімерніша людина. Отже, суть не в тому, чи захоче хто зберегти вічну юність з притаманним їй здоров'ям і квітучим виглядом; а в тому, як прожити нескінченне життя в умовах природного старечого занепаду. І хоч, певне, мало хто хотів би стати безсмертним за таких жахливих умов, а проте в обох згаданих королівствах — і в Белнібарбі, і в Японії — мій співрозмовник помічав, що кожен намагається якомога віддалити смерть, хоч як пізно вона приходиться, і він майже не чув, щоб люди помирали з охотою, за винятком хіба тих, кому вже несилало терпіти пекучу журбу або тяжкі тілесні муки. Відтак він спитав, чи не спостерігав і я подібного явища по тих краях, де мандрував, та на моїй власній батьківщині.

По цій передмові він докладно розповів мені про їхніх стрелдбрегів. Він сказав, що до тридцяти літ вони живуть звичайно так, як і всі смертні, але потім їх поволі обгортають сум і зажура, що дедалі зростають, аж поки їм не мине вісімдесят років. Про це йому казали самі стрелдбреги; що ж до сторонніх спостережень, то вони не дають змоги дійти певних висновків через малу кількість об'єктів, бо невмирущі народжуються не частіше як два чи три рази на століття. Досягнувши вісімдесяти років, що тут вважають за найвищу межу людського життя, вони набувають всіх недоумств та недуг, притаманних іншим старим людям, а до того ще й проймаються жахом перед страшною перспективою безсмертя. Вони не тільки вперті, сварливі, зажерливі, похмурі, марнолюбні й надміру балакучі, але й не здатні до приятелювання і майже позбавлені природної

прихильності до інших людей, яка в них ніколи не поширюється далі як до їхніх онуків. Головні їхні пристрасті — заздрість і нездійсненні бажання, причому заздять вони найбільше порокам молоді і смерті старих. Роздумуючи про перші, вони страждають од свідомості, що назавжди позбавлені можливості зазнавати бажаних утіх, а коли бачать похорон, то починають скиглити й ремствувати, що інші йдуть до спокійного притулку, до якого їм ніколи не дістатись. Вони пам'ятають лише те, що чули й бачили замолоду або в середньому віці, та й то дуже погано, і, щоб дізнатися правду про якусь подію чи її подробиці, краще вдаватись до народних переказів, ніж до їхніх найясніших спогадів. Найменш нещасні серед них ті, що здитиніли і остаточно втратили пам'ять. Їх більше жаліють і охочіше допомагають, бо їм бракує багатьох огидних прикмет, яких така сила в інших.

Якщо трапляється так, що стрелдбрег одружиться з подібною до нього невмирущою жінкою, то держава з своєї ласки розлучає подружжя, як тільки молодшому з них мине вісімдесят років. Закон вважає, що було б величезною несправедливістю подвоювати тягарем вічного шлюбу страждання тих, кого й так безневинно засуджено на нескінченне життя.

Коли стрелдбреги доходять вісімдесяти літ, то, згідно з законом, їх вважають за померлих, і їхні спадкоємці зараз же одбирають спадщину, залишаючи їм тільки якусь дещицю на прожиток; що ж до бідних, то їх утримують громадським коштом. Від того часу стрелдбрегів вважають не здатними до посад, пов'язаних з довірою чи з прибутками; вони не мають права ні купувати, ні орендувати землю; їм не дозволено виступати за свідків ні в цивільних, ні в карних справах, ні навіть у тяжбах про межі земельних ділянок.

В дев'яносто років у стрелдбрегів випадають зуби і вилазить волосся. Вони втрачають почуття смаку і хоч їдять та п'ють усе, що трапиться, але без будь-якого задоволення й апетиту. Хвороби, на які вони хворіли, залишаються при них, анітрохи не пригасаючи, але й не підсилюючись. Під час розмови вони забувають назви найзвичайніших речей і навіть імена своїх найближчих приятелів та родичів. Через це вони не можуть і читати, бо, дійшовши кінця речення, не пам'ятають уже його початку, а отже, позбавлені єдиної приступної для них розваги.

Мова в цій країні з часом зазнає великих змін, і тому стрелдбреги одного віку не розуміють стрелдбрегів іншого віку. З тієї ж причини, проживши понад двісті років, вони втрачають змогу розмовляти з своїми смертними земляками (хіба що кількома загальновідомими словами) і приречені жити на своїй батьківщині як чужинці.

Оце, скільки я пам'ятаю, і все, що розказали мені про стрелдбрегів. Згодом я побачив їх на власні очі — п'ять чи шість чоловік різного віку, що їх приводили до мене мої друзі, причому наймолодший мав уже понад двісті років. Їм сказали, що я великий мандрівник і бачив увесь світ, проте вони не поцікавились поставити мені жодного запитання, а тільки канючили *сламскудаск*, тобто подарунок на спомин, що було пристойним способом жебрати в обхід закону, який суворо забороняє це, бо стрелдбрегів утримує громада, хоч, правду сказати, вельми скупо.

Всі ненавидять і зневажають цих людей. Коли народжується стрелдбрег, у цьому вбачають лиху ознаку і записують такі випадки особливо ретельно, отже, в державних архівах завжди можна дізнатися про вік кожного з них, якщо йому не більше тисячі років, бо давніші записи не зберігають — їх, як видно, знищує чи то час, чи то народні заколоти. Але звичайний спосіб установити вік стрелдбрега — це спитати його про королів або видатних осіб, імена яких зберегла його пам'ять, а тоді зазирнути в історію, бо останній монарх, про якого він ще пам'ятає, безперечно, почав царювати перед тим, як стрелдбрегові вийшло вісімдесят років.

Я ніколи не бачив злиденніших істот, ніж ці люди, причому жінки були ще огидніші за чоловіків. Крім звичайної бридкості, властивої похилому вікові, вони з часом набувають такого потворного вигляду, що й описати його не можна, і я без труднощів вирізнив найстарішу з-поміж шести жінок, хоч різниця між ними була не більше ста-двохсот років.

Читач легко повірить, що після всього того, що я почув і побачив, моя жадова безсмертя помітно зменшилась. Мені дуже соромно було за принадні фантазії моєї уяви, і я подумав, що жодному тиранові не вигадати смерті, яку я не прийняв би з приємністю, аби позбутися такого життя. Король, довідавшись про мою розмову з приятелями, люб'язно покепкував з мене й порадив узяти з собою двох стрелдбрегів, щоб відбити моїм землякам страх перед

смертю. На жаль, основні закони держави забороняють це, а то я не пошкодував би ні клопоту, ні грошей і привіз би їх до Англії.

Не можу не визнати закони щодо стрелдбрегів за цілком доцільні і гадаю, що такі самі закони в подібних обставинах встановила б у себе й будь-яка інша країна. Інакше ці безсмертні через притаманну їхньому віковій скупість прибрали б до рук усі багатства країни і захопили б владу, а це, з огляду на їхню цілковиту нездатність до урядування, зрештою, неминуче призвело б до загибелі держави.

РОЗДІЛ XI

Автор покидає Лагнєг і відпливає кораблем до Японії. Звідти він на голландському судні повертається до Амстердама, а з Амстердама до Англії.

Гадаю, що моя розповідь про стрелдбрегів трохи розважила читача, бо вона, здається, досить-таки незвичайна. Я принаймні не пригадую, щоб зустрічав щось подібне в книжках про мандри, які мені траплялося читати. А якщо я помиляюсь, то виправдати мене може те, що мандрівники, описуючи одну й ту саму країну, часто мимоволі зупиняються на однакових подробицях, хоч це й не дає підстав закидати їм запозичення або переписування у їхніх попередників.

Між королівством Лагнєг та Великою Японською імперією існує постійний торговельний зв'язок, і дуже можливо, що японські автори й розповідають десь про стрелдбрегів; але в Японії я жив недовго, японська мова була мені зовсім чужа, і я не міг розпитати про це. Проте сподіваюся, що мої нотатки зацікавлять голландців і вони виправлять мої помилки.

Побачивши, що я категорично відмовляюся від його настійних пропозицій прийняти яку-небудь посаду при дворі й твердо поклав собі повернутися додому, його величність ласкаво погодився на мій від'їзд і навіть дав мені писаного його рукою листа до імператора Японії. Крім того, він подарував мені чотириста сорок чотири великі золоті монети (лагнежці люблять парні числа) та червоний

діамант, який я продав у Англії за тисячу сто фунтів стерлінгів.

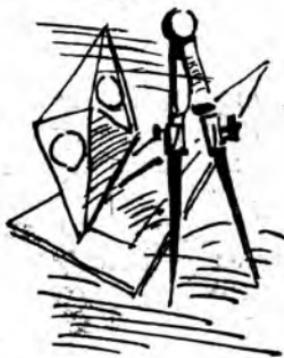
6 травня 1709 року відбулося моє урочисте прощання з його величністю й усіма тамтешніми приятелями. З ласкавого наказу монарха загін гвардійців супроводив мене до Гленгенстелда, королівського порту на південно-західному узбережжі острова. Через шість днів я знайшов корабель, що відпливав до Японії, і після п'ятнадцятиденної подорожі ми пристали до невеликого портового міста Ксамоші у південно-східній частині країни. Від нього на північ іде вузька протока, з'єднана з довгим морським рукавом, на північно-західному кінці якого стоїть Іедо, столиця держави. Висівши на берег, я показав митним урядовцям листа від короля Лагнегу до його імператорської величності. Вони добре знали королівську печатку завбільшки як моя долоня; на ній зображено короля, що підводить з землі кривого жebraка. Дізнавшись про цей лист, міський магістрат прийняв мене як посланника дружньої держави. Мені дали екіпаж та слуг і державним коштом приставили до Іедо, де я зараз же дістав аудієнцію в імператора. Коли листа з великою церемонією розпечатали і переклали його величності, він через перекладача звелів, щоб я сказав, чого мені треба, і він, мовляв, з поваги до свого брата, короля Лагнегу, з охотою задовольнить будь-яке моє прохання. Перекладач цей звичайно обслуговував голландців і, з вигляду впізнавши в мені європейця, повторив наказ його величності голландською мовою, якою розмовляв досконало. Я відповів (так, як вирішив заздалегідь), що я голландський купець, зазнав морської аварії біля берегів одної далекої країни, потім морем і суходолом дістався до Лагнегу, а звідти кораблем до Японії, і тепер, знаючи, що мої земляки ведуть з нею торгівлю, сподіваюся мати нагоду повернутися з ким-небудь із них до Європи, а тому уклінно прошу його величність ласкаво звеліти, щоб мене довели під охороною до Нагасакі. До цього я додав ще одне прохання: з поваги до мого протектора, короля Лагнегу, звільнити мене від обов'язку топтати розп'яття *, встановленого для моїх земляків, бо до Японії я потрапив через нещасливий випадок і без наміру торгувати. Почувши від перекладача моє останнє прохання, імператор трохи здивувався й сказав, що з усіх моїх земляків я перший виявив таку вибагливість щодо цього і він не певен тепер, чи справді я голландець, але гадає, що я таки християнин. Проте, зважаючи

на наведені причини, а головне, щоб довести монархові Лаг-негу свою велику до нього прихильність, він згоден задовольнити мою дивну забаганку. Тільки все це, мовляв, треба зробити дуже обережно, а тому він дасть наказ своїм урядовцям пропустити мене ніби випадково, бо інакше мої земляки голландці, довідавшись про це, напевне переріжуть мені дорогою горло. Я через перекладача подякував імператорові за таку надзвичайну ласку. Того ж дня до Нагасакі мав вирушити військовий загін, і командир його дістав наказ охороняти мене дорогою, а також спеціальні вказівки щодо вищезгаданого обряду з розп'яттям.

По дуже довгому й тяжкому переході 9 червня 1709 року я прибув у Нагасакі, де скоро познайомився з кількома голландськими матросами з амстердамського корабля «Амбоїна», місткістю в чотириста п'ятдесят тонн. Я довгий час жив у Голландії, коли вчився в Лейдені, і тому добре розмовляв голландською мовою. Матроси незабаром дізналися, звідки я прибув, і з цікавістю розпитували мене про мої мандри та життя. Я вигадав коротеньку правдоподібну історію, але затаїв більшу частину своїх пригод. У Голландії я мав багато знайомих, і мені не важко було вигадати імена моїх батьків, нібито простих людей з провінції Гельдерланд. Я хотів заплатити капітанові (його звали Теодор Вангрульт) стільки, скільки він визначив би за мій переїзд до Голландії, але, довідавшись, що я хірург, він узяв з мене тільки половину звичайної ціни з умовою, що я виконуватиму на кораблі обов'язки лікаря. Перед відплиттям матроси часто питалися в мене, чи виконав я отой обряд, але я відбувався загальними фразами: мовляв, я задовольнив усі вимоги імператора та двору. Проте лихий негідник шкіпер пішов до японського урядовця і сказав, що я не топтав іще розп'яття. Урядовець, який дістав таємну вказівку пропустити мене, вготив негідникові двадцять бамбукових київ по плечах, і після того мене ніхто вже не турбував такими запитаннями.

Під час переїзду не сталося нічого цікавого. Під ходовим вітром ми дійшли до мису Доброї Надії, де зупинилися тільки затим, щоб узяти запас води для пиття. 10 квітня ми щасливо прибули до Амстердама, втративши дорогою лише чотирьох матросів: троє померли від хвороб, а четвертий упав з бізань-мачти в море недалеко берега Гвінеї. З Амстердама на невеличкому тамтешньому судні я невдовзі відплив до Англії.

16 квітня 1710 року ми стали на якір у Даунсі. Наступного ранку я висів на берег і знову побачив рідний край, де не був рівно п'ять з половиною років *. Звідти я вирушив просто до Редріффа, куди прибув того ж таки дня о другій годині, й застав дружину та дітей у доброму здоров'ї.

Частина IV

ПОДОРОЖ
ДО
КРАЇНИ
ГУЇГНГНМІВ

РОЗДІЛ I

Автор виряджається в подорож як капітан корабля. Екіпаж змовляється проти нього; довгий час його тримають ув'язненого в каюті, а тоді зсаджують на берег у невідомій країні. Він рушає в гліб цієї країни. Опис егу — дивовижної породи тварин. Автор зустрічає двох гуґенгнів.

Я прожив з дружиною та дітьми щось із п'ять місяців і, якби життєвий досвід навчив мене розуміти, що таке щастя, міг би сказати, що прожив дуже щасливо. Я залишив мою бідну жінку вагітною і пристав на вигідну пропозицію бути капітаном «Пригоди», гарного купецького корабля на триста п'ятдесят тонн. Я добре знався на мореплаванні, а обов'язки корабельного лікаря мені доволі набридли, і хоч я міг би виконувати їх при нагоді, проте запросив на свій корабель здібного молодого медика Роберта П'юрфоя. Ми відпливли з Портсмута 7 серпня 1710 року, а 14 серпня близько мису Тенеріфа зустріли судно капітана Пококка з Брістоля, що плыв до Кампеші

по сандалове дерево. 16 серпня знялася буря й роз'єднала нас. Повернувшись до Англії, я дізнався, що його корабель розбився на тріски і врятувався з нього один лише юнга. Капітан Пококк був гарний моряк і чесна людина, але його, як і багатьох інших, згубила надмірна самовпевненість. А послухався б він тоді моєї поради, то й сидів би тепер спокійнісінько дома з родиною, як оце я.

Кілька матросів на моєму кораблі померли з гарячки, і на Барбадосі та на Лівордових островах, куди ми заходили з наказу власників корабля, я мусив набрати нових. Незабаром я каювся в цьому, бо більшість їх виявилися морськими розбійниками. На судні в мене було п'ятдесят чоловік. Я мав торгувати з індіями у південних морях і досліджувати, скільки можливо, ті місцевості. Негідники, що їх я набрав, підбурили решту матросів і змовилися захопити судно, а мене заарештувати. Одного ранку вони вдерлися в мою каюту, зв'язали мені руки та ноги й загрожували кинути в море, коли я чинитиму опір. Я сказав їм, що тепер я їхній бранець і мушу коритися. Вони зажадали, щоб я заприсягся в цьому, а тоді, розв'язавши мої пута, прикували мене за ногу до ліжка і поставили коло дверей вартового із зарядженою рушницею, який мав застрелити мене при першій же спробі втекти. Їсти й пити мені приносили в каюту. Керування кораблем негідники взяли на себе, наміряючись стати піратами й грабувати іспанські судна, але не мали для цього досить людей. Для початку вони вирішили продати індіям крам, що був на кораблі, а потім зайти до Мадагаскару й поповнити екіпаж, бо чимало їх померло, поки я сидів ув'язнений. Багато тижнів плавали вони й торгували з індіями, але я не знав навіть курсу, якого тримався корабель, і, замкнений у своїй каюті, чекав найгіршої смерті, якою вони часто мені загрожували.

9 травня 1711 року до мене прийшов якийсь Джеймс Велч і сказав, що капітан звелів висадити мене на берег. Я намагався умовити його, але даремно — він не назвав навіть імені їхнього нового капітана. Розбійники посадили мене в човен, дозволивши одягтися в найкращий костюм, що був майже новий, і взяти з собою невеликий пакунок білизни. Із зброї вони залишили мені тільки кортик, але були такі чемні, що не обшукали моїх кишень, куди я поклав усі свої гроші та деякі дрібні речі. Провеслувавши з лігу, вони зсадили мене на берег. На моє запитання, що то

за край, вони заприсяглися, що знають про це не більше, ніж я, і сказали, що так званий капітан, розпродавши весь вантаж, вирішив позбутися мене на першому ж суходолі. Розбійники зараз же відпливли; порадивши мені не баритися, щоб не бути захопленим припливом, і побажавши щасливої путі.

Залишившись у такому безпорадному становищі, я пішов від берега і, діставшись до твердого ґрунту, сів на горбок перепочити та обміркувати, що робити далі. Спочивши трохи, я попрямував у глиб країни, вирішивши віддатися першим дикунам, яких зустріну, і викупити своє життя браслетами, скляними прикрасами та іншими дрібничками, що ними завжди запасається моряк, вируждаючись у таку подорож; були вони і в мене. Дерев в цій місцевості росли довгими нерівними рядами — очевидно, їх не садили, а вони вирости самі. Скрізь були сіножаті з високою травою та засіяні вівсом лани. Я посувався вперед обережно, боячись, щоб мене не захопили зненацька або не влучили стрілою ззаду чи збоку, і незабаром вийшов на битий шлях, на якому були сліди людських ніг та коров'ячих ратиць, але найбільше було там відбитків кінських копит. Нарешті я вгледів на полі кілька якихось тварин; двоє чи троє таких самих тварин сиділи на деревах. Вони мали дуже дивний і надзвичайно бридкий вигляд, який навіть трохи збентежив мене. Щоб розглянути їх краще, я ліг за кущами. Деякі наблизились до місця, де я лежав, і тим дали мені змогу виразно побачити їхні форми. Голови та груди в них були густо вкриті волоссям — в одних кучерявим, в інших рівним. Бороди в них були, як у цапів. Уздовж спини та на передній стороні ніг тяглася довга волосяна смужка, а решта тіла була гола, і я міг бачити їхню шкіру темно-коричневого кольору. Хвостів у них не було; не було й волосся на заду — воно росло тільки навколо вихідного отвору. Гадаю, природа вкрила це місце волоссям, щоб захищати його, коли вони сидять на землі, бо це в них звичайна поза; вони також часто лежали і стояли на задніх лапах. На високі дерева ці істоти здиралися, як білки, в чому їм допомагали гострі карлючкуваті пазури на задніх та передніх лапах. Вони часто стрибали, плигали й бігали з неймовірною прудкістю. Самиці були менші за самців. Вони мали довге рівне волосся на голові, а більше рослинності на тілі не було ніде, крім вихідного отвору та статевих органів. Груди в самиць висіли між передніми лапами, а

коли вони лізли рачки, то майже торкалися землі. Колір волосся і в самців, і в самиць був різний: і коричневий, і рудий, і чорний, і жовтий. Одне слово, ніколи під час подорожей не бачив я таких мерзенних істот і жодна з тварин не викликала в мене такої огиди. Вважаючи, що дивитись на них більше нема чого, я підвівся, сповнений почуття гидливості, і пішов далі, сподіваючись, що шлях приведе мене до хатини якого-небудь індійця. Та тільки я ступив кілька кроків, як побачив на дорозі одну з цих тварин, що йшла просто на мене. Угледівши мене, потвора скривилась і здивовано витріщила на мене очі, як на ніколи не бачену річ, а потім підійшла ближче й піднесла догори передню лапу. Не знаю, чи то був рух цікавості, чи злоби, але я витяг свій шортик і плазом ударив її по лапі; бити гострим я боявся, щоб не збурити проти себе тубільців, коли вони довідаються, що я вбив чи поранив належну їм худобу. Відчувши біль, звір сахнувся назад і заревів так, що з сусіднього поля прибігло не менш як сорок його родичів, і вся ця отара оточила мене, виючи та кривлячись. Спершись на стовбур найближчого дерева, я вимахував кортиком і не підпускав їх до себе. Проте кілька цих клятих тварюк, схопившись за гілки позад мене, видерлись на дерево і заходилися каляти мені на голову. Правда, я досить щасливо викрутився, щільно притулившись до стовбура, але мало не задихнувся від смердючого калу, що падав навколо мене.

В цій скруті я раптом побачив, як усі тварини кинулися врозтіч. Тоді я наважився і собі залишити дерево і пішов своєю дорогою, дивуючись, що могло їх так настрахати. Та глянувши ліворуч, я побачив коня, який повільно йшов полем; мої вороги помітили його раніше, і саме це було причиною їхньої втечі. Наблизившись до мене, кінь нібито здригнувся, але зараз же заспокоївся й пильно подивився мені в обличчя, як видно, вкрай здивований. Потім кілька разів обійшов навколо мене, розглядаючи мої руки та ноги. Я хотів був рушити далі, але кінь заступив мені дорогу, дуже приязно дивлячись на мене і не виявляючи наміру робити мені лиха. Деякий час ми дивились один на одного, аж поки я не насмівся простягти руку йому до шиї і, посвистуючи, попестити його, як то роблять жокеї, коли приручають нового коня. Але кінь, здається, поставився до моїх пестошів досить зневажливо — він похитав головою, насупився і обережно підвів праву передню ногу, щоб

відхилити мою руку. Далі він заіржав три чи чотири рази, але кожного разу по-різному, і я майже почав думати, що він говорив якоюсь своєю мовою.

Тим часом до нас підійшов ще одій кінь і дуже гречно привітався з першим: вони злегка стукнулись правими передніми копитами і по черзі кілька разів проіржали, міняючи інтонацію так, що їхнє іржання здавалося майже членоподільним. Потім вони відійшли на кілька кроків і, ніби про щось радячись, стали походжати в парі, як дві поважні особи, що обговорюють важливу справу; раз у раз вони повертали голови до мене, стежачи за тим, щоб я не втік. Така поведінка грубих тварин страшенно вразила мене, і я подумав, що коли жителі цієї країни обдаровані розумом у відповідній мірі, то вони мусять бути наймудрішим у світі народом. Підбадьорений такою думкою, я вирішив іти далі, поки знайду якусь хатину чи село або здибаюся з тубільцями, а коней залишити — хай собі розмовляють досхочу. Але, помітивши, що я наміряюся іти, перший кінь — чалий — заіржав до мене так промовисто, що мені здалося, ніби я розумію, чого він хоче. Тоді я спинився й підійшов до нього, чекаючи дальших розпоряджень. Я, скільки міг, не показував страху, але починав уже тривожитися, бо не уявляв собі, чим може скінчитися ця пригода, і читач легко повірить, що становище моє було не вельми приємне.

Обидва коні підійшли зовсім близько до мене й почали пильно вдивлятися в мої руки та обличчя. Чалий кінь так потолочив мій капелюх, поведивши по ньому копитом правої передньої ноги, що я мусив здійснити й вигладити його, а потім знову надів на голову. Це, як я помітив, дуже здивувало обох коней. А коли другий, каро-гнідий, кінь, торкнувшись поли мого камзола, побачив, що вона висить вільно, вони обидва виявили своє здивування новими знаками. Каро-гнідий узяв мою праву руку і, здавалося, був уражений тендітністю та кольором моєї шкіри, але він стиснув її між копитом і бабкою так, що я аж скрикнув. Після того обидва доторкалися до мене якомога обережніше. Дуже бентежили коней мої черевики й панчохи; вони раз у раз торкалися їх, щось іржали один до одного і робили різні рухи, як ті філософи, що силкуються збагнути нове й не зрозуміле для них явище.

Взагалі вся поведінка коней була така розважлива й доцільна, що я зрештою почав вважати їх за чарівників, що,

прибравши з якимсь наміром кінського вигляду, забажали побавитись із зустрінутим на дорозі чужинцем. А може, їх і справді вразила постать, обличчя та вбрання людини, зовсім не подібної до жителів цієї далекої країни. Спонукуваний цими міркуваннями, я наважився звернутись до них з такими словами: «Панове, коли ви чарівники, як я маю всі підстави гадати, то ви повинні розуміти будь-яку мову. Отже, я насмілююсь повідомити ваші милості, що я бідолашний англієць, закинутий лихою долею на ваш берег, і уклінно прошу дозволити мені сісти на спину одного з вас, як на справжнього коня, і доїхати до найближчої садиби чи села, де я міг би відпочити й попоїсти. На подяку за таку послугу я подарую вам оцей ніж чи оцей браслет»,— і я видобув із кишені названі речі.

Поки я говорив, коні стояли мовчки і, здавалося, уважно прислухались, а тоді почали іржати, немов розмовляючи на якусь серйозну тему. Я виразно помітив, що їхня мова дуже добре висловлює почуття, а їхні слова можна розкласти на звуки легше, ніж слова китайської мови. Я виразно чув слово *егу*, що його кожен із співрозмовників повторив кілька разів, і хоч не міг розуміти, що воно означає, але, поки вони балакали, намагався й собі вправлятися у вимові цього слова. Коли вони замовкли, я сміливо й голосно вимовив: «Егу!»— стараючись, скільки міг, наслідувати кінське іржання. Було видно, що вони дуже здивувались, і чалий двічі проіржав це слово, немов бажачи навчити мене правильної вимови. Я повторив його слідом за ним обидва рази і почув, що роблю помітні успіхи у вимові, хоч далеко ще не дійшов досконалості. Потім карогнідий зробив спробу навчити мене нового слова, куди важчого щодо вимови, яке, йдучи за англійською орфографією, треба було б написати *houyhnhnm* — *гуїгнгнм*. Тут уже мені не пощастило так, як з першим, а проте по двох чи трьох спробах справа пішла краще, і обидва коні, здавалося, були вражені моїми здібностями.

По дальшій розмові, що, як я зрозумів, стосувалася мене, приятелі розпрощалися, так само постукавши один одного копитами, і чалий кінь знаками звелів мені йти поперед нього, а я визнав за розумне коритися, поки знайду кращого проводиря. Коли я уповільнював ходу, кінь іржав: *ггуун*, *ггуун*. Згадавшись про значення цього слова, я показував, як умів, що втомився й не можу йти швидше, і тоді він спинявся, даючи мені трохи відпочити.

РОЗДІЛ II

Гуїґнґнм приводить автора до свого житла. Опис цього житла. Як прийняли автора. Їжа гуїґнґнмів. Автор у скрутному становищі через брак придатної їжі, але зрештою знаходить вихід. Як харчувався автор у цій країні.

Пройшовши милі зо три, ми наблизились до довгої низької будівлі з поставлених сторч і переплетених гіллям стовбурів, під солом'яною покрівлею. Я одразу відчув легкість і дістав з кишені деякі дрібнички, що їх мандрівники завжди мають з собою на дарунки тубільцям Америки та інших частин світу; з їх допомогою я сподівався прихилити до себе господарів та забезпечити собі гостинний прийом. Кінь знаком запропонував мені увійти першим, і я ступив у велику кімнату з рівною чистою долівкою і стійлами та яслами попід одною стіною. Коло ясел було троє лошаків та дві кобили, але вони не їли, а сиділи по-собачому, що дуже здивувало мене. Та я здивувався ще більше, побачивши, що інші коні, неначе звичайні слуги, виконували різні хатні роботи; а втім, це стверджувало мою першу думку, що народ, який зумів до такої міри вимуштрувати грубу тварину, мусить своїм розумом перевершувати всі нації світу. Чалий кінь увійшов слідом за мною і цим запобіг негарному поведженню зі мною з боку інших. Він кілька разів заіржав владним трном і дістав на це якусь відповідь.

Далі вздовж усєї будівлі ішли одна за одною ще три кімнати, куди потрапляли через троє дверей, розташованих одні проти одних, неначе широкий коридор. Ми пройшли до другої кімнати, а далі чалий кінь пішов сам, знаком звелівши мені почекаати. Залишившись у другій кімнаті, я наготовив подарунки для хазяїна та хазяйки будинку — два ножі, три браслети з фальшивих перлин, маленьке дзеркало й скляне намисто. Кінь три або чотири рази заіржав, але замість людського голосу, який я сподівався почути, йому відповіли також іржанням, тільки трохи тоншим. Мені спало на думку, що цей будинок належить якійсь дуже поважній особі, коли потрібні такі церемонії, перше ніж мене пустять до неї, але я не міг зрозуміти, який же то мусить бути пан, що йому служать самі коні. Я боявся, чи не скаламутили мені розуму всі мої злигодні та нещастя. Я опанував себе і оглянув кімнату, де мене залишили самого; умебльована вона була так, як і перша, тільки еле-

гантніше. Я тер собі очі, але всі речі кругом були ті самі. Я марно щипав собі руки та боки, щоб прокинутись, коли я сплю і все це мені лише сниться. Після того я остаточно прийшов до висновку, що все, що діється навколо, — чаклунство та магія. Але в мене не було часу спинятись на цих міркуваннях, бо чалий кінь підійшов до дверей і знаком запросив мене до третьої кімнати, де я побачив прегарну кобилу з двома лошатами, що сиділи на дуже чистих і досить майстерно сплетених солом'яниках.

Тільки-но я ввійшов, кобила підвелася з свого солом'яника, підійшла до мене, пильно оглянула моє обличчя та руки, а тоді, зневажливо зиркнувши на мене, повернулася до коня, і я почув часто повторюване в їхній розмові слово *егу*, якого ще тоді не розумів, дарма що воно було першим словом, яке я навчився вимовляти. Проте незабаром мені довелося дізнатися про його ганебне значення. Кінь, киваючи мені головою і повторюючи *ггуун, ггуун*, що робив і дорогою (тобто, як я зрозумів, наказував мені йти слідом за ним), вийшов зі мною на двір, де на певній відстані від дому стояла ще одна будівля. Ми ввійшли туди, і я побачив три огидні істоти, такі ж, як і ті, що їх я вперше зустрів на дорозі; вони жерли коріння та м'ясо якихось тварин — згодом я довідався, що то було м'ясо ослів, собак, а іноді й корів, які здихали від нещасливих випадків чи хвороб. Цупкими вербовими лозинами усі вони були прив'язані за шию до колоди, тримали їжу пазурами передніх лап і пожадливо роздирали її зубами.

Хазяїн-кінь звелів одному з своїх слуг — гнідому огиреві — відв'язати найбільше з цих створінь і вивести його надвір. Там нас поставили поруч, і господар з слугою почали ретельно порівнювати нашу зовнішність, оглядаючи кожного з усіх боків і раз у раз повторюючи слово *егу*. Не можна описати подиву й жаху, що охопили мене, коли, придивившись, я впізнав у тій мерзенній тварині справжню подобу людини. Правда, вона мала широкі й плескувате обличчя, приплесканий ніс та величезний рот з товстими губами. Але ж такі прикмети властиві всім диким народам, що нівечать обличчя своїх дітей, кладучи їх ниць на землі і носячи на спинах, де вони обличчям тикаються в плечі матері. Передні лапи *егу* відрізнялися від моїх рук тільки довшими нігтями, шорсткістю й коричневим кольором шкіри та волоссям на спинці долоні. Така сама схожість і така сама різниця була й між їхніми задніми лапами

та моїми ногами, але це добре знав тільки я, а коням помітити її заважали мої панчохи й черевики; те саме треба сказати й про інші ознаки тіла, за винятком лише кольору шкіри та волохатості, про що я вже згадував.

Проте найбільше, здається, вражала обох коней різниця у вигляді наших тіл, бо в мене воно було вкрите одежею, про яку коні зовсім не мали уявлення. Гнідий огир дав мені якийсь корінець, тримаючи його між копитом і бабкою (цей їхній спосіб брати речі буде описано далі). Я взяв корінець до рук, понюхав і повернув його як міг чемніше. Тоді він виніс із хліва егу шматок осячого м'яса, але воно так смерділо, що я з огидою відвернувся. Тоді він кинув м'ясо егу, який жадібно пожер усе. Потім огир показав мені оберемок сіна та мірку вівса, але я похитав головою, показуючи, що то їжа не для мене. Я почав уже побоюватись, що мені доведеться померти з голоду, коли я не знайду тут когонебудь з моєї породи. Що ж до мерзенних егу, то хоч який я був на той час палкий прихильник людства, проте не міг не визнати, що нема в світі тварин, огидніших за них; і що більше я знайомився з ними, живучи в цій країні, то більше їх ненавидів. Помітивши це з моєї поведінки, хазяїн відіслав егу назад до хліва. Потім він підніс собі до рота копито правої ноги, — чим дуже здивував мене, дарма що рух його був легкий і цілком природний, — і зробив ще кілька знаків, бажаючи знати, що я їстиму, але я не вмів відповісти йому так, щоб він зрозумів; а втім, якби він і зрозумів мене, то навряд чи міг би дістати придатну для мене їжу. Саме в той час повз нас пройшла корова; я показав на неї пальцем і намагався пояснити, що прошу дозволу видіти її. Мої жести зробили своє діло, бо хазяїн провів мене назад до дому і звелів кобилі-прислужниці відчинити одну з кімнат, де стояло багато череп'яного й дерев'яного посуду з молоком, дуже чистого й охайного. Кобила подала мені великий глечик молока, я з насолодою випив і одразу відчув приплив бадьорості.

Близько полудня до будинку під'їхав незвичайний, схожий на сани екіпаж, який везли чотири егу. В екіпажі сидів старий кінь — очевидно, якась поважна особа. На землю він зійшов задніми ногами, бо при якомусь нещасливому випадку пошкодив собі ліву передню ногу. Він приїхав обідати до нашого коня, і той прийняв його дуже гостинно. Обідали вони в найкращій кімнаті, і на друге їм подали варений в молоці овес, що його всі, крім старого

коня, їли холодним. Їхні ясла стояли колом посеред кімнати, поділені на кілька відділків; перед ними всі й посідали на солом'яниках. Посередині була велика драбина, поділена так само, як і ясла. Таким чином кожен кінь і кожна кобила їли своє сіно та вівсяну кашу на молоці з окремого ясельця дуже пристойно і охайно. Лошата сиділи скромно й тихо, господар та господиня поводитися з гостем надзвичайно люб'язно і привітно. Чалий кінь звелів мені бути коло нього, і з поглядів, які старий кінь кидав у мій бік, та з часто повторюваного слова *egu* я зрозумів, що вони говорять про мене.

Перед обідом я надів рукавички. Помітивши це, хазяїн дуже здивувався і знаками запитав, що сталося з моїми передніми ногами, тоді три чи чотири рази торкнувся їх копитом, ніби вимагаючи, щоб я надав рукам попереднього вигляду. Я зараз же зняв рукавички і поклав їх у кишеню. Це викликало нові розмови, і моя слухняність, як я помітив, дуже всім сподобалась, що згодом мало для мене добрі наслідки. Мені звеліли сказати кілька слів, які я вже вмів вимовляти, а під час обіду хазяїн навчав мене називати по-їхньому овес, молоко, вогонь, воду та інші речі, і я повторював ці назви за ним, що було неважко робити, бо я змалку мав хист до мов.

Коли обід скінчився, хазяїн одвів мене набік і почасти словами, почасти на мигах намагався дати мені зрозуміти своє занепокоєння з того приводу, що мені нема чого їсти. Овес по-їхньому зветься *гуннг*. Я двічі або тричі сказав це слово, бо хоч спершу відмовився од вівса, але, поміркувавши, вирішив, що зможу спекти з нього що-небудь на зразок хліба, який разом із молоком підтримував би моє життя, поки не трапиться нагода втекти до іншої країни, де живуть подібні до мене істоти. Кінь зараз же звелів білій кобилі-служниці принести мені добру пайку вівса в посудині, що скидалася на дерев'яний таріль. Я с'як-так підсмажив цей овес і тер його, поки не облущив лушпиння. Потім я потовк зерно між двома каменями, узяв води, змісив вівсяник, спік його і з'їв ще теплий з молоком. Попервах така їжа, хоч вона й досить поширена по багатьох країнах Європи, була мені не до вподоби, але згодом я до неї звик. Мені в житті часто доводилося зазнавати скрути, і то був не перший досвід, що показав мені, як легко людина звикає до всього. Не можу не відзначити, що під час мого перебування в тій країні я жодного разу не хворів. Правда, іноді я ло-

вив кроленя або пташку в сільця, зроблені з волосся егу; іншим разом знаходив їстівну траву й варив її або готував з неї салат і їв з хлібом; зрідка розкошував, збиваючи масло й п'ючи сироватку. Спочатку мені дуже бракувало солі, але незабаром я відвик од неї і прийшов до висновку, що споживання солі — зайва розкіш, бо вперше її почали вживати тільки для того, щоб викликати спрагу (я не кажу, звичайно, про те, що сіль потрібна для зберігання м'яса під час тривалих подорожей або в місцевостях, далеких од великих ринків). Адже ми не знаємо жодної тварини, яка любила б сіль *, а щодо мене особисто, то, залишивши цю країну, я довго ще не міг зносити смаку солі в стравах.

Та годі вже про їжу, хоч інші мандрівники в своїх книжках вельми широко розводяться на цю тему, ніби читачеві так уже цікаво знати, добре чи погано вони харчувалися. Втім, згадати про це мені було необхідно, бо інакше ніхто не повірить, що я міг прожити три роки в такій країні й серед такого населення.

Надвечір мені з наказу коня-хазяїна приділили спеціальне помешкання, ярдів за шість від дому, окремо від хліва егу. Там я знайшов трохи соломи і, вкрившись своєю одежею, заснув міцним сном. Та незабаром я влаштувався краще, як читач довідається далі, коли я докладніше розповідатиму про своє життя.

РОЗДІЛ III

Автор вивчає мову. Гуїґнґнм, його хазяїн, допомагає йому вчитися. Мова гуїґнґнмів. Чимало поважних гуїґнґнмів приходять з цікавості подивитись на автора. Він коротко розповідає хазяїнові про свою подорож.

Найперше дбав я про те, щоб вивчити мову гуїґнґнмів, і мій хазяїн (так називатиму я надалі чалого коня), його діти й уся челядь в господі радо стали мені на допомогу, спостерігаючи, немов якоесь диво, розумові здібності в такій грубій тварині. Я показував на різні речі, питався про їхні назви і, коли залишався сам, записував слова в кишенькову книжку, а потім, щоб виправити свою вимову, просив кого-

небудь з родини раз у раз повторювати їх. Дуже охоче допомагав мені в цьому гнідй огир, слуга хазяїна.

Своїм носовим і горловим акцентом тамтешня мова порівняно з усіма відомими мені європейськими мовами найбільше наближається до голландської або німецької, тільки вона куди краща й виразніша. Майже таке саме спостереження зробив і імператор Карл П'ятий, сказавши якомсь, що коли б йому довелось розмовляти із своїм конем, то він уживав би німецької мови*.

Цікавість і нетерпіння мого хазяїна були такі великі, що він багато годин свого дозвілля віддавав моєму навчанню. Він був певний (про це згодом він розповідав мені сам), що я єгу, але його дивували моя ввічливість, охайність і здатність до науки — прикмети, цілком протилежні вдачі та властивостям цих тварин. Найбільше збивала його з пантелику моя одяга, і він не раз питав самого себе, чи не становить вона частину мого тіла,— адже я ніколи не знімав її, поки всі в родині не засинали, а одягався перед тим, як вони ранком вставали. Хазяїнові кортіло дізнатися, звідки я прибув, де навчився розуму, що виявляється в кожному моєму вчинку; він хотів почути мою історію з моїх власних уст, і успіхи, які я робив у заучуванні слів та вимовлянні їх, давали йому надію, що це буде невдовзі. Щоб краще запам'ятати все, що я вивчав, я записував слова за англійською абеткою, а поруч ставив їхнє англійське значення. Згодом я почав робити ці записи в присутності хазяїна і мав чимало клопоту, поки роз'яснив йому, що це таке, бо ні про книги, ні про письмо тубільці не мають ані найменшого уявлення.

Тижнів через десять я розумів уже майже всі його запитання, а ще через три місяці міг дати на них досить доладні відповіді. Хазяїна дуже цікавило, з яких країв я походжу та яким способом навчився наслідувати розумних тварин, бо єгу (до яких, на його погляд, я був надзвичайно подібний і головою, і руками, і обличчям, що їх тільки й було видно), будучи досить хитрими й маючи величезний нахил до злостивості, засвоюють науку гірше за всіх тварин. Я відповів, що приїхав з-за моря, з далекого краю, з багатьма такими ж, як і я, істотами, у великій порожній посудині, зробленій з дерева, і що мої супутники силоміць зсадили мене на цей берег, а потім залишили напризволяще. Зрозуміти мене хазяїнові було нелегко, і я допомагав собі численними жестами. Вислухавши, він зауважив, що я, мабуть, помиляюся

або кажу те, чого не було (у мові гуїґнґнмів зовсім немає слів, що означають брехню чи обман). Він вважав неможливим, щоб по той бік моря була якась країна і щоб купка диких тварин могла примусити дерев'яну посудину рухатися по воді, куди їм забagnetься. Він був певен, що жоден гуїґнґнм не зробить такої посудини і не довірять орудувати нею егу.

Гуїґнґнм по-їхньому означає *кінь*, або, перекладаючи буквально, *вінець природи*. Я сказав хазяїнові, що мені ще бракує слів, але я постараюсь якнайшвидше вдосконалитися в їхній мові і сподіваюся незабаром розповісти йому ще й не про такі дива. Тоді він звелів своїй дружині, дітям та слугам використовувати кожен нагоду, щоб учити мене мови, і сам щодня витрачав на це дві-три години. Почувши про незвичайного егу, що може говорити, як гуїґнґнм, і в своїх словах та вчинках виявляє ознаки розуму, нас часто стали відвідувати сусіди, вельми поважні кобили та коні. Вони залюбки розмовляли зі мною і ставили безліч запитань, на які я відповідав, як умів. Усе це сприяло моїм дальшим успіхам в опануванні мови, і через п'ять місяців по прибутті я не тільки розумів геть усе, що вони казали, а й міг цілком пристойно висловлювати свої думки.

Гуїґнґнми, які відвідували мого хазяїна, щоб побачити мене й поговорити зі мною, вагалися визнати мене за справжнього егу, бо моє тіло мало інший вигляд, ніж у решти егу. Їх дивувало те, що в мене на шкірі немає волосся, та й саму шкіру видно лише на обличчі й руках; але хазяїн уже знав, у чому річ, бо тижнів зо два перед тим стався випадок, що змусив мене відкрити йому цю таємницю.

Я вже казав читачеві, що кожного вечора, коли всі в домі лягали спати, я звичайно роздягався і вкривався на ніч своїм одягом. Одного ранку хазяїн удосвіта послав по мене свого слугу, гнідого огиря. Коли той увійшов, я міцно спав; одяг зсунувся з мене, а сорочка закотилася. Прокинувшись від шуму, я вздрів коло себе гнідого, який збентежено переказав мені доручення свого пана, а тоді, наляканий моїм виглядом, побіг до хазяїна й безладно доповів йому про те, що бачив. Я зараз же довідався про це, бо, коли, одягнувшись, пішов засвідчити свою пошану його милості, той зажадав пояснень. Мовляв, його слуга каже, що під час сну я мав інший вигляд, ніж звичайно, і запевняє, ніби частина мого тіла біла, частина жовтувата, або, в кожному разі, не така біла, а частина рудувата.

До того часу я, щоб якомога більше відрізнятись од клятої породи егу, зберігав таємницю свого одягу, але далі ховати її було не можна. До того ж я розміслив, що все це однаковो виявиться, бо мій одяг і взуття, які були вже в поганому стані, незабаром зносяться і мені доведеться замінити їх виробами з шкіри егу чи якихось інших тварин. Отож я й сказав хазяїнові, що в тій країні, звідки я родом, усі подібні до мене істоти, почасти з пристойності, почасти для захисту від холоду або спеки, завжди вкривають свої тіла спеціально обробленою шерстю деяких тварин, і, коли буде на те його воля, я можу зараз-таки довести це, тільки прошу вибачити, що не покажу тих частин тіла, ховати які нас навчає сама природа. Хазяїн відповів, що мої слова здаються йому дуже дивними, особливо останні, бо він не може зрозуміти, чому природа навчає нас ховати те, що сама нам дала. Ні він сам, ні родина його не соромляться ніяких частин свого тіла. А проте, мовляв, я можу робити, як хочу. Тоді я розстібнув і скинув камзол, потім камізельку, черевики, штани й панчохи. Сорочку я спустив од плечей до пояса й підперезався нею, щоб приховати свою голизну.

Хазяїн дивився на це все з великою цікавістю й подивом. Він брав одну за одною, всі мої речі, затискуючи їх між копитом та бабкою, і уважно розглядав кожну. Обережно торкнувшись мого тіла і кілька разів оглянувши мене з усіх боків, він нарешті сказав, що я, поза всяким сумнівом, справжнісінький егу, але я дуже відрізняюся від інших осіб моєї породи кольором і м'якістю шкіри, браком волосся на деяких частинах тіла, довжиною і формою пазурів та ще тим, що вдаю, ніби завжди ходжу на задніх ногах. Більше він не захотів дивитись і дозволив мені одягтись, бо я починав уже тремтіти з холоду.

Я висловив хазяїнові своє невдоволення з того, що він так часто називає мене *егу* — ім'ям огидних тварин, до яких я ставлюся з невимовним презирством і ненавистю, — і просив, щоб так не звали мене ні він, ні його родина, ні їхні приятелі, яким він дозволяє мене бачити. Я просив його ще зробити мені ласку й зберегти таємницю штучної оболонки мого тіла, принаймні до того часу, поки вона зноситься, а також наказати своєму слугі, гнідому огиреві, мовчати про те, що він бачив.

Хазяїн ласкаво погодився задовольнити моє прохання, і секрет цей зберігався, поки мій костюм не почав зношува-

тись, і я змушений був удатися до різних хитрощів, про які буде сказано далі. З свого боку він висловив бажання, щоб я доклав усіх зусиль і швидше опанував їхню мову, бо моя здібність розмовляти і мій здоровий глузд дивують його куди більше, ніж моє тіло, незалежно від того, вкрите воно одежею чи ні. До того ж йому кортить почути про ті дива, про які я обіцяв розповісти.

Відтоді він подвоїв турботи про моє навчання, показував мене всім знайомим і просив їх поводитися зі мною якомога чемніше, пошепки пояснюючи, що це викликає в мене добрий гумор, а в гуморі я стаю ще втішніший.

Крім годин навчання, я щодня перебував чимало часу в товаристві хазяїна, і він ставив мені численні запитання про моє життя, на які я по змозі відповідав. Таким чином він дістав деяке загальне, хоча й дуже невиразне, уявлення про те, що я мав йому розповісти. Було б нецікаво детально спинятися на тому, як я опановував мову, щоб викласти свою історію, але перша більш-менш доладна моя розповідь про себе була приблизно така.

Як я вже намагався пояснити йому раніше, я прибув із дуже далекої країни разом з п'ятдесятьма подібними до мене істотами. Подорожували ми морями у великій порожній дерев'яній посудині, більшій ніж будинок його милості. Я описав йому, як умів, корабель і з допомогою розгорненої хустки пояснив, як посував його вперед вітер; потім розказав про те, як внаслідок сварки між нами мене зсадили на цей берег, як я йшов, сам не знаючи куди, поки він не врятував мене від нападу мерзенних егу. Хазяїн спитав, хто зробив корабель і як сталося, що гуїґнґнми моєї країни довірили його грубим тваринам. На це я відповів, що зможу продовжити свою розповідь лише тоді, як він дасть слово честі не ображатись, і що при цій умові я розкажу йому про обіцяні дива. Він згодився, а я повів мову далі й пояснив, що корабель будували такі самі істоти, як і я; що на моїй батьківщині, та й скрізь, де я був, вони єдині розумні тварини, які всім порядкують; що, приїхавши сюди й побачивши таку розумну поведінку гуїґнґнів, я був не менше вражений, ніж був би вражений він сам або його приятелі, виявивши розумові здібності у тварин, яких вони звольять називати егу, і хоч я мушу визнати свою зовнішню схожість з ними в усьому, але не розумію причин їхнього виродження і здичавіння. Далі я запевнив його, що коли б мені судилося повернутися додому й розказати про мою подорож до їхньої

країни, як я й поклав собі зробити, то всі подумали б, ніби я *кажу те, чого не було*, і все це вигадав сам; бо, попри всю мою повагу до нього, його родини та друзів і зважаючи на його обіцянку не ображатись, я дозволю собі твердити, що мої земляки навряд чи зможуть повірити, щоб на чолі нації стояли гуїґнґнми, а егу були худобою.

РОЗДІЛ IV

Уявлення гуїґнґнмів про правду та брехню. Хазяїн обурений розповіддю автора. Автор докладніше розповідає про себе та свої пригоди.

Мій хазяїн слухав мене із ніяким виразом на обличчі, бо *сумнів* або *недовір'я* так мало відомі в цій країні, що тубільці у відповідних випадках просто не знають, як поводитись. Я пригадую, як часто в розмовах з хазяїном нам важко було порозумітися, коли, розповідаючи про натуру людську в інших частинах світу, я мусив торкатися *неправди* чи *обману*. Завжди дуже тямущий, хазяїн тут розумів мене з великими труднощами. На його думку, розмова має на меті взаємне порозуміння та обізнання з фактами; та коли хто-небудь почне *говорити те, чого насправді нема*, то мету розмови перекручується, бо в цьому випадку той, до кого говорять, не може зрозуміти співрозмовника; він не тільки ні з чим не обізнається, але потрапляє в гірше становище, ніж був би тоді, якби йому нічого не казали, бо його запевняють, що чорне — це біле, а довге — це коротке. Оце було і все його поняття про здатність брехати, таку зрозумілу й поширену серед людей.

Але повернімося до моєї розповіді. Коли я пояснив хазяїнові, що в моїй країні єдиними планівними тваринами є егу (чого він, за його власними словами, аж ніяк не міг зрозуміти), він поцікавився, чи є в нас гуїґнґнми і що вони роблять. Я сказав, що гуїґнґнмів у нас багато; влітку вони пасуться на луках, а взимку їх тримають в особливих будинках і годують вівсом і сіном; спеціальні слуги-егу чистять їх шкреблами, розчісують їм гривви, миють ноги, дають їсти і стелять їм постелі.

«Я добре розумію вас,— зауважив хазяїн.— Тепер мені цілком ясно, що хоч які нібито розумні у вас егу, але

ви самі кажете, що справжні ваші господарі все ж таки гуїґнґнми. Мені дуже хотілося б, що і наші єгу були такі слухняні».

Тут я попросив його милість дозволити мені не розказувати далі, бо був певний, що докладніша розповідь прикро вразить його. Але він настоював і звелів казати все— й добре, й погане, отже, я мусив скоритися. Я почав з того, що гуїґнґнми, яких у нас називають кіньми, це найбагатородніші, наймиліші, найміцніші й найпрудкіші серед наших тварин; у людей заможних і визначних вони ходять під сідлом, возять карети й беруть участь у перегонах; там їх доглядають і дуже піклуються ними, поки вони здорові й мають міцні ноги, а як тільки вони ослабнуть, то їх продають на всіляку брудну роботу, де вони й здихають, після чого з них здирають шкури і продають за безцінь, а тіло викидають собакам та хижим птахам. Згадав я і про коней звичайної породи, які не мають такої щасливої долі, бо більшість їх належить селянам та візникам, що виснажують їх тяжкою працею і гірше годують. Я пояснив також, як у нас їздять верхи, описав форму і призначення вуздечки, сідла, острогів, пуги, збуї та коліс, а на закінчення розказав про пластини з твердої речовини, так званого заліза, що їх прибивають коням до копитів, щоб вони не збивалися на твердих кам'яних шляхах, якими ми часто їзимо.

Висловивши величезне обурення з цього, хазяїн сказав, що не може збагнути, як ми насмілюємося сідати на спину гуїґнґнма, — він-бо, мовляв, певен, що найкволіший з його слуг легко скине з себе найдужчого єгу або розтовче на смерть цю тварину, покачавшись з нею по землі. Я відповів, що коней від трьох-чотирьох років у нас починають призвичаювати до різної роботи, а тих, що виявляють упертість, запрягають у воза і люто б'ють за кожну провину; що самців, призначених під сідло або для запрягу, звичайно холостять, коли їм мине два роки, щоб вибити їм дурість з голови і зробити слухняними й тихими; що всі наші гуїґнґнми дуже чутливі до покарання й до ласки; але я просив його милість узяти до уваги, що в них, як і в тутешніх єгу, нема й крихти розуму.

Мені доводилося раз у раз вдаватися до манівців, щоб розтлумачити хазяїнові те, про що я говорив, бо в гуїґнґнів менше, ніж у нас, пристрастей і потреб і мова їхня не така багата на слова, як наша. Але не можна описати бла-

городного обурення, яке викликала в нього моя розповідь про наше brutальне поводження з гуїнгнмами, особливо коли я згадав про наш звичай вихолощувати їх, щоб перешкодити їм плодитися й привести до покори. Правда, він таки визнав, що коли існує країна, де з усіх тварин обдаровані розумом тільки егу, то вони й повинні панувати, бо розум завжди й скрізь неминуче здобуде перевагу над грубою силою; проте, мовляв, будова нашого тіла, особливо мого, дає йому підставу твердити, що нема такої тварини однакового з нами розміру, яка була б гірше пристосована до того, щоб використовувати свій розум для задоволення життєвих потреб. Потім він спитав, на кого більше схожі мої земляки: на мене чи на їхніх егу. Я запевнив його, що побудований так само, як і більшість моїх однолітків, але молодші від мене самці та самиці значно тендітніші й ніжніші, і шкіра в самиць звичайно біла як молоко. На це він сказав, що я, звичайно, відрізняюся від інших егу, бо куди охайніший і не такий потворний, як вони, але щодо практичних переваг, то порівняння з ними буде не на мою користь. Мої нігті і на передніх, і на задніх ногах зовсім ні до чого, та й мої передні кінцівки навряд чи можна назвати ногами, бо він ніколи ще не бачив, як я ходжу на них; вони занадто ніжні, щоб безпечно торкатися твердої землі, і тримаю я їх здебільшого голими, а коли часом і надягаю щось на них, то воно зовсім іншої форми й не таке міцне, як оте, що на моїх задніх ногах. Через те, мовляв, я й не можу ходити впевнено, бо якщо одна з моїх задніх ніг послизнеться, то я неодмінно мушу впасти. Далі він почав перелічувати інші недоладності моєї будови: пласке обличчя, довгий ніс, очі, розташовані спереду в лобі, через що я не можу дивитись убік, не повернувши голови; нездатність їсти, не підносячи до рота передніх ніг, для чого, мабуть, природа й дала їм стільки суглобів. Не розумів він і того, навіщо стільки дрібних відростків на моїх задніх ногах, теж занадто ніжних, щоб витримувати дотик до твердого або гострого каміння без оболонки, зробленої із шкіри інших тварин; звернув він увагу й на непристосованість мого тіла до спеки та холоду, проти яких я мушу захищатися одягом, що його так нудно й клопітно надівати й скидати щодня. Нарешті, знаючи, з якою огидою ставляться в них до егу всі тварини (слабкіші уникають їх, а сильніші женуть геть від себе), він хоч і ладен припустити, що ми обдаровані розумом, проте не може збагнути, яким способом ми перема-

гаємо цю природну відразу до нас з боку всіх живих істот, та ще й примушуємо їх служити нам. А втім, він тут-таки висловив бажання припинити цю розмову, бо йому більше хотілось дізнатися про мене самого, про країну, де я народився, та про моє життя і пригоди перед тим, як я потрапив до них.

Я запевнив хазяїна, що з великою охотою задовольню його бажання, але боюся, що не зможу висловитися досить ясно у багатьох питаннях, про які його милість не має жодного уявлення, бо я не бачив у їхній країні нічого подібного. Проте я сказав, що старатимуся розповісти про все якнайрозуміліше, добираючи придатні порівняння, і уклінно просив його допомоги, коли мені бракуватиме відповідних слів, на що він ласкаво дав свою згоду.

Я сказав, що походжу від чесних батьків і народився на острові, який зветься Англією і лежить так далеко, що наймоторніший з його слуг дістався б туди не раніше як за річну путь сонця. Вчився я на хірурга, тобто вмію лікувати рани й місця, пошкоджені внаслідок нещасливого випадку або насильства. Моєю батьківщиною править самиця, яку ми звемо королевою. Покинув я свою країну задля того, щоб розбагатіти й, повернувшись додому, жити в достатку з дружиною та дітьми. Під час останньої подорожі я командував кораблем і під моїм началом було щось із п'ятдесят егу. Багато їх померло дорогою, і я мусив узяти на їхнє місце інших, набраних з різних націй. Наш корабель двічі мало не потонув: одного разу через бурю, а другого — ударившись об скелю. Тут хазяїн перепинив мене, спитавши, яким чином мені пощастило переконати чужинців з різних країн їхати зі мною, попри всі втрати і небезпеки, що їх я зазнав перед тим. Я роз'яснив, що то були одчайдушні люди, примушені тікати з рідного краю — хто через злидні, а хто від кари за злочин. Деякі з них звелися ні на що внаслідок нескінченних судових процесів, деякі проциндрили все, що мали, на пияцтво, розпусту чи картярство. Інших обвинувачували в зрадництві, убивстві, злодійстві, отруєнні, грабіжництві, ошуканстві, шахрайстві, підроблюванні грошей, гвалтуванні та мужолозстві. Були там і такі, що дезертирували з війська чи перекинулись до ворога, а більшість їх утекли з в'язниць. Ніхто з них не насмілювався повернутись на батьківщину, боячись шибениці або голодної смерті в тюрмі, і тому вони змушені були шукати прожитку десь-інде.

Під час цієї розповіді хазяїн зволив кілька разів перепинити мене, і я мусив розтлумачувати йому характер злочинів, через які більшості моїх матросів довелося тікати з рідного краю. Минуло кілька днів, перш ніж він почав розуміти мене. Він ніяк не міг збагнути, що спонукало їх до згаданих злочинів. Я пояснив, як міг, що таке жадоба влади та багатства, і змалював жахливі наслідки зажерливості, нестриманості, злоби й задрощів. Усе це я змушений був визначати й описувати з допомогою численних прикладів та порівнянь, і хазяїн раз у раз із подивом та обуренням підводив угору очі, як людина, вражена чимось небаченим і нечуваним. Влада, уряд, війна, закон, кара й безліч інших речей не мають у їхній мові відповідних слів, і це майже позбавляло мене змоги дати йому уявлення про те, про що я говорив. Та завдяки своєму неабиякому розумові, підживленому міркуванням та нашими розмовами, він нарешті добре усвідомив собі, на що здатна натура людська в нашій частині світу, і зажадав од мене докладнішої розповіді про край, який ми звемо Європою, а особливо про мою батьківщину.

РОЗДІЛ V

На вимогу хазяїна автор знайомить його із становищем Англії. Причини воєн між монархами Європи. Автор починає розповідь про англійську конституцію.

Нехай читач ласкаво візьме до уваги, що нижчеподаний переказ численних моїх розмов з хазяїном торкається лише найсуттєвіших питань, що їх ми не раз обговорювали протягом більше як двох років, бо, в міру того як я вдосконалювався в мові гуїґнґнів, його милість вимагав усе нових подробиць. Я змалював йому, як умів, загальне становище у Європі, розповів про торгівлю та промисловість, науки та мистецтва, і відповіді, що їх я давав на його найрізноманітніші запитання, ставали предметом нових невичерпних розмов. Але я подаю тут тільки найістотніше з того, що ми говорили про мою батьківщину, по змозі привівши усе до ладу; при цьому я не зважатиму на хронологію та інші деталі, а дбатиму лише за істину. Турбує мене тільки те, що я навряд чи спроможуся переповісти як слід доводи й вислови мого хазяїна і вони чимало втратять як через мою

невправність, так і внаслідок перекладу їх на нашу варварську мову.

Отже, вдовольняючи бажання хазяїна, я розповів йому про революцію, що сталася за принца Оранського, про тривалу війну з Францією, розпочату згаданим принцом і відновлену його наступницею — нинішньою королевою, — війну, в якій узяли участь наймогутніші держави християнського світу і яка триває й дотепер. На його вимогу я вирахував, що під час цієї війни вбито вже близько мільйона егу, здобуто щось із сто або й більше міст і спалено чи потоплено втрое більше кораблів.

На запитання хазяїна про причини, які змушують наші країни воювати між собою, я відповів, що їх незліченна кількість, але я назву лише деякі, найголовніші. Іноді це чванливість монархів, яким завжди мало землі й людей, щоб ними правити, іноді — розбещеність міністрів, які під'юджують короля розпочати війну, щоб заглушити чи відвернути нарікання підданців на їхнє погане урядування. Багатьох мільйонів жертв коштувала й різниця в поглядах, як-от наприклад: чи визнавати хліб за тіло, чи тіло за хліб, а сік деяких ягід за кров чи вино; чи слід вважати свист гріхом чи добродійністю; що краще — цілувати чурбак чи вкинути його в огонь; який колір найбільш придатний для верхнього одягу — чорний, білий, червоний чи сірий; чи має бути той одяг довгим або коротким, широким або вузьким, брудним або чистим; та багато чого іншого *. І саме отакі війни, що виникають внаслідок розбіжності думок, особливо в питаннях неістотних, бувають звичайно найкривавіші, найзапекліші й найтриваліші.

Іншим разом війна між двома монархами має вирішити, кому з них належить захопити володіння третього монарха, хоч жоден з них не має на те ніякого права. Інколи один монарх нападає на другого з остраху, щоб той не напав на нього перший. Іноді війну починають через те, що ворог занадто могутній, а іноді тому, що він занадто слабкий. Буває, що нашим сусідам бракує того, що є в нас, або вони мають те, чого нам бракує, — тоді ми починаємо воювати і воюємо доти, поки вони не візьмуть нашого або не віддадуть свого. За цілком законний вважають напад на державу, виснажену неврожаєм, спустошену моровицею або знесилена міжусобними чварами. За справедливу визнають і війну з своїм найближчим союзником, коли яке-небудь його місто лежить зручно для нас або клопоть його землі може округ-

лити й поповнити наші володіння. Якщо той чи той монарх посилає своє військо в країну, де населення темне й нужденне, то він має право винищити половину людності, а решту зробити рабами, щоб цивілізувати їх і відвернути від варварських звичаїв. Визнано цілком шляхетним і почесним способом, який часто практикується, — коли монарх, закликаний сусідом на допомогу проти напасника, перемигши ворога, сам захоплює ті землі і вбиває, ув'язнює або засилає монарха, якого прийшов захищати. Кровне споріднення і шлюбні зв'язки також часто бувають за причину війни між двома монархами, і що ближче це споріднення, то більша в них схильність до чвар. Заможні нації — бундючні, бідні — голодні, а голод і пиха завжди ворогують між собою. З усіх цих міркувань ремесло солдата скрізь вважають за найпочесніше, бо солдат — це єгу, що за гроші мусить убивати якомога більше таких, як і він сам, хоч вони не заподіяли йому нічого лихого.

У Європі існує навіть особливий рід монархів-злидарів, які, не маючи змоги воювати самі, віддають своє військо в найми заможнішій державі, визначаючи певну поденну плату за кожного солдата. Три чверті плати вони беруть собі, і це чи не єдине, що вони мають на прожиток. Такі монархи є в Німеччині та інших північних країнах Європи.

«Те, що ви розповіли мені про війну, — сказав мій хазяїн, — чудово доводить, що то за розум, яким ви вихваляєтесь. Та, на щастя, у ваших діях більше ганебного, ніж небезпечного, бо природа не дала вам змоги чинити багато лиха. Адже ваш рот лежить в одній площині з іншими частинами вашого обличчя і ви можете кусати один одного хіба з обопільної згоди. А пазури на передніх і задніх ногах у вас такі короткі та м'які, що один наш єгу легко подолає дюжину ваших. І тому щодо названого вами числа вбитих під час війни я можу подумати тільки одне: ви *говорили те, чого не було*».

Я не стримався, похитав головою і тільки посміхнувся з його темноти. Досить обізнаний з мистецтвом війни, я почав описувати наші гармати, гаківниці, мушкети, карабіни, пістолі, кулі, порох, шаблі, багнети, битви, облоги, відступи, атаки, міни, контрміни, бомбардування; морські бої, коли тонуть кораблі з тисячними екіпажами; битви, в яких гине по двадцять тисяч з кожної сторони; шматки людських тіл, що злітають у повітря, стогін пораних, дим,

галас, метушню, смерть під ногами коней; втечу, переслідування, перемогу; поле, засіяне трупами, покинутими на здобич собакам, вовкам та хижим птахам; грабування, розбої, гвалтування, підпали й руйнування. І нарешті, щоб довести відвагу моїх любих земляків, я розповів, що на власні очі бачив, як під час облоги одного міста вони висадили в повітря понад сто ворогів і стільки ж іншим разом на одному кораблі, так що пошматовані трупи падали потім з-за хмар на втіху глядачам.

Я хотів був докладніше спинитися на деяких подробицях, але хазяїн звелів мені замовкнути: Кожен, хто знає натуру егу, сказав він, легко повірить, що, маючи силу та хитрість, які відповідають їхній злостивості, ці мерзенні тварини здатні на будь-який із названих мною гидотних вчинків. І те, що я розповів, не тільки збільшило його огиду до всієї їхньої породи, але й посіяло в його душі зовсім не знаний йому доти неспокій. Він боявся, що, звикнувши до таких ганебних слів, почне ставитися до них спокійніше. Далі він сказав, що хоч егу його країни й викликають у нього презирство, але він обвинувачує їх за їхні огидні якості не більше, як *гннейх* (тамтешніх хижих птахів) за жорстокість або гострий камінь за те, що він ріже ногу. Коли ж таку мерзоту чинять створіння, які хизуються своїм розумом, то він боїться, що їхня розумова розбещеність гірша за жорстокість. А тому він ладен думати, що насправді ми обдаровані не розумом, а особливою властивістю, яка збільшує наші природні пороки, подібно до того, як хвилі струмка, відбиваючи образ потворного тіла, не тільки збільшують його, а й ще дужче спотворюють.

Додавши, що про війну він під час цієї та попередніх розмов чув уже досить, хазяїн сказав, що тепер його бентежить інше питання. Я розповідав йому раніше, що дехто з екіпажу мого корабля залишив свою батьківщину через те, що все майно відібрав у них закон, і хоч я й пояснював йому це слово, але він ніяк не може збагнути, яким чином закон, що має охороняти людей, спричинює їхнє розорення. Тому він зажадав, щоб я докладніше розповів, що таке закон і як його застосовують у нашому житті, бо, на його думку, розумним тваринам, за яких ми себе вважаємо, цілком досить керуватися велінням природи та розуму і саме вони мають показувати нам, що слід робити, а чого уникати.

Я пояснив йому, що закон це наука, з якою я обізнаний

мало, а коли щось і знаю про неї, то лише тому, що одного разу вдався до адвокатів, які марно намагалися захистити мене від кількох заподіяних мені кривд; а втім, я пообіцяв задовольнити по змозі його цікавість.

Я розповів, що серед нас є корпорація людей, яких змалку навчають мистецтва з допомогою довгих промов доводити, що чорне це біле, а біле це чорне,— залежно від того, за що і скільки їм платять. Решта людей — їхні покірливі раби. Коли, наприклад, сусідові сподобається моя корова, він наймає адвоката, і той доводить, що моя корова повинна належати йому. Я, обстоюючи свої права, мушу найняти іншого адвоката, бо, за нашими законами, ніхто не може говорити за себе сам. У цьому випадку мені, справжньому власникові корови, загрожують дві небезпеки. По-перше, мій адвокат, що звик мало не з коліски захищати брехню, чуває себе дуже ніяково, коли йому випадає боронити справедливість; для нього це неприродне діло, і робить він його звичайно без охоти й сумління. По-друге, обстоювати правду він мусить з великою обережністю, щоб не викликати невдоволення суддів і не потрапити в неласку серед братів-адвокатів за приниження гідності суду. Отже, щоб зберегти свою корову, мені залишається тільки два способи: перший — подвійною платою підкупити адвоката супротивної сторони, і тоді він зрадить свого клієнта, облудно натякнувши судові, ніби правда на його боці; другий — щоб мій адвокат виставив мою вимогу як цілком несправедливу, висловивши, скажімо, припущення, що корова насправді не моя, а мого суперника, і коли він зробить це досить спритно, то прихильність суддів до мене буде забезпечена.

Його милості треба знати також, сказав я далі, що на суддів, які мають вирішувати всі майнові суперечки і ухвалювати вироки в карних справах, у нас призначають найспритніших адвокатів із тих, що постаріли або зледашили. Отож, боровшись ціле своє життя проти правди й справедливості, вони й тепер з фатальною неминучістю дбають за брехню, кривоприсяжництво та насильство, і я не раз чув про суддів, які воліли краще відмовитися взяти хабара з правої сторони, ніж похитнути гідність корпорації вчинком, що не відповідає природі її діяльності.

Ці охоронці закону беззастережно вважають, що все, визнане законним раніше, має бути законним і тепер, і через це особливо ретельно зберігають усі попередні вироки,

які суперечать справедливості та здоровому розумові. Оці вироки, що їх вони звуть *прецедентами*, і правлять за найвагоміші докази, якими вони обгрунтовують найнеправдивіші думки, і судді ніколи не керуються чимось іншим.

Обстоюючи якусь справу, вони старанно уникають заходити в її суть, а все своє красномовство, запал і прискіпливість звертають на дрібниці, що не мають з цією справою нічого спільного. Приміром, у вищезгаданому випадку їх зовсім не цікавитиме, які права має на корову мій супротивник і чим він може їх довести, зате вони почнуть допитуватися, чорна вона чи руда, довгі в неї роги чи короткі, паслася вона на круглому чи на квадратному полі, доїли її в корівнику чи десь-інде, на які хвороби вона хворіла і т. ін. Після того вони заходяться розшукувати прецеденти, раз у раз проситимуть відкласти справу і, може, через десять, двадцять, а то й через тридцять років нарешті якось розв'яжуть її.

Треба зазначити також, що ця корпорація має свою говірку, особливий жаргон, незрозумілий для простих смертних, що ним писані й усі оті закони, яких вони навмисне випускають безліч, зовсім заплутавши суть істини та брехні, правди та несправедливості. Щоб вирішити, наприклад, чи належить лан, який я дістав у спадщину від шести поколінь моїх предків, мені чи якомусь чужинцеві, що живе за триста миль, треба витратити років з тридцять.

В справах злочину проти держави судові методи значно простіші й скоріші. Суддя насамперед дізнається, як ставляться до даного випадку можновладці, і залежно від того, зберігаючи всі законні формальності, однаково легко може повісити злочинця або звільнити його.

Тут хазяїн перепинив мене і висловив жаль, що такі, за моїми словами, обдаровані чудовими здібностями створіння, як ці адвокати, не заохочуються до того, щоб учити інших мудрості та доброчесності. У відповідь на це я запевнив його милість, що в усьому, що не стосується їхнього ремесла, вони — найбільші серед нас дурні й невігласи, найнікчемніші співрозмовники, запеклі вороги науки та освіти, схильні перекручувати здоровий людський розум в усякому питанні так само, як вони перекручують його в своїй судовій практиці.

РОЗДІЛ VI

Продовження опису становища Англії. Характеристика першого міністра при європейських дворах.

Мій хазяїн ніяк не міг збагнути, які мотиви спонукають наших охоронців закону завдавати собі такого клопоту, докладати стільки зусиль і заходити в спілку з неправдою тільки на те, щоб пошкодити своїм же братам; не міг він зрозуміти й того, що я маю на думці під словом *плата*. Отже, я мусив подолати чимало труднощів, розказуючи йому про роль грошей, про матеріал, з якого їх карбують, та про вартість благородних металів. Я пояснив, що коли єгу має багато цієї коштовної речовини, він може придбати все, що забажає: найліпший одяг, найкращий будинок, найбільшу ділянку землі, найдорожчі страви та напої, вибрати найкрасивішу самицю. Все це можна купити лише за гроші, і тому наші єгу ніколи не задовольняються тим, що мають; їм здається, що в них завжди мало грошей, щоб складати їх або витратити — залежно від того, чи вони скнари з природи, чи марнотрати. Багатий пожинає плоди роботи бідного, а бідних припадає тисяча на одного багатого, отже, більшість нашого народу поневіряється, виснажуючи себе за мізерну плату, щоб меншість мала змогу жити в розкошах.

Я докладно спинився на цій темі, але його милості важко було зрозуміти мене, бо він вважав, що кожна тварина має право на свою частку плодів землі, а особливо ті, що панують над рештою. Зокрема його цікавило, що то за коштовні страви і чому декому з нас бракує їх. Я перелічив усі найдорожчі страви, що спали мені на думку, і, описавши різні способи готувати їх, додав, що по деякі напої, приправи та безліч інших речей нам доводиться посилати кораблі до всіх частин світу. Я сказав йому також, що для того, аби дати поснідати якійсь вродливій самиці єгу або знайти для неї посуд, треба принаймні тричі об'їхати навколо земної кулі. Це остаточно переконало мого хазяїна, що наша країна дуже бідна, бо не може сама прогудувати нас. Але найбільше здивувало його те, що такі величезні, за моїм описом, земельні простори позбавлені води для пиття і ми мусимо їздити по напої аж за море. Я роз'яснив, що Англія (люба моя батьківщина), як підраховано, продукує їжі втрое більше, ніж її може спожити, так само, як і чу-

дових напоїв, виготовлюваних із зерна або з соку плодів деяких дерев. В такій самій пропорції маємо ми взагалі все потрібне для життя. Проте, щоб задовольнити жадобу розкоші та нездержливість самців і чванливість самиць, ми відвозимо більшу частину найпотрібніших нам самим речей в інші країни, а натомість дістаємо інші, що сприяють розвиткові серед нас хвороб, примх і пороків. Внаслідок цього багато хто з нас мусить підтримувати своє існування жебрацтвом, крадіжками, грабіжництвом, шахрайством, звідництвом, кривоприсяжництвом, лестощами, підкупом, підроблюванням грошей, картярством, брехнею, плазуванням, хвастощами, торгівлею виборчими голосами, астрологією, пустопорожньою писаниною, труїнням, розпустою, святенництвом, наклепами, вільнодумством та подібними до того діяннями. Всі ці терміни були зовсім не зрозумілі для хазяїна, і я мав чимало клопоту, поки розтлумачив їх.

Далі я пояснив, що вино з чужих країв ми довозимо не тому, що нам бракує води або іншого питва, а тільки завдяки властивості цієї рідини звеселяти й туманити голову. Воно розвіює сум, викликає в уяві дивовижні, химерні видіння, живить надію і проганяє страх, позбавляє на деякий час здатності розумно міркувати і, нарешті, відібравши нам ноги, занурює в глибокий сон. Правда, прокинувшись, ми відчуваємо себе знесиленими й пригніченими, і взагалі треба визнати, що вживання цієї рідини спричиняється до численних недуг, скорочує наше життя і робить його нещасливим.

До цього всього я додав, що більшість нашого населення живе з постачання різних потрібних речей та предметів розкоші багатим людям і одне одному. Дома я, наприклад, звичайно ходжу в одязі, що на вироблення її пішла праця не менш як ста ремісників. Ще більше людей працювало над спорудженням і оздобленням мого дому, а щоб убрати й прикрасити мою дружину, їх треба ще разів у п'ять більше.

Під час наших розмов я не раз уже згадував про те, що багато моїх матросів померли від хвороб, і тепер хотів розповісти його милості про людей, які живуть з лікування хворих. Але тут я натрапив на надзвичайні труднощі і ледве спромігся пояснити хазяїнові те, що мав на думці. Він добре розумів, що кожний гуїггнм слабне за кілька днів перед смертю чи інколи може зламати собі ногу через якийсь нещасливий випадок. Але йому здавалося неможливим, щоб природа, яка робить усе досконало, дала змогу хворобам

розвиватись у нашому тілі, і просив пояснити йому причини такого незбагненого лиха. На це я відповів, що ми живимось безліччю речей, які діють на наш організм у супротивних напрямках; що ми їмо, не почувавши голоду, і п'ємо, коли нас не змушує до цього спрага; що в нас заведено сидіти цілі ночі й пити міцні напої, нічого не ївши, а це нахилає до лінощів, викликає запалення в нашому тілі й розладнує травлення або перешкоджає йому. Далі я розказав, що продажні самиці егу — повії — розносять особливу хворобу, від якої в тих, хто побуває у їхніх обіймах, починають гнити кістки, що ця та багато інших недуг переходять від батька до сина, і тому багато хто з нас з'являється на світ, вже несучи їх у собі; що я не можу перелічити всі хвороби, які вражають людський організм, бо їх існує не менше ніж п'ять чи шість сотень і виникають вони на всіх членах і суглобах нашого тіла; одне слово, кожний наш орган, як зовнішній, так і внутрішній, має свої, властиві йому немочі. Щоб боротися з ними, у нас виховують спеціальних людей, які лікують або вдають, ніби лікують хворих, і я, знаючись трохи на цих справах, на бажання його милості можу розповісти про таємниці та способи їхнього мистецтва.

Основне положення їхньої науки полягає в тому, що всі хвороби походять від переповнення, і звідси вони роблять висновок, що насамперед треба зовсім спорожнити тіло.— або природним шляхом, або ж через рот. Вони беруть трави, мінерали, смоли, олії, скійки, солі, соки, водорості, послід, кору з дерев, змій, жаб, павуків, кістки й м'ясо померлих людей, птахів, звірів та риб і роблять суміш, таку гідку й нудотну за своїм смаком та запахом, що шлунок зараз же з огидою викидає її назад; і це вони називають блювотним. Іншим разом, приготувавши з тих же складових частин і тої чи тої отрути такі самі мерзенні й нестерпні для кишок ліки, вони змушують хворого вводити їх через верхній або нижній отвір (залежно від настрою лікаря). Ліки ці, послабляючи черево, женуть усе вниз і звуться проносним, або клістиром. Оскільки природа (так твердять лікарі), яка призначила передній верхній отвір тільки для впровадження всередину твердих та рідких речовин, а задній для випорожнювання, під час хвороби, за дотепною вигадкою цих штукарів, неначе вибивається з сідла, то, щоб повернути її на місце, з тілом хворого треба поводитися протилежним способом і використовувати обидва отвори навпаки, впро-

ваджуючи тверді та рідкі речовини у відхідник, а випорожнюючись через рот.

Але, крім справжніх хвороб, у нас є ще й фальшиві, проти яких лікарі винайшли і фальшиве лікування. Ці недуги мають свої назви, і для кожної з них є спеціальні ліки. На них завжди хворіють самиці наших егу.

Особливо відзначається це плем'я своїми прогнозами, і тут воно рідко помиляється. У випадку справжньої хвороби, більш або менш небезпечної, лікарі звичайно пророкують смерть, яка завжди залежить від них, чого не можна сказати про одужання. А якщо після того хворому несподівано покращає, то вони, щоб їм не закидали неправдивого прогнозу, знають, як довести світові свою мудрість, вчасно давши хворому відповідну дозу ліків. Усе це робить їх надзвичайно корисними для чоловіків та жінок, яким набридло їх-не подружжя, а також для старших синів, міністрів і часто для монархів.

Мені вже раніше час від часу доводилося розмовляти з моїм хазяїном про природу урядування взагалі і зокрема про чудову англійську конституцію — предмет справедливого подиву й заздощів у всьому світі. Та коли я цього разу випадково згадав про міністрів, то він, трохи перегада, звелів мені пояснити, яких саме егу я називаю цим словом.

Я розповів йому, що перший, або головний, міністр, про якого я говоритиму, це створіння, що не знає ні радощів ні горя, ні любові ні ненависті, ні жалю ні гніву; в кожному разі він не виявляє ніяких пристрастей, крім невситимої жадоби багатства, влади й титулів. Слова він уживає для різних потреб, але тільки не на те, щоб висловлювати свої думки. Правду він каже лише тоді, коли хоче, щоб її вважали за брехню, а бреше тоді, коли бажає, щоб йому повірили. Тих, кого він ганьбить поза очі, напевне чекає підвищення, а той, кого йому трапиться похвалити перед іншими, може вважати себе від того дня за пропащу людину. Найгірша ознака — це коли він щось пообіцяє, а надто ще й ствердить свою обіцянку присягою; тоді кожен, хто має розум, зараз же тікає геть і кидає всяку надію.

Існує три способи стати першим міністром: перший — уміло скористуватися своєю дружиною, донькою або сестрою, другий — зрадити або підсидіти свого попередника і третій — якнайзапальніше виступати прилюдно проти розбещеності при дворі. Але розумний король скоріше вибере того, хто вживає останнього методу, бо ці палкі викривачі

потім завжди найслухняніше потурають бажанням і пристрастям свого володаря. Маючи в своєму розпорядженні всі посади, ці міністри забезпечують собі владу, підкупаючи більшість членів сенату або державної ради, і нарешті вони особливим способом, що зветься актом амністії (тут я виклав хазяїнові його суть), уникають розплати й відходять від громадських справ, обтяжені награваним у народу добром.

Палац першого міністра являє собою щось на зразок школи, де він своїм прикладом готує інших до такої самої діяльності. Його пажі, лакеї та швейцари, наслідуючи пана, самі стають міністрами в своїй галузі і досконало опановують три головних елементи цього мистецтва: нахабство, брехню та підкуп. Є в них відповідно і свої двори, що складаються з осіб високого рангу, а іноді, завдяки своїй спритності й безсоромності, вони поволі підносяться до того, що заступають свого пана.

Першим міністром керує звичайно яка-небудь стара розпусниця або його улюблений лакей; вони правлять немовби за канали, якими розливаються всі милості, і, власне, саме їх можна з певністю назвати справжніми правителями королівства.

Одного дня, почувши від мене про наше дворянство, мій хазяїн люб'язно сказав мені комплімент, якого я зовсім не сподівався. Він висловив думку, що я належу до якоїсь благородної родини, бо, поступаючись перед усіма їхніми єгу силою та прудкістю, я дуже відрізняюсь од них і кращими формами тіла, і кольором шкіри, і охайністю, що можна приписати лише відмінному, ніж в інших тварин, життю; до того я обдарований не тільки здатністю говорити, а й деякими ознаками розуму в такій мірі, що всі його знайомі вважають мене за справжнє диво.

Він звернув мою увагу на те, що й у них білі, гніді та мишасті гуїґґґґґі трохи відрізняються будовою тіла й гіршими природними здібностями від гуїґґґґґів сірих, чалих та вороних і через те звичайно виконують обов'язки слуг. Проте, мовляв, їм і на думку не спадає рівняти себе до кращої породи, бо таке прагнення вважали б у їхній країні за дике й неприродне.

Я уклінно подякував його милості за похвальну думку, яку він люб'язно склав про мене, але запевнив його, що походжу від простих чесних батьків, які ледве-ледве спромоглися дати мені пристойну освіту, і що наше дворянство зов-

сім не таке, як він собі уявляє. Далі я розказав, що молоді дворяни з дитинства привчаються до розкошів та неробства і, як тільки дозволяє їм вік, починають витрачати свої сили в товаристві розпусних самиць, які заражають їх мерзенними хворобами; коли ж вони проциндрять майже всі свої статки, то заради грошей одружуються з жінками низького роду, негарними й кволими, яких вони ненавидять і зневажають. Діти в них звичайно золотушні, рахітичні й потворні, і через те їхні роди дуже рідко переживають три покоління, якщо тільки жінка не подбає про те, щоб знайти здорового батька серед своїх сусідів або слуг і тим поліпшити й продовжити рід. Кволе, хворобливе тіло, худорлява постать і бліда шкіра визнаються в нас за справжні ознаки благородної крові, а здорове, міцне тіло вважають ганьбою для людини значного роду, бо всі кажуть тоді, що справжнім її батьком був конюх або кучер. До цих тілесних вад додаються ще й розумові та моральні, і кожен з цих людей являє собою сполучення недолугості, дурості, темноти, примхливості, хтивості й дурної пихи.

Без згоди цих видатних людей не можна затвердити, скасувати або змінити жодного закону, і вони ж таки беззастережно порядкують всією нашою власністю.

РОЗДІЛ VII

Велика любов автора до рідного краю. Зауваження його хазяїна щодо описаних автором англійської конституції та англійського уряду з деякими паралелями та порівняннями. Спостереження хазяїна над людською природою.

Читаю, мабуть, здивується, що я насмілюся виставити наше плем'я в такому непривабливому вигляді перед гуїгн-гнмами, які й без того схильні були до найгіршої думки про людський рід завдяки моїй цілковитій подібності до їхніх егу. Мушу одверто признатися, що чесноти цих чудових чотириногих у порівнянні з розпущеною людською відкрили мені очі й так поширили мій світогляд, що наші вчинки й пристрасті я почав бачити в зовсім іншому освітленні і вирішив, що з честю роду нема чого церемонитись; та це було б і неможливо з такою проникливою особою, як мій хазяїн, котрий щодня виявляв у мене безліч поганих прикмет, що їх серед нас ніколи не вважали б за найменші вади. Завдяки

Йому я навчився ненавидіти брехню та обман і так полюбив правду, що заприсягся принести їй в жертву все.

Я хочу бути цілком щирим і признатися читачеві, що в мене був ще один, важливіший мотив для такого вільного змальовування нашої породи. Не проживши в цій країні й року, я пройнявся такою любов'ю і пошаною до її жителів, що твердо поклав собі не вертатись додому, а залишитися тут, серед цих дивних гуїґнґнів, щоб до кінця свого віку спостерігати їхні добродетелі й вправлялись у них, не маючи перед очима жодного прикладу пороку або спокуси. Але доля — мій одвічний ворог — не дала мені такого великого щастя. Проте мене тепер трохи втішає те, що, розповідаючи про своїх земляків, я применшив їхні хиби, скільки це було можливо перед таким проникливим співрозмовником, і кожне питання освітлював якомога сприятливіше для нас. Хто ж бо, справді, може бути безстороннім, коли йдеться про його батьківщину?

Я переказав тут лише суть численних розмов, які провадив з хазяїном майже весь час, поки мав честь бути в нього на службі, і заради стислості випустив набагато більше подробиць, ніж подав.

Коли я відповів на всі запитання хазяїна і його цікавість, здавалося, була вже задоволена, він одного ранку покликав мене і, запропонувавши сісти на певній відстані від нього (такої честі він доти ніколи мені не робив), сказав, що він серйозно обміркував усе те, що чув від мене про мене самого та про нашу країну, і розглядає тепер нас як особливу породу тварин, незрозумілим випадком обдарованих невеличкою часткою розуму, який ми використовуємо лише на те, щоб збільшувати наші природні хиби та набувати нових, яких не дала нам природа. Ми самі позбавляємо себе небагатьох здібностей, що ними нас обдаровано, дуже спритно вигадуємо собі нові потреби і, здається, витрачаємо все своє життя на марні намагання задовольнити їх з допомогою різних вигадок. Щодо мене особисто, то я, безперечно, не маю ні сили, ні спритності звичайного егу, невпевнено тримаюсь на своїх задніх ногах, не знати як зумів зробити свої пазури непридатними для захисту і знищити волосся на підборідді, що має захищати шкіру від сонця та негоди. Нарешті, я не можу ні прудко бігати, ні лазити по деревах, як мої брати (так називав він місцевих егу).

Наші урядові установи й закони, сказав він далі, ясно свідчать про велику недосконалість нашого розуму, а отже,

й доброчесності, бо для того, щоб керувати розумним створінням, цілком досить і самого здорового глузду; та ми про це, як видно навіть з моїх слів, і гадки не маємо, хоч він добре помітив, що, бажаючи прикрасити перед ним своїх земляків, я багато чого затаїв від нього, а часто казав і те, чого не було.

Він, мовляв, ще більше ствердився у цій своїй думці, коли спостеріг, що, крім різючої зовнішньої подібності між нашими та їхніми єгу (якщо не брати до уваги такі мої вади, як менша сила, спритність і прудкість, коротші пазури та деякі інші прикмети, здобуті не від природи), між нами існує велика схожість і щодо розуму та вдачі, про що свідчить змальована мною картина нашого життя, наших звичаїв та вчинків. Адже всім відомо, що єгу ненавидять одне одного дужче, ніж будь-яку іншу тварину; проте за причину цього вважають звичайно бридкість, яку вони бачать у всіх своїх родичів, але не помічають у самих себе. Отож і йому спершу здавалося, що ми робимо розсудливо, одягаючись і приховуючи тим самим наше потворне тіло, на яке інакше зовсім гидко було б дивитися. Але тепер він бачить, що помилявся, бо незгоди між цими звірами у їхній країні походять з тих самих причин, що і в нас. Коли п'ятьом єгу, сказав він далі, кинути їжі на п'ятдесятьох, то вони, замість того щоб спокійно їсти, починають бійку, і кожен намагається захопити все для себе самого. Через це дома доводиться держати їх прив'язаних на певній відстані один від одного, а годуючи поза домом, ставити спеціального слугу, який доглядав би їх. Коли в когось із гуїгнгнів від старості або нещасливого випадку здохне корова, то, раніше ніж хазяїн устигне забрати падло й кинути своїм єгу, на труп накидаються зграї сусідських єгу і зчиняють бійки на зразок вищезгаданих. Вони завдають один одному жахливих ран своїми пазурами, але вбити супротивника на смерть їм випадає досить рідко, бо в них нема такого знаряддя, як у нас. Іноді такі бої без будь-якої видимої причини відбуваються між єгу кількох суміжних місцевостей, і вони всіляко намагаються напасти на сусідів зненацька, перше ніж ті приготуються. А коли їхні плани зазнають невдачі, вони повертають додому і, через відсутність ворогів, розпочинають те, що я назвав громадянською війною.

По деяких місцевостях у тій країні, як розказав мені хазяїн, знаходять блискуче різнобарвне каміння, що його страшенно люблять їхні єгу, і, коли такий камінь глибоко

сидить у землі, як це часом трапляється, вони цілі дні риють землю своїми пазурами, а виривши камінь, несуть його додому й ховають до купи у своїх хлівах, нашорошено озираючись навколо, бо бояться, щоб хтось не знайшов їхнього скарбу. Мій хазяїн довго не міг зрозуміти причини такого неприродного потягу, бо не бачив у тому камінні ніякого пожитку для егу, а тепер почав думати, що це прояв тої ж самої скнарості, що, як я казав, властива нашій породі. Він розповів, що одного разу для спроби потай переніс купку каміння, захованого егу, в інше місце. Мерзена тварина, не знайшовши свого скарбу, зняла страшений лемент, перекусала та передряпала всіх своїх товаришів, що прибігли на її крик, а потім занудьгувала, не хотіла ні їсти, ні спати, ні працювати, аж поки він не звелів помітно покласти каміння назад. Знайшовши його, егу враз заспокоївся, повеселішав, потім заховав свій скарб в іншому, надійнішому місці й відтоді став дуже слухняною худобою.

Хазяїн запевняв мене (та я й сам це помітив), що на полях, де є поклади цього блискучого каміння, найчастіше відбуваються запеклі бійки, бо туди завжди вдираються сусідні егу.

Він розказав також, що під час бійки між двома егу за знайдений камінь дуже часто з'являється третій і забирає його собі, в чому він вбачав певну схожість з нашими судовими процесами, а я, в наших же інтересах, не став йому заперечувати, бо судові вирoki у нас бувають ще несправедливіші, ніж згаданий ним спосіб розв'язання суперечки. Справді-бо, тут і позивач, і відповідач втрачають лише камінь, за який сперечаються, а наш суд ніколи не припинить справи, поки обидві сторони не втратять усе, що мали.

Провадячи розмову далі, мій хазяїн сказав, що найогиднішою рисою вдачі егу є їхня ненажерливість: вони жеруть усе, що наvertsється їм на очі,— трави, коріння, ягоди, гниле м'ясо тварин або все це разом,— і більше люблять здобути в бійці або вкрадене, ніж те, що їм дають дома. Якщо здобичі вдосталь, вони жеруть доти, поки мало не луснуть, після чого інстинкт підказує їм якийсь коріння, що допомагає випорожнити шлунок.

Є там ще одне, дуже соковите коріння, що трапляється рідко і знайти його важко; егу пожадливо шукають його, з насолодою смокчуть, і воно впливає на них так, як на нас вино. Під його впливом вони то обіймаються, то б'ються,

скиглять, кривляться, белькочуть щось, хитаються, спотикаються, тоді падають у грязюку й засинають.

Я спостеріг, що в тій країні, як казав мені хазяїн, з тварин хворіють і справді тільки егу, та й те трапляється рідше, ніж у нас із кіньми, і пояснюється не поганим поводженням з ними, а виключно неохайністю та зажерливістю цих брудних тварюк. Мова гуїнггнів знає лише одне слово для визначення всіх їхніх хвороб: *гни-егу*, тобто *неміч егу*, а лікують цю неміч мікстурою з їхньої ж сечі з калом, яку силоміць вливають їм у горлянку. Я часто бачив, з яким успіхом уживали цих ліків, і в інтересах блага суспільства сміливо рекомендую їх і моїм землякам, як чудовий засіб проти всіх хвороб, спричинюваних переповненням шлунка.

Щодо науки, мистецтва, промисловості, урядування тощо, то мій хазяїн визнав, що з цього погляду між егу їхньої країни та нашої нема або майже нема ніякої схожості. Тим часом його цікавило спостерігати тільки схожі риси нашої вдачі. Він, правда, чув, нібито деякі допитливі гуїнггми виявили, що майже в кожному стаді егу є свій, сказати б, ватажок (як, приміром, серед оленів у наших гаях), який відрізняється від інших тварин ще потворнішим виглядом і гіршою вдачею. У такого ватажка є звичайно фаворит, страшенно подібний до нього. Обв'язок цього фаворита полягає в тому, щоб лизати ноги та зад свого хазяїна й приводити до його лігва самиць, за що йому іноді перепадає кусень осячого м'яса. Його ненавидять усі в стаді, і він задля безпеки завжди перебуває коло свого пана. Цей улюбленець залишається при ватажкові, доки знайдуть кого-небудь ще гидкішого, ніж він, і як тільки його звільнять, то всі егу в окрузі — старі й молоді, самці й самиці — на чолі з його наступником кидаються на нього і з голови до ніг каляють своїм послідом. Вирішити, наскільки це скидається на звичаї наших міністрів та придворних, мій хазяїн полишив мені самому.

Я не наважився заперечити щось на цю злісну обмову, що ставила людський розум нижче від кмітливості звичайного хорта, який здатен розрізнати гавкання найдосвідченішого пса в зграї і, не помиляючись, бігти слідом за ним.

Хазяїн зауважив далі, що егу мають ще деякі цікаві особливості, про які я, здається йому, не згадував або згадав побіжно, коли розповідав про людську породу. У них, сказав він, як і в інших тварин, самиці спільні, але різниця

в тому, що самиця егу пускає до себе самця навіть тоді, коли вона вагітна, і що самці б'ються з самицями так само люто, як і один з одним. І те, і друге свідчить про таке крайнє озвіріння, якого не дійшла ще жодна жива істота.

Ще одною дивовижною особливістю егу хазяїн вважав їхнє замилювання в бруді й неохайності, тоді як усім іншим тваринам притаманна любов до чистоти. Перші два обвинувачення я залишив без відповіді, бо, попри всю мою прихильність до людей, не міг сказати й слова на їхній захист. Зате мені легко було б спростувати обвинувачення роду людського в особливій неохайності, якби в тій країні були свині (на мій превеликий жаль, виявилось, що їх там не водиться), бо ці чотириногі, може, й приємніші на вигляд, ніж егу, але, як я гадаю, не мають права претендувати на більшу чепурність. Це мусив би визнати і його милість, коли б побачив, як неохайно вони їдять і як кубляться й сплять у грязюці.

Згадав мій хазяїн і про іншу особливість, яку його слуги виявили в багатьох егу і якої він так і не зміг зрозуміти. Він розказав мені, що іноді той чи той егу забивається в куток, лягає там на землю, виє, стогне і жене від себе всякого, хто до нього підходить, дарма що сам він молодий, вгодований і не терпить нужди ні в їжі, ні в питві. Не можуть збагнути причини цієї дивної недуги і слуги хазяїна. Єдиний засіб, який допомагає проти неї,— це дати егу важку роботу, від чого він швидко приходить до пам'яті. З любові до собі подібних я промовчав, хоч ясно бачив, що то немилісні ознаки спліну, який вражає тільки ледарів, нероб та багатіїв і від якого вони, певно, вилікувалися б, якби застосувати такий засіб і до них.

Далі його милість розповів, що самиця егу, побачивши поблизу молодих самців, має звичку ховатися за куц чи за горбок і раз у раз визирати звідти, роблячи якісь чудернацькі жести; в цей час, як помічено, від неї дуже погано тхне. Коли ж хто-небудь із самців рушить до неї, вона поволі віддаляється, часто поглядаючи назад, а потім, удавши переляк, тікає до якогось затишного місця, бо добре знає, що самець піде туди слідом за нею.

Якщо в стадо егу випадком потрапить чужа самиця, то три-чотири егу тієї ж таки статі зараз же оточують її, починають лупити на неї очі, гергочуть, кривляться, обнюхують її з усіх боків, а тоді одвертаються від неї з жестами зневаги й огиди.

Можливо, хазяїн мій трохи перебільшив, розповідаючи мені те, що бачив сам або чув од інших, але я не міг не зробити трохи дивного й дуже прикрого висновку, що зародки розпусти, кокетства, заздрості й лихослів'я притаманні жіноцтву від природи.

Я весь час сподівався почути від хазяїна обвинувачення егу в протиприродних нахилах, таких звичайних у нас серед обох статей. Проте природа, як видно, не дуже досвідчений учитель, і ці вишукані втіхи є виключно породженням мистецтва та думки на нашій частині земної кулі.

РОЗДІЛ VIII

Автор розповідає про деякі особливості егу. Великі чесноти гуйгнмів. Виховання та вправи їхньої молоді. Національна рада.

Я знав людську натуру краще, ніж, на мою думку, міг знати її мій хазяїн, і мені неважко було прикласти змалювану ним вдачу егу до себе самого й до моїх земляків. Сподіваючись, що власні спостереження дозволять мені зробити нові відкриття, я часто просив у його милості дозволу відвідати сусідні стада егу. Певний, що огида, яку викликають ці тварюки, не дозволить мені перейняти їхні погані звички, він завжди задовольняв моє прохання і наказував одному з своїх слуг, дужому гнідому огиреві, вельми приємному й добродушному створінню, охороняти мене, без чого, признаюсь, я не наважився б на такі прогулянки. Читач уже знає, як неприязно з першої ж зустрічі поставились до мене ті гидкі тварини. Після того я ще разів зо три або чотири ледве врятувався від їхніх пазурів, коли, не взявши кортика, відходив далеко від дому. Я маю підстави гадати, що вони виразно відчували свою спорідненість зі мною, особливо тоді, як я, користуючись з присутності мого охоронця, закачував перед ними рукава сорочки і показував свої голі руки та груди. Тоді егу присувалися ближче і, наче мавпи, наслідували всі мої рухи, не ховаючи, проте, своєї ненависті до мене. Так само робить і галич, що завзято переслідує приручену галку в шалочці й панчішках, коли та ненароком з'явиться серед зграї.

Егу змалку надзвичайно моторні, проте мені раз поща-

стило-таки впіймати трирічного самця. Я пестив його й усіма силами старався заспокоїти, але бісеня так верещало, дряпалось і кусалося, що я мусив випустити його. І то було вчасно, бо на гомін прибігло ціле стадо дорослих; проте, побачивши, що дитинча не потерпіло (воно тим часом утекло), і вгледівши неподалік гнідого огиря, вони не насмілилися підійти ближче. Я спостеріг, що тіло молодого егу дуже смердить і сморід цей скидається на тхориний чи лисячий, тільки він ще неприємніший. Я забув згадати ще одну деталь (думаю, читач вибачив би мені, якби я проминув її зовсім): поки я тримав на руках це погане гадюченя, воно обкаляло мені весь одяг своїми рідкими жовтими екскрементами. На щастя, недалеко протікав струмок, де я помився, як міг, хоч потім не наважився з'явитись до хазяїна, поки одяг мій не провітрився зовсім.

Як я міг зробити висновок, егу з усіх тварин найменше здібні до виховання. Найбільше, чого їх можна навчити, це тягати вантажі. Але я гадаю, що головною причиною цього є їхня впертість, бо їм не бракує розуму на хитрування, обман та помсту. Вони витривалі й дужі істоти, але боягузи і через це нахабні, в'їдливі та жорстокі. Помічено, що червоно-руді егу обох статей зліші й похитливіші, ніж інші, зате вони дужчі й спритніші.

Тих егу, що працюють у господарстві, гуїгнгами оселяють у хлівах коло панського будинку, а інших виганяють у поле, де ті викопують із землі коріння, їдять різне зілля, розшуковують падло, а подеколи ловлять тхорів або *люхімухсів* (порода польового пацюка) і жадібно пожирають їх. Своїми пазурами вони виривають на узгір'ях глибокі нори й живуть там поодинці. Нори самиць трохи більші, бо в них звичайно живуть ще двоє-трое малят.

Всі егу змалку плавають, як жаби, і можуть довго бути під водою, де часто ловлять рибу, яку матері відносять у лігво своїм дітям. Читач, сподіваюся, дозволить мені розповісти в зв'язку з цим про одну дивну пригоду.

Якось я пішов погуляти з моїм охоронцем, гнідим огирем. Надворі була надзвичайна спека, і я попросив його дозволу скупатися в річці, що текла поблизу. Він згодився, і я вмить роздягнувся й спокійно ввійшов у воду. Тим часом за піщаним горбком випадково стояла молода самиця егу, яка бачила все, що я робив, і, запалившись хіттю (так гадали ми потім з гнідим огирем), швидко підбігла до берега й кинулась у річку за п'ять ярдів від того місця, де я ку-

королеві філософів. Відтоді я часто міркував про те, які спустошення вчинила б ця доктрина в книгозбірнях Європи і скільки закрила б стежок до слави в ученому світі.

Головні чесноти гуїґнґмів — приязнь і доброзичливість, що їх вони не обмежують певними об'єктами, а поширюють на всю расу. Чужинця з найдальшої частини краю в них приймають так само, як і найближчого сусіда, і, приходючи в господу до першого-ліпшого гуїґнґма, він скрізь почуває себе, як дома. Всі тубільці надзвичайно скромні та ввічливі, але зовсім не обізнані з усілякими церемоніями. Вони не ніжать своїх дітей пестошами, а виховують їх тільки за вказівками розуму, і я помітив, що мій хазяїн ставився до дітей сусіда не менш прихильно, ніж до своїх власних. Вони кажуть, що природа вчить любити всіх однаково і лише розум розрізняє осіб за ступенем їхньої доброчесності.

Мати родини в гуїґнґмів, породивши по одній дитині кожної статі, не має більше зносин з чоловіком; лише в дуже рідкісних випадках втрати когось із потомства вони знову спаровуються. Коли ж таке нещастя скоїться в родині гуїґнґма, дружина якого не може вже завагітніти, тоді інше подружжя віддає їм одного із своїх дітей, а само спаровується, поки мати не завагітніє знову. Така пересторога конче потрібна, щоб уникнути перенаселення країни. Але гуїґнґми нижчої породи, яких виховують на слуг, не так суворо обмежені в цьому: їм дозволяють плодити по троє дітей кожної статі, що мають бути за слуг у благородних родин.

Одружуючись, гуїґнґми дуже дбають про добір такої масті, яка б не спричинилася до погіршення масті в нащадків. У самця найбільше цінують міць, у самиці — красу; але кохання не відіграє при цьому ніякої ролі, і йдеться тільки про те, щоб уникнути виродження раси; отже, коли кобила відзначається силою, то їй добирають жеребчика з огляду на його красу. Залицання, кохання, дарунки, вдовині спадщини невідомі їм зовсім, і в їхній мові немає навіть відповідних слів. Молодь спаровується лише з волі батьків або приятелів, бо такі шлюби повсякчас відбуваються в неї перед очима і вона звикає дивитися на них, як на необхідні вчинки розумних істот. Зате тут ніколи не чули про зраду або розпусту, і подружжя живе свій вік, ставлячись одне до одного так само приязно й доброзичливо, як і до інших осіб своєї породи, що їх зустрічає в

житті, не знаючи ні ревнощів, ні палких любовщів, ні суперечок, ні невдоволення.

Виховання молоді поставлено в них чудово, і нам варто було б його наслідувати. До вісімнадцяти років молодим гуїґнґмам, за винятком певних днів, не дають ні зернини вівса і дуже рідко дозволяють поласувати молоком. Влітку вони мусять, за прикладом батьків, пастися на паші дві години зранку і дві години ввечері; проте слугам дозволено пастися лише половину цього часу, і здебільшого траву приносять їм додому, де вони їдять її, коли вільні від роботи.

Стриманість, працьовитість, охайність, фізичний розвиток однаково обов'язкові там для молоді обох статей, і те, що в нас самці та самиці виховуються по-різному, мій хазяїн уважав за дикий і потворний звичай; єдиною різницею у вихованні, яку він припускав, було хіба тільки те, що самиця повинна трохи більше знатися на хатніх роботах. Він цілком справедливо зауважив, що половина нашого племені здатна лише родити дітей, і те, що ми доручаємо таким нікчемним істотам піклування про своїх нащадків, на його думку, являє тільки ще один доказ нашого дикунства.

Серед своєї молоді гуїґнґми з дитинства розвивають міць, прудкість і витривалість, примушуючи їх бігати по горах та кам'янистих шляхах, а після того, коли вони геть спітніють, з головою занурюватись у ставок чи річку. Чотири рази на рік молодь кожної округи сходиться, щоб показати свої успіхи в біганні, стрибанні та інших вправах, що вимагають сили й спритності, і переможця винагороджують складеним на його честь гімном. Цього святкового дня слуги приганяють на місце сходу стадо єгу, навантажених сіном, вівсом та молоком для частування гуїґнґмів, після чого цих тварюк відразу женуть назад, щоб вони не викликали огиди в присутніх.

Кожного четвертого року, під час весняного рівнодення, на полі, миль за двадцять від дому мого хазяїна, збирається загальна рада представників усієї нації, що триває п'ять-шість днів. На цій раді обговорюють становище різних округ, з'ясовують, чи скрізь досить сіна, вівса, корів та єгу, і, коли трапиться, що десь чогось бракує (це буває дуже рідко), зараз же подають допомогу громадським коштом. Тут же провадять і розподіл дітей: якщо, наприклад, в одного гуїґнґма два жеребчики, то він міняє одного з них на кобилку з тої родини, де їх дві, а коли випадково загине

дитина, мати якої занадто стара, щоб родити ще раз, то громада вирішує, яке подружжя з тої округи повинне породити нове дитинча, щоб відшкодувати втрату.

РОЗДІЛ ІХ

Великі дебати в національній раді гуїгнмів, і чим вони закінчились. Освіта гуїгнмів. Їхні будівлі. Похоронні обряди. Хиби їхньої мови.

Одна така велика національна рада відбулася при мені, місяців за три перед моїм від'їздом, і мій хазяїн брав у ній участь як представник своєї округи. Обговорювали не нове і, власне, єдине, що викликає в цій країні дебати, питання, і хазяїн, повернувшись додому, докладно переповів мені те, про що там говорилося.

Спірне питання полягало в тому, чи слід винищити на землі всіх егу. Один із членів ради, обстоюючи потребу такого заходу, наводив дуже важливі й переконливі міркування. Він сказав, що егу — найбрудніші, найогидніші й найпотворніші тварини в світі, до того ж напрочуд уперті, неслухняні, злостиві й хитрі, і якби їх весь час не доглядали, то вони потай ссали б корів у гуїгнмів, убивали й жерли їхніх кішок, толочили траву та овес і чинили б тисячі інших прикростей. Він згадав стародавній переказ, за яким егу не завжди жили в їхній країні, але багато років тому двоє цих тварюк оселилося на одній горі, причому ніхто не міг сказати, чи виникли вони з пригрітого сонцем багна й твані, чи з піни й мулу морського. Розмножуючись з надзвичайною швидкістю, егу протягом короткого часу заповнили й запаскудили всю країну. Щоб позбутися цього лиха, гуїгнми влаштували загальні лови і оточили все стадо. Перебивши дорослих егу, вони розібрали по своїх хлівах по двоє малят, а з часом настільки приборкали їх, наскільки взагалі можливо приборкати таких диких з природи тварин, і стали використовувати як робочу худобу. У цьому переказі, мабуть, чимало правди, і егу таки не можуть бути *ілнґніямиши* (тобто *аборигенами* того краю), бо їх страшенно ненавидять і гуїгнми, і всі інші тварини; хоч ненависть цю досить виправдує злісна вдача егу, проте вона не дійшла б такої міри, якби егу були тамтешніми аборигенами, бо тоді їх давно б уже знищили. Далі промовець

сказав, що гуїґнґнми, необачно намисливши приборкати егу, зовсім занедбали використання ослів, цих милих тварин, куди слухняніших і розумніших за егу, досить дужих для роботи, хоч і не таких спритних; до того ж вони не так смердять, а ревіння їхнє, хоч воно й не вельми приємне, все-таки краще, ніж жахливе виття егу.

Після того, як у цьому питанні висловилося ще кілька гуїґнґнмів, мій хазяїн подав нову пропозицію, що зародилася в нього під час наших розмов. Він зауважив, що переказ, про який згадувалося перед тим, цілком вірогідний, але, на його думку, оті перші егу прибули у їхню країну з-за моря; коли вони висіли на землю, супутники покинули їх самих, і вони подалися в гори; поволі, з покоління в покоління, їхні нащадки дуже здичавіли проти тих егу, що залишились у країні, звідки прибули оті два прародичі. Свою думку хазяїн обґрунтовував тим, що тепер у нього самого є один дивовижний егу (він мав на увазі мене), про якого більшість їх чули, а багато хто навіть бачив його. Далі він розповів, як знайшов мене, згадав, що все моє тіло сховане під штучним покриттям із шкіри та волосся інших тварин; що я розмовляю своєю власною говіркою, але досконало опанував і їхню мову; що я розказав йому, яким побитом потрапив до їхньої країни; що, побачивши мене без мого покриття, він пересвідчився, що я з усякого погляду справжній егу, тільки з більшою і не такою волохатою шкірою та коротшими пазурами. Він додав, що я намагався переконати його, нібито на моїй батьківщині, та й по інших країнах, усім порядкують обдаровані розумом егу, а гуїґнґнми в них раби; але він спостеріг у мене всі прикмети звичайного егу, хіба що трохи більш цивілізованого завдяки крихті розуму; проте розумово я настільки ж нижчий від гуїґнґнмів, наскільки їхні егу нижчі від мене. Далі він розповів, що чув од мене також про наш звичай холостити молодих гуїґнґнмів, щоб приручити їх, і про те, що така операція легка й безпечна; висловивши думку про те, що нема ніякого сорому вчитися мудрості в тварин, якот працювистості в мурашок, а будівельного мистецтва — в ластівок (так я перекладаю слово *лігангг*, хоч то куди більший птах), він запропонував ужити цей спосіб до їхніх молодих егу, що допоможе не тільки зробити їх слухнянішими й мати від них більше користі, а й знищити за одно покоління всю їхню породу, не вдаючись до вбивства. Разом із тим він радив тепер же звернути увагу на виховання ослів,

тварин з усякого погляду кращих за егу, які мають ще й ту перевагу, що можуть робити з п'ятилітнього віку, а не з дванадцяти років, як егу.

Оце і все, що визнав за потрібне розповісти мені тоді про національну раду мій хазяїн. Але він зволив приховати одну подробицю, яка стосувалась особисто мене. Невдовзі я відчув її нещасливі наслідки, як про те свого часу довідається читач, і відтоді починаються всі мої дальші злигодні.

Гуїгнгнми не знають письма, і через те всі їхні знання базуються на усних переказах. Але в народі, що живе в такій злагоді, плакає в собі самі чесноти, керується тільки розумом і до того ж відірваний від решти світу, історія дуже проста й не обтяжує пам'яті. Я вже казав про те, що гуїгнгнми ніколи не хворіють, а тому не мають потреби в медиках. Проте в них є чудові ліки з трав проти порізів бабки або ноги об гостре каміння та синців і ран на інших частинах тіла.

Гуїгнгнми обчислюють час за періодами обертання сонця та місяця, але не вживають поділу на тижні. Вони досить добре обізнані з рухом тих двох світил і розуміють природу затемнень. На цьому й кінчаються їхні астрономічні знання.

Треба визнати, що в поезії вони далеко перевершили всіх смертних; влучність їхніх порівнянь, точність і докладність описів неможливо переказати. Їхні вірші, рясніючи й тими й другими, вславляють приятель і доброзичливість або складаються, як було вже зазначено, на честь переможця на перегонах чи інших змаганнях. Будівлі гуїгнгнгмів хоча й невігладливі і навіть грубі на вигляд, зате дуже зручні й добре захищають мешканців від спеки та від холоду. В тій країні є дерево, в якого, коли воно доходить сорока років, слабне коріння і стовбур падає від першої бурі. Росте воно надзвичайно прямо, і, загостривши верхівки особливим каменем (гуїгнгнми не знають заліза), вони встромляють ці стовбури в землю дюймів на десять один від одного, а потім переплітають соломкою або гіллям. Таким самим способом роблять і покрівлі та двері будинків.

Западина між копитом та бабкою передньої ноги править гуїгнгнмам за руку, і вони орудують нею з неймовірною спритністю. Я сам бачив, як біла кобила в господі мого хазяїна просунула нитку крізь вушко голки (голку й нитки я дав їй умисне з цією метою). Таким самим чином вони доять корів, косять овес і виконують усяку роботу, що вимагає рук. У них є твердий кремень, яким вони обточують ка-

міння й роблять клинки, сокири та молотки. Знаряддям, зробленим з цього кременю, вони косять сіно та дикий овес, яким укрито більшість їхніх полів. Потім егу звозять копи та стоги до господи, де слуги молотять овес ногами в особливих приміщеннях під дахом, а зерно складають у комори. Гуїгнгми виготовляють грубий череп'яний і дерев'яний посуд, обпалюючи перший проти сонця.

Коли не скоїться якогось нещасливого випадку, то гуїгнгми помирають тільки від старості, і ховають їх у найпотаємніших місцях, причому друзі й родичі небіжчика не виявляють ні радості, ні суму, та й сам він, помираючи, тужить за світом, що його має залишити, не більше, ніж той, хто йде додому від сусіди. Пригадую, одного разу мій хазяїн запросив до себе в якійсь важливій справі свого знайомого з родиною. Та в умовлений день з'явилася тільки його дружина з двома дітьми і, дуже запізнившись, навела на своє виправдання дві причини. Перша була та, що вранці її чоловік *сгнувг*. Це слово надзвичайно виразне і в перекладі означає: *повернувся до своєї праматері*. Другою причиною запізнення було те, що вона довго радилась із слугами, де краще поховати небіжчика. Я спостеріг, що трималася вона так само весело, як і всі інші. Місяців через три померла й вона.

Живуть гуїгнгми звичайно років до сімдесяти — сімдесяти п'яти і дуже рідко до вісімдесяти. За кілька тижнів до смерті в них починають підупадати сили, хоч вони й не відчують ніякого болю. О цій порі їх часто відвідують друзі, бо їм самим виходити з дому вже не так легко й приємно, як раніш; проте коли їм залишається жити десять днів (а гуїгнгми рідко помиляються в своїх розрахунках), то вони віддають візити найближчим сусідам, що приходили до них. Везуть їх у запряженому егу зручному екіпажі, на зразок наших саней, що ним вони користуються й тоді, коли постаріють, або їдуть у далеку путь, або пошкодять собі ногу. Віддаючи ці візити, гуїгнгм урочисто прощається з друзями, ніби лагодячись виїхати до якоїсь далекої округи своєї країни, де він має прожити решту свого життя.

Не знаю, чи варто відзначити те, що в мові гуїгнгмів немає слів, які означали б щось погане, крім тих, які пов'язані з потворністю або вадами егу. Таким чином, щоб сказати про недогляд челядника, провину дитини, камінь, який порізав ногу, негоду або щось подібне, вони до відповідного

слова додають егу, як-от: *ггнм-егу, вгнаголм-егу, інлгмндвіглма-егу*, а погано збудоване приміщення називають *інголмгн-мрогльнв-егу*.

Я з великою приємністю міг би розказати ще багато чого про звичаї та чесноти цього прекрасного народу, але, збираючись незабаром опублікувати про нього спеціальну книгу, відсилаю читача до неї, а сам тим часом почну розповідь про страшне лихо, яке мене спіткало.

РОЗДІЛ Х

Господа автора та його щасливе життя серед гуїгннмів. Спілкуючись із ними, він удосконалюється в чеснотах. Розмови, що відбувалися між ними. Хазяїн сповіщає автора, що він повинен покинути їхню країну. Автор з горя неприпомніє, але скоряється. З допомогою приятеля-слуги він робить човен і навмання пускається в море.

Я влаштував свою маленьку господу на власний смак. З наказу хазяїна мені збудували оселю за тамтешнім зразком ярдів за шість від хазяйського дому, і я сам обмазав стіни та долівку глиною і застелив очеретяними матами власноручного виробу. Натіпавши конопель, що ростуть там дико, я зробив собі щось подібне до матраца й набив його пір'ям різних птахів, яких ловив сільцями, сплетеними з волосся егу, і ласував пресмачним пташиним м'ясом. З допомогою гнідого огиря, що виконував найважчу частину роботи, я змайстрував собі два стільці. Коли мій костюм перетворився на лахміття, я пошив собі одягу з шкурок кроликів та ще одного гарненького пухнастого звірятка, приблизно такого ж розміру, яке зветься *ннугног*. З них же зробив я собі й дуже пристойні панчохи. Черевики я підбив шматками деревини, прикріпивши їх до передків, а коли й передки зносилися, зробив нові з висушеної проти сонця шкіри егу. З дуплястих дерев я часто діставав мед і домішував його до води або їв із своїм вівсяним хлібом. Ніхто не міг би краще, ніж я, ствердити правдивість відомих висловів про те, що *природу неважко вдовольнити* і що *нужда — матір винахідливості*. Я був цілком здоровий тілом і спокійний духом; мене не хвилювали ні зрадництво чи невірність друга, ні образи явного чи прихованого ворога. Мені не треба було вдаватися до підкупу, лестощів або звідництва, запобігаючи ласки в якогось можновладця

чи його фаворита. Я не потребував захисту ні від обману, ні від насильства. Тут не було ні лікарів, щоб руйнувати моє тіло, ні адвокатів, щоб обдирати мене, ні шпигунів, щоб стежити за моїми словами та вчинками, а тоді за гроші обвинувачувати мене в чому-небудь. Тут не було лихословів, осудників, наклепників, злодіїв, розбійників, грабжників, адвокатів, звідників, блазнів, картярів, політиканів, дотепників, іпохондриків, нудних балакунів, суперечників, насильників, убивць, шахраїв, лідерів партій чи політичних угруповань, захоочувачів до пороку спокусою або власним прикладом; не було в'язниць, сокир, шибениць, кари батогами і ганебних стовпів; не було шахраїв-купців і крутіїв-ремісників; не було бундючності, пиhi, удаваної дружби; не було джигунів, бешкетників, п'яниць, повій і хворих на пранці; не було сварливих, розпусних, марнотратних жінок; не було тупих, бундючних педантів; не було докучливих, вибагливих, дріб'язкових, галасливих, нікчемних, самовдоволених, велемовних приятелів; не було ні мерзотників, що підвелися з бруду завдяки своїм порокам, ні благородних людей, кинутих у багно за свої чесноти; не було лордів, скрипалів, суддів та вчителів танців.

Мій хазяїн робив мені честь, знайомлячи з багатьма гуїґнґмами, що приїздили до нього в гості, і ласкаво дозволяючи бути присутнім у кімнаті під час їхніх розмов. І він, і його знайомі часто розпитували мене про різні речі і вислухували мої відповіді. Іноді я мав щастя супроводити хазяїна, коли він складав візити. Я ніколи не дозволяв собі багато говорити, а лише відповідав на запитання, та й то робив звичайно з великим жалем, бо шкодував часу, що його міг би використати куди краще, слухаючи і вдосконалюючись. Справді-бо, для мене було невимовною втіхою мовчки слухати їхні розмови, де кожне слово мало глибокий сенс і в усьому панувала надзвичайна чемність без найменшої манірності; де й говорили самі, й слухали інших з однаковим задоволенням; де нікому ніколи не перебивали мову й не знали ні нудьги, ні зайвого запалу, ні розбіжності думок. Гуїґнґми вважають, що недовга мовчанка в бесіді вельми корисна, і, на мій погляд, вони мають рацію, бо тоді в мозку виникають нові думки, які дуже поживляють розмову. Звичайні теми розмов у них такі: дружба й доброзичливість, суспільний лад і господарство; іноді — спостереження над явищами природи, стародавні перекази, межі доброчесності й закони розуму; іншим разом — ті чи ті питання, що їх

має розв'язати найближча національна рада; і дуже часто — різні достоїнності поезії. Не хочу хвалитись, але все-таки скажу, що не раз предметом розмови була й моя скромна особа: користуючись з моєї присутності, хазяїн розповідав приятелям про мене та мою батьківщину, і це давало їм привід висловлювати не дуже втішні думки про людство; через те я не повторюватиму їхніх слів, а лише дозволю собі сказати, що мій хазяїн, хоч як це дивно, здавалося, розумів натуру і їхніх, і наших егу краще, ніж я сам. Він перелічував усі наші хиби та вади, називаючи й багато таких, про які я навіть не згадував, — для цього йому досить було уявити собі, як поводитися б на нашому місці їхні егу, коли б мали крихту розуму; із цього він робив цілком справедливий висновок, що людина — надзвичайно мерзенне й жалюгідне створіння.

Щиро признаюся, що всіма своїми невеликими знаннями, які можна вважати за більш-менш корисні, я завдячую тільки напучуванню мого хазяїна та розмовам між ним та його приятелями, свідком яких я був; і мушу сказати, що я пишався б куди більше, підкоряючись їм, ніж маючи владу над найбільшим і наймудрішим парламентом Європи. Мене глибоко вражали сила, краса і спритність гуїґнґнів, а поєднання в них усіх чеснот сповнювало мене величезною повагою до цих милих і приятних істот. Щоправда, спершу я не відчував перед ними побожного трепету, властивого егу та всім іншим тамтешнім тваринам, але незабаром, значно швидше, ніж я гадав, він охопив і мене, тільки до нього домішувалися шаноблива любов і щира вдячність за те, що вони ласкаво відрізняли мене від решти представників моєї породи.

Згадуючи свою родину, приятелів, земляків та людство загалом, я бачив їх такими, якими вони були насправді: звичайнісінькими егу і виглядом, і вдачею, хіба що трохи більш цивілізованими та обдарованими мовою, які використовують свій розум лише на те, щоб розвивати й примножувати пороки, притаманні їхнім братам з країни гуїґнґнів. Коли мені траплялося бачити свою постать, відбиту у воді ставка чи озера, я з жахом та відразою одвертав обличчя і ладен був краще дивитися на звичайного егу, ніж на самого себе. Розмовляючи з гуїґнґнами і з захопленням спостерігаючи їх, я поволі почав наслідувати їхні манери та рухи і, зрештою, так засвоїв їх, що мої приятелі ще й тепер з осудом кажуть, нібито я ходжу по-конячому. Втім, я сприймаю

це як велику похвалу і признаюся, що не вважаю за образ, коли хто глузує з моєї вимови, яка дуже скидається на іржання.

Одного разу, коли я вважав уже, що щасливо влаштувався на все життя, мій хазяїн покликав мене до себе раніше, ніж звичайно. З вигляду його я побачив, що він почуває себе ніяково і вагається розпочати розмову. По короткій мовчанці він сказав, що не знає, як я поставлюся до його слів, але на останній великій раді, коли постало питання про егу, представники нації висловили незадоволення з того, що його родина тримає в своїй господі егу (тобто мене) й поводить з ним швидше як із рівним собі, аніж як з диким звіром. Усім відомо, що він часто розмовляє зі мною, неначе має якусь користь чи приємність від мого товариства, хоч це суперечить законам природи та розуму і є нечуваним серед них доти явищем. Отже, йому запропонували або поводитись зі мною надалі як із звичайним егу, або ж вислати мене туди, звідки я прибув. Першу пропозицію гуїґнґнми, які бачили мене, рішуче відхилили: вони доводили, що, маючи деякі зачатки розуму та природні пороки егу, я можу підбити цих тварин утекти до вкритої лісом гірської частини краю і звідти нападати вночі на садиби гуїґнґнмів і нищити їхню худобу, що так природно для ненажерливих звірів, які ненавидять працю.

Хазяїн додав, що всі його сусіди щодня напосідають на нього, вимагаючи виконати ухвалу ради, і що він не може далі зволікати. Він вважав, що я навряд чи зможу доплисти до якоїсь іншої країни і що мені слід зробити екіпаж на зразок тих, якими в нас, за моїми розповідями, їздять морем; мовляв, у цій роботі мені допомагатимуть і його власні слуги, і слуги його сусідів. Наприкінці він сказав, що коли б його воля, то він охоче залишив би мене назавжди в себе на службі, бо помітив, що я вилікувався від деяких поганих звичок та нахилів, намагаючись, скільки дозволяє моя нижча натура, наслідувати гуїґнґнмів.

Скажу, до речі, що ухвали національної ради мають у них назву *гнглоайн*, що в перекладі означає *умовляння*. На думку гуїґнґнмів, розумну істоту не можна до чогось примушувати — можна тільки давати їй поради або умовляти, а ті, що не скоряються розумові, позбавляють себе права називатися розумним створінням.

Розповідь хазяїна так приголомшила й засмутила мене, що, не маючи сил знести горя, я в розпачі упав непритом-

ний до його ніг. Коли я прийшов до пам'яті, хазяїн сказав, що він уже вважав мене за мертвого (бо така дурна природна слабкість їм невідома). Я кволим голосом відповів, що смерть була б для мене занадто великим щастям, бо, мовляв, хоч я не годен засуджувати ухвалу ради чи наполегливість його приятелів, але своїм дурним і зледащилим розумом уважаю, що вони могли б бути менш суворі. Я сказав також, що не зможу проплисти й ліги, тимчасом як до найближчого берега, певно, не менш як сто ліг, а багатьох матеріалів, потрібних для спорудження невеликого судна, яке могло б відвезти мене звідси, у їхній країні немає; проте, скоряючись ласкавій волі його милості, я таки спробую зробити човен, хоч наперед вважаю цю спробу за безнадійну, а себе самого приреченим на загибель. Далі я признався, що мене найменше лякає неминуча загибель, навпаки — якби навіть я випадково і врятувався від смерті, то як же я міг би доживати віку серед егу й знову погрузнути в пороках, не маючи перед очима прикладів, що керували б мною і наставляли мене на праву путь? А втім, мовляв, я добре знаю, що всі рішення мудрих гуїгннів якнайкраще обгрунтовані й не мені, жалюгідному егу, намагатися похитнути їх. Отже, уклінно подякувавши його милості за обіцяну допомогу слуг і попросивши дати мені достатній час на спорудження човна, я сказав, що постараюся зберегти свою нікчемну особу, щоб, повернувшись до Англії, прислужитися моїм землякам, вихваляючи преславних гуїгннів та виставляючи їхні чесноти як гідний наслідування зразок.

Дуже ласкаво відповівши мені кількома словами, хазяїн дав два місяці на те, щоб зробити човен, і звелів гнідому огиреві, моему приятелеві-служі (на такій відстані я наслідуюсь назвати його своїм приятелем), виконувати мої розпорядження, бо я сказав, що мені досить буде одного помічника і що я знаю прихильність гнідого до мене.

Разом із гнідим я насамперед подався до берега, туди, де колись примусили мене висісти заколотники-матроси. Я зійшов на горбок і, роздивившись навкруги, побачив у північно-східному напрямі щось схоже на острівець. Діставши підзорну трубу, я виразно розгледів його; за моїми розрахунками, він був ліг за п'ять, проте гнідому огиреві він здавався лише блакитною хмаркою, бо, не мавши ніякого уявлення про інші країни, він не міг відрізнити в морі далеку річ так, як ми, що звичні до цієї стихії.

Відкривши острів, я не роздивлявся більше, бо вирішив, що, коли пощастить, він буде першим притулком у моєму засланні, а далі хай буде так, як судила доля.

Повернувшись додому й порадившись між собою, ми з гнідим огирем подалися до найближчого гайка, де я ножем, а він гострим кременем, насадженим на дерев'яний держак, понарізували дубового гілля, як ціпок завтовшки, та кілька грубших жердин. Але я не надокучатиму читачеві докладним описом своєї праці і скажу тільки, що з допомогою гнідого, який виконував найтяжчу роботу, я за шість тижнів змайстрував човен на зразок індійської піроги, але куди більший, і обтягнув його шкурами егу, міцно зшитими до купи прядивними нитками мого власного виробу. На парус також пішли шкури цих тварин, тільки шонаймолодших, бо у старих вони занадто цупкі й грубі. Я зробив чотири весла, наготував про запас вареного м'яса кролів та свійської птиці і взяв у човен дві посудини — одну з молоком, а другу з водою.

Я випробував свій човен на великому ставку біля будинку хазяїна, потім виправив те, що було в ньому не гаразд, і замазав усі шпарки лоєм егу так, що він міг витримати тепер і мене, і мій вантаж. Зробивши все, що міг, я попросив у хазяїна кількох егу і під доглядом гнідого огиря та ще одного слуги обережно приставив човен на берег моря.

Коли все було готове і настав день мого від'їзду, я попрощався з хазяїном, його дружиною та всією родиною. Очі в мене були повні сліз, а серце розривалося з жалю. Але хазяїн, почасти з цікавості, а почасти, може, і з приязні до мене (коли я можу сказати це без хвальби), захотів подивитись на мене в човні і теж пішов на берег у супроводі кількох своїх приятелів. Майже годину мені довелося чекати припливу; тоді, побачивши, що вітер дме якраз на острів, куди я збирався прямувати, я вдруге попрощався з хазяїном; та коли я хотів простягтися перед ним на землі, щоб поцілувати йому копито, він зробив мені ласку і обережно підніс його до моїх губ. Мені відомо, як дорікають мені за згадування цієї подробиці. Моїм обмовникам здається не ймовірним, щоб така значна особа зробила стільки честі такій мізерній істоті, як я. Не забув я й того, як деякі мандрівники люблять чванитися незвичайною ласкою, що її до них виявляли. Але якби ці недоброзичливці були краще

обізнані з благородною і приязною вдачею гуїґнґнів, то вони швидко змінили б свою думку.

Чемно попрощавшись з іншими гуїґнґнами, які супроводжували хазяїна, я сів у човен і рушив від берега.

РОЗДІЛ XI

Небезпечна подорож автора. Він прибуває до Нової Голландії, сподіваючись там оселитися. Тубілець ранив його стрілою. Автор хапають і силоміць садовлять на португальський корабель. Дуже чемне поводження з ним капітана. Автор повертається до Англії.

Я розпочав цю одчайдушну подорож 15 лютого 1714/15 року, о дев'ятій годині ранку. Вітер був ходовий. Спершу я тільки веслував, але згодом, не бажаючи втомлюватись і побоюючись, щоб не змінився вітер, наважився розпустити свій маленький парус; так я з допомогою відпливу посувався вперед із швидкістю, мабуть, ліги з півтори на годину. Мій хазяїн з приятелями стояли на березі, поки я майже зовсім зник з очей, і до мене часто долинав голос гнідого огиря, який завжди любив мене: *Гнуй ілла ньґа маяг егу (Бережи себе як слід, любий егу)*.

Я мав намір, коли пощастить, знайти який-небудь безлюдний острівець, де я міг би прожити власною працею, і це здавалося мені більшим щастям, ніж дістати посаду першого міністра при найкращому європейському дворі, — такою жахливою була для мене сама думка повернутись до життя в товаристві й під владою егу. На самоті я міг би принаймні знаходити втіху в думках про чесноти незрівнянних гуїґнґнів, уникнувши небезпеки погрузнути в пороках і розпусті, притаманних моїм одноплемінцям.

Читач, можливо, пам'ятає, що я був заарештований екіпажем, який змовився проти мене, і кілька тижнів просидів у каюті, не знаючи, куди пливе корабель, а потім матроси, зсаджуючи мене з баркаса на берег, присягалися (правдиво чи брехливо), ніби й самі не знають, яка то частина світу. Проте я гадав тоді, що ми пливемо градусів за десять на південь від мису Доброї Надії, або близько 45° південної широти, — я зробив такий висновок з кількох підслуханих мною слів про намір матросів іти до Мадагаскару, і це наводило мене на думку, що ми були на південний захід од нього.

Хоч то було тільки припущення, я все-таки вирішив узяти курс на схід, щоб дістатися південно-західного берега Нової Голландії або сподіваного безлюдного острова десь на захід від неї. Пройшовши при західному вітрі, за моїми розрахунками, щонайменше вісімнадцять ліг, я годині о шостій увечері помітив за півліги попереду малесенький острівець і незабаром пристав до нього. То, власне, було не що інше, як скеля з вимитою в ній штормами невеличкою затокою. Витягши на берег човна, я зійшов на скелю й виразно побачив на сході землю, що смужкою тяглася з півдня на північ. Переспавши ніч у човні, я ранком вирушив у дальшу путь і за сім годин досяг південно-східного берега Нової Голландії. Це ствердило мою давню думку, що на картах цю країну креслять принаймні на зайвих три градуси на схід; ще багато років тому я казав про це моєму шановному другові панові Германові Моллю * і належним чином обгрунтовував свою думку, але він визнав за краще наслідувати інших авторів.

Там, де я висів на суходіл, людей не було видно, але, не мавши зброї, я не наважився заходити далеко в глиб країни. На березі я знайшов кілька моллюсків і з'їв їх сирими, бо побоявся розпалити вогнище, щоб не привернути уваги тубільців. Заощаджуючи свої запаси, я протягом трьох днів живився устрицями та іншими слимаками; на щастя, я знайшов джерельце з чудовою водою, яка дуже відсвіжувала мене.

На четвертий день, одійшовши трохи далі від берега, я побачив на пагорку не більш як за п'ятсот ярдів од мене двадцять чи тридцять тубільців. Всі вони — чоловіки, жінки та діти — були зовсім голі й сиділи, як видно, коло вогнища, бо в тому місці здіймався дим. Один з них, помітивши мене, показав на мене іншим, і тоді п'ятеро їх, залишивши коло багаття жінок та дітей, попрямували до мене. Я чимдуж дременував до берега, скочив у човен і відплив у море. Побачивши, що я тікаю, дикуни побігли слідом за мною і, перше ніж я встиг відпливти досить далеко, пустили стрілу, яка глибоко увігналась мені в ліве коліно, залишивши по собі знак на все життя. Боячись, що стріла може бути отруєна, я наліг на весла (день був тихий), а коли опинився на відстані, недосяжній для їхніх стріл, сяк-так висмоктав з рани кров і, як міг, перев'язав її.

Я не знав, що мені робити; повернутися назад я боявся і тому вирішив податися на північ. Вітрець, хоч і легенький,

дуд навпроти, з північного заходу; і мені довелося веслувати. Роздивляючись кругом, де б пристати до берега, я побачив на північному сході парус, що наближався з кожною хвилиною. Спершу я вагався, чекати його чи ні, але зрештою огида до егу переважила: нап'явши парус і взявшись за весла, я попрямував на південь і, волюючи краще потрапити до рук варварів, ніж знову жити з європейськими егу, ввійшов у ту ж таки бухточку, звідки відплив ранком. Підтягнувши човен до берега, я заховався за каменем біля того джерельця з чудовою водою, про яке згадувалося вище.

Корабель спинився за півліги від бухти, і з нього послали баркас по воду для пиття (ця місцевість, як видно, була добре їм відома); але я помітив це тоді, як баркас уже пристав до берега, і було пізно шукати іншого сховища. Матроси, висівши на землю, побачили мою пірогу й, оглянувши її з усіх боків, зрозуміли, що хазяїн мусить бути неподалік. Четверо з них, добре озброєні, обшукали всі щілини та розколини і нарешті знайшли мене за каменем, де я лежав ниць. Вони здивовано розглядали мій незвичайний грубий костюм із кролячих шкурок, черевики з дерев'яними підшвами, хутрянні панчохи; все це переконало їх, що я не тубілець, бо ті ходили голі. Один з матросів, звернувшись до мене португальською мовою, звелів мені встати й спитав, хто я такий. Я добре розумів цю мову і, звівшись на ноги, відповів, що я бідний егу, вигнаний з країни гуїґнґнів, і дуже прошу відпустити мене. Вони здивувалися, почувши відповідь їхньою мовою, і з кольору мого обличчя впізнали в мені європейця; але вони не могли збагнути, що мали означати слова *егу* та *гуїґнґни*, і в той же час їх смішила моя вимова, що скидалася на кінське іржання. Я весь тремтів від страху та огиди і, повторивши ще раз своє прохання, тихенько позадкував до піроги. Але матроси не пустили мене і знову почали розпитувати, з якої країни я родом, звідки їду тощо. Я відказав, що народився в Англії і, коли їхав звідти п'ять років тому, наші держави були в дружніх стосунках; отже, мовляв, це дозволяє мені думати, що вони не ставитимуться вороже до мене, горопашного егу, який шукає відлюдного місця, де міг би дожити свій нещасливий вік.

Коли вони почали говорити, то мені здалося, що я ніколи не чув і не бачив нічого неприроднішого. Я здивувався так само, як би здивувався, коли б собака чи корова заговорили

в Англії або егу в країні гуїнгімів. Чесні португальці були не менш здивовані моїм виглядом і чудернацькою вимовою, хоч і добре розуміли мене. Вони поводитися зі мною дуже чемно і сказали, що капітан, напевне, безплатно відвезе мене до Ліссабона, звідки мені легко буде дістатися додому; що двоє їх поїде на корабель сповістити капітана про те, що вони бачили, й дістати від нього розпорядження, а мене тим часом, коли я урочисто не запрягнуся не тікати, затримають силоміць. Я визнав за краще скоритися їм. Матросів дуже цікавила моя історія, але майже на всі їхні запитання я відбувався мовчанкою, і вони вирішили, що нещастя потьмарило мені розум. Через дві години баркас, одвізши на корабель воду для пиття, повернувся назад з наказом капітана приставити мене до нього. Я впав навколішки, благаючи не позбавляти мене волі, але все було марно: матроси зв'язали мене, поклали в човен, привезли на корабель і віднесли в каюту капітана.

Капітана звали Педро де Мендес; це була дуже чемна й благородна людина. Він попросив, щоб я розповів йому про себе, спитав, чого я хотів би попоїсти чи випити, потім запевнив мене, що на кораблі зі мною поводитимуться не гірше, ніж з ним самим, і взагалі наговорив стільки люб'язностей, що я тільки дивувався, чуючи все це від егу. Проте я сидів похмурий і мовчазний, майже зомлівши від самого духу капітана та матросів. Нарешті я попросив, щоб мені принесли попоїсти чого-небудь із запасів, які були в моєму човні, але капітан звелів подати курча та доброго вина, а після того відвести мене в найчистішу каюту і там укласти спати. Я ліг, не роздягаючись, а через півгодини, коли, на мою думку, екіпаж мав обідати, вийшов з каюти, маючи намір кинутись у море й спробувати дістатися до берега, аби тільки не залишатися серед егу. На жаль, один матрос затримав мене біля самого борту, повідомив про це капітана, і мене замкнули в каюті.

По обіді дон Педро зайшов до мене й почав розпитувати, що наштовхнуло мене на такий відчайдушний вчинок. Він запевняв, що хоче зробити для мене все, що зможе, і говорив так зворушливо, що я зрештою ласкаво погодився зважати на нього як на тварину, обдаровану певними розумовими здібностями. Коли я коротенько розповів йому про свою подорож, про змову проти мене екіпажу мого корабля, про країну, на берег якої мене висадили, і про моє трирічне життя в ній, то він поставився до моїх слів, як до марення

чи фантазії. Це страшенно образило мене, бо я вже й забув, що таке брехня, без якої єгу тих країн, де вони панують, не можуть обходитися самі і в якій підозрюють усіх своїх одноплемінців. Я спитав капітана, чи є в їхній країні звичка *говорити те, чого нема*, запевнивши його при цьому, що майже забув саме слово *брехня* і що коли б я прожив у країні гуїґнґнів ще тисячу років, то й тоді не почув би там неправди навіть від останнього слуги. Далі я сказав, що, хоч мені байдуже, вірить він моїй розповіді чи ні, я все ж ладен на подяку за його люб'язність поблажливо поставитись до порочності його натури й відповісти на всі заперечення, які він зволить зробити, і тоді він сам легко виявить істину.

Бувши розумною людиною, капітан після кількох спроб спіймати мене на перекручуванні істини зрештою переконався в моїй правдивості, тим більше, що, як він мені після того признався, йому колись уже доводилося чути від одного голландського шкіпера, ніби той, висівши одного разу з п'ятьма матросами на берег якогось острова чи континенту на південь від Нової Голландії в пошуках води для пиття, бачив там коня, що гнав поперед себе кількох тварин, за всіма прикметами дуже схожих на тих, яких я називаю *єгу*; той шкіпер розповідав і ще деякі подробиці, але капітан їх не запам'ятав, бо вирішив тоді, що все це вигадка. Далі він сказав, що коли вже я такий палкий прихильник істини, то повинен дати йому слово честі не робити замахів на своє життя, бо інакше він триматиме мене як в'язня аж до Ліссабона. Я дав таку обіцянку, зауваживши, проте, що мені легше було б терпіти найгірше лихо, ніж повертатися жити серед єгу.

Під час нашої подорожі не трапилося нічого вартого уваги. Вдячний капітанові за його ласку, я іноді поступався перед його настійними проханнями і розмовляв з ним, докладаючи всіх зусиль, щоб не виявляти своєї огиди до людської породи; проте вона часто прохоплювалась у мене, але капітан удавав, що не помічає цього. Але здебільшого я сидів у себе в каюті, уникаючи зустрічей з ким-небудь з екіпажу. Капітан не раз умовляв мене скинути дикунське вбрання і пропонував мені свій найкращий костюм, але я вперто відмовлявся, гребуючи надіти на себе те, що було на єгу. Я попросив лише дати мені дві чисті сорочки, які, будучи випрані після нього, не могли, на мою думку, дуже забруднити мене. Я міняв їх щодня і прав завжди сам.

Ми прибули до Ліссабона 5 листопада 1715 року. Коли ми висідали, на берег, капітан примусив мене запнутися його плащем, щоб оберігти від цікавості юрби. Він провів мене до свого дому й на моє наполегливе прохання примістив у кімнаті на горішньому поверсі, з вікнами на двір. Я благав його нікому не казати про моє життя в країні гуїґнґмів, бо найменший натяк на це загрожував би мені не тільки безліччю відвідувачів, але й небезпекою ув'язнення, а можливо, навіть і спалення на вогнищі за вироком інквізиції. Капітан переконав мене замовити нове вбрання, але я нізачо не хотів дозволити кравцеві зняти з себе мірку; проте дон Педро був майже однакового зросту зі мною, і костюм, пошитий на нього, виявився цілком придатним для мене. Він наділив мене й іншими необхідними речами, і, хоч усі вони були зовсім нові, я перед тим, як їх надіти, провітрював кожну протягом цілої доби.

Капітан був неодружений і мав у господі лише троє слуг, проте нікому з них не дозволялося прислужувати за столом; і взагалі вся його поведінка була така люб'язна, він виявляв стільки справжньої *людяної* чутливості, що я поступово почав звикати до його товариства. Він навіть умовив мене якось визирнути з вікна на задвірок, а ще через деякий час я наважився вийти до другої кімнати, але, поглянувши звідти на вулицю, аж відскочив назад з переляку. Через тиждень капітан спокусив мене зійти вниз, до дверей. Страх мій перед людьми поволі зменшувався, зате огида й презирство до них, здавалося, ще більше зросли. Нарешті, збравшись відваги, я почав виходити з капітаном на вулиці, хоч і мусив щоразу добре затуляти собі носарутою або тютюном.

Через десять днів дон Педро, якому я вже розповів дещо про свої родинні обставини, заявив, що честь і сумління вимагають, щоб я повернувся на батьківщину й жив дома з дружиною та дітьми. Він сказав, що в порту є корабель, який має відплисти до Англії, і пообіцяв дати мені все потрібне для дороги. Нудно було б наводити всі його аргументи та мої заперечення. Зокрема він казав, що знайти такий самотній острів, на якому я хотів оселитися, зовсім неможливо, а в себе дома мені ніхто не завадить жити так відлюдно, як я сам забажаю.

Зрозумівши, що нічого кращого мені не залишається, я зрештою погодився і 24 листопада виїхав з Ліссабона на англійському торговельному судні; але кому воно належало,

я навіть і не спитав. Дон Педро провів мене на корабель і позичив на дорогу двадцять фунтів стерлінгів. Прощаючись, він дружньо обійняв мене, і я доклав усіх зусиль, щоб знести ці обійми. Дорогою я не розмовляв ні з капітаном, ні з матросами і, вдаючи хворого, просидів весь час у своїй каюті. 5 грудня 1715 року близько дев'ятої години ранку ми об'якорилися в Даунсі, а на третю годину дня я прибув до свого дому в Редріффі.

Дружина й діти, які вважали, що я давно вже загинув, дуже здивувалися й зраділи; що ж до мене, то мушу признатися, що, побачивши їх, я не відчув нічого, крім ненависті, огиди й зневаги, особливо коли згадав про нашу близьку спорідненість. Бо, хоч від часу мого фатального вигнання з країни гуїґнґнів я й змусив себе дивитися на егу й спілкуватися з доном Педро де Мендесом, все ж пам'ять і уява мої були весь час заповнені чеснотами та ідеями незрівнянних гуїґнґнів. А думка про те, що, спарувавшись із самцею егу, я став батьком кількох цих тварин, викликала в мене пекучий сором, збентеження і жах.

Тільки-но я ввійшов у дім, дружина обняла й поцілувала мене, а я, відвикнувши за стільки років від дотику цих поганих тварин, упав непритомний і пролежав майже годину. Тепер, коли я пишу це, минуло вже п'ять років після мого повернення до Англії. Першого року присутність дружини й дітей була нестерпна для мене, я не зносив їхнього духу і не міг їсти в одній кімнаті з ними. Вони й досі не наслідуються торкатися мого хліба чи пити з мого кухля; так само не дозволяю я їм брати себе за руку. На перші ж вільні гроші я придбав двох молодих огирів і примістив їх у чудовій стайні; їхній конюх — мій перший після них приятель, бо самий дух, що його він приносить із стайні, якнайкраще бадьорить мене. Мої коні досить добре розуміють мене, і я буваю з ними й розмовляю принаймні чотири години на день. Вони не знають ні сідла, ні вуздечки, дуже приязно ставляться до мене і дружать один з одним.

РОЗДІЛ XII

Правдивість автора. З яким наміром опублікував він свій твір. Він засуджує мандрівників, які відхиляються від істини. Автор запевняє, що не мав будь-якого лихого намісту, писавши цю книгу. Відповідь на одне зауваження. Метод колонізації. Похвала батьківщині. Ствердження прав корони на країни, описані автором. Труднощі завоювання їх. Автор остаточно прощається з читачем, розповідає, як житиме далі, дає гарні поради й закінчує книгу.

Отже, любий читачу, я правдиво розповів тобі історію моїх мандрів, що тривали шістнадцять років і сім з лишком місяців, і в розповіді своїй я дбав не стільки за прикраснення, скільки за істину. Мабуть, я міг би, як і інші, дивувати тебе неймовірними оповідками, але я волів викладати самі факти найпростішим способом і стилем, бо головний мій намір полягав у тому, щоб просвіщати тебе, а не бавити.

Нам, тим, хто мандрував по далеких країнах, рідко відвідуваних англіцями чи іншими європейцями, неважко складати описи дивовижних морських або суходільних тварин; але головною метою кожного мандрівника мусить бути удосконалення розуму та вдачі людей як гарними, так і поганими прикладами, що їх дають чужі краї.

Я дуже хотів би, щоб видали закон, який зобов'язував би кожного мандрівника, перше ніж йому дозволять опублікувати розповідь про його подорожі, запрягтися перед лордом-канцлером, що все, віддане ним до друку, цілком правдиве. Тоді світ не пошиватиметься більше в дурні, як це звичайно буває тепер, коли деякі письменники, щоб догодити публіці, обдурюють довірливого читача несусвітними брехнями. Замолоду я з величезною насолодою прочитав багато книжок про мандри, але, об'їхавши відтоді більшу частину земної кулі й діставши змогу на підставі власних спостережень спростувати безліч байок, пройнявся великою огидою до цього роду творів і щиро обурююся з такого безсоромного зловживання людською довірливістю. Отож, оскільки мої знайомі ласкаво вважають, що мої скромні зусилля можуть бути небезкорисні для батьківщини, я взяв собі за принцип *суворо додержуватись істини* і ніколи від нього не ухиляюся; та в мене й не може бути ані найменшої спокуси відійти від цього принципу, поки я тримаю

в своїй пам'яті напучування і приклад мого благородного хазяїна та інших доброчесних гуїґнґмів, що їх скромним слухачем я мав честь так довго бути.

— Nec si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, varum etiam mendacemque improba finget¹.

Я дуже добре знаю, як мало слави дають твори, що не вимагають від автора ні таланту, ні освіти, ні взагалі будь-якого хисту, крім доброї пам'яті або акуратних записів у щоденнику. Мені відомо й те, що автори мандрів, як і складачі словників, ідуть у непам'ять через вагу та розміри тих творів, що з'являються пізніше і, отже, лягають зверху. Дуже можливо, що мандрівники, які відвідають описані мною краї після мене, виявлять мої помилки (коли вони є) і додадуть багато власних відкриттів, одсунувши мене назад і ставши на моє місце, а світ і забуде, що був колись такий письменник. Якби я писав заради слави, то це було б мені вельми прикро, але єдина моя мета — *благо суспільства*, і тому я взагалі цим не турбуюся. І справді, хто ж бо, вважаючи себе за розумну й найвищу в своїй країні істоту, не почуватиме сорому за свої пороки, коли читатиме про описані мною чесноти благородних гуїґнґмів? Я вже не кажу нічого про ті далекі народи, де панують еґу; найменш розбещені серед них бробдінґнежці, чиї мудрі погляди на урядування та мораль нам варто було б наслідувати. Та не хочу розводитися далі — нехай розсудливий читач сам робить належні висновки.

Немалу приємність я почуваю з того, що мій твір не можна піддати критиці. Справді-бо, які закиди можна зробити письменникові, що розповідає самі факти про такі далекі країни, де ми не маємо найменших торговельних чи політичних інтересів? Я старанно уникав помилок, що за них, часто дуже справедливо, дорікають авторам мандрів. До того ж я не маю нічого спільного з будь-якою партією і пишу безсторонньо, без упередження або лихого наміру проти якоїсь людини чи групи людей. Я пишу з благородною метою просвітити людство й наставити його на добру путь, бо при всій своїй скромності вважаю, що маю право претендувати на певну перевагу над ним. Його дало мені

¹ Якщо доля зробила Сінона нещасним, то зробити його брехуном і безчесним вона не зможе* (лат.).

довгочасне перебування серед найдовершеніших істот — гуїґнґнів. Пишу я, не маючи на думці ні користі, ні похвали. Я ніде не прохоплююся і словом, що скидається на осуд або може хоч трохи зачепити навіть найвразливіших людей. Отже, сподіваюся, я маю право назвати себе цілком бездоганим письменником, в якого не зможуть знайти ані найменшої поживи для своїх розумувань племена оглядачів, наглядачів, досліджувачів, спостерігачів та викривачів.

Мені, признаюся, не раз натякали, ніби я, як англійський підданець, повинен був зараз же після повернення додому подати меморіальну записку державному міністрові, бо всі відкриті англійцем землі мають належати англійській короні. Але я не думаю, щоб завоювати їх було так само легко, як Фердінандові Кортесові взяти гору над голими індіями в Америці *. Навряд чи варто відряджати армію або флот для того, щоб підкорити ліліпутів; гадаю, що небезпечно було б напасти на бробдінґнежців, і не знаю, чи добре почуватиме себе англійське військо, маючи над головою Летючий острів. Гуїґнґни, правда, начебто не дуже готові до війни, бо зовсім не обізнані з військовою наукою, а надто зі зброєю. Але якби я був міністром, то не порадив би нападати на них. Їхня розважливість, однодушність, безстрашність і любов до рідного краю цілком заступлять їм брак військових знань. Уявіть собі, що то було б, якби двадцять тисяч їх вдерлося в середину європейської армії, поперекидали лави, поперекидали обози й почали бити копитами задніх ніг по обличчях солдатів. Вони ж бо цілком заслуговують характеристики, даної Агустові: *Recalcitrat undique tutus* ¹. Отож мені здається, що замість того, щоб завойовувати цю великодушну націю, нам краще було б попросити їх прислати достатню кількість своїх представників цивілізувати Європу; нехай би вони навчили нас принципів честі, справедливості, правди, здержливості, громадськості, мужності, цнотливості, дружби, доброзичливості та вірності. Назви всіх цих чеснот збереглися ще в більшості наших мов, і їх можна зустріти як у давніх, так і в сучасних авторів — я можу це твердити на підставі свого невеликого досвіду в читанні.

До того ж я маю ще одну підставу не бажати поширювати своїми відкриттями володіння його величності. Коли казати правду, мені здається, що монархи в таких випадках чи-

¹ Хвицає, будши завжди наготові * (лат.).

нять не дуже справедливо. Ось наприклад: корабель піратів захопила буря й жене його невідомо куди; нарешті юнга з мачти побачив землю, і всі висідають на берег, щоб пограбувати мирне населення, яке зустріло їх цілком приязно; країні дають нову назву, проголошують її частиною володінь свого короля і споруджують на честь такої події пам'ятник з трухлявої дошки або каменя; потім пірати убивають два-три десятки тубільців, пару їх силоміць вивозять, як зразок, із собою і, повернувшись додому, дістають помилування. Нову колонію здобуто, як то кажуть, з *божественного права*. При першій же нагоді туди посилають кораблі, тубільців виганяють або нищать, а їхніх вождів катують, допитуючи, де вони сховали золото; над усім панує нелюдська сваволя й розпуста, кров населення заливає землю, а банда мерзенних різників, яка чинить усі ці святі діяння, зве себе *новочасними колоністами*, що мають на меті навертати на християнство й освічувати диких поган.

Втім, треба визнати, що цей опис аж ніяк не стосується британської нації, яка може бути за приклад для цілого світу своєю мудрістю, дбайливістю й справедливістю в колонізуванні; своїми великодушними ділами, що сприяють поступові релігії та освіти; своїм добром побожних священників, здатних якнайкраще проповідувати християнство; своєю обачністю в заселенні провінцій добродіями в словах і вчинках жителями метрополії; своїм суворим додержанням справедливості при призначенні на урядові посади в колоніях людей найбільш талановитих і непідкупних; і, на довершення всього, відрядженням туди найпильніших і найдостойніших губернаторів, які дбають лише за добробут народу, яким вони керують, та за честь короля, їхнього володаря.

Але оскільки в описаних мною країнах ніхто не виявляє видимої охоти, щоб його завойовували і обертали в рабство або ж убивали чи висилали колоністи, і оскільки немає там ні золота, ні срібла, ні цукру, ні тютюну, то я дозволю собі твердити, що країни ті аж ніяк не варті того, щоб стати об'єктом наших прагнень, подвигів та інтересів. Але якщо ті, кого це ближче обходить, додержуються іншої думки, я ладен засвідчити перед судом, що до мене там не було жодного європейця, бо вважаю, що тубільцям у цьому треба вірити. Сперечатися можна хіба що про двох єгу, яких, за переказами, багато років тому бачили на одній горі в країні гуїнгнмів і від яких, на думку тубільців, пішов весь рід

цієї мерзенної худоби; та й ті двоє егу були, мабуть, англійці, як дають мені підстави підозрівати риси облич їхніх нащадків, хоч і дуже спотворені. Але наскільки цей факт може бути переконливим, хай скажуть знавці колоніальних законів.

Що ж до формального заволодіння цими країнами іменем мого монарха, то таке мені ніколи й на думку не спадало, а якби й спало, то в тих обставинах мені з міркувань розсудливості й самозбереження краще було б відкласти здійснення цієї формальності до слушнішої нагоди.

Відповівши отак на єдиний закид, що його можна було зробити мені як мандрівникові, я остаточно прощаюся з моїми люб'язними читачами й повертаюся до приемних роздумів у своєму маленькому садку в Редріффі; до застосування в житті чудової науки доброчесності, якої я навчився серед гуїґнґмів; до виховання егу з моєї власної родини в тій мірі, в якій вони піддаються вихованню; до частішого споглядання себе самого в дзеркалі, щоб таким способом привчитися по змозі зносити вигляд людини; до скорботи з приводу здичавіння наших гуїґнґмів, до яких я, проте, ставлюся з незмінною пошаною заради мого благородного хазяїна, його родини, друзів та всієї раси гуїґнґмів, що до них так подібні своїм виглядом наші коні, хоч їхні розумові здібності зовсім занепали.

Минулого тижня я почав уже дозволяти своїй дружині сидати обідати разом зі мною на дальшому кінці нашого довгого стола і відповідати (але якомога коротше) на мої нечисленні запитання. Проте запах егу ще й досі викликає в мене огиду, і я завжди затикаю собі носа рутою, лавандою або тютюновим листям. Хоч як важко літній людині позбутися своїх звичок, я все-таки сподіваюся поволі призвичаїться до товариства моїх сусідів-егу настільки, щоб не боятися їхніх зубів та пазурів.

Мені не так важко було б примиритися з усією породою егу, якби вони задовольнялися тільки своїми природними пороками та нерозважливістю. Мене не обурює вигляд адвоката, кишенькового злодія, полковника, блазня, лорда картяра, політичного діяча, звідника, лікаря, викажчика, кривоприсяжника, зрадника та подібних до них людей, бо вони — неминуче зло. Але коли я бачу в якогось духовного і фізичного виродка ще й *пиху*, тут мені вже терпець уривається. Ніколи не зможу я зрозуміти, яким способом поєднуються така тварина й такий порок. Мудрі й доброчесні

гуїгнгнми, щедро обдаровані всіма досконалостями, які тільки можуть прикрашати розумну істоту, не мають у своїй мові навіть слова, щоб назвати цей порок, і взагалі у них нема слів для визначення чогось поганого, крім тих хіба, якими вони визначають огидні властивості своїх егу; а гордоців у егу вони не помічали, бо зовсім не знають людської природи, як вона виявляється по інших країнах, де панує ця тварина. Але я, завдяки своєму більшому досвідові, виразно побачив зачатки пихи навіть у диких егу.

Гуїгнгнми, які живуть за законами розуму, пишаються своїми чеснотами не більше, як я пишаюсь тим, що маю руки або ноги; та й жодна розумна людина не пишатиметься цим, хоча, втративши руку чи ногу, почуватиме себе нещасною. Я спиняюся так докладно на цьому питанні лише через те, що хочу зробити суспільство англійських егу не таким нестерпним; тому я дуже прошу тих, хто хоч трохи хибує на цей безглуздий порок, не наважуватися навертатись мені на очі.

П Р И М І Т К И

«Мандрі Гуллівера» вперше побачили світ у 1726 році, а через рік було опубліковано друге видання. Лондонський видавець Бенджамен Мотт повівся з текстом твору дуже недбайливо й довільно, проте, за свідченням Чарлза Форда, близького друга Свіфта, друге видання набагато точніше, ніж перше. У Кенсінгтонському музеї в Лондоні зберігається примірник першого видання з поправками Свіфта, внесеними рукою Форда. Деякі з них, хоч і далеко не всі, були прийняті Моттом у другому виданні, а також дублінським видавцем Джорджем Фолкнером у його виданні 1735 року, де вперше було надруковано і «Лист Гуллівера до Сімсона», в якому Свіфт справедливо нарікає на вади першого видання. В подальших англійських виданнях, починаючи з видання Фолкнера, довільно вилучались окремі найгостріші місця Свіфтової сатири.

При підготовці нової редакції перекладу текст його звірено з нью-йоркським виданням 1931 року, що відтворює друге лондонське видання (1727) з поправками із примірника Форда.

Від часу появи в світ «Мандрів Гуллівера» почалося коментування й пояснювання як основних думок твору, так і окремих його місць, і до наших днів критична література про нього виросла до дуже великих розмірів. Звичайно, поряд з цінними зауваженнями дійшло до нас і чимало «філологічного мотлоху», що не має будь-якої вартості. У поданих нижче примітках використано лише найнеобхідніші й найсуттєвіші з цих коментарів, що пояснюють читачеві темні щодо змісту місця й натяки на ті чи ті історичні події та на окремих осіб — сучасників Свіфта. Сюди ж винесено й пояснення окремих, невживаних тепер, географічних назв. Пояснення незвичних термінів та переклади іншомовних цитат наводяться безпосередньо під текстом.

ЛИСТ ГУЛЛІВЕРА ДО СІМПСОНА

Стор. 37. Навряд чи треба пояснювати читачеві, що постать *Сімсона* — така ж поетична фікція, як і постать його «брата у других», капітана Гуллівера. Із змісту «Листа Гуллівера» видно, що написано його вже після першого видання «Мандрів», а з'явився він, як уже відзначалося, лише у виданні Фолкнера 1735 року. Вміщення «Листа» пояснюють по-різному, але насамперед — міркуваннями обережності.

Як відомо, «Мандри Гуллівера» вийшли анонімно, про їх справжнього автора лише здогадувались, отож уведення ще одного фіктивного персонажа мало на меті ще більше дезорієнтувати офіціальну думку про особу автора.

Демпієр, Уїльям (1625—1715) — англійський мореплавець.

Стор. 39. Смітсфілд — площа в Лондоні, де відбувалися прилюдні екзакуції.

Стор. 40. Бробдінгег — Бробдінгег. — Ця «поправка», поза всяким сумнівом, — лише зайва деталь, що має засвідчити «правдивість автора», і сприймати її серйозно не слід.

ЧАСТИНА I

Стор. 47. Ван-Діменова Земля — старовинна назва Тасманії, острова на південному сході від Австралії.

Стор. 63. В образі Флімнепа Свіфт висмієє міністра Уолпола, свого політичного й особистого ворога. Його «акробатична вправність» — саркастичне відображення спритності, з якою Уолпол робив кар'єру. Падіння Флімнепа на *королівську подушку* — їдкий натяк на те, що Уолпол користався підтримкою коханки короля Георга I.

Синій, червоний і зелений — кольори англійських орденів Підв'язки, Бані та св. Андрія.

Стор. 65. Колос Родоський — величезна статуя бога сонця Геліоса, споруджена в III ст. до н. е. в гавані острова Родос. За переказами, широко розсунуті ноги статуї правили за ворота для проходження кораблів.

Стор. 71. Тремексени і слемексени — торі і віги. Низькі каблучки його величності — натяк на належність Георга I до партії вігів. Принц носить черевки з різними каблучками — знову ж таки дотепний натяк на принца Уельського (в майбутньому короля Георга II), що нібито вгався в своїх симпатіях між вігами і торі.

Стор. 72. В історії боротьби між тупоконечниками та гостроконечниками не важко відгадати окремі моменти релігійної боротьби в Англії, починаючи з часів Реформації, зокрема роль Франції (*Блефуску*), що підтримувала католиків. Згадка про двох імператорів, що потерпіли від цієї боротьби (*один імператор втратив голову, а другий — корону*), безперечно, має на увазі короля Карла I, страченого під час революції 40-х років XVII ст., та детронowanego короля Якова II.

ЧАСТИНА II

Стор. 104. «... як обчислив 2 травня наш капітан». — Курйозний недогляд: шквал почався 19 квітня, тривав двадцять днів і закінчився... на 2 травня.

«...скільки могли витримати цюгли». — Весь абзац являє собою очевидну пародію на сучасні Свіфтові пригодницькі твори, що рясніли спеціальними морськими термінами.

Велика Татарія — старовинна назва південно-східної частини Азії (Монголія, Китай тощо).

Стор. 118. Сансонівський атлас. — Сансон, Нікола — французький географ XVII ст., «батько» французької географії. Після його смерті його сини видали величезний географічний атлас, що перевидався протягом усього XVIII століття, — його, певне, й має на увазі Свіфт.

Стор. 123. «Королівська величність» — старовинна назва військового корабля, що зберігається за традицією в англійському флоті.

Стор. 129. Дзвіниця в Солбері має заввишки 404 фути (122 метри).

Стор. 145. Діонісій Галікарнаський — грецький історик часів імператора Августа. У вступі до свого твору «Археологія» декларував свій намір виставити римлян перед греками в сприятивому освітленні.

Стор. 158. Фаетона, сина бога Аполлона, Юпітер скинув з неба в річку По за те, що він мало не спалив всесвіт.

Нова Голландія — старовинна назва Австралії.

ЧАСТИНА III

Стор. 163. Левант — західна частина Азії, у вужчому значенні слова — азіатське надбережжя Середземного моря.

Стор. 164. Форт Сент-Джордж — старовинна назва Мадраса, міста в Індії.

Стор. 170. Лапута — *lap auted* — глузування з філологічних засобів знаменитого за тих часів ученого Бентлі, з яким Свіфт мав сутичку ще під час свого перебування у Темплі (див. вступну статтю).

Стор. 171. «...такі випадки трапляються часто...» — натяк на помилку, що її зробив складач праці славетного вченого Ісаака Ньютона «Математичні принципи натуральної філософії» (1687), додавши зайву цифру до числа, що визначало відстань Землі від Сонця, внаслідок чого воно було збільшене в десять разів.

Стор. 177. «...у найповнішому нашому каталозі...» — Свіфт, певне, має на увазі «Британський каталог» Флемстіда (1725), що налічував 2935 зірок.

Стор. 183. Описи занепаду країни підказані Свіфтові картинами економічної руйнації Ірландії.

Стор. 188. «... щоб зробити павутиння цупкішим і міцнішим». — У 1710 році якийсь француз Бон видав брошуру, де доводив можливість виробляти панчохи та рукавички з павутиння.

«... тою ж таки операцією». — Натяк на «теорію блювоти» доктора Вудворда, що ґрунтувалася на дослідях над собаками.

«... відціджуючи воду та інші рідкі частки». — За часів Свіфта склад повітря ще не був відомий.

Стор. 190. Думка про можливість створення машини, яка б могла виконувати різні логічні операції, виникала в різних учених того часу і пізніше — у Корнелія Агріппи (XVI ст.), у німецького філософа Лейбніца (XVII—XVIII ст. ст.), у Джевонса (XIX ст.).

Стор. 196. Тарибнія, Лагіян — анаграми (перестановка літер) слів Британія і Англія.

Стор. 197. В оригіналі тут справді анаграма: *Our brother Tom has just got the piles—Resist, a plot is brought home; the tour.*

Стор. 199. Під містом Арбелою (тепер — Ербиль) у Малій Азії Олександр Македонський у 331 році до н. е. здобув блискучу перемогу над величезною армією персидського царя Дарія.

«... в його таборі не було й краплі оцту». — За версією римського історика Тита Лівія, славнозвісний карфагенський полководець Ганнібал під час походу через Альпи наказав розжарити скелю вогнем, а потім полити її оцтом, від чого каміння пом'якшало і його легко можна було рубати.

Стор. 200. Юній (Марк Юній Брут) — батько Кая Юнія Брута, убивці Цезаря; Сократ — великий грецький філософ (V ст. до н. е.);

Епамінонд — грецький (фіванський) полководець (V—IV ст. до н. е.); *Катон-молодший* — римський державний діяч, що виступав проти Цезаря; *Томас Мор* — відомий англійський філософ і державний діяч, автор книги «Утопія».

Стор. 201. Дідім і Евстафій — коментатори Гомера. Дідім жив у I ст. до н. е., Евстафій — архієпископ у Салоніках — в кінці XII ст.

Скот і Рамус — середньовічні вчені-філософи. Дунс Скот — коментатор творів Арістотеля; Петро Рамус критикував Арістотеля в трактаті, що вийшов у 1543 році.

Рене Декарт і П'єр Гассенді — відомі французькі філософи XVII століття.

«Теорія тяжіння» — знову натяк на Ньютона.

Геліогабал — римський імператор (III ст.).

Агесілай — грецький (спартанський) цар (IV ст. до н. е.); *Ілот* — раб, кріпак.

Стор. 202. Полідор Віргілій (1470—1555) — італійський історик, що довгий час жив в Англії і написав латинською мовою видатну працю з історії Англії.

Стор. 206. Після придушення повстання християн у 1637 році доступ у Японію було заборонено всім іноземцям, крім голландців і китайців.

Стор. 216. «Топтати розп'яття» — звичай, що існував у Японії XVII—XVIII століть і правив за спосіб викривати тих, хто навернувся до християнства. Переслідування християн у Японії тривало аж до кінця XIX століття.

Стор. 218. «... рівно п'ять з половиною років». — Свіфт справедливо скаржиться на те, що «складач... наплутав у хронології» (див. «Лист Гуллівера до Сімпсоа»). Справді-бо, Гуллівер вирушив у цю подорож 5 серпня 1706 року, а повернувся 16 квітня 1710 року — отже, не через п'ять з половиною, а менш ніж через чотири роки. Незадовільні й деякі інші дати.

ЧАСТИНА IV

Стор. 231. Тут явна помилка: більшість тварин, у тому числі й коні, люблять сіль.

Стор. 232. Імператорові Карлу V приписують такі слова: «Найзручніше звертатися до бога іспанською мовою, до коханки — італійською, до коня — німецькою».

Стор. 241. Досить очевидні натяки на церковні таїнства, церковну музику, прикладання до ікон та розп'яття, церковне облачення.

Стор. 273. Герман Моаль — голландець, що оселився у Лондоні в 1698 році. Опублікував серію географічних карт і компілятивних творів.

Стор. 280. «... зробити його брехуном і безчесним вона не зможе». — Вергілій, Енеїда, II, 79.

Стор. 281. Фердінанд Кортес (1485—1547) — іспанський завойовник (конкістадор), що приєднав Мексіку до іспанських володінь.

«Хвищає, будиши завжди напоготові». — Гораций, Сатири, II, 1, 20.

ЗМІСТ

А. Шамрай. Джонатан Свіфт і його твір «Мандрі Гуллівера»	5
--	---

МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА

Від видавця до читача	35
Лист капітана Гуллівера до його брата у других Сімпсона	37

Частина I

ПОДОРОЖ ДО ЛІЛІПУТІЇ

<i>Розділ I.</i> Автор оповідає про себе та про свою родину. Що спонукало його до мандрів. Його корабель розбивається, але він рятується і щасливо допливає до берега країни ліліпутів. Його беруть у полон і везуть у глиб країни	45
<i>Розділ II.</i> Імператор Ліліпутії в супроводі багатьох вельмож приходить подивитись на автора в його ув'язненні. Опис особи та одягу імператора. До автора приставлено вчених, щоб <u>учити</u> його ліліпутської мови. Лагідною поведінкою автор здобуває прихильність імператора. Кишені його обшукують і відбирають у нього шаблю й пістолети	54
<i>Розділ III.</i> Автор дуже своєрідним способом розважає імператора та його придворних. Опис придворних розваг у ліліпутів. Авторіві на певних умовах надають волю	62
<i>Розділ IV.</i> Опис Мілдендо, столиці Ліліпутії, та імператорського палацу. Розмова автора з першим секретарем про справи імперії. Автор пропонує імператорові прислужитись йому в його війнах	69
<i>Розділ V.</i> Автор надзвичайно дотепним способом запобігає ворожому нападові. Йому надають високий почесний титул. Юрсландці імператора Блефуску просять миру. Пожежа в апартаментах імператриці. Як автор урятував решту палацу	73
<i>Розділ VI.</i> Про жителів Ліліпутії; їхня наука, закони та звичай; система виховання дітей. Як жив автор у цій країні. Реабілітація одної вельможної дами	78
<i>Розділ VII.</i> Автор, доставши звістку про намір обвинуватити його в державній зраді, тікає до Блефуску. Як його там прийняли	86
<i>Розділ VIII.</i> Добра нагода дає авторові змогу покинути Блефуску; подолавши деякі труднощі, він щасливо повертається на батьківщину	94

Частина II

ПОДОРОЖ ДО БРОБДІНГНЕГУ

<i>Розділ I.</i> Опис лютого шторму. Автор на човні, посланому по воду для пиття, іде досліджувати країну. Його покинуто на березі; його забирає тубілець і відносить до фермера. Як прийняли	
---	--

автора на фермі: різні пригоди, що там трапилися. Опис жителів.	103
<i>Розділ II.</i> Портрет доньки фермера. Автора відвозять до сусіднього міста, а потім до столиці. Подробиці його подорожі.	113
<i>Розділ III.</i> Автора хочуть бачити при дворі. Королева купує його в хазяїна-фермера і рекомендує королю. Автор диспутує з великими вченими його величності. Для автора влаштовують приміщення в палаці. Він у великій ласці в королеви. Автор захищає честь своєї батьківщини. Його сварки з карликом королеви	118
<i>Розділ IV.</i> Опис країни. Автор пропонує виправити сучасні карти. Королівський палац та дещо про столицю. Яким способом мандрував автор. Опис головного храму	126
<i>Розділ V.</i> Деякі авторові пригоди. Страта злочинця. Автор виявляє свою вправність у мореплаванні	130
<i>Розділ VI.</i> Різні вигадки автора на потіху короля та королеви. Він виявляє свої музичні здібності. Король розпитує про державний лад Англії, і автор розповідає про нього. Зауваження короля з цього приводу	138
<i>Розділ VII.</i> Любов автора до своєї країни. Він робить королю дуже вигідну пропозицію, але її відкинуто. Необізнаність короля з політикою. Недосконалість і обмеженість тамтешньої науки. Державні закони, військові справи та партії	145
<i>Розділ VIII.</i> Король і королева їдуть подорожувати до кордонів своєї держави. Автор супроводить їх. Докладна розповідь про те, яким способом автор покинув країну. Він повертається до Англії	150

Частина III

ПОДОРОЖ ДО ЛАПУТИ, БЕЛНІВАРБІ, ГЛАБДАБДРІБУ, ЛАГНЕГУ ТА ЯПОНІЇ

<i>Розділ I.</i> Автор вируждається в свою третю подорож. Його беруть у полон пірати. Злосливість одного голландця. Прибуття автора на острів. Його приймають на Лапуту	163
<i>Розділ II.</i> Опис характеру та звичаїв лапутян. Розповідь про їхню науку. Про короля та його двір. Як прийняли там автора. Страхи й тривоги тубільців. Про жінок	168
<i>Розділ III.</i> Явище, яке пояснюється за допомогою сучасної філософії та астрономії. Великий розвиток астрономічних знань у лапутян. Королівський метод придушувати повстання	174
<i>Розділ IV.</i> Автор покидає Лапуту; його спускають у Белніварбі, і він прибуває до столиці. Опис столиці та прилеглих місцевостей. Один вельможа гостинно приймає автора в себе. Його розмова з цим вельможею	181
<i>Розділ V.</i> Авторові дозволено оглянути Велику Академію в Лагадо. Докладний опис Академії. Мистецтва, що їх досліджують професори	186
<i>Розділ VI.</i> Дальший опис Академії. Автор пропонує деякі удосконалення, що їх приймають з подякою	192
<i>Розділ VII.</i> Автор покидає Лагадо й прибуває до Мелдонади. Кораблів на Лагнєг нема. Він вирушає в недовгу подорож до Глабдадрібубу. Як його прийняв тамтешній правитель	197

<i>Розділ VIII.</i> Дальший опис Глабдадрібу. Поправки до стародавньої та новочасної історії	200
<i>Розділ IX.</i> Автор повертається до Мелдонади і звідти відпливає кораблем до королівства Лагнег. Автора заарештовано й представлено до двору. Як його там прийняли. Велика ласка короля до своїх підданців	205
<i>Розділ X.</i> Похвала лагнежцям. Докладний опис стрелдбрегів та численні розмови автора на цю тему з деякими видатними особами	208
<i>Розділ XI.</i> Автор покидає Лагнег і відпливає кораблем до Японії. Звідти він на голландському судні повертається до Амстердама, а з Амстердама до Англії	215

Частина IV

ПОДОРОЖ ДО КРАЇНИ ГУЇГНГНМІВ

<i>Розділ I.</i> Автор виряджається в подорож як капітан корабля. Екіпаж змовляється проти нього; довгий час його тримають ув'язненого в каюті, а тоді зсаджують на берег у невідомій країні. Він рушає в глиб цієї країни. Опис егу — дивовижної породи тварин. Автор зустрічає двох гуїгнгнів	221
<i>Розділ II.</i> Гуїгнгнм приводить автора до свого житла. Опис цього житла. Як прийняли автора. Їжа гуїгнгнів. Автор у скрутному становищі через брак придатної їжі, але зрештою знаходить вихід. Як харчувався автор у цій країні	227
<i>Розділ III.</i> Автор вивчає мову. Гуїгнгнм, його хазяїн, допомагає йому вчитися. Мова гуїгнгнів. Чимало поважних гуїгнгнів приходять з цікавості подивитись на автора. Він коротко розповідає хазяїнові про свою подорож	231
<i>Розділ IV.</i> Уявлення гуїгнгнів про правду та брехню. Хазяїн обурений розповіддю автора. Автор докладніше розповідає про себе та свої пригоди	236
<i>Розділ V.</i> На вимогу хазяїна автор знайомить його з становищем Англії. Причини воєн між монархами Європи. Автор починає розповідь про англійську конституцію	240
<i>Розділ VI.</i> Продовження опису становища Англії. Характеристика першого міністра при європейських дворах	246
<i>Розділ VII.</i> Велика любов автора до рідного краю. Зауваження його хазяїна щодо описаних автором англійської конституції та англійського уряду з деякими паралелями та порівняннями. Спостереження хазяїна над людською природою	251
<i>Розділ VIII.</i> Автор розповідає про деякі особливості егу. Великі чесноти гуїгнгнів. Виховання та вправи їхньої молоді. Національна рада	257
<i>Розділ IX.</i> Великі дебати в національній раді гуїгнгнів, і чим вони закінчились. Освіта гуїгнгнів. Їхні будівлі. Похоронні обряди. Хиби їхньої мови	262
<i>Розділ X.</i> Господа автора та його щасливе життя серед гуїгнгнів. Спілкуючись із ними, він удосконалюється в чеснотах. Розмови, що відбувалися між ними. Хазяїн сповіщає автора, що він повинен покинути їхню країну. Автор з горя неpritомніє, але скоряється. З допомогою приятеля-слуги він робить човен і навмання пускається в море	266

<i>Розділ XI. Небезпечна подорож автора. Він прибуває до Нової Голландії, сподіваючись там оселитися. Тубілець ранить його стрілою. Автора хапають і силоміць садовлять на португальський корабель. Дуже чемне поводження з ним капітана. Автор повертається до Англії</i>	272
<i>Розділ XII. Правдивість автора. З яким наміром опублікував він свій твір. Він засуджує мандрівників, які відхиляються від істини. Автор запевняє, що не мав будь-якого лихого наміслу, писавши цю книгу. Відповідь на одне зауваження. Метод колонізації. Похвала батьківщині. Ствердження прав корони на країни, описані автором. Труднощі завоювання їх. Автор остаточно прощається з читачем, розповідає, як житиме далі, дає гарні поради й закінчує книгу</i>	279
Примітки	285

ДЖОНАТАН СВИФТ

Путешествия Гулливера
(На українском языкe)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *В. І. Митрофанов*
Художники *В. В. Василенко, Д. Д. Грибов*
Художній редактор *М. П. Вуек*
Технічний редактор *Є. А. Зіскіндер*
Коректор *С. Л. Коба*

Виготовлено на Київській книжковій фабриці
Державного Комітету Ради Міністрів УРСР по пресі,
Київ, вул. Воровського, 24.

Верстальник *М. Кримський*
Друкарі *Корецький Д. М., Давиденко І. О., Каревін Г. М.*
Палітурники *Єрмолко Н. П., Гавримейко А. П.*

Здано на виробництво 9/IV 1965 р. Підписано до друку 15/VII 1965 р.
Формат паперу 84×108¹/₃₂. Фізичн.-друк. арк. 9,125.
Умови. друк. арк. 15,33. Обліково-видавн. арк. 15,715.
Ціна 56 коп. Зам. № 281. Тираж 50 000.

Т. П.—1965—поз. 485.